

ISSN № 2312-0665

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

ЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

**Збірник наукових праць
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди**

Випуск 62

Харків
ХНПУ імені Г. С. Сковороди
2025

Наказом МОН України № 886 від 02.07.2020 збірник «Лінгвістичні дослідження» внесено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України, у яких можуть публікуватися результати наукових досліджень на здобуття наукових ступенів доктора й кандидата наук, доктора філософії.

Спеціальність ДАК: *філологічні науки (мовознавство, українська мова).*

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1223 від 31.10.2023.

Рекомендовано до друку вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (протокол № 5 від 30 квітня 2025 року)

Електронну версію журналу розміщено на сайті: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/linguistics>

Журнал включено до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Збірник зареєстровано в міжнародних каталогах періодичних видань та базах даних: Ulrichsweb Global Serials Directory, OCLC WorldCat, Open Academic Journals Index (OAJI), Research Bible, Index Copernicus, Google Scholar, ERIH PLUS, BASE (Bielefeld Academic search Engine), ROAD, OpenAIRE, Scillit, fatcat!, OUCI, Sherpa Romeo.

ISSN 2312-0665 (Print), ISSN 2312-7546 (Online)

Редакційна колегія:

Піддубна Н. В. – гол. ред., д. ф. н., проф., проф. каф. укр. мови ім. професора Л. А. Лисиченко ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; **Осіпова Т. Ф.** – заст. гол. ред., д. ф. н., проф., в.о. зав. каф. укр. мови ім. професора Л. А. Лисиченко ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; **Голобородько К. Ю.** – д. ф. н., проф., декан укр. мовно-літ. фак-ту ім. Г. Ф. Квітки-Основ'яненка ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; **Гончар О. В.** – д. п. н., к. ф. н., проф., проф. Університету Яна Длугоша в Ченстохові (Польща); **Даниленко А. І.** – повний проф. каф. сучасних мов і культур Пейсівського ун-ту (м. Нью-Йорк, США); **Ковтун О. В.** – к. ф. н., доц., доц. каф. теорії і практики перекладу фак-ту іноз. мов Донец. нац. ун-ту ім. Василя Стуса; **Костікова І. І.** – д. п. н., проф., зав. каф. теорії і практ. англ. мови і зарубіжної літератури ім. проф. Михайла Гетманця ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; **Маленко О. О.** – д. ф. н., проф., зав. каф. українознавства та лінгводидактики ім. О. Г. Муромцевої ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; **Ніка О. І.** – д. ф. н., проф., проф. каф. укр. мови та прикл. лінгвістики Ін-ту філології Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка; **Олексенко О. А.** – к. ф. н., проф., проф. каф. укр. мови ім. професора Л. А. Лисиченко ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; **Папіш В. А.** – д. ф. н., проф., проф. каф. укр. мови ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т»; **Петрова Т. О.** – д. ф. н., доц., проф. каф. укр. мови ХНУ ім. В. Н. Каразіна; **Попов С. Л.** – д. ф. н., проф., проф. каф. загальн. та прикл. мовознавства ХНУ ім. В. Н. Каразіна; **Сазонова Я. Ю.** – д. ф. н., проф., зав. каф. загальн. мовознавства і романо-германської філології ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; **Халіман О. В.** – д. ф. н., доц., викл. Відокремл. структурн. підрозд. «Полтав. фаховий коледж Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого».

Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2025. Вип. 62. 248 с.

© Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

ДО ЧИТАЧІВ ЖУРНАЛУ «ЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ»

Шістдесят другий випуск збірника наукових праць «Лінгвістичні дослідження» вирізняється з-поміж інших як авторським, так і тематичним складом. Фундамент випуску формують праці докторів наук, професорів, керівників структурних підрозділів вишів; стінові вертикалі возведені студіями кандидатського корпусу науковців, а стрімкі й легкі колони-пілястри – це перші праці молодих учених. Тематична мозаїка збірника також захоплює: від історії мови й класичної граматики до мови реклами й сучасних технологій у методиці вищої школи.

Журнал складається з восьми розділів, що презентують поступ сучасного мовознавства. Перший — *ІСТОРІЯ МОВИ* — містить статтю відомого мовознавця, професора **Сергія Попова**, який аналізує історію мовознавства крізь призму когнітивно-еволюційної теорії мови, оцінюючи різні напрями за рівнем глибини та варіативності сприйняття мовних завдань.

Розділ *ГРАМАТИКА. ЛІНГВОПОЕТИКА* присвячений лінгвопоетичному аналізу граматичних і стилістичних засобів у сучасній українській поезії, зокрема в ліриці, що репрезентує індивідуальні стилі авторів та відображає суспільно-культурний контекст сьогодення (**проф. Олеся Тележкіна**). У фокусі досліджень – функціонування дієслівних рядів у поетичному мовленні (**ст. викл. Жанна Гончарова**), стилістичний потенціал граматичних форм у воєнній ліриці (**доц. Інна Павлова, проф. Тетяна Осінова**), використання біблійної образності як художнього засобу (**проф. Наталія Піддубна**), а також особливості мовної організації тексту в межах поетичного дискурсу (**проф. Олена Скоробогатова**). Автори зазначених праць розглядають поетичне слово не лише як елемент естетичного висловлення, а й як інструмент формування смислів, виявлення глибинних емоційних та філософських пластів, характерних для сучасної української ідентичності. Увагу зосереджено на інтерпретації мовних одиниць у контексті ідіостилю, що дає можливість виявити унікальні риси авторського мовлення та окреслити роль митця у створенні художньої реальності.

Розділ *ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ФРАЗЕОЛОГІЯ* охоплює широке коло питань, зосереджених на семантичних, стилістичних і культурно-семіотичних аспектах функціонування мовних одиниць у художньому та фольклорному дискурсі. У межах опублікованих досліджень розглянуто семантику кольоративів як засобу створення образної системи в художньому творі, зокрема в німецькомовному оповіданні Лізи Венгер, де колір виступає носієм символічних значень і емоційних відтінків (**проф. Наталя Романова**). Увагу також

приділено мовній грі в прозі Григорія Квітки-Оснот'яненка як засобу створення авторської художньої картини світу, що поєднує гумор, іронію та соціальні спостереження (*аспір. Анна Руденко*). Окремий аспект становить фразеологічна вербалізація зовнішності жінки в українських та польських пареміях, що розглянуто крізь призму національно-культурної символіки, стереотипів і ціннісних орієнтацій (*проф. Ірина Шкіцька*). Автори досліджень демонструють, як лексичні та фразеологічні одиниці втілюють глибокі культурні сенси, формують естетичний простір тексту та відображають специфіку мовної картини світу.

У розділі ПРАГМАЛІНГВІСТИКА. ДИСКУРСОЛОГІЯ репрезентовано прагмалінгвістичний та дискурсологічний аналіз, що позиціонує мову як активну дію, яка формує дискурсивний рівень і сприяє конструюванню соціальних реальностей крізь мовні акти. Доведено, що мовні стратегії, зокрема пов'язані з евфемізацією в публіцистичному мовленні під час воєнного стану, діють як інструмент маніпуляції та впливу на громадську думку, змінюючи сприйняття складних і чутливих тем. У цьому контексті мова стає не лише способом передачі інформації, але й механізмом формування соціальних і політичних реальностей (*аспір. Богдан Дурнев*). Важливий аспект стосується й ролі стереотипів у мовному процесі, де стереотипи не є пасивними конструкціями, а активно діють, формуючи соціальні наративи та збереження певних культурних установок у дискурсі. Стереотипи впливають на сприйняття й ставлення до соціальних груп, що є невід'ємною частиною дискурсивного процесу (*доц. Світлана Любимова*). Особливу увагу також приділено рекламі як формі дискурсу, де «омовлення» (адаптація мовних форм до соціальних потреб) перетворює потреби людини на об'єкти споживання крізь мовні стратегії, що формують нові соціальні та культурні значення (*проф. Ольга Радчук, доц. Олена Стаценко, проф. Наталія Тучина*). Мова в рекламі не просто інформує, а й активно впливає на споживачські звички, створюючи нові смисли та формуючи соціальну поведінку внаслідок дискурсивних маніпуляцій.

Розділ КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА присвячено аналізу воєнного дискурсу новин як комунікативного явища, що поєднує мовний, соціальний та когнітивний складники й виконує не лише інформативну, а й ідеологічну функцію. За підсумками дослідження *аспір. Богдана Поліщука* окреслено основні підходи до вивчення цього типу дискурсу – лінгвістичний, соціологічний, культурологічний, когнітивно-дискурсивний та критичний. Особливу увагу приділено мовним стратегіям, спрямованим на формування образів ворога, героя та жертви, а також на маніпуляцію громадською думкою. У розвідці наголошено на ролі цифрових медіа, інтернет-ресурсів та соціальних мереж у поширенні воєнного дискурсу в умовах сучасної інформаційної війни.

Розділ *ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА* присвячено актуальним напрямам прикладної лінгвістики, зосередженим на використанні інноваційних технологій у мовній освіті. Стаття *доц. Наталії Книшенко* розкриває прогресивні підходи до викладання термінознавчих дисциплін, зокрема впровадження цифрових інструментів, що підвищують ефективність засвоєння спеціалізованої лексики. *Доц. Наталя Опришко* аналізує потенціал чат-ботів як інтерактивних засобів навчання іноземних мов, здатних адаптуватися до рівня користувача та стимулювати мовну активність у реальному часі. Обидві праці демонструють прогресуючу роль технологій у підвищенні якості мовної підготовки та розвитку нових форм комунікативної взаємодії в освітньому процесі.

Тематичний розділ присвячено актуальним проблемам *ЛІНГВОДИДАКТИКИ* та пошуку ефективних методичних рішень у викладанні мовних дисциплін у різних освітніх контекстах. Автори аналізують специфіку навчання української мови та термінознавчих курсів в закладах вищої та середньої освіти, з урахуванням професійної підготовки студентів. Зокрема розглянуто можливості міжпредметної колаборації у викладанні галузевого термінознавства (*доц. Неля Нікуліна*), труднощі засвоєння словотвірних тем у школі (*проф. Олена Олексенко*), а також потенціал дистантних та інтерактивних методик у формуванні фахової мовної компетентності (*ст. викл. Лілія Удовіченко*). Усі дослідження об'єднує прагнення до оновлення лінгводидактичних підходів відповідно до сучасних освітніх викликів.

У розділі *ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ* *проф. Лілія Корнільєва* доводить, що мовно-культурні коди, застосовані в сучасному сувенірному мистецтві, допомагають формувати колективну пам'ять, підсилюють відчуття єдності серед населення та є своєрідним символом культурного опору агресії.

Збірник об'єднує актуальні лінгвістичні дослідження, що охоплюють широкий спектр напрямів – від лінгвопоетики, граматики та лексикології до прагмалінгвістики, дискурсології, комунікативної, прикладної та педагогічної лінгвістики й лінгвокультурології. У центрі наукового зацікавлення авторів – функціонування мови в умовах сучасних суспільних, культурних та воєнних трансформацій. Дослідження поєднують теоретичну глибину з прикладною орієнтованістю, що виявляється у фокусі на цифрових технологіях, інноваційних методиках навчання та комунікативних практиках різних дискурсивних просторів. Збірник репрезентує міждисциплінарний підхід до мови як складного, динамічного явища, тісно пов'язаного з культурними кодами, соціальними процесами та людською дією.

Тетяна Осінова

доктор філологічних наук, професор,
м. Харків, Україна

ІСТОРІЯ МОВИ

УДК 81'1

С. Л. Попов

ІСТОРІЯ МОВОЗНАВСТВА В КОГНІТИВНО-ЕВОЛЮЦІЙНОМУ ВИСВІТЛЕННІ

Статтю присвячено розгляду історії мовознавства з позицій когнітивно-еволюційної теорії мови. Причина розгляду цієї історії в руслі такої пояснювальної теорії полягає в тому, що лінгвістичні вчення часто виглядають односторонніми або навіть такими, що впадають у крайнощі. Наведено основні положення когнітивно-еволюційної теорії мови. Кожен з напрямів мовознавства оцінено з позиції якості сприйняття мовознавчих завдань його представниками. У підсумку всі розглянуті таким чином напрями мовознавства вибудовано в порядку зростання від більшої перцептивної поверхневості (і навіть у певних випадках перцептивної синкретичності) та меншої перцептивної альтернативності до більшої перцептивної альтернативності та меншої перцептивної поверхневості в їхніх представників.

Ключові слова: історія мовознавства, мовознавчі напрями, когнітивно-еволюційна теорія мови, сприйняття, логіка.

Popov, S. The History of Linguistics in a Cognitive-Evolutionary Light.

The present article is dedicated to discussing the history of linguistics from the point of view of the cognitive-evolutionary theory of language. The reason for examining this history in the spirit of such explanatory theory is that linguistic doctrines often appear one-sided or even fall to extremes, and the cognitive-evolutionary theory of language can explain such scientific difficulties. The central tenets of the cognitive-evolutionary theory of language are listed: the quality of language depends on the quality of thinking, and the quality of thinking, in turn, depends on the quality of perception, the cognitive function of which is categorisation; the quality of perception has three degrees: strictly right-hemisphere syncretic perception, superficial perception, and strictly left-hemisphere alternative perception. Each linguistic school is evaluated based on the quality with which its representatives perceive linguistic challenges. Finally, all linguistic schools evaluated in this way are placed in ascending order from greater perceptual superficiality (and in some cases even perceptual syncretism) and lesser perceptual alternativity to greater perceptual alternativity and lesser perceptual superficiality exhibited by their members. The linguistic schools that have been evaluated can be divided into five categories: 1) schools, the representatives of which demonstrate a significant dominance of perceptual superficiality

(and in some cases even perceptual syncretism) over perceptual alternativity 2) schools, the representatives of which demonstrate a slight dominance of perceptual superficiality over perceptual alternativity 3) schools, the representatives of which demonstrate approximately equal volumes of perceptual superficiality and perceptual alternativity 4) schools, the representatives of which demonstrate a slight dominance of perceptual alternativity over perceptual superficiality 5) schools, the representatives of which demonstrate a significant dominance of perceptual alternativity over perceptual superficiality. It is concluded that the degree of perceptual alternativity or superficiality exhibited by representatives of a particular linguistic school is reliably connected neither to the time the school was created nor to the place of its emergence, which proves not only the random nature of superficial perception and its prevalence among any scholars, including linguists, but also the view of science, in this case linguistics, as the site of a constant cognitive struggle with superficial perception, a battle that evolves knowledge.

Keywords: *the history of linguistics, linguistic schools, cognitive-evolutionary theory of language, perception, logic.*

Історія мовознавства, від самого її початку до сучасності, нерідко виглядає як історія однобокостей і навіть впадінь у крайнощі. Нам не довелося зустріти будь-яких пояснень причин таких історичномовознавчих особливостей, однак таких пояснень, як відомо, потребує когнітивний принцип уваги до причин будь-яких явищ. За цим принципом запитання на кшталт «чому?» все частіше приходять на зміну структуралістським запитанням на кшталт «як?», але не замішуючи, а комплементарно доповнюючи їх. Вважаємо доречним метонімічно розповсюдити цей принцип з мови на мовознавство, а чому ми так вважаємо – буде зрозуміло нижче.

Метою цієї статті є когнітивно-еволюційне висвітлення історії мовознавства. На наше переконання, певною мірою пояснити причини однобокостей і крайнощів в історії мовознавства може когнітивно-еволюційна теорія мови, яку ми розробили й застосовуємо вже більше десяти років і яка має суто пояснювальний характер (Попов, 2023а). Ця теорія обґрунтована насамперед для пояснення причин мовних явищ, але призначена й для пояснення явищ культури як усього того, що створено людством, на відміну від того, що створено природою. Когнітивно-еволюційна теорія мови здатна пояснити, чому різними є мови та загалом культури. Будь-яка наука, зокрема мовознавство, теж є частиною людської культури – ось чому можливе запропоноване нами в попередньому абзаці метонімічне розповсюдження.

1. Когнітивно-еволюційна теорія мови: основні положення

Когнітивно-еволюційна теорія мови виходить з положення про те, що якість мови залежить від якості мислення, а остання, зі свого боку, залежить від якості сприйняття, когнітивною функцією якого є категоризація (Попов, 2023а: 127-131).

Якість сприйняття має три ступені: суто правопівкульове синкретичне сприйняття, поверхнєве сприйняття та суто лівопівкульове альтернативне сприйняття.

Синкретичне (гештальтне) сприйняття – це правопівкульове невідокремлення себе та будь-чого від оточуючого живого та неживого світу. Найчастіше воно спостерігається в первісних і давніх цивілізованих людей і будь-яких малих дітей (Попов, 2023а: 131-132). Ясно, що такий ступінь сприйняття жодним чином не корелює з наукою: за перцептивного синкретизму наука неможлива.

Альтернативне сприйняття – це перцептивна норма. Нормальною вважається категоризація в результаті обрання ознаки, за якою така категоризація здійснюється, з усіх наявних альтернатив (Попов, 2023а: 136-137). Але до такого нормативного ступеня сприйняття людство в онтогенезі та філогенезі доходить не одразу.

Перший і третій ступені сприйняття, синкретизм і альтернативність, відомі психологам здавна. Прояви поверхневого сприйняття в когнітивній психології описано, але поняття поверхневого сприйняття як середнього ступеня між синкретизмом і альтернативністю запроваджується саме в когнітивно-еволюційній теорії мови.

Поверхневим ми називаємо сприйняття, за якого категоризація відбувається за ознакою, випадково найбільш помітною серед інших через близьку розташованість, найбільший розмір, найбільшу гучність тощо. Випадки такого сприйняття в шимпанзе, малих дітей, давніх і первісних дорослих – див. в Попов, 2023а: 132-134. У XVII столітті логіки Пор-Рояля Антуан Арно та П'єр Ніколь по суті дали визначення поверхневого сприйняття, хоча ще й не могли, за відсутності науки психології, вважати його психологічним терміном: «...ми рідко розглядаємо речі у всіх їхніх подробицях; ми судимо про них за найсильнішим своїм враженням і сприймаємо лише те, що нас більше вражає. <...> Дуже властива людям помилка – поверхнево судити про вчинки та наміри інших, і роблять її тільки через неправильний висновок, коли, не маючи ясного уявлення про всі причини, здатні викликати деяку дію, цю дію відносять лише до якоїсь однієї причини,

хоч воно може бути викликане й іншими причинами» (Arnould, 1662: 5-22). У мові поверхнєве сприйняття є найнагляднішим у царині синтаксичного узгодження з однорідними членами речення, наприклад, *мій татусь і матуся; Туди ходив начальник і його заступник*, але під сучасну пору такі приклади спостерігаються вже не так часто, як раніше. Проте в цілому поверхнєве сприйняття є достатньо розповсюдженим у людства й сьогодні: будь-які сучасні людські помилки є наслідками саме поверхнєвого сприйняття, а не синкретичного чи альтернативного, тому що саме поверхнєве сприйняття обумовлює неправильну категоризацію пізнаваного, коли автоматично працюючий у ладі мислення – логіці — силізм отримує помилкову посилку.

Особливо показовим, метафоричним прикладом поверхнєвого сприйняття, що дуже слушно підходить для реалізації мети цієї статті, є відома притча про сліпих мудреців і слона: шість таких мудреців вирішили дізнатися, що таке слон. Вони, розуміючи, що не можуть його побачити, вирішили пізнати його навіпамакки. «Слон – це колона», – сказав перший мудрець, який помацав слонову ногу. «Слон – це мотузка», – сказав другий, який схопив його за хвіст. «Це товста гілка дерева», – сказав третій, коли провів рукою по хоботу. «Він схожий на велике опахало», – сказав четвертий, який взяв тварину за вухо. «Слон – це велика бочка», – сказав п'ятий, помацавши живіт слона. «Він більше схожий на курільну трубку», – сказав шостий, провівши рукою по бивню.

Ясно, що в цій притчі для нас *слон* – приблизна метафора мови, а *сліпі мудреці* – приблизна метафора мовознавчих напрямів. Розглянемо ці напрями в когнітивно-еволюційному висвітленні, що певною мірою дозволить зрозуміти якість логіки мовознавчих теорій. Оскільки ми не ставимо перед собою завдання вишукування в мовознавчих напрямках раніше не помічених нюансів, тобто абстрактно враховуємо лише найзагальніші риси найвідоміших напрямів, у якості матеріалу дослідження використовуємо певний матеріал розділу «Історія мовознавства» відомого підручника із загального мовознавства Михайла Петровича Кочергана¹ (Кочерган, 2010: 22-167).

¹ Ми не розглядаємо наявні в цьому підручнику в якості напрямів частини «Українське мовознавство XI – XVIII ст.», «Казанська лінгвістична школа. І. О. Бодуен де Куртене» та «Мовознавство в СРСР» як визначені напрями за ознакою «насамперед країна, територія», а не за ознакою «насамперед видатні наукові досягнення» та частини «Функціональна лінгвістика», «Лінгвістика тексту» та «Комунікативна лінгвістика» як такі, аспектний науковий статус яких за рівнем мовознавчої значущості не відповідає всеохоплюючому статусу інших, сучасних їм напрямів, тобто напрямів структуралізму та когнітивної лінгвістики.

2. Історія лінгвістичної думки до XIX ст. у когнітивно-еволюційному висвітленні

2.1. Давньоіндійське мовознавство. Попри всі перцептивно альтернативні заслуги цього найдавнішого напрямку мовознавства перед світовою лінгвістичною спільнотою, яка, на жаль, ознайомила з його досягненнями лише у XIX столітті, ми маємо визнати, що його виникнення стало прямим наслідком потреби в зберіганні недоторканості божественних Вед. Те, що виникнення цього напрямку було обумовлене саме такою потребою, а не будь-якою іншою, є свідченням поверхневого сприйняття підстави для його виникнення. І це можна вважати єдиним недоліком цього революційного для свого часу напрямку мовознавства.

2.2. Давньокитайське мовознавство. Тлумачення незрозумілих слів у давніх текстах і подальша зосередженість цього напрямку мовознавства лише на каталогізації ієрогліфів свідчать про його виникнення за потребою, що була обумовлена таким технічним недоліком китайської мови, як ієрогліфічна писемність. Без такої проієрогліфічної роботи ускладнювалася б писемна комунікація. Безумовно, це поверхневе сприйняття, але навіть не напряму таких досліджень, а різновиду писемності.

Китайські мовознавчі праці про нібито існування зв'язку між словом і властивостями позначуваного ним предмета чи явища призвели до виникнення псевдонаукової «теорії виправлення імен», тобто вибору імені, що б відповідало позначуваному. Це був наслідок синкретичного сприйняття слова й позначуваного ним предмета або імені та людини, яка його має, коли назва не відокремлюється від предмета, а ім'я не відокремлюється від людини. Це, як добре відомо, достатньо розповсюджений у давньому світі синкретичний недолік, який спостерігається в Біблії, в ісландських сагах, гомерівському епосі та навіть у славетного Аристотеля. Псевдонауковість таких переконань є зайвим підтвердженням несумісності перцептивного синкретизму з наукою.

Після пізньої появи китайської фонетики відбувся поділ основної одиниці китайської мови – складу (цзи) — на тон, ініціаль і фіналь. Це було поверхневе сприйняття можливостей розвитку мовознавчих студій, оскільки інші можливості, насамперед опису звуків (фонем) і граматики принаймні на рівні вельми важливого для китайської

мови синтаксису (важливого тому, що словозміна та афіксація в цій мові відсутні), не були китайськими мовознавцями сприйняті аж до зустрічі з європейськими лінгвістичними традиціями наприкінці XIX століття.

2.3. Давньогрецьке мовознавство в когнітивно-еволюційному висвітленні

2.3.1. Давньогрецьке мовознавство філософського періоду.

У цей період давньогрецьке мовознавство існувало як частина філософії, а в заочній, різночасовій дискусії Геракліт і Демокріт, за посередницької участі Платона й пізніше стоїків, обговорювали те саме питання, що було неправильно розв'язано давньокитайськими мовознавцями, а саме про відношення слова до позначуваного ним об'єкта. При цьому відбувалася боротьба синкретичного сприйняття Геракліта, який виступав у цьому питанні мимовільним одним думцем давніх китайців, та альтернативного сприйняття Демокріта, який доводив, що імена предметам люди дають на свій розсуд, і вельми слушно цю думку доводив п'ятьма пунктами емпірично верифікованих мовних доказів. Стоїки теж розділилися в цьому питанні на два відповідні табори, а Платон вирішив залишитися в цьому питанні нейтральним (тут дуже показово, що в давньокитайському мовознавстві таких пізнавальних суперечок не спостерігалось). Що стосується мовознавчих здобутків Аристотеля, то окрім того, що він демонстрував згаданий вище синкретизм сприйняття слів та їхніх назв, саме він був першим в історії мовознавства вченим, який започаткував мовознавчий логіцизм, що проіснував до XIX століття. Попри всі свої заслуги перед наукою в цілому, ототожнення мови та логіки Аристотель продемонстрував поверхнєве сприйняття, бо звернув увагу в мові лише на те, що збігається з логічними поняттями, а те, що не збігається, не сприйняв.

2.3.2. Давньогрецьке мовознавство олександрійського періоду.

У цей період мовознавці виявляли суто альтернативне сприйняття: мовознавство відокремилось від філософії, тобто стало її альтернативою, відбувалися філологічна інтерпретація різних творів давньогрецьких класиків та нормування койне, було створено класифікацію частин мови, започатковано дослідження на рівнях фонетики, морфології та синтаксису. Звісно, можна було б дорікнути олександрійським мовознавцям за поверхнєве сприйняття можливостей розвитку

генеративізму чи когнітивної лінгвістики, але для тих часів такі докори були б морально недоречними.

2.4. Давньоримське мовознавство. Давньоримські мовознавці, спираючись на давньогрецькі мовознавчі дослідження, що є проявом поверхневого сприйняття (не створення свого напрямку, а користування готовим чужим – це суттєвий недолік розвитку), займалися нормуванням латини, у якій артикль, що є в грецькій мові, відсутній, тому вони його з частин мови латини виключили. За тим самим принципом вони зафіксували новий відмінок – аблатив, притаманний латині, а не грецькій мові. А от числівники вони поділили на кількісні й порядкові, що було певним проявом альтернативного сприйняття. Вивчаючи ораторське мистецтво, яке мало велике значення в давньоримській культурі, римські мовознавці започаткували дослідження стилістики на всіх мовних рівнях. Те, що створення стилістики було обумовлене саме ораторською потребою, а не будь-якою іншою, наприклад потребою в дослідженні розвинутої художньої літератури, є свідченням поверхневого сприйняття підстави для її створення. І це є свідченням того, що ораторське мистецтво було для давніх римлян набагато важливіше художньої літератури. Але саме по собі виокремлення нового мовного рівня є певним проявом перцептивної альтернативності.

2.5. Давньоарабське мовознавство. Цей напрям мовознавства має багато спільного з мовознавством давньоримським: так само, як давньоримські мовознавці спиралися на давньогрецькі напрацювання, давньоарабські мовознавці спиралися на давньогрецькі й давньоіндійські напрацювання (тож давньоарабські мовознавці отримали багатшу мовознавчу базу, ніж давньоримські); так само, як давньоримські мовознавці займалися нормуванням рідної латини, давньоарабські мовознавці займалися нормуванням арабської мови; так само, як давньоримські мовознавці зафіксували притаманний латині яблатив, арабські мовознавці зафіксували притаманну семіто-хамітським мовам внутрішню флексію. І між ними є ще один збіг: давні римляни, відчуючи потребу дослідити закономірності важливого для них ораторського мистецтва, відкрили напрям стилістики, у той час як давні араби за тією ж формулою, відчуючи потребу в більш глибокому дослідженні арабської мови, яку вони розповсюджували разом з ісламізацією серед етносів халіфату, створили вельми для

свого часу розвинену, в одному словнику до сотні томів, лексикографію тлумачних словників арабської мови. Те, що виникнення саме такої лексикографії було обумовлене саме потребою в більш глибокому дослідженню рідної арабської мови, а не будь-якою іншою, наприклад потребою створення перекладних словників (адже мову реальних або потенційних ворогів прийнято вивчати), є свідченням поверхневого сприйняття підстави для виникнення лексикографії: у ті часи саме рідна мова, у тому числі як мова Корану, була важливіша за всі інші. Але певний розвиток лексикографії як складника мовознавства можна визнати певним проявом перцептивної альтернативності.

2.6. Європейське мовознавство епох Середньовіччя та Відродження в когнітивно-еволюційному висвітленні

2.6.1. Європейське мовознавство епохи Середньовіччя. З VI по XII століття європейські мовознавці демонструють виключно поверхневе сприйняття можливостей розвитку мовознавства, підтримуючи лінгвістичний логіцизм Аристотеля, засвоюючи латинську спадщину й навіть застосовуючи латинську граматику для тлумачення іншомовних явищ.

З XIII століття, тобто в передренесансний період, європейські мовознавці починають виявляти перцептивну альтернативність, детальніше розглядаючи граматику. Зокрема, певним перцептивно-альтернативним проривом у цей період слід вважати виникнення логіко-граматичної школи «модистів», основою якої стало достатньо загальне розмежування в мові трьох компонентів: речі, поняття та слова, – яким відповідали три категорії модусів: існування, поняття й позначення.

2.6.2. Європейське мовознавство епохи Відродження. У XV–XVI ст., тобто в епоху Ренесансу з її культом Людини та Прекрасного, а також з її географічними відкриттями, які самі по собі не могли не сприяти розвитку альтернативності сприйняття, мовознавці демонструють більшу перцептивну альтернативність: їх цікавлять культурні й наукові пошуки давніх греків, давньогрецька мова, згодом давньоєврейська мова як початкова мова Біблії, інші національні мови, що сприяло розвитку перекладу та лексикографії багатомовних словників. Втім важливо розуміти, що перцептивно альтернативні географічні й разом з ними мовно-культурні відкриття були обумовлені лише однією потребою: пошуком шляху до дешевих прянощів,

і це було сприйняття поверхнєве. Так поверхнєвість сприйняття цієї потреби обумовила альтернативність сприйняття мов і культур. Перцептивно альтернативна ідея множинності мов не могла не обумовити появу перцептивно альтернативної ідеї можливості їхнього зіставного вивчення, яка викликала перцептивно альтернативну ідею універсальної граматики й навіть загалом ідею всесвітньої мови. Поява таких ідей доводить, що неможливість вільної комунікації між носіями різних мов сприймалася в той час як вельми суттєва проблема.

У XVII столітті й почалися пошуки універсальних властивостей мови, що вилилося в створення філософських концепцій Френсіса Бекона, Рене Декарта й Готфріда-Вільгельма Лейбніца, що стали не найбільш переконливими, але все ж таки альтернативами розв'язання цього складного питання. З'явилася й альтернатива індукції та дедукції в дослідженнях, у тому числі мовознавчих, взірцем для свого часу яких стала Граматика Пор-Рояля Антуана Арно та Клода Лансло. Сама по собі ця граматика, безумовно, є революційною альтернативою всім попереднім граматикам: її автори вперше розглядають мову як знакову систему, вперше оголошують про існування універсальних правил функціонування граматичних структур різних мов, вперше розрізняють формальну та семантичну структури речення, вперше пропонують розрізнення глибинних і поверхнєвих структур і навіть вперше звертають увагу на синонімію мовних виразів (до цього лінгвісти повернулися лише в другій половині XX століття, тож не дивно, що Ноам Хомський вважав Декарта та граматистів Пор-Рояля безпосередніми попередниками свого генеративізму). Але, із сучасної точки зору, поверхнєвість сприйняття в Арно та Лансло проявилася в тому, що вони залишалися в межах започаткованого ще Аристотелем лінгвістичного логіцизму та спиралися на філософію лише Декарта, хоча Бекон і Лейбніц теж мали слушні мовознавчі ідеї.

3. Історія лінгвістичної думки XIX та XX століть у когнітивно-еволюційному висвітленні

3.1. Порівняльно-історичне мовознавство романтичного періоду. Для мовознавців XIX століття ідея порівняння мов була не нова. Ба більше, у цей час вже існували уявлення про спорідненість германських, романських, слов'янських, семітських, уральських

та алтайських мов (як можна бачити із сучасної точки зору, то були спорідненості на рівнях як сімей, так і груп). І тільки з відкриттям санскриту, який спочатку поверхнево вважали найдавнішою писемною, або, як Фрідріх Шлегель, взагалі найдавнішою індоєвропейською мовою (один із основоположників порівняльно-історичного мовознавства Расмусен Раск поверхнево, але за одному йому відомою ознакою вважав, що всі індоєвропейські мови походять від мертвої та незафіксованої фракійської мови), прийнято говорити про зародження порівняльно-історичного мовознавства. Відкриття санскриту, як відомо, обумовило визначення індоєвропейської мовної сім'ї, на вивченні якої початково й зосередилися порівняльно-історичні студії. Те, що зосередилися тільки на ній, є проявом поверхневого сприйняття (своя сім'я ближче). Але всередині цієї сім'ї, безумовно, у мовознавців панувало сприйняття альтернативне. Утім порівняльно-історичне мовознавство не обійшлося без прояву ще одного поверхневого сприйняття: маємо на увазі такий принцип цього мовознавства, як дослідження лише споріднених мов (наприклад, за цим принципом баскська та угорські мови не враховувалися при порівняльно-історичних дослідженнях індоєвропейської мовної сім'ї, хоча певний взаємний вплив цих мов із сусідніми індоєвропейськими й відбувався), що й спонукало згодом – як виправлення цього недоліку – виникнення зіставного (контрастивного) мовознавства. Крім того, проявом більш узагальненого, але все одно поверхневого сприйняття можна вважати зануреність порівняльно-історичного мовознавства в старовину з повним ігноруванням ще в той час дослідженого сучасного стану мов.

Вважається, що під могутнім впливом порівняльно-історичного мовознавства сформувалася й така могутня, головним чином мовознавча, постать, як Вільгельм фон Гумбольдт. Величезні та різноманітні досягнення цього вченого підтверджують його перцептивну альтернативність, але, як це часто трапляється з великими людьми, є й два прояви поверхневості його сприйняття: це його переконаність у тому, що кожна мова у своєму розвитку одна за одною обов'язково проходить етапи кореневості, аглютинативності, інкорпоративності та флективності, і в тому, що мова самостійно, без участі її носія, творить думку, що за великої авторитетності Вільгельма фон Гумбольдта

мало неабиякі наслідки для подальшого розвитку загального мовознавства (детальніше про це – див. Попов, 2023б).

3.1.2. Порівняльно-історичне мовознавство натуралістичного періоду. Саме виникнення лінгвістичного натуралізму, який ототожнив розвиток мови з розвитком якоїсь біологічної сутності, що народжується, зростає, дорослішає, старіє та врешті-решт помирає, слід визнати наслідком поверхневого сприйняття того, що в той час – своєю неабиякою помітністю – дуже сильно приваблювало все прогресивне людство; це бурхливий розвиток природничих наук, зокрема еволюційна теорія Дарвіна. Напрацювання цього періоду, які можуть бути охарактеризовані як обумовлені альтернативним сприйняттям, зводяться лише до того, що залишилось від цього періоду у спадок мовознавству: певні принципи порівняльно-історичного дослідження, концепція родовідного дерева, робочі прийоми реконструкції праформ, зокрема позначення незасвідчених реконструйованих форм зірочкою (*).

3.1.3. Порівняльно-історичне мовознавство молодогограматичного періоду. Само по собі прагнення молодогограматиків зробити порівняльно-історичний метод якомога науково чіткішим було обумовлено сприйняттям потреби в кращій для цього методу альтернативі. Але практична реалізація цього прагнення каузувала збідніння цього методу через поверхневе сприйняття молодогограматиками об'єктів своїх досліджень. На такому сприйнятті ґрунтуються такі їхні переконання, як визнання потреби в індукції без дедукції, визнання необхідності дослідження насамперед фонетики, визнання лише асистемності мови, визнання суто індивідуального, а не колективного психологізму, визнання непотрібності дослідження питань походження мови, стадіальності мовного розвитку, мовних універсалій, типологічної класифікації мов, реконструкцій прамови й будь-яких винятків з мовних законів. Вважається, що молодогограматики довели порівняльно-історичний метод до логічної досконалості, а етимологічні дослідження підняли до рівня точної науки. У цих окремих аспектах варто визнати альтернативне сприйняття можливостей такого покращення, але треба пам'ятати, що воно відбулося завдяки свідомому ігноруванню багатьох інших аспектів, які теж потребували своєчасного дослідження.

3.2. Психологічний напрям у мовознавстві². Сама по собі поява цього напрямку була абсолютно новим явищем у мовознавстві й тому є свідченням перцептивної альтернативності його творців. Про неї ж свідчить і велика кількість їхніх напрацювань. Але поверхневність сприйняття вони продемонстрували, коли, протестуючи проти багатовікового засилля лінгвістичного логіцизму, перебільшено відмовили мові в будь-якій логічності, ігноруючи цей аспект мови в подальшому. Це був яскравий приклад обумовленого перцептивною поверхневністю впадіння в крайність, такого самого за силою категоричності, як і в логіцизму. Наш представник психологічного напрямку, видатний лінгвіст Олександр Опанасович Потебня, який подарував мовознавству цілу низку перцептивно альтернативних ідей, виявив своє поверхнєве сприйняття лексичної семантики, заперечуючи існування лексичної полісемії.

3.3. Школа «слів і речей». Представники цієї школи зробили в мовознавстві багато такого, що свідчить про переважну альтернативність їхнього сприйняття своїх завдань: виправили перелічені нами в пункті 3.1.3 недоліки молодогограматичних настанов, у тому числі першими в історії мовознавства звернули увагу на семантику мовних одиниць. Недоліком представників Школи «слів і речей» було поверхнєве сприйняття ними потреби в мовних законах й абсолютизація схрещення мов як єдиної причини їхніх змін.

3.4. Школа естетичного ідеалізму. Представники цієї школи продемонстрували ще одне, цього разу вельми суттєве, впадіння в крайність, що було обумовлено поверхнєвим сприйняттям лише однієї функції мови – естетичної – та ігноруванням інших її функцій, що призвело до гіпертрофії естетичної функції як єдиної мовної, до гіпертрофії мови, що була ототожнена з мистецтвом, до гіпертрофії стилістики, що була проголошена тотожною всьому мовознавству, і до відповідної гіпертрофії історії мовознавства, що була проголошена

² Усупереч підручнику М. П. Кочергана (Кочерган, 2010: 56) ми показуємо цей напрям таким, що не належить до порівняльно-історичного мовознавства, бо, по-перше, психологічний напрям не показано Михайлом Петровичем у переліку етапів такого мовознавства: це етапи романтичний, натуралістичний і молодогограматичний (Кочерган, 2010: 63), по-друге, принципи психологічного напрямку не корелюють з принципами порівняльно-історичного мовознавства, бо виникли насамперед як протест проти багатовікового засилля логіцизму, через що ми вважаємо, що на сторінці 56 підручника М. П. Кочергана має місце прикра, але випадкова авторська помилка.

історією мистецтва. Вважається, що цей напрям «поставив перед мовознавством нові завдання: лінгвістичне вивчення стилістики, дослідження співвідношення мови письменників і загальнонародної мови та зв'язку історії культури з розвитком мови» (Кочерган, 2010: 75). Але здається, це відносно невелика перцептивно альтернативна перевага цього напрямку на тлі запропонованих ним гіпертрофій.

3.5. Неолінгвістика. Представники цього еkleктичного за своєю сутністю напрямку, як і представники Школи «слів і речей», продемонстрували альтернативне сприйняття, коли усували недоліки молодогограматичного напрямку, а також продемонстрували певну перцептивну альтернативність тим, що внесли вагомий внесок у розвиток етимології. Обумовленими поверхневостю сприйняття можна вважати їхні надмірне захоплення екстралінгвальними фактами, недооцінку системно-структурних властивостей мови та розуміння мови суто як абстракції, бо реальністю вони вважали мову окремої людини (до появи в мовознавстві понять мови та мовлення ще залишався час).

3.6. Соціологічний напрям і лінгвістична концепція Фердинанда де Соссюра. Як і у випадку з лінгвістичним психологізмом, сама по собі поява й цього напрямку, який насамперед протиставляли зануреному в старовину порівняльно-історичному мовознавству, була абсолютно новим явищем у мовознавстві й тому може вважатися свідченням перцептивної альтернативності його творців, і насамперед Фердинанда де Соссюра, який чітко розрізнив поняття мови й мовлення (які не зовсім чітко розрізнялися Гумбольдтом і Бодуеном де Куртене), наголосив на системному вивченні мови, зокрема виокремивши парадигматичні та синтагматичні відношення як основу мовної системності та вперше піднявши на один рівень із діахронією синхронію. Переконливою перцептивною альтернативністю виглядають і три течії мовознавства, які виникли на основі вчення Фердинанда де Соссюра: Женевська школа його учнів Альбера Сеше та Шарля Баллі, соціологічна течія Антуана Мейє та Жоржа Вандрієса й обумовлена ідеєю системності мови течія структуралізму, яка незабаром стала відповідним мовознавчим напрямом. Поверхневостю сприйняття Фердинанд де Соссюр продемонстрував, коли поряд з термінами *langue* 'мова' й *parole* 'мовлення' показав логічно зайве поняття *langage* 'лінгвальна діяльність', що згодом не було підтримане

його послідовниками (поняття мови й мовлення, як відомо, корелюють з поняттями парадигматики та синтагматики й метафори та метонімії, відображаючи таким чином структуру людського мислення, чого Соссюр ще не усвідомлював), а також коли впав у крайність, заявивши (на тлі системності синхронії) про хаотичність діакронії, з чого випливала відсутність необхідності її вивчення.

3.7. Структуралізм у когнітивно-еволюційному висвітленні

Поява структуралізму, завданням якого вперше в історії мовознавства стало дослідження мовної системи, є беззаперечним свідченням альтернативності сприйняття в його представників. Суто формально у структуралістів у цілому можна зафіксувати поверхневості сприйняття в тому, що вони не виявили уваги до когнітивної сторони мови, але цілком ясно, що через великий обсяг структуралістської роботи в них на це просто не вистачало сил і часу.

3.7.1. Празька школа структуралізму. Так, Празька школа структуралізму перцептивно альтернативно здійснила величезні дослідження мовної системності, але через брак сил і часу здебільшого на фонологічному рівні мови.

3.7.2. Копенгагенський структуралізм. Незважаючи на новітню альтернативність побудов цього напрямку, що стали небаченим лінгвістичним досягненням, його тяжіння до абстрактності, що не давала можливості досліджувати реальні мови, можна пояснити поверхневим сприйняттям завдань мовознавства.

3.7.3. Дескриптивізм. Американські структуралісти, або дескриптивісти, продемонстрували певну альтернативність сприйняття, розвинувши методіку лінгвістичних досліджень, активно застосовуючи математичні методи, але поверхневості сприйняття вони показали, звузивши лінгвістичну проблематику: запропоновані ними прийоми сегментації та дистрибуції були корисні лише на певних етапах фонологічного й морфологічного аналізу, спостерігалися спрощене розуміння мови, суттєве перебільшення значення дистрибутивного аспекту мови, неувага до соціально-історичних умов функціонування мов і до людського чинника.

3.8. Генеративізм у когнітивно-еволюційному висвітленні. Творець цього напрямку Ноам Хомський продемонстрував багато прикладів альтернативного сприйняття завдань мовознавства: він повернув мовознавство до антропоцентричності, посилив його

зв'язок із психологією, мову стали вивчати з погляду не слухача, а мовця, увага дослідників була перенесена з фонології та морфології на синтаксис і семантику, а також на комунікативний аспект мови (замість проблеми «Як влаштована мова?» була поставлена проблема «Як функціонує мова?»). Випадки поверхневості сприйняття в цього лінгвіста зводяться до таких: першоплановість синтаксису, у тому числі переконаність в існуванні вроджених синтаксичних структур, недооцінка прагматичних факторів, невелика здатність для опису мов різної структури.

3.9. Неогумбольдтіанство в когнітивно-еволюційному висвітленні. Представники європейського неогумбольдтіанства та американського неогумбольдтіанства продемонстрували те ж саме поверхнєве сприйняття у вигляді логічної помилки «підміна поняття», що й Гумбольдт, виставляючи мову структурою, що творить світ, тобто самостійно мислячою та діючою істотою. Але представники американського неогумбольдтіанства, а саме Едвард Сепір і Бенджамін Лі Уорф, просунулись у цьому далі, висловивши засновані на цьому ж перцептивно поверхневому переконанні про самостійність мови положення, які згодом стали відомі як гіпотеза лінгвальної відносності, або гіпотеза Сепіра – Уорфа, у якій неможливо погодитись з тим, що мова впливає на мислення від самого початку її існування, коли в ній тільки починають з'являтися перші слова.

3.10. Когнітивна лінгвістика в когнітивно-еволюційному висвітленні. Поява когнітивної лінгвістики на доповнення до структуралізму, який у багатьох конкретних мовознавствах вже себе вичерпав, безумовно, є перцептивною альтернативою останньому та всім його попередникам, бо предмет когнітивної лінгвістики – зв'язок мовних і когнітивних структур – відкриває вельми багато альтернатив його дослідження. Але, можливо тому, що це напрям, що тільки затверджується, когнітивна лінгвістика поки що вичерпала далеко не всі можливості дослідження свого предмета, через що проявів поверхневого сприйняття в ній не бракує. Це і поняттєва підміна предмета дослідження, яку можна бачити у визначенні когнітивної лінгвістики в підручнику М. П. Кочергана, де він пише, що когнітивна лінгвістика «когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджує через мовні явища» (Кочерган, 2010: 147). Це вельми розповсюджена серед когнітивних лінгвістів підміна поняття, бо за своїм

науковим статусом будь-який мовознавчий напрям має досліджувати мовні структури, а не якісь інші, у тому числі когнітивні. Перцептивною поверхневістю пояснюється й односторонність більшості когнітивно-лінгвістичних досліджень. Так, дуже відоме когнітивне дослідження Джорджем Лакоффом й Марком Джонсоном метафор є дослідженням тільки одного складника пари «метафора – метонімія», поняттєвої пари, що корелює з такими парами понять, як «парадигматика – синтагматика» та «мова – мовлення», і нам важко зрозуміти, як можна цю кореляцію не враховувати. Перцептивно поверхневою односторонністю виглядає і масова зосередженість лінгвістів-когнітивістів лише на дослідженні концептів, і те, що саме поняття концепту досі не має єдиного в мовознавстві тлумачення, не заважає їм такі дослідження проводити.

Висновки

Когнітивно-еволюційне висвітлення історії мовознавства дозволяє зробити загальний висновок про те, що майже всі напрями мовознавства демонструють як альтернативне, так і поверхнєве сприйняття в їхніх представників. Позаяк співвідношення альтернативного та поверхнєвого сприйняття в розглянутих випадках є кількісно різним, підсумуємо його, розташувавши мовознавчі напрямки приблизно градаційно в порядку зростання від більшої перцептивної поверхнєвості (і навіть у певних випадках перцептивної синкретичності) та меншої перцептивної альтернативності до більшої перцептивної альтернативності та меншої перцептивної поверхнєвості в їхніх представників.

Напрями із суттєвим перебільшенням перцептивної поверхнєвості (і навіть у певних випадках перцептивної синкретичності) над перцептивною альтернативністю в їхніх представників: Давньокитайське мовознавство; Давньогрецьке мовознавство філософського періоду, Європейське мовознавство епохи Середньовіччя, Порівняльно-історичне мовознавство натуралістичного періоду, Школа естетичного ідеалізму, Неогумбольдтіанство.

Напрями з незначним перебільшенням перцептивної поверхнєвості над перцептивною альтернативністю в їхніх представників: Давньоримське мовознавство; Давньоарабське мовознавство, Порівняльно-історичне мовознавство молодогограматичного періоду.

Напрями з приблизно рівною кількістю перцептивної поверхневості та перцептивної альтернативності в їхніх представників: Порівняльно-історичне мовознавство романтичного періоду, Психологічний напрям у мовознавстві, Неолінгвістика, Копенгагенський структуралізм, Дескриптивізм.

Напрями з незначним перебільшенням перцептивної альтернативності над перцептивною поверхневістю в їхніх представників: Європейське мовознавство епохи Відродження, Когнітивна лінгвістика.

Напрями із суттєвим перебільшенням перцептивної альтернативності над перцептивною поверхневістю у їхніх представників: Давньоіндійське мовознавство, Школа «слів і речей», Соціологічний напрям і лінгвістична концепція Фердинанда де Соссюра, Празька школа структуралізму, Генеративізм.

Як можна бачити, ступінь перцептивної альтернативності або поверхневості в представників того чи того мовознавчого напрямку не має сталої залежності ані від часу створення напрямку, ані від місця його походження. Так, досягнення давньогрецьких мовознавців олександрійського періоду наче можна вважати еволюційним продовженням у часі розпочатого їхніми попередниками філософського періоду, але давньоримські мовознавці, які були найближчими до давньогрецьких колег і в просторі, і в часі, такої еволюції не демонструють. Давньоіндійські лінгвістичні дослідження першої половини IV – другої половини III ст. до н. е. неочікувано мають рівень європейських структуралістських досліджень XX століття, та саме у XX столітті несподівано маємо псевдонаукову теорію Марра, на псевдодоведення якої не один рік працювали майже всі мовознавці радянської доби. Це ще раз доводить як випадковість і розповсюдженість поверхневого сприйняття у будь-яких науковців, із мовознавцями включно, так і розуміння науки, у нашому випадку – мовознавства, як аргументу постійної когнітивної боротьби з поверхневим сприйняттям, боротьби, яка, власне, й еволюціонує наукове, зокрема мовознавче, пізнання.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Кочерган**, М. П. (2010). *Загальне мовознавство*: підручник. 3-тє вид. Київ: ВЦ «Академія» (Серія «Альма-матер»). 2. **Попов**, С. Л. (2023а). Когнітивно-еволюційна теорія мови: обґрунтування. *Cognition, communication, discourse*, 26, 123–139. <http://doi.org/10.26565/2218-2926-2023-26-07> 3. **Попов**, С. Л. (2023б). Про підміну поняття в філософськомовних переконаннях Вільгельма фон Гумбольдта та її вплив

на сучасне мовознавство. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, 93, 75–78. <http://doi.org/10.26565/2227-1864-2023-93-11>. 4. **Arnauld, A., & Nicole, P.** (1662). *La logique ou l'art de penser: Contenant, outre les règles communes, plusieurs observations nouvelles, propres à former le jugement*. Paris: Chez Charles Savreux.

REFERENCES

1. **Kocherhan, M. P.** (2010). *Zahalne movoznavstvo [General Linguistics]*: pidruchnyk. 3-tie vyd. Kyiv: VTs «Akademiia» (Seriia «Alma-mater») [in Ukrainian].
2. **Popov, S. L.** (2023a). Kohnityvno-evoliutsiina teoriia movy: obgruntuvannia [Cognitive-Evolutionary Theory of Language: Justification]. *Cognition, communication, discourse*, 26, 123–139. <http://doi.org/10.26565/2218-2926-2023-26-07> [in Ukrainian].
3. **Popov, S. L.** (2023b). Pro pidminu poniattia v filosofskomovnykh perekonanniakh Vilhelma fon Humboldta ta yii vplyv na suchasne movoznavstvo [About Concept Substitution in the Philosophical and Linguistic Beliefs of Wilhelm von Humboldt and its Influence on Modern Linguistics]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia «Filolohiia»*, 93, 75–78. <http://doi.org/10.26565/2227-1864-2023-93-11> [in Ukrainian].
4. **Arnauld, A., & Nicole, P.** (1662). *La logique ou l'art de penser: Contenant, outre les règles communes, plusieurs observations nouvelles, propres à former le jugement* [Logic or the Art of Thinking: Containing, Besides the Common Rules, Several New Observations, Suitable for Forming Judgment]. Paris: Chez Charles Savreux [in French].

Попов Сергій Леонідович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри загального та прикладного мовознавства, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна; пл. Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна.

E-mail: s.leon.popov@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-3257-6245>

Popov, Serhii – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Department of General and Pplied Linguistics, V. N. Karazin Kharkiv National University; 4 Svobody sq., Kharkiv, 61022, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 14 січня 2025 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Попов С. Л. Історія мовознавства в когнітивно-еволюційному висвітленні. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2025. Вип. 62. С. 6–23. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.01>

APA: Попов, С. Л. (2025). Історія мовознавства в когнітивно-еволюційному висвітленні. *Лінгвістичні дослідження*, 62, 6–23. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.01>

ГРАМАТИКА. ЛІНГВОПОЕТИКА

УДК 811.161.1'38

Ж. М. Гончарова

ПОЕТИЧНЕ ФУНКЦІЮВАННЯ ДІЄСЛІВНИХ РЯДІВ У ЛІРИЦІ ВАСИЛЯ СТУСА

Стаття присвячена аналізу однорідних морфологічних рядів, зокрема дієслівних, у поетичних творах Василя Стуса. Визначено два типи дієслівних послідовностей: ряди неозначеної форми дієслова й ряди особових дієслівних форм. Інфінітивні ряди утворюють повтором неозначеної форми одного дієслова та інфінітивами різних дієслів. Розглянуто семантику, що актуалізується залежно від наповнення ряду. Послідовності особових дієслівних форм, на відміну від інфінітивних рядів, актуалізують значення часу й особи, і складаються з повторюваної словоформи одного дієслова або з різних дієслів однакової морфологічної форми. Відзначено, що дієслівні ряди утворюють горизонтальні й вертикальні віршові послідовності, що додає стилістичної й ритмічної виразності творам митця.

Ключові слова: однорідний граматичний ряд, дієслівний ряд, віршовий ряд, послідовність, повтор, морфологічна форма.

Honcharova, Zh. Poetic Functioning of Verb Chains in the Lyrics by Vasyl Stus. *The relevance of the article is conditioned by the fact that the study of the author's poetic works, his idiolect at the grammatical level, in particular at the level of morphology, is not complete. It is essential to indicate the features of the poetic idiolect at the grammatical level and outline the specifics of using morphological units to represent individual poetic meanings. It is outlined that a verse line is a specific sequence of units, which, on the one hand, is defined graphically. Using intonation, and on the other hand, it constitutes a lexically and/or grammatically homogeneous series. The particular occurrence of a homogeneous grammatical series is a verb series. We consider a homogeneous grammatical series to be a sequence of morphologically and/or syntactically homogeneous units connected by a compositional role and associated with certain regularities of text construction.*

In this work, we aim to analyse homogeneous grammatical series, in particular homogeneous verb series, in the poetic works by Vasyl Stus. The article describes two types of verb sequences identified: a series of the indefinite form of the verb and a series of personal verb forms. Infinitive series are formed by repeating the indefinite form of one verb and the infinitives of different verbs. It is pointed out that various semantics of the series are actualised depending on whether the indefinite form of different or the same words make up the sequence.

Unlike infinitive series, analysis of personal verb form sequences revealed the actualisation of the grammatical meaning of tense and person. These series consist of a repeated word form of one verb or different verbs of the same morphological form. It is noted that the verb series form horizontal and vertical verse lines, which adds stylistic and rhythmic expressiveness to the artist's works.

Key words: homogeneous grammatical series, verb series, verse lines, sequence, repetition, morphological form.

Вступ

Дослідники творчості того чи того автора вивчають різноманітні засоби, що беруть участь в експлікації художньої думки, втіленні ідейно-естетичної позиції, інтенцій, оцінок, створенні образів, організації текстів. Особисті якості автора, його філософсько-світоглядні орієнтації в поєднанні з історико-філологічним тлом, що формує письменника як мовну особистість відповідно до стану розвитку літературної мови в певний історичний період, стають найважливішими чинниками формування ідіостилу автора (Шатілова, 2016). Дослідження ідіостилу визначних майстрів художнього слова є одним з актуальних напрямів в українському мовознавстві. Про це свідчить значна кількість лінгвістичних розвідок видатних науковців (Калашник, 1985), (Ставицька, 1986), (Сологуб, 1991), (Єрмоленко, 2005), (Мойсієнко, 2008), відомих представників Харківської філологічної школи (Голобородько, 2010), (Лисиченко, 2011), (Скоробогатова, 2014) та інших.

Увагу багатьох дослідників-філологів привертає мовотворчість одного з найактивніших представників українського дисидентського руху Василя Стуса. Тема боротьби за справедливість, національну незалежність українського народу, відродження його духовності постає однією з головних у творчості поета-дисидента. Сміливі виступи проти імперської ідеології стали результатом заборони й знищення його творів, а також засудження до тривалого ув'язнення.

Майстер слова передає читачеві відчуття й внутрішні переживання, пов'язані з несправедливим і "несвободним" життям людей, власним досвідом довготривалого перебування в місцях позбавлення волі, використовуючи мовні одиниці різних рівнів, численні стилістичні засоби та авторські прийоми. Одним із **завдань** нашого дослідження є визначення граматичних засобів, морфологічних зокрема, які автор обирає під час створення текстів для реалізації художнього задуму. У цій статті ставимо **за мету** схарактеризувати однорідні

граматичні ряди, зокрема типи дієслівних послідовностей, у поезії Василя Стуса.

Методи дослідження

Характер поставленої мети зумовив застосування таких методів: **функціонального й контекстно-інтерпретаційного аналізу**. Поетичний потенціал граматичних одиниць у художньому функціюванні виявлено за допомогою функціонального методу. Завдяки лінгвопоетичному й контекстно-інтерпретаційному аналізу схарактеризовано граматичні засоби й поетичні прийоми реалізації авторської інтенції до створення поетичного смислу.

Виклад основного матеріалу

Віршовий ряд є особливою послідовністю одиниць, що, з одного боку, визначається графічно та інтонаційно, а з іншого, – складає лексично та/або граматично однорідний ряд. Окремими випадками однорідних граматичних рядів стають дієслівні послідовності. Розглядаємо однорідний граматичний ряд як послідовність морфологічно і/або синтаксично однорідних одиниць, що поєднані композиційною роллю й пов'язані із певними закономірностями побудови тексту (Голікова, 2011).

Поняття ряду в лінгвістиці виникає в найрізноманітніших контекстах, учені-філологи вкладають в це поняття різні смисли. У загальному значенні рядом називають будь-яку послідовність однорівневих компонентів, що поєднані певними зв'язками. У тлумачному словнику української мови поняття «ряд» означено як 'сукупність однорідних предметів, розташованих одне поруч з одним, одне за одним, витягнутих в одну лінію' (Словник української мови online).

У сучасному лінгвістичному словнику А. Загнітка подані означення тематичного ряду ('сукупність слів у семантичному полі, об'єднаних відношеннями парадигматичної супряжності'), синтаксичного ряду ('найпростіший тип конструкції з паралельними членами, що охоплює однорідність'); означення замкнутих й незамкнутих рядів. Ряд незамкнутий – 'відкритий словесний ряд, утворений словами, поєднаними без сполучників, інколи за допомогою повторюваних єднальних або розділових сполучників'. У такому ряді кількість компонентів необмежена. Ряд замкнутий – 'закритий словесний ряд, утворений словами, що поєднані за допомогою сполучників

і кількість компонентів якого суворо обмежена, визначувана семантикою сполучника' (Загнітко, 2020). Поняття замкнутих і незамкнутих рядів є важливими для нашого аналізу. Адже дієслівні послідовності в поезії Василя Стуса, складаючи замкнуті або незамкнуті граматичні ряди, набувають контекстуального навантаження та різних поетичних смислів, що відрізняються, в тому числі, залежно від типу ряду.

У ліриці митця дієслівні ряди репрезентовані двома типами – рядами інфінітивів та особових форм дієслова. Послідовності атрибутивних форм дієслова (дієприкметників та дієприслівників) не зафіксовані нами під час аналізу.

Перший тип складають ряди дієслів у неозначеній формі. Порівн.: <...> / *Пусте, пустуне! Жити – **пустувати**, / награвши цимбальний свій стожаль, / **губити, віднаходити, втрачати** / й знову **губити** – наш веселий хрест* / <...>. (В. Стус «Колимські закували зозулі»).

Зазначений фрагмент складається з двох речень. Звертаємо увагу на друге, що займає майже чотири рядки фрагменту вірша. Завдяки віршовому членуванню інфінітиви розташовані в першому напіврядку й третьому відповідно, що створює дистантні горизонтальні ряди. У першому напіврядку вони виконують роль підмета та присудка: *Жити – пустувати*. Третій і четвертий рядки утворені низкою однорідних присудків: *губити, віднаходити, втрачати, / й знову губити* <...>, які складають контекстуальну семантику підмета.

Аналізуючи інфінітивні ряди у фрагменті вірша Василя Стуса, відзначаємо актуалізацію семантики повторюваності, циклічності. Порівн.: *Жити – **пустувати**, / <...> /, **губити, віднаходити, втрачати** / й **знову губити** – наш веселий хрест*. Автор ніби передає свій життєвий досвід читачеві, своє розуміння життя, зображуючи події, що постійно відтворюються за заданим сценарієм, складаючись у вічний життєвий цикл. Сценарій повторюваності закодований у назві твору «Колимські закували зозулі». Образ зозулі, яка видає звуки повторювано, переданий зазначеними інфінітивами в ряду. Часову циклічність і повторюваність зображених подій у поданому уривку підкреслено прислівником *знову* й експліковано повтором дієслова *губити*, який є початком нового циклу дій.

Учені-мовознавці висловлюють думку про те, що з-посеред чотирьох процесів, які моделюють внутрішній потік свідомості та образно передаються синтаксичною структурою ліричних творів, найбільш

виразним у поетичних текстах виявляється той процес, який відображає емоційно-вольові імпульси мовця – бажання / небажання, щоб щось відбувалося (Олексенко, 2024). Таку авторську інтенцію втілюють різноманітні мовні засоби, що передають суб'єктивну модальність. Серед них О. Олексенко вирізняє інфінітивні речення. Учена зазначає, що в поетичному мовленні інфінітивні речення зрідка вживають поодинокі, зазвичай вони становлять ряди, що сприяє посиленню модальності, створюючи значний художній ефект (Там само: 252 – 253).

На нашу думку, таку семантику, модальність бажання реалізовано в поезії «Мертвий сон галактик...», у якій ряд складається з інфінітивів, що повторюються. Порівн.: *Мертвий сон галактик як не здушить нас, / **Спати, спати, спати**, бо минувся час. / Ніч блукає глуха у глухім степу. / Хто там світ протупав – тупу-тупу-ту / <...>. В цій-бо коловерті, в царстві сатани, / Ні життя, ні смерті, лиш блаженні сні. / Мертвий сон галактик як не здушить нас, / **Спати, спати, спати**, бо минувся час* (В. Стус «Мертвий сон галактик...»).

Повторюючи неозначену дієслівну форму в рядку на початку та в кінці вірша, автор імплементує принцип композиційності, що утворює структурно-рамочну цілісність твору. Повтор дієслів у неозначеній формі в ряді, на наш погляд, продукує значення інтенсифікації статичної дії. Автор наголошує на важливості її виконання, водночас передаючи значення протесту проти мертвого сну й закликаючи пробудитися від нього.

Досліджуючи номінативні й інфінітивні ряди в художньому тексті, О. Голікова стверджує, що інфінітив має рідкісну серед дієслівних форм граматичну «порожнину»: у ньому немає формального вираження категорії часу, особи й способу. Ці «порожні» граматичні значення неозначеної форми дієслова «заповнюються» в контексті (Голікова, 2011). На наш погляд, у контексті зазначеного фрагмента виявляється потенційна здатність інфінітивів передавати значення спонукального способу. Про таку властивість неозначеної дієслівної форми пише О. Голікова. Дослідниця називає інфінітив «згорнутою» формою, яка розкривається в мові й мовленні. Вона зазначає, що за відсутності формальних показників синтаксичної залежності інфінітив потенційно здатний передавати значення часу, особи та способу, які пов'язані з контекстом і виражені синтаксичними й інтонаційними засобами або передбачені ситуацією. Таку властивість

неозначеної форми дієслова мовознавиця співвідносить із поняттям «прегнантність» і називає саму форму *прегнантною*. Вона обирає цей термін для означення морфологічної одиниці (інфінітиву), що в найбільш згорнутій, значущій і мінімально необхідній структурно-граматичній формі втілює певне мовне значення (Там само). Отже, конкретного смислового наповнення ці форми набувають у структурі однорідного граматичного ряду, зокрема в структурі поетичних рядів. З іншого боку, формальна відсутність граматичних показників категорій часу, особи та способу дії в неозначеній формі дієслова, на наш погляд, має смислове навантаження: відсутність дії й часу передбачає відсутність розвитку в майбутньому. Використовуючи повтор неозначеної форми дієслова в ряду, поет передає відчуття безнадії, але необхідності боротьби в період застою.

Роботу дієслівних категорій відмічаємо в ряду особових форм дієслова, що утворюють другий тип однорідних граматичних рядів у поезії Василя Стуса. Ці ряди складаються або з дієслівних форм різних слів, або з повторюваної форми одного дієслова. Порівн.: *О, скільки слів, неначе поторочі! / І всі повз мене, ніби кулі, б'ють, / і всі мою живу минають суть, / а тільки строчать, строчать, строчать, строчать. / А я іду – крізь ці слова облудні, / незнані досі. Тут передова, / де всі твої бійці – одні слова. / <...>* (В. Стус «О, скільки слів, неначе поторочі...»).

У фрагменті, що аналізуємо, граматичний ряд, представлений повтором дієслова у формі третьої особи множини теперішнього часу, виконує синтаксичну функцію присудка. Повтор дієслова в четвертому рядку направлений на смислове виокремлення однієї дії, що здійснюють часто й/або безперервно. Дієслово *строчити* має два переносні значення: 'швидко писати' та 'робити часті, безперервні, один за одним постріли' (Словник української мови online). На наш погляд, ці два значення поєднуються в аналізованій поезії. Адже автор порівнює життя ліричного героя з боротьбою на передовій, де слова водночас стають зброєю в руках його ворога та єдиною протидією ліричного героя тому світові, що намагається знищити внутрішнє й особисте, сприяє національному пригніченню українського народу. Авторські повтори форми дієслова актуалізують семантику безперервності дії, а вживання форми теперішнього часу описує реальну життєву ситуацію, наближену до читача.

В уривку з поезії «Чого ти ждеш ...» відмічаємо інший грама-тичний ряд, що утворений повтором дієслова у формі теперішнього часу другої особи однини й префіксальної форми, що приєднується за допомогою сполучника й замикає граматичний ряд. Порівн.: <...> *Кого ж ти, демон зла, / кленеш, кленеш, кленеш і проклинаєш? / Кого з самого себе викликаєш? / Свою долю? Грудочку тепла / під по-пелом століть? Кого ж ти ждеш? / Невже сподієшся колись дожити, / щоб мовити чеканню: Все. Ми квити. / Ти забираєш, буцімто даєш.* (В. Стус «Кого ж ти...»).

На нашу думку, повний повтор дієслова *klenesh* та вживання префіксальної форми *proklinayesh* зі значенням недоконаності в за-значеному граматичному ряді реалізує семантику нескінченної дії. Особливу увагу привертає вертикальний епіфоричний ряд: *proklinayesh, vyklykayesh, zhdesh, dayesh*, що складається з різних дієслів однієї морфологічної форми (форма теперішнього часу другої особи однини) у сильній віршовій позиції, позиції рими. Морфологічна форма дієслів, поєднана з ритмічною й фонічною організацією віршових рядків, посилює фасцинативність поетичного тексту (Золотко, 2024), надаючи особливого смислу й виразності.

Характерними для поезії Василя Стуса стають морфологічно од-норідні ряди з різних дієслів.

Порівн. (1): *П'ючи біду, неначе оковиту, / я заховався, змовкнув і затих. / Ні ворогів, ні друзів дорогих, / ні сліз, ані клятьби, ані приві-ту, / ані небес, ні сонця – теж нема. <...>.* (В. Стус «П'ючи біду, неначе оковиту...»).

Порівн. (2): <...> *Всі жували, пиячили, удавали з себе веселих, / І я жував, пиячив, удавав з себе веселого, / але так було гірко на душі, / так несподівано пронизливо гірко, / <...>.* (В. Стус «Я сидів на весіллі...»).

До зазначених дієслівних рядів входять форми минулого часу до-конаного (у першому прикладі) й недоконаного (у другому прикладі) виду, що виконують роль простих дієслівних присудків: *жували, пия-чили / жував, пиячив* і складених іменних присудків: *удавали веселих / удавав веселого*.

Ряди утворено за принципом перелічення дій, що спричиняє ефект їх безперервної послідовності. Ряд *заховався, змовкнув і за-тих* складається з форм минулого часу доконаного виду, що вказує

на завершеність кожної дії, на їх результат, дієслова вишикуються в часовій послідовності дій. Окрім того, завдяки сполучнику *і* завершеним (замкнутим) стає сам граматичний ряд, продовження якого не передбачено. Повтор префікса *за-* / *з-* при зміні коренів актуалізує значення префікса, посилює ефект лінійного розгортання подій і підвищує фасцинативність.

У дієслівних рядках *жували, пиячили, удавали веселих / жував, пиячив, удавав веселого* завдяки формам недоконаного виду передано семантику подовженої дії, процесу. Завдяки дієслівним категоріям часу та виду перед читачем постає конкретна сцена, що створює фон, на якому відбуваються інші події. Синтаксична структура цих рядів робить їх відкритими (незамкнутими), уможливорює їх продовження та доповнення. Зіставлення форм числа дієслів і використання займенників *всі* і *я* вимальовує картину протиставлення ліричного героя тому світові, де знищували й пригнічували внутрішнє й особисте.

У творчості Василя Стуса відмічаємо й активне використання вертикальних дієслівних рядів.

Відлюбилося.

Відвірилося.

Відпраглося.

День врівноважений,

як вичовганий валун.

Поступово перетворюєшся

на власний архів,

дорогий,

мов померлий родич.

<...>

(В. Стус «Відлюбилося ...»).

Перші три поетичні рядки є односкладними реченнями, що за способом вираження головних членів виступають дієслівними безособовими. Безособові дієслова в поданому уривку використано на означення психічного стану ліричного героя, пов'язаного з його негативним настроєм і відсутністю прагнень до звичайних радощів життя. Це значення, на нашу думку, реалізовано завдяки формам минулого часу з повторюваним префіксом *від-*, що навантажує і слова, і весь вірш семантикою припинення дії, її цілковитим завершенням,

а також пунктуації та вертикальній послідовності префіксів і дієслів. Перші складають вертикальний морфемний ряд, а дієслова, що їх вміщують – вертикальний морфологічно-синтаксичний.

Морфологічне значення префікса стає найвагомішим, найважливішим семантичним центром поетичного слова завдяки локалізації кожного слова, що містить повторюваний префікс, в окремому рядку вірша (Черкасова, 2020). Актуалізовано мотив відсторонення від звичайних почуттів завдяки поєднанню-перетину граматичної та віршової структури, що підкреслює навантаження граматичних одиниць – від морфем до речень. У даному випадку вертикальна вишикуваність дієслів у ряд безособових речень стає надважливою, вона утворює поетичний смисл і надає особливої семантико-стилістичної виразності твору.

Висновки

Отже, розглядаючи дієслівні ряди різних типів у поезії Василя Стуса, зокрема ряди інфінітивів та особових дієслівних форм, ми дійшли висновку, що частотними більшою мірою стають останні.

Граматичні ряди з неозначеної форми дієслова утворюють повтором інфінітивної форми одного дієслова й інфінітивами різних дієслів. Аналіз інфінітивних рядів у віршах Василя Стуса показав, що різна семантика ряду актуалізується залежно від того, різні чи одні ті самі слова складають ряд. Завдяки уживанню різних інфінітивів у ряду зображено події, що постійно відтворюються за заданим сценарієм: послідовність інфінітивів вказує на їх часовий порядок, а повторюваність – на циклічність. Актуалізація виконання конкретних дій реалізована завдяки повтору інфінітива в ряду.

Ряди особових дієслівних форм різноманітні за граматичними характеристиками, що впливає на семантичний малюнок усього твору. Серед таких рядів ми виокремили два підтипи: 1) дієслівні ряди, утворені з повторюваної словоформи одного слова 2) морфологічно однорідні дієслівні ряди, компонентами яких є різні слова.

Форми дієслова, що повторюються в ряді, використані для виокремлення однієї дії, яку виконують регулярно й/або безперервно. Виникає відчуття її нескінченності, особливо, якщо ці слова входять до незамкнутого граматичного ряду. Дієслівні ряди, утворені однаковою морфологічною формою різних дієслів, передають динамічні

дії, що відбуваються одна за одною, створюючи послідовні картини життя.

Суттєвим вважаємо той факт, що ряди особових форм, на відміну від інфінітивних рядів, актуалізують значення часу й особи, відображаючи контекстуальну семантику, що дієслова набувають у послідовності.

Важливим стає використання дієслів у вертикальному ряді безособових речень, де виокремлюємо вертикальний морфемний ряд завдяки повтору префікса й вертикальний морфологічно-синтаксичний, що складають дієслова з повторюваною морфемою. Завдяки безособовим дієслівним формам минулого часу з повторюваним префіксом, що навантажує і слова, і весь вірш семантикою припинення дії, відтворено значення негативного настрою ліричного героя та його відсторонення від звичайних почуттів.

Зазначаємо, що дієслівні ряди в поезії Василя Стуса утворюють горизонтальні й вертикальні віршові послідовності, що додає стилістичної і ритмічної виразності його творам, підвищуючи фасцинативний вплив на читача, а різноманітність морфологічних форм дієслів і їх синтаксичні функції в структурі ряду розкривають певні поетичні смисли.

Перспективу дослідження вбачаємо у виявленні інших мовних одиниць граматичного рівня й авторських прийомів, що беруть участь у втіленні інтенцій та організації текстів зазначеного поета, а також у пошукові й визначенні граматичних засобів, які обирають інші українські поети-шістдесятники під час створення текстів для реалізації художнього задуму.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Голікова**, О. М. (2011). Номінативні та інфінітивні ряди у художньому тексті (Автореф. дис. ... канд. філол. наук). Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди.
2. **Голобородько**, К. Ю. (2010). *Ідіостиль Олександра Олеся: лінгвокогнітивна інтерпретація*. Харків: Харківське історико-філологічне товариство.
3. **Єрмоленко**, С. Я. (2005). Лінгвостилістика: основні поняття, напрями і методи дослідження. *Мовознавство*, 3–4, 112–125.
4. **Зарнітко**, А. П. (2020). *Сучасний лінгвістичний словник*. Вінниця: Твори. Узято з <https://slovnnyk.ua/index.php?swrd=%D1%80%D1%8F%D0%B4>.
5. **Золотко**, А. А. (2024). Про прийоми формування фасцинативності в українській поезії 20–30-х років XX століття. *Лінгвістичні дослідження*, 60, 378–387. doi:<https://doi.org/10.34142/23127546.2024.60.29>.
6. **Калашник**, В. С. (1985). *Особливості слововживання в поетичній мові*. Харків: Вид-во Харківського університету.
7. **Лисиченко**, Т. Ю.

(2011). Динаміка метафори в ідіолекті М. Т. Рильського (Автореф. дис. ... канд. філол. наук). Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди. 8. **Мойсієнко, А. К.** (2008). *Мова як світ світів. Поетика текстових структур*. Умань: Софія. 9. **Олексенко, О. А.** (2024). Природа й функції номінативних та інфінітивних речень у поетичному мовленні. *Лінгвістичні дослідження*, 61, 246–259. 10. Скоробогатова, Е. А. (2014). Грамматические значения и поэтические смыслы: поэтика именных категорий в текстах и идиостилиях. Харьков: Харьковское историко-филологическое общество. 11. **Словник української мови у 20 томах**. Узято з <https://sum20ua.com/?wordid=0&page=0>. 12. **Сологуб, Н. М.** (1991). *Мовний світ Олеса Гончара*. Київ: Наук. думка. 13. **Ставицька, Л. О.** (1986). Про характер взаємодії категорії індивідуально-поетичного стилю і літературної мови. *Мовознавство*, 4, 61–65. 14. **Черкасова, Л. П.** (2020). Наблюдения над экспрессивной функцией морфемы в поэтическом языке (на материале поэзии М. Цветаевой). *Науково-методична спадщина Л. П. Черкасової: продовження традицій*. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди. 15. **Шатілова, Н. О.** (2015). Діалектна лексика як мовна домінанта ідіостилу Сидора Воробкевича. *Лінгвостилістичні студії*, 3, 204–212.

REFERENCES

1. **Holikova, O. M.** (2011). Nominatyvni ta infinityvni riady u khudozhnomu teksti [Nominative and Infinitive Lines in an Artistic Text]. *Extended Abstract of Candidate's Thesis*. Kharkiv: KhNPU im. H. S. Skovorody [in Ukrainian].
2. **Holoborodko, K. Yu.** (2010). Idiostyl Oleksandra Olesia: linhvokohnityvna interpretatsiia [Oleksandr Oles's Idiostyle: Lingual-Cognitive Interpretation]. Kharkiv: Kharkivske istorykofilolohichne tovarystvo [in Ukrainian].
3. **Yermolenko, S. Ya.** (2005). Linhvostylistyka: osnovni poniattia, napriamy i metody doslidzhennia [Linguistic Stylistics: Basic Concepts, Directions and Methods of Research]. *Movoznavstvo – Language Studies*, 3–4, 112–125 [in Ukrainian].
4. **Zahnitko, A. P.** (2020). Suchasnyi linhvistychnyi slovnyk [Modern Linguistic Dictionary]. Vynnytsia: Tvory [in Ukrainian].
5. **Zolotko, A. A.** (2024). Pro pryomy formuvannia fastsynatyvnosti v ukrainskii poezii 20–30-kh rokiv XX stolittia [About the Techniques of Forming Fascinativity in Ukrainian Poetry of the 20s and 30s of the XXth Century]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic Research*, 60, 378–387. doi: <https://doi.org/10.34142/23127546.2024.60.29> [in Ukrainian].
6. **Kalashnyk, V. S.** (1985). Osoblyvosti slovovzhyvannia v poetychnii movi [Specificity of Vocabulary Use in Poetic Language]. Kharkiv: Vyd-vo Kharkivskoho universytetu [in Ukrainian].
7. **Lyschenko, T. Yu.** (2011). Dynamika metafory v idiolekti M. T. Ryl'skoho [Metaphor Dynamics in M. Rylskyi's Idiolect]. *Extended Abstract of Candidate's Thesis*. Kharkiv: KhNPU im. H. S. Skovorody [in Ukrainian].
8. **Moisiienko, A. K.** (2008). *Mova yak svit svitiv. Poetika tekstovyykh struktur* [Language as the World of Worlds. Poetics of Text Structure]. Uman: Sofia [in Ukrainian].
9. **Oleksenko, O. A.** (2024). Pryroda y funktsii nominatyvnykh ta infinityvnykh rechen u poetychnomu movlenni [The Nature and Functions of Nominative and Infinitive Sentences in Poetic Speech]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic Research*, 61, 246–259 [in Ukrainian].
10. **Skorobogatova, E. A.** (2014). Grammaticheskie znacheniya I poe'ticheskie smysly: poe'tika imennykh kategorij v tekstax i idiostilyax [Grammatical Meanings and Poetic Senses: Poetics of Nominal Categories in Texts and Idiostyles]. Har'kov: Har'kovskoe istoriko-filologicheskoe obshchestvo [in Russian].
11. *Slovnnyk ukrainskoi movy u 20 tomakh* [Dictionary of the Ukrainian Language in 20 volumes]. Retrieved from <https://sum20ua.com/?wordid=0&page=0> [in Ukrainian].
12. **Solohub, N. M.**

(1991). *Movnyi svit Olesia Honchara [Oles Honchar's Language World]*. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian]. 13. **Stavytska, L. O.** (1986). Pro kharakter vzaïemodii katehorii indyvidualno-poetychnoho styliu i literaturnoi movy [About the Nature of Interaction of Individual Poetic Style Category and Literary Language]. *Movoznavstvo – Language Studies*, 4, 61–65 [in Ukrainian]. 14. **Cherkasova, L. P.** (2020). Nablyudeniya nad e'kspresivnoï funkcieï morfemy v poe'ticheskom yazyke (na materiale poe'zii M. Cvetaevoy) [Observation on the Expressive Function of Morpheme in Poetic Language (as evidenced by M. Cvetaeva's poetry)]. *Naukovo-metodychna spadshchyna L. P. Cherkasovoi: prodovzhennia tradytsii – Scientific and Methodological Heritage of L. P. Cherkasova: Continuation of Traditions*. Kharkiv: KhNPU imeni H. S. Skovorody. 15. **Shatilova, N. O.** (2015). Dialektna leksyka yak movna dominanta idyostyliu Sydora Vorobkevycha [Dialectal Lexis as a Linguistic Dominant of Sydor Vorobkevych's Idiosyle]. *Linhvostylistychni studii – Linguistic and Stylistic Studies*, 3, 204–212 [in Ukrainian].

Гончарова Жанна Миколаївна – старший викладач кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації, Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця; просп. Науки, 9а, м. Харків, 61166, Україна.

E-mail: zhannagoncharova803@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3665-5335>.

Honcharova, Zhanna – senior lecturer at the department of foreign languages and cross-cultural communication, S. Kuznets Kharkiv National University of Economics; 9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 29 березня 2025 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Гончарова Ж. М. Поетичне функціонування дієслівних рядів у ліриці Василя Стуса. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди* / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2025. Вип. 62. С. 24–35. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.02>

АРА: Гончарова, Ж. М. (2025). Поетичне функціонування дієслівних рядів у ліриці Василя Стуса. *Лінгвістичні дослідження*, 62, 24–35. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.02>

ГРАМАТИЧНІ ФОРМИ В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ СУЧАСНОЇ ВОЄННОЇ ПОЕЗІЇ: СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ТА ХУДОЖНІ СМИСЛИ

Стаття присвячена дослідженню граматичних форм у поетичному мовленні сучасної воєнної поезії. Аналізується їх роль у граматичній стилістиці, зокрема в контексті виконання різноманітних стилістичних функцій, таких як експресивність, емоційна насиченість та створення образності. З'ясовано, як граматичні форми впливають на побудову художніх смислів, зокрема на формування ідеологічних та емоційних акцентів у творах. Особливу увагу приділено специфічним граматичним засобам, що використовуються для посилення патріотичної, морально-етичної та психологічної складової поезії в умовах воєнного часу.

Ключові слова: граматичні одиниці, граматична стилістика, граматичні форми, поетичне мовлення, стилістичні функції, сучасна воєнна поезія

Osipova, T., Pavlova, I. Grammatical Forms in the Poetic Language of Contemporary Wartime Poetry: Stylistic Functions and Artistic Meanings. *The article presents a comprehensive analysis of grammatical forms in contemporary wartime poetic discourse, focusing on their stylistic functionality and role in conveying authorial intention, emotional states, and the semantic and artistic structure of the texts. Special attention is given to verbal forms – finite and non-finite, tense and mood variants – which serve not only to reflect the dynamics of events, movement, and inner transformation of characters, but also function as key elements in the rhythmic and syntactic organisation of poetic language. The frequent use of past-tense verbs facilitates the recording of personal and collective experience, while imperative forms emphasise resistance, memory, and human dignity. The repetition of verbal forms, anaphora, and epiphora at the syntactic level reinforces emotional intensity and creates a sense of continuity and internal motion.*

Adjectives are examined as instruments of emotional colouring, often used in unconventional combinations to enhance expressiveness. The use of personal pronouns-especially in the opposition "we – you – they" – plays a significant role in shaping the lyrical subject and constructing a generalised image of the community and its collective experience. Nouns serve as the core of the nominative field and are frequently combined with appositions and metaphorical epithets, enriching the poetic imagery. The poetic discourse also includes intentional violations of grammatical norms (particularly in the degrees of comparison of adjectives), which function as expressive stylistic devices. Thus, grammatical forms in wartime poetry perform not only structural but also profound semantic and stylistic functions, becoming tools for the artistic

conceptualisation of war, the documentation of lived experience, and the reflection of the psychological state and inner world of the individual in wartime conditions.

Keywords: *grammatical units, grammatical stylistics, grammatical forms, poetic language, stylistic functions, contemporary wartime poetry.*

«Коли приходить війна, ми зростаємося
зі своїм часом. Немає вчора, немає завтра, є лише
одне неосяжне сьогодні»

О. Сливинський (Поміж сирен, 2023: 8).

Вступ

Під час війни поетичне мовлення набуває особливої експресивної сили, стаючи не лише засобом естетичного самовираження, а й інструментом фіксації колективного досвіду, осмислення реальності, спротиву, мобілізації. За його допомогою митці фіксують трансформації часу, внутрішні зміщення, втрати, надії – усе це оформлюється засобами мови, зокрема граматичними.

У мовознавчих розвідках значну увагу приділено вивченню стилістичних можливостей лексичних і фразеологічних одиниць: С. Єрмоленко, В. Калашник, В. Кононенко, М. Степаненко, В. Чабаненко та ін.; синтаксичних конструктів: С. Дорошенко, П. Дудик, Л. Мацько, В. Олексенко, Н. Слобода та ін. Серед науковців, які зробили вагомий внесок у розвиток лінгвопоетики й лінгвостилістики, слід назвати таких, як Г. Вокальчук, К. Голобородько, Г. Губарева, Ю. Калашник, Т. Ковальова, Т. Космеда, Т. Осіпова, Н. Піддубна, Л. Лисиченко, А. Мойсієнко, О. Маленко, О. Олексенко, В. Русанівський, О. Скоробогатова, І. Степанченко, О. Тележкіна та інших. Їхні праці стали поштовхом для подальших студій у сфері мовної поетики. Стилістичні функції морфологічних одиниць були предметом вивчення К. Городенської, А. Загнітка, О. Калашник, Л. Лисак, Л. Мацько, О. Пономарева та ін. Прагматичний потенціал морфологічних форм також привертав до себе увагу, зокрема в художньому дискурсі. Як зазначає О. Олексенко, «семантика слова в художньому дискурсі ніколи не обмежується його прямим значенням, а завжди набуває нових смислів. У поетичному тексті цей процес відбувається найбільш інтенсивно, що зумовлено невеликим обсягом самого тексту й метою максимальної авторської семантизації змісту» (Космеда, Олексенко, Павлова, 2019: 266). Погоджуємося з цією думкою: потенціал граматичних одиниць як стилетворчого ресурсу апіорі не може бути вичерпаним або

остаточно розкритим, адже поетичне мовлення постійно оновлюється, реагуючи на соціокультурні трансформації, комунікативні потреби й індивідуально-авторські інтенції. Особливо виразно це проявляється в умовах воєнного часу, коли мова зазнає граничного емоційного й семантичного навантаження. Граматичні форми в такому мовленні стають не лише структурними складниками висловлення, а й засобами створення художнього сенсу, емоційного напруження, ритмостилістичної напруги. Саме тому дослідження стилістичних функцій граматичних одиниць у поезії воєнної доби є не лише **актуальним**, а й необхідним для осмислення мовної картини сучасності.

Мета цього дослідження – проаналізувати граматичні форми, представлені в сучасних поетичних текстах воєнної доби, з'ясувати їхні стилістичні функції та роль у вираженні авторських інтенцій. Досягнення мети забезпечує розв'язання **завдань**, пов'язаних (1) з виявленням граматичних форм, що функціують у поетичному мовленні воєнної доби; (2) аналізом їхніх стилістичних функцій у контексті індивідуально-авторського висловлення; (3) з'ясуванням художньо-сміслового та емоційного навантаження, якого вони набувають у межах поетичного дискурсу.

Методи дослідження

Для дослідження граматичних форм у поетичному мовленні сучасної воєнної поезії використано *описовий метод* – для фіксації, класифікації та систематизації граматичних форм, що функціують у поетичних текстах; *стилістичний аналіз* – для з'ясування стилістичних функцій граматичних форм; *контекстуально-інтерпретаційний метод* – для вивчення граматичних форм у контексті конкретних поетичних творів з урахуванням їхнього змісту, інтенцій автора та емоційно-ідеологічного навантаження; *функційно-семантичний* – для дослідження функцій граматичних засобів у межах тексту та їхнього впливу на формування художніх смислів.

Виклад основного матеріалу

Граматика в поезії постає не лише як система форм, а як інструмент смислового та емоційного моделювання. Серед найбільш частотних граматичних засобів особливу увагу привертають **форми дієслова** – як фінітні (особові), так і нефінітні (інфінітив, прикметник, дієприслівник, форми на -но, -то), що забезпечують рухливу та образну

структуру вірша. Їхнє функційне навантаження полягає у створенні відчуття динаміки, безперервного плину подій, змін станів, послідовності чи одночасності дій, що особливо актуалізується в поезії воєнної доби. У таких текстах фінитні дієслова часто передають напруженість дії, зафіксованість моменту, тоді як нефінитні форми формують додаткові сенсові пласти – рефлексивність, емоційний фон, відтінки стану або ставлення суб'єкта до події. Ці форми сприяють створенню поліфонічного мовного простору, у якому поєднуються зовнішній рух та внутрішній психоемоційний ритм воєнної дійсності.

Привертає увагу частотне вживання граматичних форм **дієслова минулого часу** в межах компактного поетичного тексту, що створює ефект емоційної насиченості та відчуття хронологічної завершеності описаних подій. Ці форми не лише фіксують дії, які вже відбулися, а й акцентують на пережитому досвіді, увиразнюючи трагізм ситуації. Водночас через стійкість форм минулого часу передається відчуття витримки й внутрішнього опору, а граматична форма множини надає викладеному узагальненого, майже документального звучання, вказуючи на масовість реакцій, колективність спостереження й водночас безсилля, порівн.: *Дивилися / на голе розтерзане тіло моєї вітчизни. / Знімали й публікували фото і відео / високої роздільної здатності. // Жахалися, засуджували, / непокоїлися, цокали язиками. // Гучно вболівали і підбадьорювали, / дивувалися, що ще жива. / Захоплювалися стійкістю і хоробрістю* (Поміж сирен, 2023: 114). Особливу стилістичну роль відіграє розташування дієслова *дивилися* на початку твору, що створює граматичну домінанту, задає темп сприйняття та вводить читача в стан спостереження і пасивності. Це лексико-граматичне оформлення посилює емоційний резонанс і розкриває психологічний стан соціуму через поетичне мовлення.

Частотною стилістичною фігурою в сучасній українській поезії є **анафора**, порівн.: *я не пам'ятаю, чи був там страх, чи була сміливість. / не пам'ятаю, скільки ми плакали і про що молилися. / не пам'ятаю, як від пожеж і вибухів було світло. / не пам'ятаю, як налякано роз'їжджались світом* (Поміж сирен, 2023: 241). Анафора надає тексту внутрішньої ритмічної організованості та одночасно передає ефект повторюваної, нав'язливої спроби пригадати минуле. Формально репрезентуючи теперішній час, дієслово в контексті означає втрату зв'язку з минулим, витіснення спогадів, отже, семантично

зближується зі значенням дієслова *забула*. Це семантичне зрушення підсилює травматичний вимір поетичного тексту, в якому розмитість часових між є віддзеркаленням психологічного стану ліричного суб'єкта. Доповнює стилістичний ефект **епіфора**, порівн.: *я нічого не пам'ятаю*. / *нічого не пам'ятаю* (Поміж сирен, 2023: 241). У поєднанні анафори та епіфори вибудовується цілісна стилістична рамка, що надає тексту завершеності та внутрішнього напруження.

Особливу стилістичну виразність створюють форми **особових дієслів доконаного виду майбутнього часу**. У поєднанні з часткою *не* та особовим займенником *я* вони виконують функцію посилення категоричності, увиразнення авторської позиції. Зокрема спостерігаємо послідовне використання конструкції *я не забуду*, яка починає кожен із поетичних рядків: *я не забуду жодної дитини, пораненої чи вбитої. / поки наші міста будуть відроджуватись із пепла, / я не забуду жодного крику, жодного погляду. / я не забуду жодного дня цієї весни. / я не забуду жодного дня цієї війни* (Поміж сирен, 2023: 241). Дієслівна форма *не забуду* (доконаний вигляд, майбутній час, перша особа однини) у кожному з рядків поєднується із займенником *я*, утворюючи фігуру анафори. Анафора, у цьому випадку, виконує не лише функцію ритмічного оформлення тексту, а й формує відповідний смисл, що звучить як внутрішня присяга ліричного героя. Категоричність, властива дієсловам доконаного виду, підсилюється заперечною часткою *не*, яка в цій комбінації формує смислову установку на неперервність пам'яті як морального обов'язку. Таким чином, граматичні форми особових дієслів майбутнього часу в поєднанні із запереченням та займенниковим маркером суб'єкта утворюють не лише фігуру анафори, а й репрезентують стилістичний модус незламності, відповідальності та етичної пам'яті, що набуває особливого значення в поезії війни.

Привертають увагу **форми наказового способу**, що в умовах воєнного дискурсу набувають додаткового емоційного та стилістичного навантаження. Повторення імперативних форм у поетичних рядках сприяє не лише формуванню ритмічної організації тексту, а й передачі гранично напруженого емоційного стану, внутрішньої мобілізації ліричного героя. Повтори імператива унікальні тим, що «одночасно відображають характер події й емоції ліричного героя» (Омельченко, 2012: 300). Зокрема спостерігаємо це в рядках: *танцюй, моя пташка, просто посередині села. / саме для цього його спалили вицент. / красива*

у своїй силі, сильна у своїй красі – / **танцюй**, моя люба, покажи їм усім. / серед цього згарища, залишеного ворогами, / **танцюй** так, як завжди вміла – гордо і гарно. / **танцюй** за тих, хто тут народився і тут поліг. / **танцюй** за тих, у кого більше немає ніг. / **танцюй** за померлих чоловіків та жінок. / **танцюй**, моя рідна, ти заслужила цей танок (Поміж сирен, 2023: 242). Повторювані імперативи звернені до персоніфікованої особи, що надає наказовим формам особливої тональності, «вживаються із семантикою прохання» (Олексенко, 2024б: 332). Повторюваність форми надає тексту особливого ритму й підсилює психологічне навантаження. Поеднання імператива з епітетами-звертаннями підсилює інтимно-особистісний тон висловлення, що не зменшує, а навпаки – збільшує драматичну емоційність сцени. Таким чином, імперативні форми в структурі поетичного тексту виконують низку **функцій: стилістичну** (через повтор і анафору), **експресивну** (через емоційну насиченість) та **сміслову** (як засіб маніфестації внутрішнього спротиву та ствердження гідності). У контексті поезії воєнного часу така морфологічна конструкція набуває значення мовленнєвої дії, що перевищує межі власне граматичного вияву.

Дієприслівники як нефінітні форми дієслова і у вигляді одиничних форм, і в межах дієприслівникових зворотів не домінують у поетичному мовленні, порівн.: «щільність дієприслівників – рідкісне явище в поетичному мовленні, але коли таке трапляється, можемо спостерігати варіювання завершеною та супровідною в часовому плані додатковою дією, завдяки чому вимальовується широка картина переживань...» (Олексенко, 2024а: 93). Порівн.: *і так переходимо через руїни, якими стали міста, / торкаючись стін будинків, розтрошених і вологих, / ступаючи по битому склу, ховаючись під мостами, / оминаючи мертвих людей обабіч дороги* (Поміж сирен, 2023: 239) – послідовність і поступовість дій, омовлених дієприслівниками, створює багатшаровий образ травматичного досвіду – не моментного, а розтягнутого в часі й насиченого деталями, розгортає складну емоційну перспективу переживань у межах одного поетичного фрагмента.

Використання **інфінітивних форм** є характерною рисою індивідуального поетичного стилю, порівн.: *Заплющую очі щоб згадати як вдома пахне полуниця / Побачити квіти на сукнях які носили того року як я поїхала / Перелічити горобців на шовковиці дитинства /*

Дочитати історію якою воно починалося / Встигнути перебігти на червоне вулицю у центрі Чернігова / Стрибнути у калюжу / Скрикнути в арці / Почути як кусає шкіру шкільна уніформа середини вісімдесятих / Привід роздратуватися на саму себе / Майже себе зненавидіти / Облизати губи від сліз яких насправді давно не було (Поміж сирен, 2023: 303). Інфінітиви в цьому фрагменті виконують кілька функцій: вони передають емоційний спектр спогадів, окреслюють низку бажаних або втрачених дій, а також структурують потік внутрішнього мовлення. Місцями спостерігаємо згущення граматичних форм інфінітива в межах одного рядка або строфи, що сприяє посиленню експресії та створенню ефекту нанизування дій, станів, емоцій, порівн.: *тужити боліти боятися плакати забувати дихати / лежати нерухомо бити влучно / ненавидіти невтомно / залишається нам / живим* (Поміж сирен, 2023: 73). Тут інфінітиви вжиті без сполучників, що стилістично маркується як асиндетон; відсутність розділових знаків посилює його виразність. Така структура увиразнює суцільний потік емоційного переживання, унеможливлює чітке розмежування окремих дій, а отже – формує ефект цілісного травматичного досвіду.

Використання граматичних форм дієприкметникових форм є важливим засобом для вираження інтенсивних емоційних станів і жорстоких реалій війни, порівн.: (...) *лише ненависть / говорить нею / лють – / усі непростими / непоховані / зниклі / викрадені / пошматовані / закатовані / гвалтовані / і постріляні / різані / биті / колоті й / ножові* (Поміж сирен, 2023: 127). Вибір автором таких форм сприяє створенню глибокого емоційного напруження, атмосфери страху та болю, підсилюючи емоційну резонансність тексту. Вони допомагають відобразити трагічний досвід жертв війни, а також посилити соціально-політичний контекст і драматизм ситуацій.

У поетичних текстах виразного значення набуває **форма іменника**, особливо, якщо іменник пронизує увесь поетичний текст, порівн.: *війна: війна війна на деревах брунькує війна / солоня як вибух війна // страх голодних пустель породжує нами війна* (пробіли авторські) // *глек налитий свинцем і сонцем / несе причастям війна // вигорілими очима зазирає / до облич / зібраних у вузол війни // обрубкуваті кінцівки осель / має засмаленими щупальцями війна // суцільними дзеркалами / вичавлює із себе квіти війни* *війна* (пробіли авторські)

(Поміж сирен, 2023: 318). Авторка використовує іменникову форму двічі й попарно, повторюючи її на початку першого рядка й наприкінці дванадцятого, створюючи **стилістичне кільце**. Поєднання **іменника з прикметниковими епітетами** створює глибоке негативне значення, що посилюється за допомогою використання прикладок, що вказують на неприявні та ворожі характеристики війни, порівн.: *уквітчена смертю / з тремтячою головою йде / стара гербарій-війна // стара й мертва брязкальце-війна / рачки повзе лахмітниця-війна / сива насуплена // з підв'язаним підборіддям / лежить на столі неомита німа війна* (Поміж сирен, 2023: 318) – лексеми *стара, мертва, сива, неомита, насуплена, німа*, зображують війну як щось неприємне, невиправне. Приклади розширюють і деталізують образ війни, надаючи їй фізичних і метафоричних рис, що асоціюються з безнадійністю, жахом і руйнуванням.

Порушення уживання граматичних форм є одним зі стилістичних засобів увиразнення й акцентування уваги. Такі граматичні помилки свідчать про певну стилістичну мету, порівн.: *мені болять прапори, / що тріпочуть над свіжими могилами / мені болять дитячі малюнки / на стінах бомбосховищ...* або *мені болять квартири, / від яких залишилися тільки ключі / мені болять валізи, / які котяться в один бік* (Поміж сирен, 2023: 312) – поєднання форм дієслова *боліти*, що має неповну особову парадигму, із семантично непоєднуваними іменниками, увиразнює загальну картину болю крізь власні відчуття. Поєднання інфінітива з формою іменника в знахідному відмінку без прийменника також абстрагує, розширює думку, порівн.: *я маю розповісти зиму, / розрити землю, / полюбити* (Поміж сирен, 2023: 450). Порушення **норм ступенювання прикметників** у поезії підсилює виразність та образність опису, надає словесним образам особливої значущості та ваги, порівн.: *Наші слова, тверді та опуклі від гніву, / чорні від горя / як бетонне перекриття давнього бомбосховища. / Немає нічого тривкішого за них, / нічого непроминальнішого* (Поміж сирен, 2023: 116).

Висновок

Узагальнюючи дослідження використання граматичних форм у поезії воєнної доби, можна стверджувати, що дієслова та їхні форми, зокрема часові й способові варіанти, є основними інструментами

для вираження інтенсивних емоційних станів, напруги та драматизму. Вони передають динаміку подій, змінюючи часо-просторові координати та акцентуючи увагу на невизначеності й перманентній загрозі. Прикметники, завдяки своїм стилістичним функціям, підсилюють відчуття безвиході, болю та жорстокості, створюючи негативні й трагічні образи війни. Іменники ж відіграють важливу роль у формуванні образів, що часто набувають символічного змісту й перетворюються на метафори або алюзії болю та страждання. Особливе місце займає некоректне утворення граматичних форм, що демонструє дисонанс між традицією та хаосом, породженим війною. Ці порушення не тільки створюють емоційну напругу, але й ефект «розірваності» або відсутності логічного порядку, що ілюструє руйнацію звичних уявлень про світ. Ці граматичні інновації підсилюють враження від трагедії, непередбачуваності та безжальної реальності війни.

Перспективу дослідження становить поглиблення аналізу взаємозв'язку граматичних форм з поетичними образами та композиційними прийомами, вивчення функціонування нестандартних граматичних структур як засобу актуалізації досвіду війни у свідомості читача.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Городенська, К.** (2024). Морфологічні категорії дієслова у традиційних і нових семантико-граматичних вимірах. *Мовознавство*, 1, 39–47.
2. **Космеда, Т., Олексенко, О., Павлова, І.** (2019). *Семантика і прагматика дискурсивного слова та його потенціал для діагностики психотипу мовної особистості : аспектуальний опис*. Харків: ХІФТ.
3. **Олексенко, О.** (2024 а). Стилiстичнi функцiї дiєприслiвника в романi Л. Костенко «Берестечко». *Український світ у наукових парадигмах*, 11, 92–95.
4. **Олексенко, О. А.** (2024 б). Стилeтвiрний потенцiал морфологiчних одиниць у поетичному тексті. У *Стилiстика модерного часу* (с. 308–339). Київ: Видавництво Ліра.
5. **Омельченко, А. Г.** (2022). Семантика імператива в поетичному мовленні Ліни Костенко. *Лінгвістичні дослідження*, 56, 295–305.
6. **Поміж сирен. Нові вірші війни: збірка поезій** (2023). Харків: Віват.
7. **Skorobohatova, O. O., Stepanchenko, I. I., Orobinska, M. V.** (2022). Paradigmatic System of Grammatical Units (Based on Poetic Text Analysis). *Лінгвістичні дослідження*, 56, 244–255.

REFERENCES

1. **Horodenska, K.** (2024). Morfolohichni katehorii diieslova u tradytsiinykh i novykh semantyko-hramatychnykh vymirakh [Morphological Categories of the Verb in Traditional and New Semantic-Grammatical Dimensions]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 1, 39–47 [in Ukrainian].
2. **Kosmeda, T., Oleksenko, O., Pavlova, I.** (2019). *Semantyka i prahmatyka dyskursyvnoho slova ta yoho potentsial dlia diahnostryky psykhotypu movnoy osobystosti*:

aspektualnyi opys [Semantics i Pragmatics of Discourse Word i Its Potential for Diagnosing Psychotype of Linguistic Personality: An Aspectual Description]. Kharkiv: KhIFT. 3. **Oleksenko, O.** (2024 a). Stylistychni funktsii diepyslyvnyka v romani L. Kostenko «Berestechko» [Stylistic Functions of the Gerund in L. Kostenko's Novel Berestechko]. *Ukrainskyi svit u naukovykh paradyhmakh – The Ukrainian World in Scientific Paradigms*, 11, 92–95 [in Ukrainian]. 4. **Oleksenko, O. A.** (2024 b). Styletvyrnyi potentsial morfolohichnykh odyntys u poetychnomu teksti [Stylistic Potential of Morphological Units in the Poetic Text]. In *Stylistyka modernoho chasu [Stylistics of the Modern Era]* (s. 308–339). Kyiv: Vydavnytstvo Lira [in Ukrainian]. 5. **Omelchenko, A. H.** (2022). Semantyka imperatyva v poetychnomu movlenni Liny Kostenko [Semantics of the Imperative in the Poetic Discourse of Lina Kostenko]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic Research*, 56, 295–305 [in Ukrainian]. 6. **Pomizh** syren. Novi virshi viiny [Among the Sirens. New Poems of War]: zbirka poezii (2023). Kharkiv: Vivat [in Ukrainian]. 7. **Skorobohatova, O. O., Stepanchenko, I. I., Orobinska, M. V.** (2022). Paradigmatic System of Grammatical Units (Based on Poetic Text Analysis). *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic Research*, 56, 244–255 [in English].

Осіпова Тетяна Федорівна – доктор філологічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри української мови імені професора Л. А. Лисиченко, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; вул. Алчевських, 29, м. Харків, 61002, Україна.

E-mail: ostaniya1967@hnpu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-2899-2606>

Osipova, Tetiana – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Professor L. Lysychenko Ukrainian Language Department, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; 29 Alchevskikh st., Kharkiv, 61002, Ukraine.

Павлова Інна Андріївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови імені професора Л. А. Лисиченко, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; вул. Алчевських, 29, м. Харків, 61002, Україна.

E-mail: pavlovainna2005@hnpu.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0006-0898-514X>

Pavlova, Inna – Candidate of Philology (Ph.D), Docent, Associate Professor at the Professor L. Lysychenko Ukrainian Language Department, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; 29 Alchevskikh st., Kharkiv, 61002, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 30 березня 2025 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Осіпова Т. Ф., Павлова І. А. Граматичні форми в поетичному мовленні сучасної воєнної поезії: стилістичні функції та художні смисли. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2025. Вип. 62. С. 36–45. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.03>

APA: Осіпова, Т. Ф., Павлова, І. А. (2025). Граматичні форми в поетичному мовленні сучасної воєнної поезії: стилістичні функції та художні смисли. *Лінгвістичні дослідження*, 62, 36–45. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.03>

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ БІБЛІЙНОСТІ ЯК ХУДОЖНІЙ ЗАСІБ У ПОЕЗІЇ ГЛІБА БАБІЧА

У статті розглянуто вербалізацію біблійності через актуалізацію біблійної прецедентності й біблійної символіки як прикметний художній засіб лінгвопоетики Г. Бабіча. У віршах Г. Бабіча максимально інтимізовано вербалізацію ключового релігійного образу-концепту «Бог», який постає як по-братим українських воїнів, що досягається, зокрема, завдяки граматичним формам займенників і дієслів, уживанню розмовної лексики, наявності елементів молитовного дискурсу. Лексичними маркерами осучаснення вербалізації релігійних концептів і прецедентних назв є лексеми на позначення військового спорядження й одягу, мілітаристична лексика, різні стилістичні прийоми й художні засоби, зокрема порівняння, повтор, мовна гра. У поетичному мовленні Г. Бабіча біблійність є однією з визначальних рис, художнім засобом вербалізації непересічних образів, актуалізації оригінальних художніх смислів, омовлення новітньої сакралізації, де ознак сакрального набувають українські військові й Україна в цілому.

Ключові слова: біблійність, граматична форма, інтимізація, концепт, поетичне мовлення, прецедентність, стилістичний прийом, художній засіб, художній смисл.

Piddubna, N. Verbalisation of Biblicalness as an Artistic Device in the Poetry of Hlib Babych. *The article examines the verbalisation of biblicalness through the actualisation of biblical precedent and biblical symbolism as a distinctive artistic device in the linguopoetics of Hlib Babych. During periods of acute social upheaval, the concepts of "sacred" and "sacralisation" are reinterpreted, their verbalisation is modernised, and the traditional religious concepts inherent in our lingual culture are rearticulated. In this context, biblicalism has become a renewed and powerful artistic tool. The poet's verses are richly interwoven with philosophically reinterpreted biblicalisms of various types – from biblical lexemes to precedent biblical situations and allusions – which have not yet been studied as an artistic means of linguistic representation of the personal perception of war by someone who directly witnessed and participated in it. This determines the relevance of this research. This article aims to highlight the artistic potential of the phenomenon of biblicalness in the poetry of Hlib Babych. In Babych's poems, the verbalisation of the key religious image-concept "God" is profoundly personalised and intimate. God appears as a comrade of Ukrainian soldiers, which is achieved, in particular, through the grammatical forms of pronouns and verbs, the use of colloquial vocabulary, and the presence of elements of prayer discourse. The verbalisation of one of the key biblical concepts – Golgotha – is*

projected onto the realities of the contemporary Russian-Ukrainian war, where places of suffering and death of modern Ukrainian saints include several cities, especially Mariupol. Lexical markers of the modernised verbalisation of religious concepts and precedent names include lexemes denoting military equipment and clothing, militaristic vocabulary, and various stylistic and artistic devices such as comparisons, repetition, and wordplay. In Hlib Babych's poetic language, biblicalness is one of its defining features – a creative means of verbalising unique imagery, actualising original artistic meanings, and rearticulating a new sacralisation, where the sacred is ascribed to Ukrainian soldiers and Ukraine as a whole.

Keywords: *biblicalness, grammatical form, personalisation, concept, poetic language, precedent, stylistic device, artistic device, artistic meaning.*

Вступ

Російсько-українська війна, яка триває понад десятиліття, особливо від 2022 року, суттєво вплинула не лише на самосвідомість і самоідентифікацію українців, а, безперечно, відобразилася і на мові й мовленні.

Цілком природно, що особливо виразно це виявляється в появі нових лексем і значень, що зафіксовані в розмовному й у медійному дискурсах, що відображено, наприклад, у працях Н. Костусяк (Костусяк, 2024), М. Навальної (Навальна, 2024), Н. Адах, Г. Вокальчук (Адах, 2024), Г. Дидик-Меуш (Дидик-Меуш, 2024), С. Бибик (Бибик, 2022), (Бибик, 2024) та ін. Фактично, війна вплинула на всю мовну картину світу українців, зокрема й на художню, що підкреслює Г. Сюта, яка зазначає: «Реальність повномасштабної війни зумовила не тільки переформатування національної мовної картини світу, а й трансформацію естетичного канону мововираження загалом і художнього стилю зокрема, випрацювання оновлених стилістично-оцінних ракурсів поетичної ретрансляції об'єктивної дійсності» (Сюта, 2024:102).

Як уже йшлося в авторських дослідженнях (Піддубна, 2024), під час гострих соціальних потрясінь відбувається переосмислення понять «сакральний», «сакралізація», модернізується їх вербалізація, як і по-новому відбувається омовлення традиційних для нашої лінгвокультури релігійних концептів, біблізми стають оновленим потужним художнім засобом.

Однак окремої уваги потребує в зазначеному ракурсі творчий доробок полеглого воїна-поета Гліба Бабіча, який загинув, захищаючи Україну, 28 липня 2022 року.

Вірші цього митця рясно пересипані по-філософськи переосмисленими бібліїзмами різної структури – від лексем-бібліїзмів до прецедентних біблійних ситуацій та алюзій, що досі не були дослідженні як художній засіб мовної репрезентації особистісного сприйняття війни безпосереднього її свідка й учасника, що й зумовлює актуальність цієї розвідки.

Мета цієї статті – висвітлити художній потенціал феномена біблійності в поезії Г. Бабіча.

Методи дослідження

У дослідженні було використано *контекстуально-інтерпретаційний, дискурсивний, комунікативно-прагматичний та лексикосинтаксичний* методи, а також елементи *компонентного та трансформаційного аналізів*.

Виклад основного матеріалу

Активізація вживання сакральних прецедентних онімів у воєнний час передовсім виявляється у вербалізації релігійного концепту «Бог», а саме багаторазового вживання теоніма *Бог*, що введений до стійкого вислову з *нами Бог*, узятого з християнської церковної пісні-молитви, в основі якої – слова з книги пророка Ісаї. Ця фраза має сьогодні статус девізу, бойового заклик. Г. Бабіч не вживає його, зокрема в текстовому просторі вірша «Арта», однак його можна «зчитати» імпліцитно в таких рядках: *Я не стану смикати **Бога** – вийду в канал арти. / У піхоти з артою і **Богом** – завжди прямий канал / Заглушаючи криком в рацію хрипкий голос війни, / Продиктую чарівні цифри, наче магічний код*», де алюзія на вислів «з нами Бог» спроектована на українських воїнів, адже «*У піхоти з артою і **Богом** – завжди прямий канал*», тобто українські військові перебувають із Богом у безпосередній комунікації.

Артилерійські постріли українських військових – це, за словами Г. Бабіча, «*божий гнів*», спрямований проти рашистських загарбників, порівн.: *І знайде у стволи із клацанням стиснутий **божий гнів**, / Для швидкої доставки – без декларацій і мит. (...) Дочекалися. Наче кулак по всесвіту стукнув залп*. Завдяки ще одній алюзії, зокрема фразеологічній, ідеться про зв'язок вислову «*Наче кулак по всесвіту стукнув залп*» із фразеологізмом *стукнути кулаком по столу*: актуалізовано смисл 'виявити рішучість, ухвалити рішення, продемонструвавши

силу. У цьому разі образ Бога набуває цілком антропологічних рис, що відображено не лише в зовнішній схожості з людиною, але й із її поведінкою.

Власне, ця думка про присутність Бога поряд із нашими воїнами вербалізована у фінальних рядках вірша, у яких актуалізовано алюзію на прецедентний, не пов'язаний із Біблією вислів «Артилерія – бог війни», що уможливорює сакралізацію українських захисників: *Смерть сиділа на бруствері. Більш немає. Змело. / Та зі стиснутих рук повернулася в серце душа. / “Що там, брате? Прийом? – Та все по плюсах, братан! / Так вломили, що вицент. І цілей більше нема!” / Що я ще відповім? Вклоняюсь тобі, **арта!** / Не дарма вас **кличуть богами**. Ой не дарма... («Арта»).*

У своїх віршах Г. Бабич презентує Бога як побратима наших воїнів, максимально інтимізуючи цей образ-концепт. Так, у вірші «Боець і Бог» до смертельно пораненого воїна приходять Божий Син *Прийшов босоніж Син Творця, / Ступав по гільзах через дим, / А дим, як німб / летів за ним*», і боець веде з Ним розмову. Хоч спершу «Його не пізнавав, / в гарячці братом називав, однак, упізнавши, веде з Усєвишнім діалог, наважується заперечувати Йому, коли Бог закликає його заспокоїтися й пробачити всім і обіцяє забрати бійця в небо вже як янгола (А Бог сказав: “*Всіх простимо, / Я крила дам – полетимо! / Ти переміг свою війну, / І решті відпусти вину!*”)).

Поетичний текст «Просто навчись усміхатися...» заґрунтований на прецедентній біблійній ситуації страти Ісуса Христа, на що прямо вказують бібліізми «*Розіпни!*», «*терновий вінок*», «*хрест*». Сам ліричний герой дає поради Сину Божому, співчуває Йому, звертається до нього із запитаннями, навіть висловлюється щодо сумнівності Божих заповідей, порівн.: *Просто навчись усміхатися. Навіть святій юрбі, / Коли вона зло і радісно вигукне: «Розіпни!». Терновий вінок так ріже, але й так личить тобі – / Бачиш, настало свято, із солоним смаком війни. (...) Ті, кому обережно ти світло в долонях ніс, / Їх пробили цвяхами – і витекло все у пил. / Можна було б пробачити і обійняти світ, / Тільки руки, на жаль, – прибиті вже до хреста. (...) / Що там тепер, не важко знов возлюбити всіх? / Я так не можу, Боже, добре, що я – не Бог (...).* Як видається, інтимізоване сприйняття ліричним героєм Ісуса Христа передається через написаний з малої літери особовий займенник «*ти*» (*В тебе немає сліз, бо знизу не видно сліз; Сумно,*

бо **ти** довів їх майже до самих воріт), адже в поетичному мовленні займенники мають потужний потенціал для інтимізації художнього тексту, на чому наголошує Т. Космеда (Космеда, 2016: 159–161).

Однак найбільш виразно інтимізація виявляється в кульмінації вірша наприкінці твору, у якому створюється ефект щирості, відвертої розмови, співучасті, адже ліричний герой висловлює готовність допомогти Сину Божому нести Його хрест і просить Його воскреснути, а сповнена символізмом дія «нести хрест» від діяча, позначеного займенником «**ти**», поширюється на ще одного виконавця, що вербалізовано через граматичні форми дієслова першої особи множини *спробуємо* та прислівник *разом*, порівн.: *Як-небудь ще спробуємо: хрест понести разом. / Ти не забудь воскреснути, дуже тебе прошу!*

Одягнувши однострій, Бог спускається з небес, щоб надати українським захисникам допомогу: *Землю мають тримати живі. / Тут в раю вже достатньо дітей і героїв. / (...) Що ж. Піду на підмогу. / Подай мені піксель і зброю / (...) Йдуть по небу босоніж / маленькі розгублені янголятка, / А назустріч їм Бог в однострої спускається долу* («Янголятка»). Лексичними маркерами осучаснення портрету Всевишнього є лексеми на позначення військового спорядження та одягу наших захисників, зокрема *піксель* – «розм., військ. Одяг українських військовослужбовців, малюнок на якому схожий на найменший елемент цифрового зображення в растровій графіці»; *однострій* – «Формений одяг; уніформа» та ін.

У творі «Погідний день. На бруствері – росток» Бог омовлюється як такий, що прийшов до наших захисників на передові позиції, щоб порозмовляти з ними на спільні теми («*Ми знайдемо багато спільних тем*»). Усевишній максимально зближується з ліричним героєм, що вербалізовано в діалозі, у якому Бог називає його братом і спілкуючись із яким, уживає розмовні лексеми *ти* *що*, *задовбав*, *побазікати* (*Я сяду поруч? Не гаси, ти що, / Кури, бо, чесно, ладан задовбав. / Я просто побазікати зайшов, / По буднях, знаєш, забагато справ*), що в поетичному мовленні створює ефект невимушеної живої бесіди між близькими людьми.

Господь уболює за долю українських захисників, знаходячи в їхній поведінці багато спільного зі своїм життям, що омовлено в трансформованому біблізмі *нести свій хрест* як *узяти єдиний хрест*, де дієслово *нести* актуалізує художні смисли 'свідомо', 'добровільно'.

Заміна дієслова *нести* на *взяти* видається не випадковою, а такою, що зумовлена авторською інтенцією з метою підкреслення жертвовності дії наших захисників. Заміна займенника *свій* на прикметник *єдиний* також є зумисною, оскільки акцентує на смислах 'загальний', 'спільний для всіх', порівн.: *Для вас і зрада – гріх, і страх – гріх, / За всіх єдиний хрест ви узяли. / Я теж колись отак помер за всіх / Не у найкращім місці на землі.*

Для омовлення близькості Бога й українського воїна особливо виразним є акцент на зображенні невербальної поведінки героїв твору – Бога, який *наостанок хлопцям помахав / Та підморгнув*, і нашого захисника, який *коли Його (Бога) вже проводжав, / Про всяк випадок, вслід перехрестив*. Бог і боєць ніби міняються ролями, адже дієслово *перехрестити*, уживане в українській мові, зокрема, у значенні «2. тільки док., перех. і без додатка. Робити рукою знак хреста над ким-, чим-небудь для благословення, заклинання і т. ін.», у вірші Г. Бабіча актуалізує смисли 'побажати успіху', 'намагатися захистити', 'уболівати'.

Своєрідне зближення українського бійця й Господа є не десакралізацією Всевишнього, а, навпаки, сакралізацією наших захисників, у чому, власне, і виявляється цілком закономірне новітнє креативне омовлення дійсності в поетичному мовленні воєнної доби. Г. Сютя зауважує, що «зі зміною культурно-історичної епохи або ж соціально-культурних обставин естетичні ідеали, а в ширшому вимірі навіть тип художнього мовомислення можуть змінюватися і зазвичай таки змінюються – у річищі релевантного відбиття ситуації свого часу. Тобто цілковито природною є ситуація, коли під впливом історично-культурних обставин попередній канон «переборюється» новим досвідом і новими креативними викликами й потребами. У цьому разі збереження чи змінність канону безпосередньо корелює з проблемою співвідношення традиції та новаторства, колективного й індивідуального, репродуктивного і творчого» (Сютя, 2024: 103).

Біблійними алюзіями просякнутий текст вірша Г. Бабіча «Дзвони мовчать – сирени гучніші за Великодні дзвони», у якому виразно омовлено один із ключових біблійних концептів – *Голгофа*, але його вербалізація спроектована на реалії сучасної російсько-української війни, у яких місцем страдництва й смерті новітніх українських святих є низка наших міст, передовсім *Маріуполь як розірване місто*.

У тексті твору зазначене змодельоване за допомогою описової номінації, однак обізнаний реципієнт неодмінно його впізнає завдяки наявності в тексті вірша таких мовних маркерів, як *тепле море, Мадонна у формі Азова, Янгол з морської піхоти, фосфорні плями, врата до підвалу, де ховаються діти*. Порівн. контекст.: *Дзвони мовчать – сирени гучніші за Великодні дзвони. / Замість святої води – бризки уламків та фосфорні плями. / Ті, хто впише новітніх святих в майбутні чесні ікони, / Мають спочатку знайти дорогу прямо проміж тілами. / (...) Хтось питає – не підкажете, як пройти до Голгофи? / Йди туди – до теплого моря. Там є розіп'яте місто. / (...) Там Мадонна у формі Азова і Янгол з морської піхоти / Стережуть врата до підвалу, де ховаються діти, Бо розверзлося пекло майже серед райського саду.*

Наявність у вірші багатьох лексем-бібліїзмів і сакралізмів цілком умотивована. С. Бирик зазначає: «соціокультурні рефлексії над мовним образом Маріуполя <...> пов'язані з актуалізацією сакральної семантики, яка в травматичних умовах переплітається з публіцистичною. <...> Історичний період новітньої російсько-української війни відкриває стилістичну активність епітетики, метафорики, книжної лексики та фразеології, сакрального лексикону, що працюють на створення художнього образу міста. На їхньому тлі традиційні метонімії трансформації топонімів (місто = його мешканці) експресивізуються. Наскрізно вони в тій чи іншій мірі працюють на осмислення зміненого в українському суспільстві буття, у якому актуалізовані соціально-психологічні чинники вербалізації філософських роздумів про сенс життя і боротьби з ворогом» (Бирик, 2023: 60).

Використані для позначення українських військових лексеми-бібліїзми *Мадонна* та *Янгол* створюють ґрунт для багатовимірної їх сприйняття: з одного боку, ніби йдеться про військовослужбовців із позивними *Мадонна* та *Янгол*, з другого, – про вищі сили, що стали на захист мирного населення, зокрема й дітей, які переховувалися в підвалі Маріупольського драматичного театру. Відбувається, як бачимо, своєрідна взаємодія двох прецедентних ситуацій, що аплікуються, накладаються одна на одну: перша пов'язана з апокрифічною біблійною оповіддю про те, що ворота до раю стереже один зі святих, друга – із ситуацією блокади й героїчної оборони Маріуполя бійцями полку «Азов» і воїнами морської піхоти ЗСУ, де, власне, такими святими і є *Мадонна у формі Азова і Янгол з морської піхоти*.

Біблійність текстового простору цього вірша виявляється і в наявності елементів молитовного дискурсу. На думку С. Бибик, «стан тривоги ліричного героя, пошук надії, моральнопсихологічної опори стимулює до перемикання стилістичного коду на сакралізований мікроконтекстмолитву» (Бибик, 2022: 39).

У тексті твору Г. Бабіча «Дзвони мовчать – сирени гучніші за Великодні дзвони» відсилання до молитви відбувається через актуалізацію спільнокореневих лексем *молити*, *молитва*, і, власне, у своєрідній презентації самого молитовного звертання до Всевишнього: *Бо розверзлося пекло майже серед райського саду, / І потріскані губи ловлять слова як безцінну вологу, / Молять* – “Відклади Воскресіння, просто дай деблокаду. / Як до побратима звертаюся, а не просто до Бога”. Вербалізація мовленнєвого жанру звертання до Бога в молитовному дискурсі актуалізує феномен інтимізації, що відбувається внаслідок уведення до структури речення займенникових слів, прикметників, що передають найвищий ступінь вияву ознаки, а також пестливі форми. У тексті поезії Г. Бабіча таким засобом інтимізації стала, як наголошувалося, і порівняльна конструкція, за допомогою якої ліричний герой звертається до Господа не лише як до Всевишнього, але і як до бойового побратима (*«Як до побратима звертаюся, а не просто до Бога»*), що є вербалізацією найбільшої довіри й віри.

У рядках *І відлуння молитви чутно деє із бучанських підвалів, / З чорних стін Ірпеня, із Гостомеля, Ворзеля* через уживання топонімів *Ірпінь*, *Гостомель*, *Ворзель* та відтопонімного прикметника *бучанський*, що стали прецедентними, набули статусу символів незламності в перші місяці російського вторгнення у 2022 році, поет показує масштабність трагедії українців, які моляться за порятунок. Ліричний герой розглядуваної поезії за допомогою повтору дієслова *дати*, ужитого у формі наказового способу, актуалізує стилістичний прийом повтору для імпліцитної вербалізації своєї інтенції, презентованої в жанрі прохання, – вистояти в жорстокій боротьбі, порівн.: *Боже, просто дай сили і зброї, щоб стиснути горло навалі, / Дай дістатись своїх, а вже далі – ми воскреснемо точно*.

Наступні рядки *Б'ють копитом вгодовані коні чорних вершників лиха, / Ось війська Сатани, за ними голодні когорти Іуди...* теж є біблійною алюзією, зокрема на *Апокаліпсис*, 6: 1–8: ідеться про коней *Апокаліпсису* – провісників катастрофи, щоправда, у Святому Письмі

вони є білими або блідими; вислови *війська Сатани*, *голодні когорти Іуди* відсилають до біблійного вислову ім'я *ім легіон* (Марк, 5: 9), який походить із біблійної оповіді про чоловіка, одержимого злими духами, кількість яких незчисленна, що позначене лексемою *легіон* («великий підрозділ у війську Стародавнього Риму»), ужитий у Біблії зі смисловим навантаженням ‘дуже багато’, ‘велика кількість’, ‘така кількість, яку важко полічити’. У тексті вірша Г. Бабіча майстерно актуалізовано стилістичний прийом мовної гри: лексема *легіон* замінена на слово *когорта*, що теж позначає військовий підрозділ, частину легіону в Стародавньому Римі (Словник іншомовних слів, 2000: 532).

Осучасненими художніми смислами позначене й уживання біблійних прецедентних власних назв *Сатана* й *Іуда*, оскільки ім'я головного антагоніста Бога і всіх вірних йому сил на небі й на Землі, ворога людського роду, царя пекла й володаря бісів в умовах російського повномасштабного вторгнення прозоро асоціюється з президентом Росії В. Путіним, а, відповідно, *війська Сатани* – це осатаніла російська армія. Ім'я *Іуда* також уживається не просто як бібліїзм на позначення зрадника, який колись був серед найближчого оточення того, кого зрадили, а імпліцитно – величезної частини російських військових, які приїхали з депресивних регіонів з метою вбивати українців і грабувати їхні оселі, намагаючись таким чином покращити своє злиденне матеріальне становище («*голодні когорти Іуди*»).

У фінальних рядках як відповідь на свою молитву ліричний герой чує голос Бога, який запитує, як пройти до *Голгофи-Маріуполя*, щоб таки спробувати врятувати місто, його мешканців й оборонців: «Як пройти до *Голгофи?*» – питає Господь мене тихо – / «Бо з минулого разу трохи лишилися чуда...» («Дзвони мовчать – сирени гучніші за Великодні дзвони...»).

У текстовому просторі поезії Г. Бабіча часто вживаною лексемою бібліїзмом є *янгол*. У збірці «Вірші та пісні. Спогади друзів» (Київ, 2023) є чотири твори, де ця лексема винесена в сильну заголовкову позицію: «Чорний янгол терикона», «Янгол онлайн», «Рудий янгол», «Янголи».

Переважно вона вживається в прямому значенні для називання надприродної істоти, посланця, вісника Бога, який, однак, набуває цілком людських рис, як-от, здатності спостерігати за полем бою, бути «глядачем» театру воєнних дій, де добро, яке втілюють українські воїни, змагається зі злом – нашістю рашистів: *Навіть янголи*

завмерли в небі – як театральний зал, / Небо теж полюбляє сипати – снігом, градом, дощем.

В іншому поетичному тексті Г. Бабича *янгол* осмислюється не лише як пасивний спостерігач, а як такий, що співчуває, сумнівається, уболіває не лише за долю живих, але й померлих, зокрема дітей, яких він заспокоює, коли ті, хоч і потрапляють у рай, однак почуваються там самотніми й розгубленими.

У вірші «Янголятка» простежуємо зіставлення лексеми *янгол* та її похідної *янголятко* з актуалізацією виразної значеннєвої прагматики. *Янголом* у тексті творі названо *архангела*, який «виконує функції» святого Петра (за переказами, саме Петро відмикає ключами ворота до раю). Г. Бабіч омовлює цей біблійний образ-концепт як українського військового-ротного, уживаючи відповідну мілітарну лексику *блокпост, ротний, автомат*, порівн.: *А на вході до раю блокпост, і Архангел – розгублений ротний, / Опустив автомата, і плаче, і руки тремтять, відчиняючи браму.* В одному контексті простежуємо поєднання цієї лексики з дієсловами та дієслівними формами, що омовлюють психоемоційний стан, – *плакати, тремтіти, розгублений*, а також прикметником *скорботний*, що слугують для вербалізації сили його вболівання за долю загиблих дітей – *янголяток*, – які, почуваючись самотньо й розгублено, звертаються до янгола з проханням провести їх до тата й мами: *Йдуть по небу босоніж маленькі розгублені янголятка, / Піднімаються, наче по сходинах, хмарами вгору до Бога. / Озираються діти самотньо, питають – “Де мама?”, “Де татко?” / Заздрять тим, хто родиною рушив в дорогу. / А на вході до раю блокпост, і Архангел – розгублений ротний, / Опустив автомата, і плаче, і руки тремтять, відчиняючи браму. / Рай поринув у дим. Він бере їх за руки, веде їх наосліп, скорботний. / “Мама?.. Янголе, де вона? Ну ж бо, знайди мою маму!”*

Трагізм масової загибелі українських дітей, абсурдність війни загалом візуалізовано через зображення цієї обопільної розгубленості дорослого *янгола* й маленьких *янголяток*, а також посилюється в подальших рядках вірша, де поет вдається до оригінального художнього засобу – порівняння, побудованого на своєрідному оксюмороні, у якому смерть порівнюється з лелекою, який в українській лінгвокультурі є традиційним символом народження нового життя, порівн.: *Діти дивляться в небо, де смерть, як лелека, літає по колу.*

У тексті вірша «Янголятка» Г. Бабіч, як видається, актуалізує алюзію на ще один біблійний вислів – *каїнова печать*, що має смислове навантаження ‘тавро зради, злочину’ (Словник фразеологізмів української мови, 2008: 501): *Переляканий світ накладе на стурбованість соту велику печатьку*, де поет фокусує увагу тому, як саме, на його думку, світ сприймає та оцінює поведінку росіян, порівн.: розпочавши війну, вони перетворилися з удаваних братів на «мишебратьєв». Це поведінка зрадництва.

Щоправда, Н. Гаврилюк інакше трактує цю алюзію, пов’язуючи її зі сценою з Одкровення, у якій Ісус Христос зриває сім печаток із Книги (Од. 8: 1-5), натякаючи на Боже втручання і суд (Гаврилюк, [https](#)).

Художній прийом повтору поетичного рядка *Йдуть по небу босоніж маленькі розгублені янголятка* в сильних позиціях тексту – на початку і в кінці твору (*Йдуть по небу босоніж маленькі розгублені янголятка, / Піднімаються, наче по сходинах, хмарами вгору до Бога. (...) Йдуть по небу босоніж маленькі розгублені янголятка, А назустріч їм Бог в однострої спускається долу*) відкриває ще одну біблійну алюзію: драбину Якова (Буття 28: 12), згадану Ісусом (Йоана 1: 51), що вказує на усунення перепон між небом і землею, відкритість неба до людей і можливість чудесного порятунку.

Г. Бабіч омовлює також біблійний образ Матері Божої, що в цілому є характерним для української лінгвокультури. Для її номінування поет уживає лексику *мадонна*. Митець, як зауважувалося, створює багатоплановість сприйняття поетичного тексту, адже, з одного боку, *Мадонна* – Діва Марія, яку традиційно українці вважають своєю покровителькою й захисницею, з другого боку – це позивний для української жінки-військовослужбовиці. Однак навіть за такого неоднозначного сприйняття в рядку «*Мадонна у формі Азова*» («Дзвони мовчать – сирени гучніші за Великодні дзвони...») в онімі *Мадонна* актуалізовано смисл ‘захист’, а в разі сприйняття його як назви військовослужбовиці, що уможливлюється поєднанням з неузгодженим означенням у *формі Азова*, простежуємо актуалізацію стилістичного прийому *сакралізації* української жінки-воїна.

У тексті вірша «Не схиливши в покорі коліна...» поет створює композиційну рамку, у межах якої відбувається осучаснення образу Матері Божої відповідно до українських воєнних реалій, порівн.: *в камуфляжному вбранні мадонна*. Очевидно, написання з малої

букви спрямоване на те, щоб переключити читача з біблійного тексту на сьогоденні реалії й акцентувати увагу на тому, що *мадонна* – це сама Україна, яка виборює власну свободу: *Не схиливши в покорі коліна, / Не піддавшись брехні і прокльонам, / Посміхається Богу моя Україна / В камуфляжному вбранні мадонна*, яка перебуває під Божою опікою і в перемогу якої вірить ліричний герой: він бачить у майбутньому її вільною і щасливою: *Бог до сонця за руку веде Україну – / Камуфляжну, щасливу мадонну* («Не схиливши в покорі коліна...»).

Отже, у поетичному мовленні Г. Бабіча біблійність є однією з визначальних рис, художнім засобом вербалізації непересічних образів, омовлення новітньої сакралізації, де ознак сакрального набувають борці за нашу свободу – українські військові й Україна в цілому. Провідну роль у цьому відіграють трансформовані фразеологічні біблізми, біблійні алюзії, індивідуально-авторські протиставлення, синоніми, прийом повтору оксюморона, що заґрунтовані на творчому авторському мовомисленні, його лінгвокреативності.

Перспективним видається дослідження інших засобів створення новітньої сакралізації в сучасній українській поезії воєнної доби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адах, Н., & Вокальчук, Г. (2024). Українська неологія доби російської агресії 2014–2023 років (лексикографічний аспект). У Романюк, С. (Ред.). *Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України* (с. 95–110). Warszawa: WUW.
2. Бибик, С. П. (2022). Динаміка інтегративності в дослідженнях топонімійної стилістики (на матеріалі текстів періоду російсько-української війни). *Культура слова*, 22, 33–41.
3. Бибик, С. П. (2023). Актуалізація топонімійної стилістики: соціокультурні рефлексії над мовним образом Маріуполя. *Матеріали III Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія: «Національні наукові традиції в слов'янському світі»* (с. 56–61). Харків–Шумен: ХНПУ; ХІФТ.
4. Гаврилюк, Н. Поезія полеглих. 02.03.2024. Узятю з <https://zbruc.eu/node/117848>.
5. Горнятко-Шумилович, А., Космеда, Т. (2016). *Феномен креативності Василя Симоненка: літературознавчий та лінгвістичний аспекти*. Познань: УАМ.
6. Дидик-Меуш, Г. (2024). Неологізми у час війни: функційність поняття „байрактарщина”. У Романюк, С. (Ред.). *Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України* (с. 111–123). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
7. Костусяк, Н. (2024). Лінгвостилістичні та прагматичні особливості неодериватів і неографізмів періоду російсько-української війни. У Романюк, С. (Ред.). *Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України* (с. 43–58). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
8. Навальна, М. (2024). Інновації в текстах українських масмедіа воєнної тематики. У Романюк, С. (Ред.). *Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України* (с. 59–76). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

9. Піддубна, Н. (2024). Нові вектори української теолінгвістики: сакралізація в умовах війни. У Романюк, С. (Ред.). *Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України* (с. 171–189). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. 10. **Словник ініціомовних слів** (2000). Київ: Довіра. 11. **Словник фразеологізмів української мови** (2008). Київ: Наукова думка. 12. **Сюта, Г. М.** (2024) Трансформація художньо-естетичного канону української поетичної мови в час війни. *Культура слова*, 101, 102–111.

REFERENCES

1. **Adakh, N., & Vokalchuk, H.** (2024). *Ukrainska neolohiia doby rosiiskoi ahresii 2014–2023 rokiv (leksykohrafichnyi aspekt)* [Ukrainian Neology during the Russian Aggression of 2014–2023 (Lexicographic Aspect)]. In Romaniuk, S. (Ed.). *Dosvid viiny. Mediino-dyskursyvnyi prostir suchasnoi Ukrainy* [The Experience of War. The Media-Discursive Space of Modern Ukraine] (pp. 95–110). Warszawa: WUW [in Ukrainian].
2. **Bybyk, S. P.** (2022). *Dynamika intehtratyvnosti v doslidzhenniakh toponimiinoi stylistyky (na materialii tekstiv periodu rosiisko-ukrainskoi viiny)* [Dynamics of Integrability in Toponymic Stylistics Research (as Evidenced by Texts from the Period of the Russian-Ukrainian War)]. *Kultura slova – The culture of the word*, 22, 33–41 [in Ukrainian].
3. **Bybyk, S. P.** (2023). Aktualizatsiia toponimiinoi stylistyky: sotsiokulturni refleksii nad movnym obrazom Mariupolia [Actualization of Toponymic Stylistics: Sociocultural Reflections on the Linguistic Image of Mariupol]. In *Natsionalni naukovy tradytsii v slovianskomu sviiti: materialy III Mizhnarodnoi slavistychnoi konferentsii, prysviachenoi pamiaty sviatykh Kyryla i Mefodiia – National Scientific Traditions in the Slavic World: Proceedings of the III International Slavonic Conference Dedicated to the Memory of Saints Cyril and Methodius* (pp. 285–290). Kharkiv–Shumen, KhNPU; KhIFT [in Ukrainian].
4. **Havryliuk, N.** Poeziia polehlykh [Poetry of the Fallen]. 02.03.2024. Retrieved from <https://zbruc.eu/node/117848> [in Ukrainian].
5. **Horniatko-Shumylovych, A., Kosmeda, T.** (2016). *Fenomen kreatyvnosti Vasylia Symonenka: literaturoznachchy ta linhvistychnyi aspekty. Poznan: UAM* [The Phenomenon of Vasyl Symonenko's Creativity: Literary and Linguistic Aspects Poznan] [in Ukrainian].
6. **Dydyk-Meush, H.** (2024). Neolohizmy u chas viiny: funktsiiniist poniattia „bairaktarshchyna” [Neologisms During Wartime: The Functionality of the Concept of “Bayraktarshchyna”]. In Romaniuk, S. (Ed.). *Dosvid viiny. Mediino-dyskursyvnyi prostir suchasnoi Ukrainy* [The Experience of War. The Media-Discursive Space of Modern Ukraine] (pp. 111–123). Warszawa: WUW [in Ukrainian].
7. **Kostusiak, N.** (2024). Linhvostylistychni ta prahmatychni osoblyvosti neoderivativ i neohrafizmiv periodu rosiisko-ukrainskoi viiny [Linguostylistic and Pragmatic Features of Neoderivatives and Neographs of the Russian-Ukrainian War Period]. In Romaniuk, S. (Ed.). *Dosvid viiny. Mediino-dyskursyvnyi prostir suchasnoi Ukrainy* [The Experience of War. The Media-Discursive Space of Modern Ukraine] (pp. 43–58). Warszawa: WUW [in Ukrainian].
8. **Navalna, M.** (2024). Innovatsii v tekstakh ukrainskykh masmedia voiennoi tematyky. [Innovations in the Texts of Ukrainian Mass Media on Military Theme]. In Romaniuk, S. (Ed.). *Dosvid viiny. Mediino-dyskursyvnyi prostir suchasnoi Ukrainy* [The Experience of War. The Media-Discursive Space of Modern Ukraine] (pp. 59–76). Warszawa: WUW [in Ukrainian].
9. **Piddubna, N.** (2024). Novi vektory ukrainskoi teolinhvistyky: sakralizatsiia v umovakh viiny. [New Vectors of Ukrainian Theolinguistics: Sacralization in Wartime Conditions]. In Romaniuk, S. (Ed.). *Dosvid viiny. Mediino-dyskursyvnyi prostir suchasnoi Ukrainy* [The Experience of War. The Media-Discursive Space of Modern

Ukraine] (pp. 171–189). Warszawa: WUW [in Ukrainian]. 10. **Slovnyk inshomovnykh sliv** (2000). [Dictionary of Foreign Words]. Kyiv: Dovira [in Ukrainian]. 11. **Slovnyk frazeologizmiv ukrainskoi movy** (2008). [Dictionary of Ukrainian Phraseological Units]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]. 12. **Siuta**, H. M. (2024) Transformatsiia khudozhno-estetychnoho kanonu ukrainskoi poetychnoi movy v chas viiny [Transformation of the Artistic and Aesthetic Canon of Ukrainian Poetic Language in Wartime]. *Kultura slova – The culture of the word*, 101, 102–111 [in Ukrainian].

Піддубна Наталія Віталіївна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови імені професора Л. А. Лисиченко, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; вул. Алчевських, 29, м. Харків, 61002, Україна.

E-mail: piddubnan71@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0331-0496>

Piddubna, Natalia – Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Professor at the Professor L. Lysychenko Ukrainian Language Department, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; 29 Alchevskikh st., Kharkiv, 61002, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20 березня 2025 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Піддубна Н. В. Вербалізація біблійності як художній засіб у поезії Гліба Бабіча. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2025. Вип. 62. С. 46–59. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.04>

АРА: Піддубна, Н. В. (2025). Вербалізація біблійності як художній засіб у поезії Гліба Бабіча. *Лінгвістичні дослідження*, 62, 45–58. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.04>

ГРАМАТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ЛІНГВОПОЕТИЧНОМУ ВИМІРІ: ПОЕТИЧНА МОВА, ДИСКУРС, ІДІОСТИЛЬ, ТЕКСТ

У статті запропоновано визначення основних понять лінгвопоетики як вектору сучасних лінгвістичних студій у царині поетичної мови, поетичного дискурсу, ідіостилу й тексту. Поезію розглянуто як спосіб мовної діяльності фасцинативно-інформативного типу. Дослідження поезії в граматичному аспекті дає можливість виокремити основні вектори лінгвопоетичного студіювання. Описані діалектично пов'язані напрями: поетична грамати́ка й граматична поетика. Вивчення поетичного потенціалу граматичних одиниць і комбінацій визначене як основне завдання поетичної граматики. Граматична поетика аналізує дискурсивну та ідіостильову динаміку мовної діяльності. Дослідження поетичного дискурсу описує типові прийоми поетичної актуалізації та нейтралізації мовних значень.

Ключові слова: лінгвопоетика, мовна діяльність, поетична мова, поетичний дискурс, ідіостиль, фасцинативність, поетична грамати́ка, граматична поетика, поетичні смисли, граматичні категорії, морфологічні форми і значення.

Skorobogatova, O. Grammatical Studies in the Linguistic and Poetic Dimension: Poetic Language, Discourse, Idiostyle, Text. The article offers definitions of the key concepts of linguopoetics as a vector of contemporary linguistic research in the domains of poetic language, poetic discourse, idiostyle, and text. Poetry is approached as a form of linguistic activity of a fascinative-informative type. The grammatical dimension of poetic study has a specific scholarly tradition within the national linguistic framework, which allows for the identification of particular vectors of linguopoetic inquiry. Dialectically interconnected directions are examined, such as poetic grammar and grammatical poetics. The exploration of the poetic potential of grammatical units and their combinations is defined as the core task of poetic grammar. Grammatical poetics, in turn, focuses primarily on analyzing the discursive and idiostylistic dynamics of linguistic activity. The integration of these vectors enables a perspective on the development of the grammatical system of language through the lens of poetic speech and poetic discourse (grounded in the systemic capacities of linguistic units and their combinations), as well as on the evolution of the language system itself under the influence of creative discoveries at the level of poetic consciousness. The study of poetic discourse makes it possible to identify typical techniques of poetic actualization and neutralization of linguistic meanings. Analyzing the development and comparison of poetic idiostyles allows for the investigation of individual approaches to the use of the grammatical potential of language, as well

as the use of general poetic strategies for the actualization of grammatical forms and meanings. Grammatical descriptions of individual poetic texts are evidential when examining linguistic and discursive dynamics. This approach enables a comprehensive analysis of the grammatical function of poetry in connection with lexical, phonetic, and rhythmico-melodic levels. Each poetic text possesses distinct structural features at the grammatical level, oriented toward the recipient's perception. A separate line of inquiry involves the impact of poetic creativity at the grammatical level on the evolution of poetic discourse and the broader dynamics of the language system.

Keywords: linguopoetics, linguistic activity, poetic language, poetic discourse, idiostyle, fascinate function, poetic grammar, grammatical poetics, poetic meanings, grammatical categories, morphological forms and meanings.

Вступ

Сучасні лінгвістичні дослідження в царині поезії та поетичного створюють різнобарвну строкату картину, кожний фрагмент якої відображає маленьку частку мовно-когнітивного феномену, який ми пов'язуємо з цим поняттям. Причини різновекторності завдань і в багатьох випадках неспівпадіння результатів (як наслідок використання різних філологічних методів і підходів) полягають, на нашу думку, у невизначеності основного поняття й багатозначності досліджуваного феномену. Важливим етапом вітчизняних досліджень у визначеному напрямі стали праці С. Єрмоленко, у яких ретельно висвітлений лінгвостилістичні підходи до аналізу художніх текстів (Єрмоленко, 2005: 112-125).

Поетична мова й мовлення, що є основними об'єктами лінгвопоетичних спостережень, як будь-яка складна семіотична система мають безліч зв'язків між елементами на кожному зі своїх рівнів і між рівнями й пов'язані з тим, що знаходиться за межами самої системи. На нашу думку, певною мірою систематизувати напрями лінгвопоетичних досліджень можливо, по-перше, визначившись із тим, що дослідник розуміє під поняттям *поезія*, по-друге, чітко окреслюючи, що є об'єктом конкретного студіювання: чи то окремий поетичний *текст*, чи авторська поетична система (*ідіостиль*) (Гончарова, 2024), чи *поетичний дискурс*, що належить певній культурній традиції або кільком культурним традиціям. Узагальнювальною метою може бути дослідження й опис *поетичного потенціалу мови* в цілому. У нашій статті розглядаємо й систематизуємо підходи до вивчення поетичного потенціалу граматичного рівня мови, усвідомлюючи певну умовність цього виокремлення. Тож, починаючи цю роботу, ми визначимося

зі своїм тлумаченням терміна *поезія* і розглянемо основні ракурси граматичних спостережень, які виокремлюємо в межах цих міркувань.

Метою цієї роботи є спроба систематизувати чинні підходи до вивчення *поетичного*, виокремивши дослідження граматичного рівня мови, поетичного дискурсу, ідіостилю й тексту (виходи за межі початкових настанов, здійснені з урахуванням особливостей відповідних підходів, потребують окремого ретельного розгляду).

Методи дослідження

Узагальнювальний характер роботи зумовлює застосування методів *аналізу* і *синтезу*, *актуалістичного* (Глушченко, Роман, & Руденко, 2020) та *описового* методів. Основними методами дослідження граматики віршового тексту є *функціональний* і *метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу*.

Виклад основного матеріалу

Ми розглядаємо *поезію як спосіб мовної діяльності фасцинативно-інформативного типу*, орієнтований на вплив на реципієнта, який спирається на мовний потенціал, що свідомо або підсвідомо використовують автори поетичних текстів. Зі свого боку, поява й розповсюдження поетичних творів слугує розширенню та розвитку мовного потенціалу. Поезія як спосіб мовної діяльності базується на ресурсі мови, має лінгвально орієнтовані когнітивні ознаки та вироблені тисячоліттями прийоми фасцинативного впливу на реципієнта, способи актуалізації та нейтралізації лексичних і граматичних значень, а також сталі, індивідуальні або okazіональні конотації.

Ми розуміємо поняття *мови*, *мовної діяльності* й *мовного знака* в сучасному тлумаченні концепції Ф. де Соссюра, що запропоноване Оксаною Просяник. Мовний знак і мова в цілому, відповідно до цього тлумачення, виступають «формою людського досвіду, формою вираження думки та формою осмислення сигналів» (Просяник, 2018: 131). Мова й мовлення розглядаються як функціональні іпостасі мовної діяльності, що має реляційний характер (Просяник, 2018: 130). Таке розуміння мови й мовної діяльності кореспондує з теорією Олександра Потебні, який вважав, що саме за допомогою мови та слова (мовного знака – О.С.) людина пізнає те, що раніше вже існувало в її свідомості, і «створює новий світ із хаосу вражень», водночас міцніючи й «розширюючи межі цього світу» (Потебня, 1905: 21).

Отже, розглядаючи поезію як спосіб мовної діяльності, ми виносимо за межі цього розуміння інші (не мовні) форми образного мислення, на відміну від розуміння поезії Михайлом Епштейном, який влучно розглянув *поетичне* («надпоезію») як форму не лише мовної, але ширше, будь-якої когнітивно-креативної діяльності людини. Теорія Епштейна сучасна й цікава, але вона виводить об'єкт дослідження далеко за межі лінгвістичного й навіть філологічного аналізу. Віддаючи їй належне, ми беремо за основу більш конкретизоване вузьке тлумачення поезії як віршового феномену, що має онтологічними рисами ритмічну організацію, орієнтовану на фасцинативний вплив на слухача (читача), і образність як мовне підґрунтя креативного руху в лінгвальній площині.

Образність ми трактуємо в дзеркалі потєбнянської традиції. «Поетичний образ служить зв'язком між зовнішньою формою і значенням» (Потєбня, 1985: 119), при цьому «зовнішня форма зумовлює значення» (Там само). А фасцинативність у запропонованому Юрієм Кнорозовим розумінні як ознаку текстів, орієнтованих на створення «подразнювального ефекту» при сприйнятті адресатом. Цей «подразнювальний ефект» полягає в тому, що адресат занурюється в особливий стан, подібний до зачарування або трансу. У цьому стані «зачарування» реципієнт тексту перестає сприймати інші сигнали, зосереджуючись безпосередньо на сигналах фасцинативного тексту (Кнорозов, 1967: 53), частково чи повністю ігноруючи інші. Кнорозов аналізував ритуальні тексти (саме вони були основним об'єктом його наукових розвідок), але в останній чверті XX і на початку XXI століття терміни *фасцинація* і *фасцинативність* поступово стають поширеними в лінгвопоетиці, зокрема при дослідженні текстів інших типів, насамперед художніх. На нашу думку, ритм, що притаманний поетичному тексту як онтологічна ознака, образність, композиційність (композиціональність), щільність віршового ряду роблять віршований текст текстом фасцинативного, за Кнорозовим, типу, свідченням чого слугує бажання адресата почути / прочитати цей текст ще й ще раз. (Про використання терміна в лінгвопоетичних дослідженнях див. Скоробогатова, Золотко, 2023). Важливим для розуміння фасцинативного характеру поетичних феноменів є також те, що віршування виникло «у зв'язку слова зі співом» (Потєбня, 1985: 112–113), і слугує потужним механізмом зменшення ентропії, надаючи поезіям упорядкування й ритмічної передбачуваності. На креативний

характер мовотворчості (а саме вона є головною ознакою поетичного мислення) вказував Потебня, підкреслюючи, що людина таким чином «одночасно й творить новий світ з хаосу вражень, і збільшує свої сили для розуміння меж цього світу» (Потебня, 1985: 116), (Потебня, 1905).

І остання теза, яку вважаємо за потрібне висвітлити, переходячи до проблем граматики віршового тексту, це наше розуміння співвідношення поетичного й граматичного. З моменту появи відомої статті Романа Якобсона, що популяризувала ідею зв'язку смислового наповнення поетичного тексту з його граматичною організацією, висунуту Левом Щербою, пройшло майже пів століття, але жодного послідовного виокремлення векторів дослідження в цій царині не з'явилося. Терміни *поетична граматика* і *граматична поетика* не розрізняються філологами навіть у межах одного дослідження, їх використовують зазвичай як синонімічні. Ми розуміємо їх як різні напрями дослідження поетичного мовлення, з одного боку, і поетичного потенціалу граматики мови – з іншого.

Окреслимо, які питання належать до якого щабля досліджень: від рівня мови до рівня аналізу окремого тексту. Усі вони представлені у філологічних студіях сучасних науковців, зокрема в лінгвопоетичних і лінгвостилістичних працях представників вітчизняної філології. Але спроби систематизувати різні підходи й послідовно окреслити вектори дослідження граматичної сфери лінгвопоетики відсутні.

До площини *поетичної граматики*, на нашу думку, належить передусім вивчення поетичного потенціалу граматичного рівня мови. Цей термін доцільно використовувати при дослідженні потенціалу тих чи тих граматичних одиниць і категорій. Тож говоримо про поетичний (виражальний і виразний водночас) потенціал, наприклад, дієслова та його граматичних категорій, ступенів порівняння різних частин мови, тих чи тих типів речень і їх комбінацій тощо.

Зануримось у царину поетичної граматики. Тож, граматичні описи у вітчизняній лінгвістиці традиційно звертають увагу як на виражальний, так і на виразний потенціал тих чи тих граматичних одиниць і категорій. Звісно, це не завжди відбувається послідовно, але загальні граматичні описи стилістичних і дискурсивних можливостей мовних одиниць досить типові. Такий підхід є продовженням потебнянської традиції досліджувати мовні можливості, динаміку розвитку граматики на поетичному матеріалі (Скоробогатова, 2019). Уперше опис вторинних образних граматичних значень особових займенників

«Ви», «Ми» запропонував Олександр Потебня. Науковець послідовно показав, як категорійне значення множини займенників «Ви» і «Ми» у мовній системі набуло вторинного значення поваги, величі. Учений описав образний перехід, завдяки якому відбувся семантичний і граматичний зсув. Це перша й зразкова у вітчизняному мовознавстві студія в царині динамічної поетичної граматики окремих граматичних форм.

У сьогоднішній проспективній філології на перший план, на нашу думку, поступово виходить вивчення не стільки потенціалу окремих форм, який достатньо послідовно схарактеризований у роботах, що досить умовно відносять до напряму граматичної стилістики, і в працях, що вивчають граматику оцінки (див., напр., (Халіман, 2019)), скільки категорійного потенціалу: потенціалу узагальненої граматичної динаміки як віддзеркалення усвідомлення мовцями позамовної дійсності й сприйняття нових когнітивних викликів.

Традиція розмежування в граматичних описах синхронії і діахронії для виокремлення й характеристик поетичної потенції граем та їх комбінацій у сфері поетичної граматики поступово відходить на другий план, оскільки не є продуктивною. Перенос значення (метафоричний чи метонімічний (Потебня, 1985)) на рівні слова пов'язаний з його внутрішньою формою. Наші спостереження доводять, що не лише лексичні, але й граматичні значення регулярно приховуються й зберігаються у внутрішній формі слова, актуалізація якої стає способом і змістом поетичної креативності. Описані, наприклад, окремі випадки «мерехтіння» граматичних значень у субстантиватів, що функціують у поетичному дискурсі (Скоробогатова, & Козлова, 2022), у вторинних (похідних) вигуках, які залишають у собі значення первинної частини мови (див. огляд: (Яковлева, 2025)), але це скоріше підходить до теми, що є частиною великої недослідженої галузі, яку умовно можна назвати граматичною площиною «поетичної філології» («Поетична філологія» як окремий напрям лінгвопоетичних спостережень, що описує дослідження мови шляхом створення поетичних текстів, ще чекає на своїх майбутніх дослідників).

Як ми вже наголосили, малодослідженим є вектор художньої категоріальної актуалізації – випадків, коли елементом поетичної креативності стає не окремий граматичний знак, а парадигмальна система знаків. Ми спостерігаємо це в таких поетичних випадках, коли або протиставляються елементи граматичної парадигми, або

актуалізована багаточленна парадигма (чи її значимий фрагмент), послідовність елементів якої формує додатковий смисл і вказує на філологічну рефлексію автора. Накопичення граєм, що передають одне з категоріальних значень, протиставлення граматичних форм або сукупне виділення в текстовій презентації (перехід з осі селекції на вісь комбінації, за Якобсоном) здатні створювати певні поетичні смисли, що уможливлені мовною структурою, системним потенціалом мови, який існує в граматичній свідомості як автора, так і адресатів тексту (наприклад, назва книги Ю. Шевельова «Я – мене – мені і довкруги... Спогади» (Шевельов, 2017) кореспондує саме до мовної системи: напружене прагнення автора до повноти й неможливість досягнення цієї повноти має тут чітке граматичне й пунктуаційне оформлення: напівпарадигма особового займенника передає значення прагнення повноти, багатокрапка – неможливість її досягнення).

Інший напрям досліджень у царині поетичної граматики – спостереження за можливостями позитивного або негативного відбору: поезія дає нам можливість спостерігати випадки селекції й накопичення певних мовних одиниць і / або повної або часткової поетичної відмови від використання граматичних одиниць чи значень. Тут теж спрацьовує внутрішній граматичний потенціал категорії, актуалізація якого має як виражальний, так і виразний складник. Окремі дослідження в цьому напрямі науковці проводили на рівні морфології (Самсоненко, 2018), морфосинтаксису та синтаксису тексту (Голікова, 2011), але українська поезія в цьому напрямі майже не досліджена.

Атракція мовних значень, що на рівні граматики описана Олександром Потебнею (Скоробогатова, 2019), теж відбувається на підґрунті мовного потенціалу, пов'язаного з мовною динамікою. Цей феномен потребує подальшого вивчення як на рівні мови в синхронно-діахронному аспекті, так і в площині поетичного дискурсу в динаміці віршового використання.

Термін *граматична поетика* застосовуємо при дослідженні використання граматичних одиниць і моделей, позитивного або негативного відбору морфологічних одиниць при формуванні певних поетичних смислів.

За низкою граматичних моделей закріплюється стале в поетичному використанні смислове навантаження (наприклад, такими моделями є займенникова модель «*він-вона*» на позначення закоханих або подружжя (Калашник, Олексенко, & Халіман, 2022), модель

«однокореневі компаратив-субстантиват» на позначення надможливого ступеня ознаки (Четверик, 2022) тощо. У цьому випадку, на нашу думку, поступово формуються певні граматичні мотиви, які можна дослідити на рівні поетичного дискурсу. Якщо використання моделі виходить за межі одного дискурсу й має те саме смислове навантаження при регулярному використанні в інших дискурсах, дослідник може говорити про реалізацію поетичного потенціалу моделі на мовному рівні.

Загальнопоетичні, індивідуально-авторські чи то okazіональні смисли, створені завдяки актуалізації граматичних форм і значень, граматичної селекції і граматичного ритму, досліджуємо на різних рівнях. Наприклад, розглядаємо використання лише форм однини для передачі ідеї самотності, коливання або поєднання різних форм роду на позначення ірреального (Скоробогатова, 2012), передачу в поезії за допомогою часток *не* та *ні* поняття відсутності, тощо. У такому разі, на нашу думку, досліджуємо 1) *поетичний дискурс*, де з'являються, розвиваються та закріплюються поетичні смисли, створені на підґрунті граматичної семантики за допомогою відбору та комбінацій граматичних одиниць; 2) *поетичний ідіостиль*, для якого характерний індивідуальний підхід до відбору й використання мовних знаків і їх комбінації, типових для автора засобів актуалізації або нейтралізації мовних значень; 3) *поетичний текст*, у якому ті чи ті одиниці, комбінації, моделі співвідносяться з певним поетичним смислом, виконуючи конкретні поетичні завдання.

Поетичний дискурс як простір динамічної появи, розвитку, забуття, взаємодії поетичних напрямів, жанрів, текстів та ідіостилів традиційно об'єднує вітчизняні лінгвістичні й літературознавчі напрями студіювання. Літературознавство зазвичай відповідає на питання «Що?», а лінгвістика, досліджуючи розвиток поетичного навантаження мовних знаків, – на питання «Як?» (західні дослідники частіше відносять вивчення художнього тексту й дискурсу до сфери літературознавства).

Ми можемо схарактеризувати сучасний поетичний дискурс як такий, що створює (продукує) й поєднує тексти фасцинативного типу й використовує фасцинаційний вплив на читача, щоб залучити його до площини ціннісних – естетичних і оцінних – орієнтирів автора. Форма оцінки в поетичному дискурсі має навантажену гармонійну природу, і саме вона свідомо, а частіше підсвідомо, привертає увагу

реципієнта, створюючи й підтримуючи бажання повертатись до тексту знову й знову.

Сучасне буття, на нашу думку, має високу аксіологічну насиченість, що пов'язана з протистоянням існуючих цивілізаційних систем. Це ми спостерігаємо, стикаючись з використанням граматичного потенціалу мови в різних дискурсах. У поетичному дискурсі високий ступінь оцінності є традиційним, але цивілізаційний рух призводить до зсуву від узагальненості оцінки до експресивності й особистісності в оцінці як автора, так і читача.

Континуальний просторово-часовий характер дискурсу, його динамічність обумовлює специфіку методів дискурсивного аналізу поезії. На рівні граматики поетичного дискурсу перспективним є дослідження формування граматичних мотивів, пов'язаних зі сталим поетичним смислом, використанням певних граматичних моделей або граматичної домінанти (Скоробогатова, 2012). На матеріалі української мови граматичні мотиви не досліджено, хоча наші спостереження вказують на їх наявність.

На дискурсивному рівні формуються й актуалізуються інтертекстуальні зв'язки. Запозичення, цитати, алюзії (у тому числі граматичні), морфологічні й морфосинтаксичні атрактиви, з одного боку, вказують на існування тексту в певній дискурсивній культурній традиції, а з іншого – актуалізують поетичні смисли та ідеї, що закладені в прецедентних зразках, трансформуючи їх. Текст занурюється в історію поетичного, його дискурсивна генеза висвітлюється й набуває експліцитності.

Лінгвопоетичні мініатюри, присвячені аналізу окремого тексту, можуть слугувати доказовим матеріалом у розвідках більш широкого масштабу, присвячених спостереженню за динамікою граматичного рівня поетичної мови та поетичного дискурсу. Вони також цікаві і як самостійні етюди, що розкривають лінгвальну природу тексту, додають нових інтерпретацій і розширюють нашу уяву про можливості креативності й мовної гри на граматичному рівні. Традиційно дослідники звертають увагу на порушення граматичної норми, але останнім часом все частіше досліджують типові способи актуалізації граматичних значень, такі як співпозиція (ми використовували термін *співположення*, але Ф. Бацевич, опонуючи дисертацію Н. Мініної, запропонував термін *співпозиція*, який вважаємо більш вдалим), аттракція і селекція. Також приділено увагу створенню різних

типів граматичної домінанти (один з результатів позитивного відбору), у випадках граматичної транспозиції звернено увагу на актуалізацію внутрішньої граматичної форми слова. Аналіз віршованого тексту дає цікаві спостереження і в площині перетину семіотичних систем, де спостерігаємо інтермедіальні зв'язки, що пов'язують художні артефакти, які належать до різних семіосистем, передусім мовної і музичної. Оскільки морфологічна атракція дуже часто пов'язана з паронімічною атракцією та / або звукописом, вона бере участь у формуванні фасцинативності віршованого тексту на ритміко-звуковому рівні, перегукуючись з іншими засобами поетичного зачарування.

Висновки

Лінгвопоетика – досить молодий вектор мовознавчих студій, який потребує узгодження основних понять. Вирушаючи в путь лінгвопоетичних спостережень, необхідно визначитись із обсягом основного поняття *поезія* та завданнями й площиною конкретного студіювання. Пропонуємо розглядати поезію як спосіб мовної діяльності фасцинативно-інформативного типу. Граматичний вимір лінгвопоетичних досліджень має сталу вітчизняну традицію, але як самостійна й важлива частина напряду граматики поезії сформувалася лише наприкінці минулого століття. Основним і найбільш значущим завданням цього вектору сьогодні вважаємо розгляд граматичних можливостей мови й мовлення – поетичного потенціалу мовної діяльності. Поетичну граматику і граматичну поетику доцільно розмежовувати як діалектичні єдності, що досліджують мовну динаміку у зв'язаних, але протилежних напрямках: з точки зору розвитку граматичної системи мови завдяки поетичному зануренню в мовний простір і розвитку поетичного мовлення й поетичного дискурсу на підґрунті системних можливостей мовних одиниць та їх комбінацій. Дослідження поетичних ідіостилів дає можливість розглянути індивідуально-авторські уподобання щодо використання мовного потенціалу граматичних одиниць, індивідуального підходу до типових прийомів поетичної актуалізації мовних форм і значень. Дослідження окремих поетичних текстів, з одного боку, слугує доказовим матеріалом при вивченні мовної і дискурсивної динаміки, а з іншого – при самостійному студіюванні дозволяє повноцінно розглянути граматичне навантаження поезії у зв'язку з лексичним, звуковим, ритмо-мелодійним рівнями. Результатами кожного створеного поетичного феномену вважаємо

як текст, що має певні структурні ознаки на рівні граматики й орієнтований на сприйняття реципієнтом, так і вплив віршованих текстів та ідіостилів на розвиток поетичного дискурсу й динаміку мовної системи в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глущенко, В. А., Роман, В. В., & Руденко, М. Ю. (2020) До питання про актуалістичний метод студій з лінгвістичної історіографії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, 45 (1), 90–93.
2. Голікова, О. М. (2011). Номінативні та інфінітивні ряди у художньому тексті (Автореф. дис. ... канд. філол. наук). Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди.
3. Гончарова, Ж. М. (2024). Про питання типології ідіостилів у доробку представників Харківської філологічної школи. *Закарпатські філологічні студії*, 33, (Т. 1), 140–144. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.1.24>.
4. Єрмоленко, С. Я. (2005). Лінгвостилістика: основні поняття, напрями і методи дослідження. *Мовознавство*, 3–4, 112–125.
5. Калашник, О. В., Олексенко, О. А., & Халіман, О. В. (2022). *Художня семантика й стилістика займенника в українській інтимній поезії II пол. XX–поч. XXI ст.* Харків: Харківське історико-філологічне товариство <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/9467>
6. Кононенко, І. (2023). Психолінгвістичні та психологічні підстави дешифрування писемності майя (до 100-річчя з дня народження Юрія Кнорозова). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, 93, 90–97.
7. Потебня, А. А. (1905). *Из записок по теории словесности*. Харьков: Паровая типография и литография.
8. Потебня, О. О. (1985). *Естетика і поетика слова*. Київ: Мистецтво.
9. Просяник, О. (2018). *Фердинанд де Соссюр: деміфологізація концепції*. Харків: Харківське історико-філологічне товариство.
10. Самсоненко, Н. І. (2018) Морфологічна домінанта поетичного тексту (на матеріалі російськомовної поезії XIX–XXI століть) (Автореф. дис. ... канд. філол. наук). Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди.
11. Скоробогатова, Е. А. (2012). *Грамматические значения и поэтические смыслы: поэтический потенциал русской грамматики (морфологические категории и лексико-грамматические разряды имени)*. Харьков: НТМТ.
12. Скоробогатова, О. О. (2019). Поетичне мовлення як джерело граматичних студій: Харківська філологічна школа та лінгвістика XX–XXI ст. *Петро Олексійович Лавровський: наукова і науково-критична спадщина (до 190-річчя з дня народження: Зб. наук. праць*, 33–46.
13. Скоробогатова, О., & Золотько, А. (2023). Поняття «фасцинація» і «фасцинативність» у лінгвопоетичному дискурсі. *Лінгвостилістичні студії*, 19, 69–78.
14. Скоробогатова, О. О., & Козлова, А. Г. (2022). Субстантивати в українському та російському віршовому дискурсі новітнього часу. *New Development Horizons of Philological Science*, 315–345.
15. Халіман, О. В. (2019). *Грамматика оцінки: морфологічні категорії української мови*. Харків: Майдан.
16. Четверик, В. К. (2022). Виразний потенціал ступенів порівняння в мові російської поезії XX–XXI століть (Дис. ... канд. філол. наук). Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди.
17. Шевельов, Ю. (2017). *Я – мене – мені... (і довкруги): Спогади. 1. В Україні*. Харків: Олександр Савчук.
18. Яковлева, Т. В. (2025) Аксіологічний потенціал вигуків і модальних слів у художньому і публіцистичному дискурсах сучасної української школи (Дис. ... канд. філол. наук). Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди.
19. Knorozov, Yuri V. (1967). *Selected Chapters from The Writing of the Maya Indians*. Cambridge. Massachusetts.

REFERENCES

1. **Hlushchenko**, V. A., Roman, V. V., & Rudenko, M. Yu. (2020) Do pytannia pro aktualistychnyi metod studii z linhvistychnoi istoriohrafii [On the Issue about the Actualist Method of Studies in Linguistic Historiography]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Journal of the International Humanitarian University*, 45 (1), 90–93 [in Ukrainian].
2. **Holikova**, O. M. (2011). Nominatyvni ta infinityvni riady u khudozhnomu teksti [Nominative and Infinitive Chains in Artistic Text]. *Extended Abstract of Candidate's Thesis*. Kharkiv: KhNPU im. H. S. Skovorody [in Ukrainian].
3. **Honcharova**, Zh. M. (2024). Pro pytannia typolohii idiostyliv u dorobku predstavnykiv Kharkivskoi filolohichnoi shkoly [About Issues of Idiostyles Typology in the Studies by the Scholars of Kharkiv School of Philology]. *Zakarpatski filolohichni studii – Transcarpathian Philological Studies*, 33 (T. 1), 140–144. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.1.24.4>. [in Ukrainian].
4. **Yermolenko**, S. Ya. (2005). Linhvostylistyka: osnovni poniattia, napriamy i metody doslidzhennia [Linguistic Stylistics: Basic Concepts, Directions and Methods of Research]. *Movoznavstvo – Language Studies*, 3–4, 112–125 [in Ukrainian].
5. **Kalashnyk**, O. V., Oleksenko, O. A., & Khaliman, O. V. (2022). *Khudozhnia semantyka y stylistyka zaimennyka v ukrainskii intymnii poezii II pol. XX – poch. XXI st.* [Artistic Semantics and Stylistics of the Pronoun in Ukrainian Intimate Poetry of the 2nd Half of the XXth – Beginning of the XXIth Centuries]. Kharkiv: Kharkivske istoryko-filolohichne tovarystvo [in Ukrainian].
6. **Kononenko**, I. (2023). Psykholinhvistychni ta psykhologichni pidstavy deshyfruvannia pysemnosti Maiia (do 100-richchia z dnia narodzhennia Yuriia Knorozova) [Psycholinguistic and Psychological Foundations of Deciphering Mayan Writing (to the 100th Anniversary of the Birth of Yuri Knorozov)]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Filolohiia» – V. N. Karazin Kharkiv National University Journal. Philology series*, 93, 90–97 [in Ukrainian].
7. **Potebnya**, A. A. (1905). *Iz zapisok po teorii slovesnosti* [From Notes on the Theory of Literature]. Xark'ov: Parovaya tipografiya i litografiya [in Russian].
8. **Potebnia**, O. O. (1985). *Estetyka i poetyka slova* [Aesthetics and Poetics of the Word]. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
9. **Prosiannyk**, O. (2018). *Ferdynand de Sossiur: demifolohizatsiia kontseptsii* [Ferdinand de Saussure: Demythologizing the Concept]. Kharkiv: Kharkivske istoryko-filolohichne tovarystvo [in Ukrainian].
10. **Samsonenko**, N. I. (2018). Morfolohichna dominanta poetychnoho tekstu (na materialy rosiiskomovnoi poezii XIX – XXI stolit) [Morphological Dominant of the Poetic Text (as evidenced by Russian language poetry of the XIXth – the XXIst centuries)]. *Extended Abstract of Candidate's Thesis*. Kharkiv: KhNPU imeni H. S. Skovorody [in Ukrainian].
11. **Skorobogatova**, E. A. (2012). *Grammaticheskie znacheniya i poe'ticheskie smysly: poe'ticheskij potencial russkoj grammatiki (morfologicheskie kategorii i leksiko-grammaticheskie razryady imeni)*. [Grammatical Meanings and Poetic Senses: Poetic Potential of Russian Grammar (morphological categories and lexical-grammatical classes of the noun)]. Xark'ov: NTMT [in Russian].
12. **Skorobogatova**, O. O. (2019). Poetychne movlennia yak dzherelo hramatychnykh studii: Kharkivska filolohichna shkola ta linhvistyka XX–XXI st. [Poetic Speech as a Source of Grammatical Studies: Kharkiv Philological School and Linguistics of the XXth–XXIth Centuries]. *Petro Oleksiiovych Lavrovskiy: naukova i naukovy-krytychna spadshchyna (do 190-richchia z dnia narodzhennia: Zb. nauk. prats – Petro Oleksijovych Lavrovsky: Scientific and Scientific-Critical Heritage (to the 190th Anniversary of his Birth: Collection of Scientific Works))*, 33–46 [in Ukrainian].
13. **Skorobogatova**, O., & Zolotko, A. (2023). Poniattia

«fastsynatsiia» i «fastsynatyvnist» u linhvopoetychnomu dyskursi [The Concept of “Fascination” and “Fascinativity” in Linguopoetic Discourse]. *Linhvostylistychni studii – Linguistic and Stylistic Studies*, 19, 69–78 [in Ukrainian]. 14. **Skorobogatova**, O. O., & Kozlova, A. H. (2022). Substantyvaty v ukrainskomu ta rosiiskomu virshovomu dyskursi novitnoho chasu [Substantives in Ukrainian and Russian poetic discourse of the modern era]. *New Development Horizons of Philological Science*, 315 – 345 [in Ukrainian]. 15. **Khaliman**, O. V. (2019). *Hramatyka otsinky: morfolohichni katehorii ukrainskoi movy* [Grammar of Evaluation: Morphological Categories of the Ukrainian Language]. Kharkiv: Maidan [in Ukrainian]. 16. **Chetveryk**, V. K. (2022). Vyrasnyi potentsial stupeniv porivniannia v movi rosiiskoi poezii XX–XXI stolit [The Expressive Potential of Degrees of Comparison in the Language of Russian Poetry of the XXth–XXIth Centuries]. *Candidate's Thesis*. Kharkiv: KhNPU im. H. S. Skovorody [in Ukrainian]. 17. **Shevelov**, Yu. (2017). *Ya – mene – meni... (i dovkuhy): Spohady. 1. V Ukraini* [I – Me – To me... (and All Around): Memories. 1. In Ukraine]. Kharkiv: Oleksandr Savchuk [in Ukrainian]. 18. **Yakovlieva**, T. V. (2025) Aksiolohichniy potentsial vyhukiv i modalnykh sliv u khudozhnomu i publitsystychnomu dyskursakh suchasnoi ukrainskoi shkoly [The Axiological Potential of Exclamations and Modal Words in the Artistic and Journalistic Discourses of the Modern Ukrainian School]. *Candidate's Thesis*. Kharkiv: KhNPU im. H. S. Skovorody [in Ukrainian]. 19. **Knorozov**, Yuri V. (1967). *Selected Chapters from The Writing of the Maya Indians*. Cambridge. Massachusetts [in English].

Скоробогатова Олена Олександрівна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри теорії і практики англійської мови та зарубіжної літератури імені професора Михайла Гетманця; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; вул. Алчевських, 29, м. Харків, 61002, Україна.

E-mail: skorobogatova.elena@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0214-1889>

Skorobogatova, Olena – Doctor of Philological Sciences, Assistant Professor, Professor at the Professor Mihaylo Hetmanets Department of Theory and Practice of English and Foreign Literature, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; 29 Alchevskykh St., Kharkiv, 61002, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20 березня 2025 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Скоробогатова О. О. Граматичні дослідження в лінгвопоетичному вимірі: поетична мова, дискурс, ідіостиль, текст. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди* / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2025. Вип. 62. С. 60–72. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.05>

APA: Скоробогатова, О. О. (2025). Граматичні дослідження в лінгвопоетичному вимірі: поетична мова, дискурс, ідіостиль, текст. *Лінгвістичні дослідження*, 62, 60–72. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.05>

ВИРАЖАЛЬНА ПАЛІТРА ЛІНГВОПОЕТИЧНОГО ОБШИРУ НАТАЛІЇ ВАСИЛЬЄВОЇ

У пропонованій статті розглянуто особливості організації віршового простору Наталії Васильєвої і сформульовано висновок, що поетична мова мисткині репрезентована багатою палітрою виражальних засобів різної природи: засобами графеміки й звукопису, прийомами лексико-граматичного (оксиморон, антитеза, анадиплосис, поліптон, анномінація, зевга, подвоєння) і синтаксичного (градація, гомеотелевт) творення, а також тропами (метафора). Визначено, що за допомогою цих стилістичних фігур поетка вдосконалює віршову оповідь, вияскравлює смислові акценти і транслює читачеві наснажені сенси.

Ключові слова: поетична мова, виражальний засіб, стилістична фігура, смисловий акцент, антитеза, оксиморон, градація, метафора.

Tieliezhkina, O. Expressive Palette of the Linguopoetic Space of Nataliia Vasyliieva. *The issue of poetic language functioning is one of the most important in contemporary Ukrainian linguistics, which is why linguists of many generations have addressed it. Despite the considerable academic achievements in this field, such studies remain relevant today. This is due to the complexity of the subject itself and the dynamic development of the literary domain, as new artists emerge whose work undoubtedly influences the development of the language in general and of poetic language in particular. Today, Ukrainian literature features many new authors offering readers diverse interpretations of contemporary existence. Among them stands out the original linguistic and poetic worldview of Nataliia Vasyliieva. Since the poetic works of this Kharkiv-based poetess exhibit non-trivial linguistic and artistic explorations and have not yet become the subject of linguistic analysis, their study from a linguostylistic perspective appears timely.*

The purpose of this article is to identify the features of the organisation of the linguistic and poetic space in the poetry of Nataliia Vasyliieva. To achieve this goal, it is necessary to determine the types of expressive and visual means used in the poems included in the collection Sharp Blooming of the Flowers of War and to analyse their stylistic function within the poetic text.

The analysis revealed that various stylistic devices – including graphic, phonetic, lexico-grammatical (e.g., oxymoron, antithesis, anadiplosis, polyptoton), and syntactic devices (e.g., gradation, homoioteleuton) – are organically woven into Vasyliieva's poetic fabric. These expressive and visual elements play an essential role in meaning-making (expressing the most intimate thoughts and emotions of the lyrical heroine), text-building (developing the poetic plot), and structure-building (organising the poetic composition).

This allows us to conclude that Nataliia Vasyliieva's linguopoetic space is represented by a rich palette of expressive means, which shape the poetic narrative, highlight semantic emphases, and serve as powerful bearers of profound meanings.

Keywords: poetic language, linguostylistic dimension, poetic text, poetic narrative, stylistic device, expressive and visual means, meaning-making, text-building, structure-building.

Вступ

До висвітлення проблем функціонування поетичної мови зверталися мовознавці багатьох поколінь. Однак попри вагомий науковий доробок у цій царині (Довгалевський, 1973; Єрмоленко, 2020; Данилюк, 2017; Мойсієнко, 2018; Кравець, 2018; Маленко, 2010; Левчук, 2018; Мішеніна, Малюга & Березовська-Савчук, 2024 та ін.), такі студії дотепер не втрачають актуальності. Це спричинено як складністю самого об'єкта вивчення, так і динамічністю розвою літературної сфери, оскільки з'являються нові митці, творчість яких, поза сумнівом, впливає на розвиток мови загалом і віршової зокрема.

Л. Пустовіт наголошувала, що поява нових імен у літературі зумовлює необхідність дослідження їхньої мовної практики (Пустовіт, 2009: 6). Нині в українській літературі є багато нових авторів, що пропонують читачеві найрізноманітніші варіанти потрактування сучасного буття, з-поміж яких привертає увагу оригінальне мовно-поетичне бачення світу Наталії Васильєвої. Позаяк віршові твори цієї харківської поетки засвідчують нетривіальні лінгвально-мистецькі пошуки й дотепер не ставали предметом розгляду мовознавчих розвідок, видається актуальним їх вивчення в лінгвостилістичному вимірі.

Мета пропонованої статті – визначити особливості організації мовно-поетичного простору віршових творів Наталії Васильєвої. Для досягнення окресленої мети необхідно виявити різновиди зображально-виражальних засобів, представлених у творах поетки, що увійшли до збірки «Гостре цвітіння квітів війни», і з'ясувати їхнє стилістичне навантаження в текстовому полотні віршів.

Методи дослідження

Сформульовані мета й завдання передбачають застосування таких методів дослідження: **суцільної вибірки** (для добору фактичного матеріалу), **семантико-стилістичний** (визначення виражально-зображальних можливостей описуваних одиниць), **описово-аналітичний**

(розроблення системи аналізу обстежуваних стилістичних утворень), **контекстуального аналізу** (інтерпретування стилістичних засобів, використаних у певному контексті з конкретною метою).

Виклад основного матеріалу

Виразальні можливості поетичного слова Наталії Васильєвої актуалізовані вже в самій назві аналізованої збірки – «Гостре цвітіння квітів війни», у якій авторка об'єднала назви двох циклів, що складають цю збірку: «Гостре цвітіння» і «Квіти війни». Метафоричне наповнення цих сполук вражає непокєднуваністю їхніх компонентів, оскільки цвітіння асоціюється з ніжністю, а не з чимось гострим, що раниць, як і квіти – джерело радості, задоволення та натхнення – в узвичаєному сприйнятті не пов'язують із війною. «Гостре цвітіння» – це розповідь про почуття ліричної героїні, які її раниць (тому що гострі й болісні) і водночас надихають до життя. «Квіти війни» – окреслення того, що є, в тому, що є: квіти проростають для ліричної героїні як символ болю і, попри все, як символ життя в умовах війни. І ці оксиморонні метафори, покєдані в назві збірки, оприявні в прикінцевих текстах книги в поетичному образі: *Біль війни проростає / зсередини мене / квітами: їхні пелюстки / гострі по краях, як саме зло. // Бракне мені сил / втримати в собі / гостре цвітіння / квітів війни* (Васильєва, 2024: 58), але знесилення відступає, тому що любов (вербалізована дієсловом *цілую*, накопичення якого вказує на неперервну тривалість повторюваної дії) потужніша за злу силу (порівняння в попередній ілюстрації: *пелюстки гострі по краях, як саме зло*): *Біль забирає мене в полон, / а потім в одну мить / я стаю більшою за нього, / бо цілую свої квіти, / цілую їх і цілую, / цілую їх і цілую, / поки кожна квіточка / не втратить свої гострі пелюстки* (Васильєва, 2024: 59), який перетворюється на потужний маніфест-заклик, утверджений політотонною конструкцією (змогла – зможеш): *Уквітчана і вільна, / я йду до тебе. // Я змогла – зможеш і ти* (Васильєва, 2024: 59).

Уся збірка пронизана контрастивними сполуками як виразниками нетривіального сприйняття світу, що маніфестують складність світовідчування ліричної героїні. Антитетичні утворення уможливають розкриття сутності життєвого вибору: *Сльози течуть із моїх очей, / я відпускаю все, що мене тримає*, унаслідок якого героїня отримує винагороду: *і тоді стається диво. // У пустелі мого печерного страху / оживають і розпускаються / троянди* (Васильєва,

2024: 9) – *троянда* як відлуння назви циклу (*гостре цвітіння*). Метафорична наповненість цих рядків, у яких прочитуємо ситуативну опозиційність компонентів, розкриває сутність внутрішнього стану ліричної героїні до окресленого вибору (*пустеля печерного страху*) і після нього (*оживають троянди*).

За допомогою протиставлення мисткиня розкриває цілісність особистості ліричної героїні, про яку говорить від першої особи: *Заплющити очі – / і осягнути вмить: / ось я ногами / міцно стою / на землі, / ось я руками / міцно тримаюсь / за небо* (Васильєва, 2024: 15). Маркерами протилежності виступають іменники *небо* й *земля*, однак їх об'єднують дії *стою* і *тримаюсь*. Саме таке поєднання в цій конструкції лексем на позначення різних просторових площин, на нашу думку, вказує на гармонійність внутрішнього світу героїні. Цей стан цілісності авторка розвиває в подальшій градації (насичення дієсловами надає поетичним рядкам динамічності): *Обережно дихаю, / розправляю плечі, / озираюся навкруги* (Васильєва, 2024: 15), що плавно переходить в оксиморон: *виявляється, і на небі можна стояти, / можна руками триматися і за землю, / аби тільки була я* (Васильєва, 2024: 15). Оксиморонне утворення не є запереченням гармонійного стану особистості, який засвідчує попередня ілюстрація, воно уможливило розкриття сутнісного вияву й справжності світовідчуття, що може бути різним: *аби тільки була я, позаяк без людини неважливі будь-які сутності: Бо без мене / який сенс тоді / у моєму небі, / у моїй землі* (Васильєва, 2024: 15).

Лексеми опозиційного значеннєвого наповнення допомагають авторці зобразити почуття ліричної героїні: *І враз / моя лава / стикається / з вічною мерзлотою, / льодом / твого спокою* (Васильєва, 2024: 17) – несиметричність вияву почуття підкреслена двома лексемами правого компонента, що посилюють значеннєвий вияв одна одної. Силу свого почуття лірична героїня передає повторюваним дієсловом *люблю*, що стає подихом: *і кажу / (раз за разом / все легше казати це): / я люблю, / я люблю, / я люблю тебе* (Васильєва, 2024: 38). Однак розлука неминуча: *Корінням вростаю у вміння / жити без тебе, / любий. / Роз'ятрила душу, / розірвала навпіл / розлука* (Васильєва, 2024: 40) – нестерпність такого психоемоційного стану ліричної героїні підкреслює гомеотелетонна пара *роз'ятрила* – *розірвала*, підкріплена повторюваним фонічним компонентом *роз-* в іменнику *розлука*. Таке нанизування еквіфонічного *роз-* посприяло створенню

особливого звукового малюнка, що додатково акцентує смисли, відтворені дієслівними й іменниковими одиницями.

Логічним продовження оповіді є самотність, до якої лірична героїня звертається як до живої істоти і цим метафоризує її сприйняття: *Самотносте, чому ти кричиши в мені / бредберівським Ревуном / <...> / Кричить Ревун у відчай, і я викрикую свою самотність* (Васильєва, 2024: 23) – прийом паралелізму посилює глибину переживань. І сила цих переживань в іншому творі передана анномінаційною конструкцією (*глибока глибочінь*), підкріпленою кореневим повтором (*глибині*): *Глибока глибочінь* затуагує на дно, / і там, на *глибині*, / серед кам'яних глиб і брил / плавають риби самотності (Васильєва, 2024: 56), яку авторка вживає двічі – на початку, що утверджує її сильну позицію та сенсову значущість для розгортання поетичної оповіді, і в передостанній строфі як нагадування про важливість пережитих почуттів: *Глибока глибочінь / з кожним каменем стає дедалі менш / глибокою* (Васильєва, 2024: 56). Таке нагромадження повторюваної анномінаційної сполуки й подвоєння, вираженого іменником і прикметником, увиразнює авторську думку та вияскравлює її виклад.

Органічно переплітаються з окресленими оповідними лініями пошук і віднайдення себе. Показовим у цьому плані є твір «Викохала із серця тополя»: *Викохала із серця тополя: / росте з глибини мене / аж до самого Неба, / хитається від вітру, / тягне свої руки-віти догори / та іноді / відчуває себе яблунею, / іноді – аличею, / останнім часом дедалі частіше – / вербою, що схилилася до води. // Ти кажеш мені, / що немає мене, / що я і є ця тополя-яблуня-верба-/алича-гранат-а-може-і-слива. // Я не хочу вірити, / мене судомить бодем, / – як ніби перейми – / і народжується крик, / крик німий, бо вголос кричати / давно не вмію. // І раптом усвідомлюю: / це і справді вся я. / Ця тополя із серця – / німий крик до Неба. // І Небо мовчить* (Васильєва, 2024: 8), у якому авторка за допомогою градації (накопичення назв деревних рослин) відтворює складність такого пошуку. Зауважимо, що ця градація повторювана. Ужита в першій строфі як здогад-розкриття, кожен компонент якого має символічне значення, але спільним в усіх цих значеннях є жіноче начало берегині й нове життя, фігура направляє читача в сутнісні глибини сприйняття викладеного. Використана вдруге ця градація зазнає графічної трансформації (завдяки використанню засобу графеміки (запис компонентів з дефісом)) і компонентно-значеннєвого наповнення, що уможливорює розширення пошуку.

Високий ступінь емоційного піднесення, створений за допомогою градаційної повторюваної конструкції (*тополя, яблуня, алича, верба*), у наступній строфі підтримують анадиплозисні пари (*народжується крик, / крик німий; німий крик до Неба. // І Небо мовчить*) підсилені подвоєнням (*кричати*) й оксиморонним наповненням (*німий крик*). Повторення іменника *крик* як акцент на можливості вивільнення й віднайдення, але його ніхто не чує, позаяк він німий, і втілення тієї сили, до якої зверталася за порятунком-порадою, мовчить (графічно слово *Небо* авторка подає з великої літери, тому й припускаємо, що це символ, який утілює того, у кого лірична героїня шукає підтримки). Загалом крик і мовчання в аналізованій збірці є виразниками самотності, що підтверджують численні ілюстрації, що постають для читача метафоричними мікрообразами: *а відстань між нами / мовчить* (Васильєва, 2024: 16); *Маяк мовчить. // Ревун кричить у відчаї* (Васильєва, 2024: 8); *Крик відлунює у блакиті. / Мовчить Бог* (Васильєва, 2024: 45) та ін.

Однак цей пошук себе здійснено не лише у внутрішньому аспекті, але й у вимірі сприйняття того, що відбувається в країні: *Серце моє розривається на друзки / об кожні новини з гострими кутами. / Із кожного уламку виростаю нова я. // Та, що стає на захист / міста своєї душі / монолітом. / та, що лікує і зцілює, / як тільки може. / Та, що молиться в храмах / усіх конфесій / і Бог її чує. // Всюди я і нема мене ніде. / Ніде мене нема* (Васильєва, 2024: 44) – градаційний ряд, переданий дієсловами *стає – лікує – зцілює – молиться*, є маркером тих пошуків. Прикметник *гострий* звучить як відлуння заданої в назві збірки тональності, повсякчас супроводжуваної контрастним утіленням: *Всюди я і нема мене ніде. / Ніде мене нема* – дублювання другого компонента опозиційної пари, що стає елементом анадиплосису, утвореного унаслідок хіазмічного віддзеркалення структури, загострює проблему, яку розглядає мисткиня у творах означеної збірки. Але лірична героїня не зневірюється: *Порожнеча на місці мене / всім своїм нутром боїться хороших / новин. / Зберуть нову мене, / а раптом згублять знову?* (Васильєва, 2024: 44) – *ніде* оприявнюється метафоричною *порожнечою*, сутність якої розкриває антитеза *зберуть – загублять*. Але *порожнеча* відступає, бо героїня скресає як нове віднайдення самої себе: *Але з гарних звісток / поволі / скресаю нова я* (Васильєва, 2024: 44), і звертається до Вищої сили з молитвою: *Захисти моїх людей! / Тих, хто захищає нас / на всіх фронтах, /*

на **небі**, на **землі**, / на **нулі** й на **тисячі** / від **фронту** (Васильєва, 2024: 45), основою якої є градація, заснована на протиставленні, причому протиставлення є узуальне (*небо – земля*), а є авторське, продиктоване сьогоднішніми реаліями (*нуль – тисяча*). І в цій всеохопності лірична героїня намагається віднайти себе, врятувати себе й усіх інших, і вірить, що Всевишній допоможе в цьому: *Бог накриває / своїми долонями / їх, їхнє місто, / і всю країну, / яка боронить і себе, і весь світ* (Васильєва, 2024: 45) – два ряди висхідної градації (другий ряд випливає із першого як характеристика одного з його компонентів) утверджують силу віри ліричної героїні. І один зі шляхів віднайдення себе, на її думку, – це готовність простягти руку іншому: *Раніше я вся була цим теплом, / але ви навчили мене, / ті, хто дають свою руку мені, / віддавати все, що маєш, / окрім самої себе. // Відчуй: / я не жалію, / а спів-чуюю і / роз-діляю твій біль. // Якщо ти готовий – ось тобі моя рука, / візьми* (Васильєва, 2024: 46) – допомогти, але зберегти себе, а не розчинятися в тій допомозі. Й утвердження цієї позиції авторка транслює за допомогою градаційної конструкції, до складу якої входять елемент заперечення й ствердження (*не..., а ...*), графічно оформлені особливим чином (*спів-чуюю і роз-діляю*): розділення дефісом частин слів є виразником сенсу основного повідомлення *віддавати, але не саму себе*. І це теж пошук і віднайдення себе, своєї сутності.

За результатами прочитання текстів, уміщених у збірці «Гостре цвітіння квітів війни», складається враження позачасовості всього зображеного й відтвореного. І таке сприйняття сенсів виникає завдяки зевгмі, яку поетка подеколи уживає: *із середи на весну, / із поне-ділка на серпень, / із четверга на Різдво* (Васильєва, 2024: 21). Саме таке оригінальне поєднання лексичних одиниць для називання часу й створює авторський часовий континуум, у якому хрононім релігійного наповнення *Різдво* звучить як утвердження віри у віднайдення себе в собі й себе у світі.

Висновки

Викладене уможливорює висновки про те, що лінгвопоетичний обшир Наталії Васильєвої репрезентований багатою палітрою виразальних засобів різної природи: засобами графеміки й звукопису, прийомami лексико-граматичного (оксиморон, антитеза, анадиплосис, поліптотон, анномінація, зевгма, подвоєння) і синтаксичного творення (градація, гомеотелевт), а також тропами (метафора). Виявлені

стилістичні фігури відіграють важливу роль у смислотворенні (вираженні найпотаємніших думок і переживань ліричної героїні), текстотворенні (розгортанні сюжету поетичного твору), структуротворенні (організації віршової побудови).

Продовження розпочатих студій убачаємо у вивченні прагматичних функцій описаних зображально-виражальних одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Березовська-Савчук, Н.** (2024). Ітеративні фігури, або фігури повторення. У Ж. Колоїз (Ред.). *Сучасний художній дискурс: мовностилістичний вимір: колективна монографія* (с. 112–148). Кривий Ріг: ФОП Маринченко С. В. 2. **Васильєва, Н.** (2024). *Гостре цвітіння квітів війни: поезії*. Харків: Видавництво «Відкриття». 3. **Данилюк, Н.** (2017). Мовна картина світу в поетичних текстах збірки Лесі Українки «На крилах пісень». *Українське мовознавство*, 1 (47), 63–78. 4. **Довгалецький, М.** (1973). *Поетика. Сад поетичний*. Київ: Мистецтво. 5. **Єрмоленко, С. Я.** (2020). Лінгвософія поетичних текстів Лесі Українки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 45, (Т. 1), 23–25. 6. **Кравець, Л.** (2018). Концептуальна метафора в мові української поезії ХХ ст. *Слов'янські мови*, 1 (13), 136–147. 7. **Левчук, Т.** (2018). Поетика повтору в поезії Володимира Свідзинського. *Волинь філологічна: текст і контекст*, 24, 134–143. 8. **Маленко, О. О.** (2010). Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну): монографія. Харків: Харківське історико-філологічне товариство. 9. **Малюга, Н.** (2024). Синтаксичні фігури. У *Сучасний художній дискурс: мовностилістичний вимір: колективна монографія*; за заг. ред. проф. Ж. Колоїз (149–191). Кривий Ріг: ФОП Маринченко С. В. 10. **Мішеніна, Т.** (2024). Евфонічні фігури, або фігури милозвучності. У *Сучасний художній дискурс: мовностилістичний вимір: колективна монографія*; за заг. ред. проф. Ж. Колоїз (61–111). Кривий Ріг: ФОП Маринченко С. В. 11. **Мойсієнко, А. К.** (2018). Фонічний компонент у експресивній системі поетичного тексту. *Мовознавство*, 4, 3–9. 12. **Пустовіт, Л. О.** (2009). *Словник української поезії другої половини ХХ століття: семантико-функціональний аспект: монографія*. Київ: УНВЦ «Рідна мова».

REFERENCES

1. **Berezovska-Savchuk, N.** (2024). Iteratyvni fihury, або fihury povtorennia [Iterative Figures, or Figures of Repetition]. In Zh. Koloiz (red.). *Suchasnyi khudozhnii dyskurs: movnostylystychnyi vymir: kolektyvna monohrafiia – Contemporary Artistic Discourse: Linguistic and Stylistic Dimension* (pp. 112–148). Kryvyi Rih: FOP Marynchenko S. V. [in Ukrainian]. 2. **Vasyliieva, N.** (2024). *Hostre tsvitinnia kvitiv viiny [The Sharp Bloom of the Flowers of War]: poezii*. Kharkiv: Vydavnytstvo «Vidkryttia» [in Ukrainian]. 3. **Danyliuk, N.** (2017). *Movna kartyna svitu v poetychnykh tekstakh zbirky Lesi Ukrainky «Na krylakh pisen» [The Linguistic Mapping of the World in the Poetic Texts of Lesya Ukrainka's Collection "On the Wings of Songs"]*. *Ukrainske movoznavstvo – Ukrainian Linguistics*, 1 (47), 63–78 [in Ukrainian]. 4. **Dovhalevskyi, M.** (1973). *Poetyka. Sad poetychnyi [Poetics. Poetic Garden]*. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian]. 5. **Yermolenko, S. Ya.** (2020). *Linhvosofia poetychnykh*

tekstiv Lesi Ukrainky [Linguosophy of Poetic Texts by Lesia Ukrainka]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology*, 45 (1), 23–25 [in Ukrainian].

6. **Kravets, L.** (2018). Kontseptualna metafora v movi ukrainskoi poezii XX st. [Conceptual Metaphor in the Language of Ukrainian Poetry of the 20th Century]. *Slovianski movy – Slavic languages*, 1 (13), 136–147 [in Ukrainian].

7. **Levchuk, T.** (2018). Poetyka povtoru v poezii Volodymyra Svidzynskoho [The Poetics of Repetition in the Poetry of Volodymyr Svidzynsky]. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst – Philological Volyn: Text and Context*, 24, 134–143 [in Ukrainian].

8. **Malenko, O. O.** (2010). *Linhvo-estetychna interpretatsiia buttia v ukrainskii poetychnii movotvorchosti (vid folkloru do postmodernu) [Linguistic-Aesthetic Interpretation of Being in Ukrainian Poetic Language Creation (from Folklore to Postmodernity)]*: monohrafiia. Kharkiv: Kharkivske istoryko-filolohichne tovarystvo [in Ukrainian].

9. **Maliuha, N.** (2024). Syntaksychni fihury [Syntactic Figures]. In Zh. Koloiz (red.). *Suchasnyi khudozhnii dyskurs: movnostylistychnyi vymir: kolektyvna monohrafiia – Contemporary Artistic Discourse: Linguistic and Stylistic Dimension* (pp. 149–191). Kryvyi Rih: FOP Marynchenko S. V. [in Ukrainian].

10. **Mishenina, T.** (2024). Evfonichni fihury, abo fihury mylozvuchnosti [Euphonic Figures, or Figures of Melodiousness]. In Zh. Koloiz (red.). *Suchasnyi khudozhnii dyskurs: movnostylistychnyi vymir: kolektyvna monohrafiia – Contemporary Artistic Discourse: Linguistic and Stylistic Dimension* (pp. 61–111). Kryvyi Rih: FOP Marynchenko S. V. [in Ukrainian].

11. **Moisiienko, A. K.** (2018). Fonichni komponent u ekspresyvni systemi poetychnoho tekstu [The Phonic Component in the Expressive System of a Poetic Text]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 4, 3–9 [in Ukrainian].

12. **Pustovit, L. O.** (2009). *Slovyk ukrainskoi poezii drugoi polovyny XX stolittia: semantyko-funktsionalnyi aspekt [Dictionary of Ukrainian Poetry of the Second Half of the 20th Century: Semantic-Functional Aspect]*: monohrafiia. Kyiv: Ridna mova [in Ukrainian].

Тележкіна Олеся Олександрівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри психології, педагогіки і мовної підготовки; Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова; вул. Маршала Бажанова, 17, м. Харків, 61002, Україна.

Е-мейл: o_tele_o@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-2953-7368>

Telezhkina, Olesia – Doctor of Philology, Professor, Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Language Training; O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv; 17 Marshala Bazhanova St., Kharkiv, 61002, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 30 березня 2025 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Тележкіна О. О. Виразальна палітра лінгвопоетичного обширу Наталії Васильєвої. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2025. Вип. 62. С. 73–81. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.06>

АРА: Тележкіна, О. О. (2025). Виразальна палітра лінгвопоетичного обширу Наталії Васильєвої. *Лінгвістичні дослідження*, 62, 73–81. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.06>

ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ФРАЗЕОЛОГІЯ

УДК [159.937.515.5:821.112.2-32]:81'371

Н. В. Романова

СЕМАНТИКА КОЛЬОРАТИВІВ ОПОВІДАННЯ ЛІЗИ ВЕНГЕР “DIE FRAU DES SOHNES”

Наукову розвідку приурочено 167-річниці від дня народження швейцарської письменниці, художниці, ілюстраторки власних творів, засновниці школи розпису порцеляни м. Базель Лізи Венгер. Коротко схарактеризовано життєвий і творчий шлях авторки, провідні ідеї аналізованого оповідання. Висвітлено поняття «кольоратив», виокремлено й укладено експериментальну картотеку елементів, з'ясовано різновиди семантики за модальною та предметно-логічною ознакою, простежено частоту поширення феномену в мовній тканині побутового оповідання, обраховано й класифіковано абсолютні показники частоти, доведено кількісну перевагу кольоративу чорний, перехідність кольоративів червоний, жовтий і відтінку чорного – темний.

Ключові слова: кольоратив, відтінок кольоративу, семантика, позитивний, негативний, нейтральний, оповідання.

Romanova, N. Semantics of Colouratives in Lisa Wenger's Story “Die Frau des Sohnes”. The article is dedicated to the 167th birth anniversary of the Swedish writer, artist, illustrator of her works, and founder of the Basel porcelain painting school, Lisa Wenger. The writer's life and creative path are briefly described, and conceptual views on the everyday problems of peasants in the first half of the 20th century, imbued with assessment, feelings, emotions, morality, religion, etc., are defined. The concept of “a colourative” as a linguistic unit used to denote colour and its shades in Swiss linguistic culture is highlighted; a corpus of an experimental card file of 18 elements was formed using the continuous sampling method. It has been found that some of the chromatic and achromatic colours have shades – ‘blood-red’ and ‘dark red’ for red, ‘gold’ for yellow, ‘light’, ‘sunny’, ‘pale’ for white, ‘dark’ for black, respectively. The archisememe ‘light’ unites the semantics of colours and their shades, the differential semes ‘light intensity’, ‘illuminated object’, ‘human visual threshold’. Coloratives are systematised and classified according to semantic criteria into several semantic subclasses including even the physical state of the surrounding world or a person; pigmentation of parts of a person's body (face, lips, cheeks, hair, hands, skin); pigment of oil paint or the type of wood from which furniture is made; a collection of things; a woman's emotional state; a background for a sculpture; the size of an envelope.

The effectiveness of using colourants to create a bright and unique artistic image is confirmed. Attention is focused on the frequency of distribution of colourants in empirical material, which indicates 'activity', 'transience', and 'passivity'. 'Active' is black, 'transitional' is red, yellow and a shade of black – dark, 'passive' is blue, white with shades of light, sunny, pale, shades of red-bloody and dark red. The 'active' colour index is three or more, 'transitional' – 2, 'passive' – 1. It has been proven that for the Swiss linguistic culture of the 20th century, such concepts as 'change in a person's appearance', 'differentiation of women's clothing by functional criteria', 'emotional state of an intelligent/loving woman', and 'creativity' played a significant role.

Key words: colourative, shade of colourative, semantics, positive, negative, neutral, story.

Вступ

Науковий інтерес мовознавців до вивчення кольоративів або слів, що позначають колір у тій чи тій мові, не згасає впродовж десятиліть насамперед через зовнішні чинники, зокрема й навіть і природу, суспільство, культуру, естетику, психологію, менталітет тощо (Скляренко, 2009: 219–220). Актуальність пропонованої студії зумовлена лакунарністю спеціальних праць, присвячених аналізу семантики кольоративів у швейцарській лінгвокультурі першої половини XX століття.

Семантичні властивості феномену розглянуто в численних вітчизняних і зарубіжних працях, зокрема О. Дзівак, В. Грещук, А. Іншаков, К. Каофман, Л. Ковбасюк, Т. Козак, Д. Лісничий, Т. Семашко та ін. розглядають історію кольоративів, аналізують процес формування лексико-семантичних груп, окреслюють склад кольоративів на діяхронному або синхронному зрізах, визначають співвіднесеність найменування кольору з предметом-еталоном, реконструюють лінгвокогнітивні механізми творення кольоративів, простежують семантичне навантаження лексем у текстовій тканині.

Мета нашої статті полягає у встановленні особливостей семантики кольоративів оповідання Лізи Венгер "Die Frau des Sohnes". Досягнення поставленої мети охоплює низку завдань: 1) коротко висвітлити життєвий і творчий шлях Лізи Венгер; 2) визначити й схарактеризувати провідну думку оповідання Лізи Венгер "Die Frau des Sohnes"; 3) виокремити кольоративи в емпіричному матеріалі й сформувати експериментальну картотеку; 4) з'ясувати семантику кольоративів відповідно.

Методи дослідження

Висвітлюючи життєвий і творчий шлях Лізи Венгер, визначаючи провідну думку її оповідання “Die Frau des Sohnes”, інтерпретуючи семантику кольоративів останнього, використовуємо *описовий* метод. Формування експериментальної картотеки кольоративів здійснюємо методом *суцільного вибирання*. *Інтерпретативний* метод залучаємо для розгляду фабули та тлумачення лексичного матеріалу, що функціює в просторі шведської лінгвокультури ХХ століття для номінації кольору, метод *компаративного аналізу* – диференціації семантичних підкласів кольоративів. Завдяки прийому *кількісного аналізу* об’єктивуємо результати дослідження. Прийоми *систематизації* і *класифікації* дають змогу впорядкувати останні.

Виклад основного матеріалу

Ліза Венгер (дівоче прізвище Рууц) – відома швейцарська письменниця ХХ ст., художниця, ілюстраторка власних творів, засновниця школи розпису порцеляни м. Базеля – народилася в м. Берн у третій декаді січня 1858 року. 23 січня 2025 року шанувальники творчості Лізи Венгер відсвяткували 167-річницю від дня її народження.

Кар’єру письменниці Ліза Венгер розпочала відносно пізно – в 47 років. Дебютувала з дитячою книгою “Das blaue Märchenbuch” (1905) (Gregoris, 2018). Символічно, що кольоратив *blau* «блакитний» трапляється і на початку аналізованого нами оповідання (Wenger, 2025). Це підтверджує ідеєю про божественний, моральний ідеал, «до якого має прагнути людина» (Писаревська, 2018: 32).

Крім дитячої літератури, писала романи, оповідання, театральні п’єси. Літературна спадщина Лізи Венгер становить понад 40 томів.

Вийшла заміж у 1890 році за Тео Венгера – власника металургійного заводу. Через сім років народила йому дочку Рут (Universität Basel, 2018).

Зауважимо, що пізнє материнство позитивно впливає на емоційний стан і емоційну поведінку здорової жінки (Маркевич, 2022). Йдеться про толерантність, лояльність, виваженість, терпимість (Gregoire, 2018). Релікти такої поведінки простежуємо в емпіричному матеріалі.

Ліза Венгер цікавилася політикою, боролася за розширення прав шведських жінок. Була однією з фундаторів партії «Альянс незалежних» (1935).

Померла 17 жовтня 1941 року в м. Лугано округ Тичино (Universität Basel, 2025). Дозволимо собі нагадати, що це курортне місто розташоване на північному березі однойменного озера, на висоті 273 м над рівнем моря. Його вважають центром комерції, популярним місцем відпочинку. До того ж, саме в Лугано (1956) відбувся перший в історії пісенний конкурс «Євробачення». В останні роки сюди приїздить багато знаменитих співачок і співаків, акторок і акторів, спортсменок і спортсменів, тому місто стали називати «швейцарським Монте-Карло» (Семенченко, 2008).

У реферованому оповіданні авторка відтворює дві моделі ідеальної інтелігентної сім'ї: повну й неповну. Повна сім'я складається з трьох осіб: батько, матір, дитина, неповна – з двох: матір і дитина. При цьому батько – дипломований художник, має ім'я – *Георг*, матір – «біологічна художниця», без імені, син – дипломований скульптор із іменем *Костянтин*. Мірою ідеальної інтелігентної сім'ї є щастя, що включає в себе тісний духовний зв'язок. Останній допомагає сім'ї зростати та розвиватися. Вектор цього зв'язку в повній сім'ї – лінійно-радіальний, неповній – лінійний. Лінійно-радіальний духовний зв'язок передбачає подарунки: батько дарує матері одну зі своїх картин – «Містика», матір дарує батькові, родині, світові геніальну дитину, геніального сина, син дарує світові шедевральної скульптуру – «Вмираюча левиця», лінійний – листування в супроводі світлин. Лінійний духовний зв'язок дозволяє змінити соціальний статус матері й дитини: матір мислять як вдову, дитину – напівсироту. Напівсирота сепарується від вдови, з головою поринає в роботу, що потребує натхнення. Механізмом натхнення є дівчина Сильвія. Вона – сирота, любить Костянтина, мотивує його на новий проєкт, почуття (любов) та створення сім'ї. Матір пишається, що син став справжнім чоловіком, проте їй не подобається його намір одружитися. Отже, шлюбу приписують нову функцію – руйнування моделі неповної ідеальної сім'ї.

Фінал цієї історії – неоднозначний, з одного боку, трагічний: син вмирає в розквіті сил, з другого, оптимістичний: геній сина визнано фахівцями й суспільством, девіантність поведінки – матір'ю, силу кохання невістки – свекрухою. Варта уваги й сповідь жінки й свекрухи, яка не лише очищає її душу, а й формує нові міжособистісні стосунки з «невизнаною» невісткою, опосередковані комплексною оцінкою

а) емотивною з лінійкою «добре – погано», б) емоційною з лінійкою «позитив – негатив», в) естетичною з лінійкою «гарне – негарне», г) утилітарною з лінійкою «схвально – несхвально» *Ich habe die ganze Nacht nicht schlafen können. Ich habe gesehen, dass ich Sylvia Unrecht getan habe. Ich glaube, sie liebte Konstantin mehr als ich. Nicht mehr, besser. Ich muss mich vor ihr beugen* (Wenger, 2025).

Новизна міжособистісних стосунків ґрунтується тут на щирій оцінці «своїх дій і вчинків, здійснених у минулому, з урахуванням того, що оцінка ця дається перед обличчям Вічності в етичних категоріях людського життя, розкаяння та каяття» (Гудінова, 2017: 114). Звідси, на нашу думку, й гама кольорів і їхніх відтінків.

Кольоративи репрезентовано хроматично (блакитний *blau*, червоний *rot*², жовтий *gelb*²) та ахроматично (білий *blond*, чорний *schwarz*⁴). Деякі з-поміж наведених кольоративів мають відтінки, наприклад, червоний колір – кривавий *blutrot* і темно-червоний *dunkelrot*, жовтий – золотий *gold*, білий – світлий *hell*, сонячний *sonnig*, блідий *blass*, чорний – темний *dunkel*². Впадає у вічі семантика відтінків білого кольору із архісемою 'світло' та диференційними семами 'інтенсивність світла', 'освітлений предмет', 'поріг зорового відчуття людини' (Wahrig, 2012: 474, 875, 195).

Блакитний колір маніфестує фізичний стан навколишнього світу крізь призму емоційного стану матері – радість (1) *Alles ist blau, auch die Schatten der Bäume* (Там само). Активатор радості – дитячі флюїди та оцінка емоційного зв'язку матері зі своєю дитиною (сином). Семантика блакитного кольору наведеного прикладу – позитивна. Емоція радості надає також відтінок й кольору волосся дорослого сина (2) *Da steht mein grosser, **blonder Junge** und presst den feuchten Ton in die Form, die sein inneres Auge sucht* (Wenger, 2025). Тут білий колір є неприродним, оскільки кількість меланіну з віком зменшується і волосся темнішає. З другого боку, білий колір волосся орієнтує на дуже високий рівень інтелектуального розвитку чоловіка, дотичного до божественного Розуму (Андрушко, Ясінський, 2013: 9). Отже, семантика білого кольору амбівалентна – негативно-позитивна.

Семантику відтінків білого кольору – світлий, сонячний, блідий – кваліфікуємо як нейтральну, що позначає сукупність прозорого одягу на дівчині (3) *Mädchen in **hellen**, dünnen Gewändern, die das Sich-regen der Glieder betonen* (Wenger, 2025), позитивну, що позначає якість дії

(4) *Etwas **sonnigeres** gibt es nicht, als das Spiel der jungen Menschen auf der Waldwiese* (Там само), негативну, що позначає сукупність пігментації губ тяжкохворої людини (5) *Glühende Augen über harten Backenknochen, **blasse** Lippen unter blutroten Wangen, eine gelbe Hand, die sich kaum hob, um die meine zu fassen* (Там само). У цьому контексті нейтральна семантика орієнтує на світлий відтінок (приклад 3), позитивна – сонячний (приклад 4), негативна – блідий (приклад 5) відповідно.

Червоний колір пов'язаний з а) пігментацією шкіри новонародженого, який кричить після народження через страх і нове середовище: замість звичних навколоплідних вод прохолодне повітря пологового залу (6) *Und wenn so ein kleiner, **roter**, schlüpfriger Mensch sich schreiend in die Welt hinaus wälzt, wer weiss es, ob nicht der Keim von Ruhm und Grösse in ihm steckt?* (Там само), б) пігментом олійної фарби стільчика або сортом деревини, з якої зроблено стільчик (7) *Wenn er mit seiner Tagesarbeit fertig war, holte er mir das **rote** Stühlchen, und ich musste mich vor die Löwin setzen und ihm sagen, ob ich mit ihm zufrieden sei* (Там само). Семантика червоного кольору прикладів (6) і (7) – полісемічна: позитивна (приклад 6), нейтральна (приклад 7).

Відтінок червоного кольору – кривавий – еквівалентний сукупності частин тіла (щотики) і водночас активній стадії інфекційної хвороби (8) *Glühende Augen über harten Backenknochen, blasse Lippen unter **blutroten** Wangen, eine gelbe Hand, die sich kaum hob, um die meine zu fassen* (Wenger, 2025), темно-червоного – зміні емоційного стану молоді жінки, котра втратила свого коханого (9) *Sylvia sah mich an und wurde **dunkelrot*** (Там само). Семантика відтінків червоного кольору – негативна.

Чорний колір слугує тлом скульптури і водночас маркером геніальності скульптура (10) *In jeder Pause stand es **schwarz** um das Modell, und aus jedem Winkel schrie man mir zu: Er muss ein Künstler werden* (Там само), вказує на процес пошиття сукупності ритуального жіночого одягу (11) *Wir sitzen vom Morgen bis zum Abend in Konstantins Arbeitsraum und nähen **schwarze** Kleider* (Там само), а також результат пошиття, відповідно (12) *Unsere **schwarzen** Kleider sind nun fertig* (Там само). Сюди додаємо емоційний і фізичний стан матері (13) *Mir wurde es beinahe **schwarz** vor den Augen* (Там само).

Відтінок чорного кольору – темний – інформує про інтенсивність прояву фізичного стану оточення матері, котра втратила єдиного

сина (14) *Wie **dunkel** ist es um mich* (Там само), відсутність світла чи освітлення кутків ательє скульптура (15) *Die **dunkeln** Ecken schauen mich höhnisch an* (Там само).

Бачимо, що семантика чорного кольору варіює: від позитивної (приклад 10) через нейтральну (приклади 11 і 12) до негативної (приклад 13), відтінків – негативна (приклади 14 і 15). До того ж семантика темного кольору (приклад 15) зазнає метафоризації за формулою «людина – будівля». Людина – носій емоцій, почуттів, відчуттів, переживань, будівля – носій матеріального й ідеального світу людини. Матеріальний світ людини тотожний предметам інтер'єру, ідеальний – духовним потребам, інтересам, цінностям людини. Перенесення емоційного на матеріальне опосередковане емоційною оцінкою з лінійкою «позитив – негатив».

Жовтий колір апелює до пігментації шкіри руки тяжкохворої людини (16) *Glühende Augen über harten Backenknochen, blasse Lippen unter blutroten Wangen, eine **gelbe** Hand, die sich kaum hob, um die meine zu fassen* (Wenger, 2025) та розміру поштового конверту (17) *Heute lag ein grosser, **gelber** Umschlag in meiner Hand* (Там само).

Семантика жовтого кольору в наведених прикладах – амбівалентна: негативна (приклад 16), нейтральна (приклад 17).

Відтінок жовтого кольору – золотий – відображає романтичну жіночу прикрасу, яку коханий дарує коханій у день заручин (18) *Ihre Augen sahen über die Dächer hinweg in die Ferne, und sie drehte ihren **goldenen** Verlobungsring hin und her* (Там само). Отже, семантика відтінку жовтого кольору – нейтральна (приклад 18).

Висновки

Розгляд проблеми семантики кольоративів оповідання Лізи Венгер “Die Frau des Sohnes” показав, що кольоративи і їх відтінки є ефективним лексико-фразеологічним засобом формування образу ідеальної інтелігентної сім’ї, опису зовнішності людини на певних стадіях розвитку: народження (*червоний*), дитинство (*білий*), юність (*білий, сонячний*), дорослість (*кривавий, темний, жовтий, блідий*), сукупності вихідного (*світлий*) і ритуального (*чорний*) жіночого одягу, внутрішнього (душевного) стану матері (*блакитний*), літньої жінки-вдови (*чорний*), молоді жінки-вдови (*темно-червоний*), потенційної свекрухи (*чорний*), а також номінації об’єктів навколишнього

(червоний, жовтий) та художньо осмисленого (золотий) світу. Найбільш актуальним або поширеним є кольоратив *чорний*. До «пасивних» кольоративів належать: *блакитний*, *білий* із відтінками *світлий*, *сонячний*, *блідий*, відтінки червоного – *кривавий* і *темно-червоний*. Перехідними кольоративами є *червоний*, *жовтий* і відтінок чорного – *темний*. Індекс актуальних кольоративів становить понад 3, перехідних – 2, «пасивних» – 1. Для швейцарської лінгвокультури ХХ ст. велику роль відігравали такі поняття, як-от: «зміна зовнішності людини», «диференціація жіночого одягу за функціональною ознакою», «емоційний стан інтелігентної / люблячої жінки», «творчість».

У перспективі вивчення специфіки семантики кольоративів інших творів Лізи Венгер, наприклад, романів "Prüfungen" (1908), "Die Wunderdoktorin" (1909), "Der Vogel im Käfig" (1922), "Die Longway und ihre Ehen" (1930), порівняльний аналіз кольоративів шведської та німецької лінгвокультури.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрушко, Л. М.**, & Ясінський, В. П. (2013). Вплив білого кольору на психіку та фізіологічні функції людини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*, 2, 3–13. 2. **Гудінова, І. Л.** (2017). Літературна сповідь як засіб подолання посттравматичних розладів. *Актуальні проблеми психології. XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості*, 15, 113–120. 3. **Маркевич, І.** (2022). «Годинник цокає»: плюси і мінуси пізнього материнства. *ТСН*. Узято з <https://tsn.ua/exclusive/godinnik-cokaye-plyusi-i-minusi-piznogo-materinstva-1956595.html>. 4. **Писаревська, О. В.** (2018). Особливості поетичної семантики блакитного кольору в ідіотилі Анатолія Перерви. *Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки*, 4 (55), 30–33. 5. **Семенченко, О.** (2008). Лугано – швейцарське Монте-Карло (Мандри). Узято з <https://www.radiosvoboda.org/a/1113078.html>. 6. **Склярєнко, О. М.** (2009). Особливості семантики топонімів-кологоративів: порівняльно-типологічний аспект. *Проблеми зіставної семантики*, 9, 219–224. 7. **Gregoire, C.** (2018). Being An Older Mom Comes With Some Major Advantages. *Huffpost*. Узято з https://www.huffpost.com/entry/older-mothers-children-benefit_n_58d2bc75e4b0b22b0d191eec?section=us_healthy-living. 8. **Universität Basel** (2018). UB-Ausstellung: "Lisa Wenger – eine Frau von besonderem Format". Узято з <https://www.unibas.ch/de/Aktuell/News/Uni-Agenda/UB-Ausstellung-Lisa-Wenger-eine-Frau-von-besonderem-Format.html>. 9. **Wahrig** (2012). *Wörterbuch der deutschen Sprache*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag. 10. **Wenger, L.** (2025). Die Frau des Sohnes. Узято з <https://www.projekt-gutenberg.org/antholog/letreife/chap004.html>.

REFERENCES

1. **Andrushko, L. M.**, & Yasynskyi, V. P. (2013). Vplyv biloho koloru na psikhiku ta fiziologichni funksii liudyny [The Influence of White Colour on the Psyche and Physiological Functions of a Person]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia psykholohichna – Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*.

Psychological Series, 2, 3–13 [in Ukrainian]. 2. **Hudinova**, I. L. (2017). Literaturna spovid yak zasib podolannia posttravmatychnykh rozladiv [Literary Confession as a Means of Overcoming Post-Traumatic Disorders]. *Aktualni problemy psykholohii. KhI: Psykholohiia osobystosti. Psykholohichna dopomoha osobystosti – Topical Problems of Psychology. XI: Personality Psychology. Psychological Assistance of an Individual*, 15, 113–120 [in Ukrainian]. 3. **Markevych**, I. (2022). «Hodynnyk tsokaie»: pliusy i minusy piznogo materynstva [“The Clock is Ticking”: Pluses and Minuses of Late Motherhood]. *TSN*. Retrieved from <https://tsn.ua/exclusive/godinnik-cokaye-plyusi-i-minusi-piznogo-materinstva-1956595.html> [in Ukrainian]. 4. **Pysarevska**, O. V. (2018). Osoblyvosti poetychnoi semantyky blakytneho koloru v idiostyli Anatoliia Perervy [Specificity of the Poetic Semantics of the Blue Color in the Idiostyle of Anatoly Pererva]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Humanitarni nauky – State and Regions. Series: Humanities*, 4 (55), 30–33 [in Ukrainian]. 5. **Semenchenko**, O. (2008). Lugano – shveitsarske Monte-Karlo (Mandry). [Lugano – Swiss Monte Carlo]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/1113078.html> [in Ukrainian]. 6. **Skliarenko**, O. M. (2009). Osoblyvosti semantyky toponimiv-koloratyviv: porivnialno-typolohichnyi aspekt [Specificity of Semantics of Toponyms-Coloratives: Comparative-Typological Aspect]. *Problemy zistavnoi semantyky – Problems of Comparative Semantics*, 9, 219–224 [in Ukrainian]. 7. **Gregoire**, C. (2018). Being An Older Mom Comes With Some Major Advantages. *Huffpost*. Retrieved from https://www.huffpost.com/entry/older-mothers-children-benefit_n_58d2bc75e4b0b22b0d191eec?section=us_healthy-living [in English]. 8. **Universität Basel** (2018). UB-Ausstellung: “Lisa Wenger – eine Frau von besonderem Format”. Retrieved from <https://www.unibas.ch/de/Aktuell/News/Uni-Agenda/UB-Ausstellung-Lisa-Wenger-eine-Frau-von-besonderem-Format.html> [in German]. 9. **Wahrig** (2012). *Wörterbuch der deutschen Sprache*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag [in German]. 10. **Wenger, L.** (2025). Die Frau des Sohnes. URL: <https://www.projekt-gutenberg.org/antholog/letreife/chap004.html> [in German].

Романова Наталія Василівна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри німецької та романської філології; Херсонський державний університет; вул. Шевченка, 14, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна

E-mail: NRomanova@ksu.ks.ua

<https://orcid.org/0000-0002-7444-3811>

Romanova, Natalia – Doctor of Philological Sciences, Docent, Professor at the Department of German and Romance Philology; Kherson State University; 14 Shevchenko st., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine

Стаття надійшла до редакції 21 березня 2025 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Романова Н. В. Семантика кольоративів оповідання Лізи Венгер “DIE FRAU DES SOHNES”. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна*. Харків, 2025. Вип. 62. С. 82–90. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.07>

APA: Романова, Н. В. (2025). Семантика кольоративів оповідання Лізи Венгер “DIE FRAU DES SOHNES”. *Лінгвістичні дослідження*, 62, 82–90. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.07>

МОВНА ГРА ЯК ОСОБЛИВИЙ ПРИЙОМ У ХУДОЖНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ГРИГОРІЯ КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА

У статті розглянуто феномен мовної гри як стилістично-естетичного прийому у творчості Григорія Квітки-Основ'яненка. Проаналізовано її роль у формуванні художньої картини світу, конструюванні комічного ефекту, розкритті характерів і сатиричному змалюванні соціальних реалій. Проаналізовано мовну гру на основних рівнях – фонетичному, лексичному, синтаксичному та семантичному – у контексті індивідуального стилю письменника. Акцентовано на взаємодії мовної гри з народними традиціями, паремійним фондом і специфікою українського розмовного мовлення.

Ключові слова: мовна гра, художня картина світу, Григорій Квітка-Основ'яненко, стилістика, українська проза, комічне, сатиричне.

Rudenko, A. Language Play as a Distinctive Device in the Artistic World-view of Hryhorii Kvitka-Osnovianenko. *The article explores the phenomenon of language play as a significant stylistic and aesthetic device in the works of Hryhorii Kvitka-Osnovianenko, one of the founding figures of modern Ukrainian literature. The study focuses on the functional role of language play in constructing the artistic worldview, creating comic effects, shaping characters, and providing a satirical interpretation of the social and moral-ethical reality of the time. Language play is examined as a tool of artistic modeling that enables the author to blend elements of folk humor culture with an individualized narrative style. Particular attention is given to the analysis of different structural levels of language play – phonetic, lexical, syntactic, and semantic – through the prism of Kvitka-Osnovianenko's literary texts. It is demonstrated that at all linguistic levels, the writer actively employs the expressive resources of the Ukrainian colloquial language, dialectisms, vernacular expressions, numerous folk proverbs, and sayings skillfully integrated into the author's stylistic palette. This approach not only deepens the reader's immersion into the cultural and linguistic environment of the work but also serves an important identificational function, reinforcing the specificity of national artistic thinking. As a result, language play emerges as a universal means of satirical, comic, and aesthetic impact, contributing to the formation of a distinctive authorial writing style and the artistic originality of Hryhorii Kvitka-Osnovianenko's oeuvre.*

Keywords: language play, artistic worldview, Hryhorii Kvitka-Osnovianenko, stylistics, Ukrainian prose, comic, satirical.

Вступ

Григорій Квітка-Основ'яненко є зачинателем української прози та одним із перших письменників, які надавали мовній грі значної ролі в художньому тексті. Його стиль вирізняється поєднанням гумору, сатири, збереженням народної мудрості й фольклорної традиції. Одним із ключових засобів виразності у творах Квітки-Основ'яненка є мовна гра, яка формує особливу художню картину світу. Дослідження цього явища дозволяє глибше зрозуміти природу комічного, сатиричного й іронічного у творчості письменника.

Мовна гра є однією з невіддільних частин мовленнєвої діяльності людини. Мова як живий організм не є постійною, вона змінюється й розвивається разом з вимогами суспільства та часу, змінюються і її особливості. Дослідження мовних процесів тривають і досі. Питанням мовної гри у світовій лінгвістиці у різний час займалися такі вчені, як Л. Вітгенштайн, Дж. Серль, Дж. Остін, П. Прайс, Г. Кларк, Д. Деннет, М. Фуко, Ю. Габермас, Ч. Тейлор та ін. В українському мовознавстві механізми мовної гри досліджували Т. Космеда, Ж. Колоїз, Т. Біленко, О. Важеніна, О. Пешкова, О. Халіман та ін. Проте, незважаючи на широке й тривале вивчення цього поняття, мовознавці ще не дійшли згоди щодо вичерпного визначення мовної гри. Це зумовлене тим, що поняття мовної гри досить складне, адже поєднує в собі не тільки мовленнєву діяльність, а й усі позамовні чинники, що впливають на цей процес. Таким чином, вона набуває різноманітної форми відповідно до мети та способів її вживання, а тому функціює майже на всіх мовних рівнях: фонетичному, морфологічному, лексико-семантичному й синтаксичному. Саме тому це явище потребує більш ґрунтовного дослідження. Стаття спрямована на висвітлення феномену мовної гри як стилістично-естетичного прийому в творчості Григорія Квітки-Основ'яненка. Досліджено його роль у формуванні художньої картини світу, створенні комічного ефекту, характеротворенні персонажів і сатиричному відображенні соціальних реалій.

Мета дослідження – з'ясувати особливості мовної гри як художнього прийому в творчості Григорія Квітки-Основ'яненка, визначити її функційне навантаження в структурі тексту й роль у формуванні індивідуального авторського стилю і художньої картини світу, опираючись на лінгвостилістичний аналіз творів письменника. Досягнення мети зумовлює виконання низки **завдань**, зокрема розглянути

теоретичні засади поняття *мовної гри* в сучасному лінгвістичному дискурсі, визначити основні стилістичні й семантичні функції мовної гри в художньому тексті, проаналізувати специфіку реалізації мовної гри у творах Григорія Квітки-Основ'яненка, визначити основні рівні мовної гри (фонетичний, лексичний, синтаксичний, семантичний) у контексті творчості письменника, оцінити роль мовної гри в характеротворенні, створенні комічного й сатиричного ефекту, встановити взаємозв'язок мовної гри з елементами народної мови, фольклору та традиційної культури в художній картині світу автора.

Методи дослідження

У процесі дослідження застосовано такі методи: *описовий* метод з метою узагальнення й систематизації теоретичних положень щодо мовної гри як лінгвістичного й стилістичного явища, *метод лінгвостилістичного аналізу* з метою виявлення мовних засобів, що реалізують мовну гру у творах Григорія Квітки-Основ'яненка, *метод контекстуального аналізу* з метою дослідження функціонування мовної гри в межах художнього тексту з урахуванням її стилістичного навантаження, *функційно-семантичний* метод з метою визначення ролі мовної гри у створенні художньої картини світу, характеротворенні, відтворенні комічного й сатиричного, *порівняльно-аналітичний* метод з метою зіставлення мовних прийомів у різних творах письменника для виявлення системності використання мовної гри.

Виклад основного матеріалу

Мовна гра як процес мовленнєвої діяльності людини широко популярний у дослідженнях лінгвістів. Єдиного поняття «мовної гри» остаточно введено не було. Це зумовлене насамперед тим, що мовна гра поєднує не лише мовленнєву діяльність людини, а й всі позамовні фактори, які впливають на неї. Функцію гри в мові почали досліджувати лише у XX столітті, але саме поняття гри цікавило багатьох філософів і дослідників від початку зародження людства. Її розглядають як особливу форму, за допомогою якої людина досліджує й опановує навколишній світ. Автор поняття «мовна гра» австрійський філософ Людвіг Вітгенштайн, який вперше ввів його в науковий дискурс у XX столітті, пояснив це явище як «сукупність мови і діяльності». Він першим змістовно обґрунтував процес спілкування людей як спосіб відображення позамовних змістів, що показують зв'язок мови із законами

логіки й природи. У своїй праці «Коричнева книга» він порівнював мовні ігри з комунікаційними процесами, такими як наказ, опис, пояснення запитання та відповіді (Витгенштейн, 2005: 235). Сучасний погляд на мовну гру значно ширший. Традиційний вузький підхід обмежує сферу вживання гри лише до лексичного складу мови. Мовна гра – це стилістичне явище, що найчастіше виявляється на рівні дискурсу, є усвідомленим, керованим автором процесом. Традиційно мовну гру розглядають як свідоме відхилення від сукупності загальноприйнятих правил і засобів, усталених у процесі спілкування, що є мовною нормою. «Мовна гра будується на відхиленні від стереотипів при усвідомленні нормативності цих стереотипів» (Важеніна, 2014: 209). Мовець зазвичай використовує мовну гру з метою підкреслення важливості повідомлюваної ним інформації. Використання мовної гри – це двоплановий процес. Мовець знає мовну норму, проте навмисно відхиляється від неї з метою передачі потрібної інформації. Ця інформація має бути прийнята слухачем з тим же відхиленням від мовної норми. Такий відступ від норми є важливим у сучасному мовленні. Цікавий погляд на використання гри як природного мовленнєвого явища для людини репрезентує когнітивна лінгвістика. Її основна концепція полягає в тому, що знання кожного мовця про будь-які повсякденні ситуації та стандартні процедури організовуються так званими «повсякденними» скрипами, тобто відрізками семантичної інформації, що містять знання мовця про певний фрагмент навколишнього світу. Зазвичай такі протиставлення працюють за принципом опозиції, тож учасник мовлення може віднайти приховані сенси, протиставляючи певні частини вже відомої йому інформації (Raskin, 1986: 27). Отже, використання мовної гри може бути доцільне лише тоді, коли всі учасники комунікативного процесу володіють мовною нормою і можуть чітко відрізнити свідоме відхилення від неї. До того ж визнання таких відхилень і правильне їх інтерпретування потребує важливих культурних фонових знань, що допомагають розпізнати й виокремити гру з мовленнєвого потоку, охарактеризувати її і правильно розшифрувати, виокремлюючи всі позамовні змісти, які було в неї закладено адресатом. Т. Біленко так окреслює особливості мовної гри: «мовна гра припускає такі лексичні варіанти, які виявляють відмінності (специфіку) інтелектуального та культурного рівня суб'єкта, а також рівень соціальної (громадянської) відповідальності. У цьому полягає

принципова відмінність мовної гри від гри загалом» (Біленко, 2013: 98). Різні погляди на визначення мовної гри допомагають зрозуміти всю складність і багатоплановість цього поняття.

Німецький філософ Г. Гадамер, відходячи від класичних уявлень про гру, розглядає її через тісну співпрацю з мистецтвом. Уподібнюючи ці два поняття, він стверджує, що мистецький твір існує лише в процесі його «розігрування». Таким чином, суб'єкт, який сприймає мистецький твір занурюється в нього. Тому той, на кого спрямовано гру, не є гравцем. «Суб'єкт гри – сама гра», яка грається. (Переклад авт. – А.Р.) (Гадамер, 1998: 148).

Мовна гра спонукає до логічного мислення, фокусу на певному об'єкті, розпізнавати внутрішні інтенції мовців (Tomasello, 2003). Мовну гру найчастіше пов'язують з експресивністю, однією з зображальних якостей мовлення. Саме експресивність за допомогою сукупності певних мовленнєвих одиниць має можливість передавати суб'єктивне ставлення мовця. Через те, що мовна гра зазвичай порушує усталені норми, а отже, певним чином обманює очікування учасників комунікативного процесу, вона є суб'єктивним, а найголовніше творчим вираженням мовного світу адресатів. Вона не просто дає змогу номінувати об'єкти дійсності, а також показати специфічну характеристику й взаємостосунки адресантів. Унаслідок цього формуються нові змісти, створюються нові засоби вираження змісту. Через те, що використання мовної гри є непередбачуваним процесом, зміст якого повністю залежить від контексту, в якому вона використовується, передбачити зміст висловлювання майже не можливо. До того ж це створює ефект несподіванки для слухачів або для всіх учасників комунікативного процесу, який допомагає заволодіти їхньою увагою та утримувати її протягом тривалого часу. Мовна гра має необмежену сферу використання мовних одиниць, їх трансформацію, поєднання різних стилів, залучення усталених граматичних форм у нові зв'язки, все це надає нових значень процесу спілкування. Однією з умов поширення гри слів є комунікативна рівність адресата й адресанта, де адресант має можливість розраховувати на розуміння його мовленнєвої творчості. Цьому сприяє наявність відповідних мовної й комунікативної компетенцій, що дає змогу правильно розуміти й розшифровувати, декодувати певні прагматичні явища (Космеда, 2013). Отже, мовну гру, яка є свідомим відхиленням від мовних норм,

використовують майже в усіх сферах діяльності людини, але залучати до неї можна лише мовців, які володіють мовленнєвою нормою і можуть відрізнити свідоме, навмисне її порушення задля досягнення певної комунікативної мети від несвідомого, що зазвичай виникає внаслідок неувважності або недостатнього знання мовних правил і не несе в собі жодного прихованого сенсу. Як бачимо, дослідники дедалі ширше інтерпретують мовну гру, оскільки вона функціює в усіх сферах життя людини і має різні форми.

Мовна гра як складник художнього поетичного тексту має багатоплановий функційний потенціал. У лінгвостилістиці її розглядають як особливу форму мовленнєвої організації, що порушує усталені мовні норми з естетичною, комунікативною, прагматичною чи гумористичною метою. Основними стилістичними функціями мовної гри, які виділяють українські мовознавці І. Гнатюк і О. Селігей, є **комічна** – реалізується через мовні каламбури, несумісні стилістичні поєднання, мовні помилки, **експресивна** – підсилює емоційний вплив, надає мовленню живості й динаміки (Шевчук, 2015), **характеротворча** – мовна гра служить інструментом індивідуалізації мовлення персонажа, розкриває його внутрішній світ (Масенко, 2004). **стилізаційна** – імітує народне мовлення, розмовну стихію, відтворює автентичний мовний колорит.

Основними семантичними функціями мовної гри є **полісемантична** – дає змогу створити подвійний смисл, гру значень, натяків, **культуро-кодова** – активізує фонові знання читача, апелює до фольклору, традиційної культури (Масенко, 2004), **інтертекстуальна** – відсилає до культурного й мовного досвіду адресата, залучає алюзії, цитати. Саме виконання цих функцій мовної гри ми можемо прослідкувати в художній картині світу творів Григорія Квітки-Основ'яненка.

У прозі Квітки-Основ'яненка мовна гра функціює на всіх мовних рівнях і тісно пов'язана з народною традицією.

На **фонетичному рівні** письменник широко використовує фонетичні особливості української розмовної мови, що надає текстам особливої колоритності. Наприклад, у «Конотопській відьмі» діалоги персонажів насичені фонетичними спотвореннями книжної мови, що створює комічний ефект: *Ану, Пістряку, пиши! Кланяюсь, мовляв, вам низенько, а ви не знайте, що я не такий дурний, як ви мене знаєте...*(«Конотопська відьма»). Фонетичне наслідування народного

мовлення стає важливим елементом мовної гри. У творах Григорія Квітки-Основ'яненка асонанс – повторення однакових голосних звуків для створення емоційного або мелодійного ефекту – трапляється переважно в діалогах і описах, що передають глибокі почуття персонажів: *Василечку, голубчику мій! Мій козаченьку!* («Маруся»). У цьому фрагменті повторення голосних звуків «у» та «о» створює ніжне, мелодійне звучання, підкреслюючи щирість і глибину почуттів героїні.

Лексична гра у творах Квітки-Основ'яненка проявляється через використання (а) **діалектизмів**: *бач, тьотя, гузно*; (б) **архаїзмів**: *свічадо, гоноровий*; (в) **авторських неологізмів**, що імітують розмовне мовлення: *позаконотопив, наробився біди*; (г) **каламбурів** і гри слів, що підсилюють гумористичний ефект. Наприклад, у «Конотопській відьмі» чиновники часто неправильно використовують складні слова, що робить їхню мову кумедною та карикатурною: *Пане писарю, а чи не пора нам приступити до екзекуції цієї відьми, бо вона, бач, уже й не тріпоче, мов та риба на березі!* («Конотопська відьма»). У цьому фрагменті слово «екзекуція» вжите в невідповідному контексті, що підкреслює неосвіченість і бюрократичну обмеженість персонажа. Такі мовні помилки чиновників надають твору сатиричного забарвлення й висміюють формалізм і безглуздість адміністративної мови того часу.

На синтаксичному рівні Квітка-Основ'яненко активно використовує **риторичні питання, повтори, тавтології, інверсії**. Наприклад: *Та й що ж то за чоловік такий був, що й сам себе не знає?* («Маруся»). Це риторичне запитання передає подив і критику героя, підкреслює абсурдність ситуації, в якій людина не розуміє навіть себе. Питання не потребує відповіді, воно емоційно насичене й загострює увагу читача. Розглянемо приклад використання повторів і тавтології: *Іде, іде, та й іде собі, бо йти ж треба, коли вже йдеш...* («Конотопська відьма»). Повтор дієслова «іде» створює ефект монотонного, бездумного руху. Така тавтологія передає внутрішній стан героя – розгубленість, безцільність дії. Наводимо приклад інверсії: *Сміх і гріх дивитися на такого пана!* («Конотопська відьма»). Порушення звичайного порядку слів (інверсія) надає вислову експресивності. Така побудова підкреслює глузування з персонажа та висловлює ставлення автора. Така гра синтаксичними конструкціями робить текст живим, емоційно насиченим.

Семантичну мовну гру у творах Квітки-Основ'яненка відображено через **іронію, прихований підтекст, метафоризацію**. Наприклад,

у повісті «Маруся» мовна гра реалізується на протиставленні просто-ти народної мови книжному стилю, порівн.: *Та не велено нам знать, що нам буде; а от батько – старий чоловік, набрався усього, побував і в лиху, і в добру годину, зостарівся на світі – то йому, бач, і можна...*» («Маруся») – нібито шанобливе визнання «мудрості» батька містить приховану іронію: дівчина (чи оповідач) розуміє, що батько може не завжди знати краще, але за нормами народної моралі «йому ж можна» – бо старший. Така позиція мовця репрезентує соціально-мовну іронію: мовна покірність маскує сумнів у старших як авторитетах – прихована критика патріархальних норм. Вираз *побував і в лиху, і в добру годину* – метафора життєвого досвіду, що додає глибини простій розповіді. Така форма – це народна фразеологічна метафора, що надає висловлюванню узагальнювального смислу. Г. Квітка-Основ'яненко тут зіставляє просту народну лексику (*зостарівся, набрався усього*) з квазі-книжною манерою викладу моралі (*та не велено нам знать, що нам буде*), створюючи легкий пародійний тон. Такий стилістичний контраст надає вислову комічного підтексту, не порушуючи при цьому зовнішньої сентиментальності. Цей приклад демонструє, як Григорій Квітка-Основ'яненко майстерно працює з підтекстом, створюючи багатозначність значень навіть у найпростіших на перший погляд фразах. Він іронізує, грає зі стилістикою, але робить це крізь призму народної мови, зберігаючи її живість і щирість.

Особливістю мовної гри у творах Квітки-Основ'яненка є її тісний зв'язок із народною культурою. **Фольклорні елементи** – приказки, прислів'я, анекдоти – додають виразності художнім текстам Г. Квітки-Основ'яненка. Розглянемо використання цих елементів на прикладах. Зокрема: *Якби ж то з голови розум, то й було б щось, а то тільки кістка...* («Конотопська відьма») – у цьому вислові спостерігаємо використання мовної гри через іронічне переосмислення фразеологізму: персонаж формально висловлює комплімент, але по суті – знущається. Можемо простежити використання фольклору й народного мислення: метафора «з голови розум» має народне коріння.

Розглянемо й анекдотичну ситуацію: *Пішли ловити відьму... А вона ж, проклята, в хліві!* («Конотопська відьма») – вислів має певну схожість із народною приказкою *Про вовка прислів'я, а він у коморі!* Обидва вирази побудовані за подібним принципом: відбувається несподіване підтвердження очікування – щойно згадали про персонажа

(вовка/відьму), як він одразу ж виявляється поруч. Створюється комічний ефект раптовості та буденності: поява того, кого боялися чи обговорювали. Можна сказати, що цей вислів перекликається з народною приказкою й стилістично на неї орієнтується, хоча має свій оригінальний, художньо-сатиричний контекст. Народна наївність і каламбур створюють ефект мовної гри на рівні дії і слова.

Г. Квітка-Основ'яненко «вплітає» прислів'я й приказки переважно в монологів персонажів, порівн.: *Коли вже доля така – не одхилишся; а що буде – те й буде* («Маруся») – ця фольклорна фаталістична формула відображає народні уявлення про те, що все вирішує «доля». Мовна гра тут репрезентує комунікативну макростратегію: під виглядом смирення – спроба вплинути на рішення старших.

Письменник неодноразово вдається до використання фольклорний виразів у мовній грі персонажа, порівн.: *Иди собі з Богом та не гріши язиком – бо, бач, і соромно, і грішно...* («Сердешна Оксана») – мовна гра базується на двозначності: «грішити язиком» – це і плітки, і неправда, і взагалі – гріх. Типова народна приказка, що слугує моральним вироком, але подана з інтонацією м'якого докору.

Розглянемо приклад пародійної стилізації і використання народної традиції: *Я був чоловік вольний, та жінка – ярмо на шию... А що, брате, як вкормили, то вже не викрутитись!* («Пан Халевський») – у репліці герой обіграє народну метафору про шлюб як ярмо, як про таке, що обтяжує чоловіка. Бачимо самопародію, іронічну гру на народному розумінні сім'ї.

Відзначмо й використання гумористичної лексичної гри й фольклоризмів, порівн.: *Та такий був, що й макогона не злякався б – не те що ката!* («Салдацький патрет») – порівняння з макогоном – гіпербола з чисто народним комічним ефектом. Така мовна гра створює карикатурний портрет, що водночас звучить як анекдот. Це порівняння містить гіперболізований народний образ («макогон» – товчак для маку), що вживають замість традиційної загрози. Такий фольклоризм створює комічний ефект, одночасно й підсилюючи уявлення про безстрашність героя, і висміюючи його перебільшену хоробрість. Гумористична лексична гра робить опис живим і образним. У творі описано, як герой, бажаючи показати свою значущість, розповідає, що він був у Петербурзі і навіть бачив самого імператора. Але виявляється, що той просто дивився на царський палац із-за рогу й вигадав

решту. Квітка висміює простаків, які брешуть задля самовихваляння. Через анекдотичну ситуацію автор пародіює хвастощі й наївність провінційних людей.

Г. Квітка-Основ'яненко вдало поєднує гру між емоційною прямою і народною мудрістю, порівн.: *Ой, серце моє, коли б я знала, що ти мені така мука будеш, я б тебе з дитинства зажурила!*» («Щира любов») – бачимо фольклорно перебільшену формулу кохання, метафоризовану у форму страждання. Мовну гру спостерігаємо в емоційній надмірності, яка водночас і сентиментальна, і комічна.

Висновки

Отже, мовна гра у творчості Григорія Квітки-Основ'яненка є багатогранним явищем, що впливає на стиль, композицію та художню виразність його творів. Вона допомагає розкрити характери персонажів, надає текстам виразності, а також відображає живу народну мову, зберігаючи її колорит і автентичність. Через фонетичні, лексичні, синтаксичні й семантичні прийоми письменник створює образну картину світу, сповнену гумору, сатири й народної мудрості. Його твори не лише відображають мовну культуру свого часу, а й стають важливим внеском у формування національної літературної традиції.

Перспективою цього дослідження вбачаємо розширення стилістичних студій у пошуках нових підходів до аналізу мовної гри як естетичного та комунікативного засобів. Подальші дослідження можна зосередити на зіставленні творчості Квітки-Основ'яненка з творами інших українських і зарубіжних письменників, які також активно використовували елементи мовної гри. Особливу увагу варто приділити інтертекстуальним зв'язкам, впливу народної усної творчості, а також функціюванню мовної гри в контексті різних жанрів та стилів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біленко, Т. (2013). *Мовна гра в дискурсі сучасної української прози*. Чернівці: Книги – ХХІ.
2. Важеніна, О. (2014). *Стилістичні аспекти мовної гри*. Львів: Видавництво ЛНУ.
3. Вітгенштейн, Л. (2005). *Філософські дослідження*. Коричнева книга. Київ: Основи.
4. Гнатюк, І. (2013). Лінгвостилістичні особливості мовної гри в художньому дискурсі. *Наукові записки. Серія: Філологічна*, 121, 83–87.
5. Гадамер, Г.-Г. (1998). *Істина і метод*. Київ: Юніверс.
6. Масенко, Л. (2004). *Мова і політика*. Київ: Критика.
7. Селігей, О. М. (2010). Мовна гра в сучасному українському медійному дискурсі. *Стиль і текст*, 11, 147–153.
8. Шевчук, С. (2015). *Основи стилістики української мови*. Київ: Арії.
9. Raskin, V. (1986). *Semantic Mechanisms of Humor*. Dordrecht: Reidel.
10. Tomasello, M. (2003). *Constructing a Language: A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Cambridge: Harvard University Press.

ДЖЕРЕЛА

11. **Квітка-Основ'яненко**, Григорій. Повні тексти творів. Узято <https://www.ukrlib.com.ua/books/author.php?id=65>

REFERENCES

1. **Bilenko**, T. (2013). *Movna hra v dyskursi suchasnoi ukrainskoi prozy* [Language Play in the Discourse of Modern Ukrainian Prose]. Chernivtsi: Knyhy – XXI [in Ukrainian].
2. **Vazhenina**, O. (2014). *Stylistychni aspekty movnoi hry* [Stylistic Aspects of Language Play]. Lviv: LNU Publishing [in Ukrainian].
3. **Wittgenstein**, L. (2005). *Filosofski doslidzhennia. Korychneva knyha* [Philosophical Investigations. The Brown Book]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
4. **Hnatyuk**, I. (2013). Lihvostylistychni osoblyvosti movnoi hry v khudozhnomu dyskursi [Linguostylistic Features of Language Play in Literary Discourse]. *Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichna – Scientific notes. Series: Philological*, 121, 83–87 [in Ukrainian].
5. **Gadamer**, H.-G. (1998). *Istyna i metod* [Truth and Method]. Kyiv: Yunivers [in Ukrainian].
6. **Masenko**, L. (2004). *Mova i polityka* [Language and Politics]. Kyiv: Krytyka. [in Ukrainian].
7. **Selihei**, O. M. (2010). *Movna hra v suchasnomu ukrainskomu mediinomu dyskursi* [Language Play in Contemporary Ukrainian Media Discourse]. *Styl i tekst – Style and text*, (11), 147–153 [in Ukrainian].
8. **Shevchuk**, S. (2015). *Osnovy stylistyky ukrainskoi movy* [Fundamentals of Ukrainian Language Stylistics]. Kyiv: Arii [in Ukrainian].
9. **Raskin**, V. (1986). *Semantic Mechanisms of Humor*. Dordrecht: Reidel [in English].
10. **Tomassello**, M. (2003). *Constructing a Language: A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Cambridge: Harvard University Press [in English].

SOURCES

11. **Kvitka-Osnovianenko**, Hryhorii. *Povni teksty tvoriv* [Kvitka-Osnovianenko, Hryhorii. Full Texts of Works]. Retrieved from <https://www.ukrlib.com.ua/books/author.php?id=65>

Руденко Анна Юріївна – аспірантка кафедри української мови імені Л. А. Лисиченко, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; вул. Алчевських, 29, м. Харків, 61002, Україна.

E-mail: annarudenko1095@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-7414-1273>

Rudenko, Anna – PhD student of L. A. Lysychenko Department of Ukrainian Language, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; 29 Alchevskikh st., Kharkiv, 61002, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 29 березня 2025 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Руденко А. Ю. Мовна гра як особливий прийом у художній картині світу Григорія Квітки-Основ'яненка. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2025. Вип. 62. С. 91–101. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.08>

АРА: Руденко, А. Ю. (2025). Мовна гра як особливий прийом у художній картині світу Григорія Квітки-Основ'яненка. *Лінгвістичні дослідження*, 62, 91–101. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.08>

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЗОВНІШНОСТІ ЖІНКИ В ПОЛЬСЬКИХ І УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

Стаття присвячена з’ясуванню особливостей репрезентації зовнішності жінки в польських та українських пареміях. Порівняно засоби вербалізації загальної та деталізованої оцінки зовнішності осіб жіночої статі в них. Описано традиційні погляди на зріст, комплекцію, одяг жінок, відображені в польських та українських прислів’ях і приказках. На фразеологічно-паремійному матеріалі порівнюваних мов висвітлено специфіку представлення рухової активності жінок, розкрито погляди на шлюб із вродливою особою жіночої статі. Окреслено місце демінутивів в описі жіночої вроди. Визначено функції іронічних паремій на позначення зовнішності жінок.

Ключові слова: паремії, прислів’я, приказки, польська мова, українська мова, засоби вербалізації зовнішності жінки, традиційне суспільство, фразеологічно-паремійний матеріал.

Shkitska, I. Verbalisation of Female Appearance in Polish and Ukrainian Paremiias. Despite extensive research on verbalising female images, contemporary studies in comparative linguistics are increasingly pertinent due to their capacity to illuminate the unique characteristics of different ethnicities and foster more harmonious intergender interactions and intercultural communication.

This article aims to elucidate the specific features of the representation of female appearance in Polish and Ukrainian paremiias. By fulfilling this aim, the author hopes to achieve the following **objectives** based on the phraseological and paremiological material of the compared languages: (a) to analyse the means of verbalising general and detailed assessments of the appearance of female individuals in Polish and Ukrainian cultures; (b) to describe the views on women’s height, build, and attire as reflected in Polish and Ukrainian proverbs and sayings; (c) to illuminate the specific characteristics of the representation of women’s motor activity; (d) to reveal the views on marriage with a beautiful female representative in traditional society.

The article delineates the place of diminutives in the description of female beauty. The author defines the functions of ironic proverbs by denoting the appearance of female individuals, revealing the symbolism and polyfunctionality of hair, and demonstrating its role in the traditional female image. Polish and Ukrainian proverbs denoting female representatives of tall and short stature, robust build, and slender physique are presented as dominant in describing the female figure and complexion. Based on the analysis of phraseological and paremiological material of the Polish and Ukrainian languages, views on female corpulence in traditional society are elucidated.

The analysis of Polish and Ukrainian paremias shows commonalities and differences in perceptions of female beauty. Ukrainian paremias demonstrate a more detailed and often idealised depiction of a woman's facial features and hair, attest to greater diversity in descriptions of women's attire, and contain vivid metaphors and comparisons. In contrast, Polish proverbs and sayings more frequently emphasise female representatives' modesty.

Postures and motor activity of women are represented by a relatively small group of paremias, among which Ukrainian examples constitute the vast majority. Women's motor activity is reflected in proverbs and sayings denoting sitting, standing, walking, running, rapid movement, dancing, etc. In these, women are frequently compared with representatives of the animal world: birds (a crow, a peacock, a hen, a magpie), domestic animals (a sheep, a mare, a goat), wild animals (a frog, a roe deer, a mouse), which creates a comical effect and enhances the emotional impact of the paremiological units. Both compared cultures warn against marriage with beautiful women.

Keywords: *paremias, sayings, Polish language, Ukrainian language, means of verbalising female appearance, traditional society, phraseological and paremiological material.*

Вступ

Для другої половини XX – початку XXI ст. характерне збільшення інтересу вчених різних галузей до гендерологічної тематики. Сказане стосується й лінгвістики, у межах якої виник новий науковий напрям – гендерна лінгвістика (Космеда, 2014). Глобалізаційні процеси та посилення феміністичних рухів у світі зумовлюють інтерес дослідників до образу жінки, зокрема особливостей його вербалізації в різних культурах, наприклад (Pauwels, 1998; Сукаленко, 2010; Кісь, 2012).

Особливо цінним джерелом для вивчення традиційних поглядів на осіб жіночої статі є фразеологічно-паремійний матеріал, що акумулював досвід і мудрість поколінь, увібрав у себе мовні коди та народну ментальність. Низка праць мовознавців присвячена репрезентації гендеру у фразеології (Бойко, 2011; Skommer, 2011; Puda-Blokesz, 2016; Пруднікова, 2019; Лозицька, 2021), а також висвітленню стереотипних уявлень про представників жіночої та чоловічої статі, відображених у фразеологізмах і пареміях (див. напр. (Капак, 2010; Гапеева, 2018; Ковальчук & Алексеев, 2019; Olszewska, 2023; Шкіцька, 2024)).

Проте, незважаючи на великий доробок учених у висвітленні засобів вербалізації жіночих образів, актуальності сьогодні набувають порівняльні мовознавчі студії, що дають змогу краще зрозуміти самотність різних етносів й сприяють гармонізації міжгендерної інтеракції та міжкультурного діалогу.

Метою нашої наукової розвідки є з'ясування особливостей репрезентації зовнішності жінки в польських та українських пареміях. Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**: на фразеологічно-паремійному матеріалі порівнюваних мов: (а) проаналізувати засоби вербалізації загальної та деталізованої оцінки зовнішності осіб жіночої статі в польській і українській культурах; (б) описати погляди на зріст, комплекцію і одяг жінок, відображені в польських та українських прислів'ях і приказках; (в) висвітлити специфіку представлення рухової активності жінок; (г) розкрити погляди на шлюб із вродливою представницею жіночої статі в традиційному суспільстві.

Методи дослідження

Описовий метод уможливив виокремлення та характеристику семантичних різновидів паремій на позначення зовнішності представниць жіночої статі, з'ясування специфіки засобів вербалізації жіночої зовнішності в польських і українських прислів'ях і приказках. *Метод класифікації* дав змогу впорядкувати виокремлені за різними критеріями групи паремій та засоби вербального втілення образу жінки в них. *Методи аналізу та синтезу* використано для опрацювання здобутків вчених у царині пареміології, порівняльного мовознавства, гендерної та когнітивної лінгвістики, що дало змогу висвітлити історію питання. *Метод компонентного аналізу* забезпечив виявлення мовних засобів, що становлять семантичну домінанту в аналізі прислів'їв і приказок на позначення жіночої зовнішності. *Порівняльний аналіз* дав змогу визначити спільне і відмінне в репрезентації зовнішності жінки в польських та українських пареміях. *Метод кількісного аналізу* уможливив порівняння кількісної репрезентації польських та українських паремійних одиниць різних груп на позначення жіночої зовнішності.

Виклад основного матеріалу

За словами проф. В. Кононенка, істинність оцінки прямо пропорційна її відповідності загальнонародним критеріям (Кононенко, 2002: 64–65). Розглянемо вияви зовнішності жінки в польських та українських прислів'ях і приказках.

1. Загальна оцінка зовнішності. У межах паремій на позначення зовнішності представниць жіночої статі виокремлюємо позитивно-оцінні та несхвальні. Засобами вербалізації жіночої вроди в польських

пареміях постають прикметники *ładna, piękna, śliczna, nadobna*: *Kiedy się ożenić, to z ładną panną* (Adalberg, 1889–1894: 367); *Ta panna ładna / najładniejsza, co za mąż idzie* (там само: 379); *Każda kochanka jest piękna* (там само: 213); *Najpiękniejsza panna, która do ślubu staje* (там само: 379); *Gdzie są piękne pszenice, tam są śliczne dziewczice* (там само: 454); *Kto bierze nadobną dziewczę, ten sieje dla wróblów pszenicę* (там само: 120).

В українських пареміях на позначення жіночої краси функціонують прикметники *гарна, гожа, красива, красна, ладна, свіжа, хороша, файна*, а також іменники *кряля* і *красота*: *Як гарна молодиця, то гарно подивитися* (Номис, 2003: 186); *Не жаль мені того воза, коби дівка була гожа* (Плав'юк, 1946: 45); *Красна, як з каменя вибита; Ладна, як з воску виллята; Така ладна, що аж за очі хапле* (Пазяк, 2001: 37); *Сама собі набула, бо хороша була* (Плав'юк, 1946: 212); *Файна як намальована* (Пазяк, 2001: 31); *Котра кряля – тота файна* (Плав'юк, 1946: 168); *Кряля така, що тільки гм і годі* (Номис, 2003: 176); *Люба моя красото, люблю тебе за тото* (Плав'юк, 1946: 169).

Вродлива жінка в українській культурі часто порівнювана з картинками: *Гарна, мов змальована* (Пазяк, 2001: 31); *Жінка, як картиночка* (там само: 61); *Така гарна, як пані намальована* (Номис, 2003: 176). У польській та українській культурах вродлива дівчина / молодиця порівнювалася з: **(а) ягодами, фруктами**: *Panna, jak skawińska wiśnia* (Adalberg, 1889–1894: 499); *Dziewczyna jak malina* (там само: 675); *Дівчина, як малина* (Пазяк, 2001: 35); *Гарна, як ягідка* (там само: 31); *Молода і хороша, як ягідка* (Номис, 2003: 176); *Дівчина, як яблучко наливчатє* (Пазяк, 2001: 35); **(б) рослинами** (переважно квітами): *Цвіте, як рожка / вишня, квітка, маківка* (Пазяк, 2001: 209); *Дівчина ростє, як квітка в саду* (там само: 34); *Гарна дівчина, як у лузі калина* (УПТП: 89); *Гарна дівка, як маківка / маків цвіт* (Номис, 2003: 176); *Гарна, наче калина / квітка у полі* (Пазяк, 2001: 31); *Дівка, як чічка* (там само: 34); *Гарна, як квітка гайова* (Номис, 2003: 176); *Дівчина, як рожка* (Пазяк, 2001: 34); *Тітка, як повна квітка* (там само: 63); *Дівчина, як веснянка* (там само: 35); *Розцвіла, як калина / рожка навесні* (там само: 203); *Свіжа, мов квітка* (там само: 45); **(в) лялькою**: *Гарна, наче лялька* (Пазяк, 2001: 31); **(г) порою року** (зазвичай весною): *Гарна, наче весна* (там само). Саме ця пора року часто зображується у вигляді гарної молоді дівчини з вінком квітів на голові (Жайворонок, 2006: 80); **(д) небесними світилами**: *Гарна, як сонце* (Пазяк, 2001: 31); *Дівчина, як сонечко* (там само: 35);

Гарна, наче зіронька на небі (там само); *Як зірниця зійшла – така гарна ввійшла* (Номис, 2003: 176). Зірка в українській культурі є символом яскравого світла, краси взагалі, гарної дівчини (Жайворонок, 2006: 254); **(д) дорогоцінними металами:** *Дівчина, як золото* (там само: 34).

На позначення предмету порівняння в українських пареміях часто використовуються пестливі форми іменників: *зіронька, картиночка, сонечко, яблучко, ягідка* і т.д. Вони підсилюють позитивнооцінне значення висловлювань, що описують жіночу вроду. Загалом українській мові притаманні розгалужені синонімічні та варіативні ряди зі зменшувально-пестливими суфіксами (демінітивами) (Богдан, 1998: 33), що передають найтонші порухи людської душі й свідчать про відчуття емоційної тональності слів.

Звернімо увагу, що порівняння представниць жіночої статі з різними птахами відрізняються за значенням. Так, приказки *Дівчина, як ластівка; Дівчина, як лебідка* (Пазяк, 2001: 35) маркують загальну позитивну оцінку, паремія *Красива, наче пава* (там само: 37) характеризує вроду, приказка *Дівча, як перепелиця* (там само: 35) – зріст, натомість приказка *Дівка, як сова* (там само: 34) дає негативну оцінку зовнішності.

Доволі неочікуваним для сучасного носія мови є порівняння дівчини зі свіжим сіном, грибами, дзеркалом: *Гарна, як сіно в годину* (Номис, 2003: 176); *Свіжа / хороша, як сиріожка* (Пазяк, 2001: 45); *Гарна, наче печеричка* (там само: 31); *Дівчина як дзеркало* (там само: 35). Вербалізації гарної зовнішності в пареміях слугують не тільки лексичні засоби, а й граматичні: *Така, хоч видивись* (Номис, 2003: 176); *Там то личко, там то стан, не задурно любив пан* (Плав'юк, 1946: 184).

Несхвальну оцінку зовнішності жінок репрезентує менша кількість паремійних одиниць. У польських пареміях засобами вербалізації жіночої невроди постають: (а) прикметники *brzydka, szpetna, straszna*: *Brzydka jak koczodan* (małpa) (Adalberg, 1889–1894: 668); *Konia ślepego, chłopca starego, brzydkiej jejmości – nikt nie zazdrości* (там само: 220); *Stroi się, a przedsię szpetna* (там само: 523); *Straszny jak czarownica / wiedźma* (там само: 702); (б) іменники *straszydło, czupiradło*: *Nie pomoże bielidło, kiedy baba straszydło* (Adalberg, 1889–1894: 8); *Nie pomoże zwierciadło, kiedy panna czupiradło* (там само: 379).

Засоби вербалізації несхвальної характеристики зовнішності представниць жіночої статі в українських пареміях становлять

прикметники *ряба, погана, негожа, кривоклуба, рідкозуба* і под., іменник *потороча* (опудало, привид): *Хоч **ряба** та **погана**, та її доля кохана* (Номис, 2003: 53); *Хоч іди ти і до пана, то все таки ти **погана*** (Плав'юк, 1946: 241); *Гоже, **не гоже**, але сотворіння Боже* (там само: 99); ***Кривоклуба** ще й **рідкозуба*** (там само: 171); *Скажуть на дівку: що се таке **потороча*** (Номис, 2003: 176).

Серед польських та українських паремій, що негативно описують зовнішність представниць жіночої статі, багато іронічних. Серед них приказки, у яких описувана ситуація / предмет порівняння не відповідає позитивній характеристиці: *Ładna: żeby ją do wody wpuścić, toby się raki złąkły* (Adalberg, 1889–1894: 270); *Білолиця, як мазниця, чорнобрива, як сметана* (Пазяк, 2001: 38); *Красива, тільки чорти на нійці горох молотили* (там само: 37).

На думку О. Селіванової, психологічні й сублімовані оцінки у вигляді найменувань представників тваринного світу стереотипні для етносу. Стереотипізація ознак тварин і закріплення їх за характеристиками людей «здійснюються на підставі подвійної, зворотної метафори» (Селіванова, 2012: 66). В українських пареміях з іронічною конотацією жінка часто порівнювана з домашніми тваринами (коровою, свинею): *Така-с ладна, як свиня в дощ; Красива, як свиня сива* (Пазяк, 2001: 37); *Хороша, як свиня в порошу* (Номис, 2003: 177); *Гарна, як телиця, а розумна, як ягниця* (Пазяк, 2001: 31).

Образ невродливої жінки як такої, якої лякаються і люди, і тварини, притаманний прислів'ям і приказкам обох порівнюваних мов: *Baba, mógłby ją nad prosem postawić / mógłby nią dzieci straszyć* (Adalberg, 1889–1894: 6); *Така ладна, що як на двір вийде, то всі собаки брешуть* (Пазяк, 2001: 37); *Така красна, що як у вікно гляне, то люди втікають, а собаки три дні гавкають* (там само).

У польських пареміях жінка, яка погано виглядає, порівнюється з: **(а) представниками тваринного світу** (жабою, козою, мокрою куркою / індичкою, совою): *Baba jak żaba* (Adalberg, 1889–1894: 6); *Wygląda, jak koza z taku; Wygląda, jak zmokła kura, indyczka / leśna sowa* (там само: 617); **(б) чарівницями / нечистою силою**: *Wygląda jak ciota / czarownica; Wygląda jak jędzona* (нечиста сила. – І.Ш.) (там само: 617).

Серед українських паремій знаходимо приклад, у якому негарна жінка порівнювана з повіткою – господарським приміщенням для утримання домашніх тварин або зберігання сільськогосподарського

реманенту та різного майна: *Твоя жінка, як повітка, а моя – як квітка* (Пазяк, 2001: 62).

Як бачимо, українські прислів'я та приказки демонструють особливу різноманітність предметів порівнянь зовнішності жінок, включаючи не лише традиційні для обох культур образи ягід і фруктів, але й рослин, природних явищ, предметів щоденного вжитку, що свідчить про більш розвинену поетичну традицію в описі жіночої вроди в українській культурі.

2. Опис обличчя. Краса обличчя більшою мірою репрезентована в українських пареміях: *Гарна, хоч з лица води напиться; Хоч води напийсь* (Номис, 2003: 176); *Повнолиця, як місяць* (Пазяк, 2001: 44); *Гарне личко, а чортівська душа* (Плав'юк, 1946: 183); *Личко дівку віддає* (Плав'юк, 1996: 158); *Краса лица – це половина приданого* (Плав'юк, 1946: 169); *Краснее личко – серцю неспокій* (Номис, 2003: 185). Польські паремії підкреслюють цінність неприкрашеної вроди представниці жіночої статі: *Panna poczciwa bez farby, wino bez przyprawy, cnota bez przysady – ujdą zawsze* (Adalberg, 1889–1894: 379); *Wódka farbowana, dziewczyna malowana to djabła warte* (там само: 609).

Загалом прикладів польських і українських паремій, у яких описано очі дівчини / жінки, небагато: *Takie ładne oczy, że jak spojrzą na staw, to ryby zdychają* (Adalberg, 1889–1894: 693); *Не пийте з відра, бо буде жінка вирачкувата* (Номис, 2003: 254). Українські приказки, що характеризують очі, здебільшого маркують їхній колір (чорні, карі): *Очі чорні, як терен* (там само: 176); *Виплакала карі очі за чотирі ночі* (Плав'юк, 1946: 233); *Плач, плач, будеш мати чорні очі* (там само: 255).

Опис брів як атрибуту дівочої краси репрезентований лише в українських пареміях. Більшість із них також акцентують увагу на кольорі: *Стала слава, стали поговори, та про тую дівчиноньку, що чорнії брови* (Плав'юк, 1946: 308); *Чорноброва, як корова, круглолиця, як свиня* (Номис, 2003: 46); *Чорноброва, як риже теля* (там само: 177); *Чорні брови чарівні біду готують тобі* (Плав'юк, 1946: 347). Поодинокими є приклади, що описують форму брів: *Брови колесом; Брови на шнурочку* (Номис, 2003: 176).

Згадки про жіночий ніс у фразеологічно-паремійному матеріалі обох мов теж нечисленні: *Баба з кованим носом* (там само: 84).

Натомість у низці українських паремій про жінок відображено колір обличчя. На позначення позитивнооцінних характеристик

жіночого обличчя домінують прикметники *білий, рум'яний* та їхні варіанти: *Біленька, чепурненька, як молодичка на першому році заміжжя* (Пазяк, 2001: 86); *Личенько біленьке, як у панянки* (там само: 38); *Личко біленьке, а розум маленький* (Плав'юк, 1996: 158); *Біла, як молоко* (Пазяк, 2001: 86); *Дівка рум'яна, як ружа* (там само: 34); *Рум'яна, як кров з молоком* (там само: 44); *Дівчина, як кров з молоком* (там само: 35).

Блідість і порівняння дівчини з полотном, стіною можуть нести негативні конотації й асоціюватися з нездоров'ям або негативним емоційним станом: *Бліді лиця не чарують Гриця* (Плав'юк, 1946: 183); *Біла, як полотно; Біла, як стіна* (Пазяк, 2001: 86). Подібне значення має і приказка *Зелена, як жаба* (Номис, 2003: 177). Водночас дуже засмаглі обличчя теж не вважалися гарними: *Już św. Pryski, chowajcie rapny ryski* (Adalberg, 1889–1894: 440); *Чорна – моторна* (Номис, 2003: 177); *Чорна, як циганка* (Пазяк, 2001: 120).

3. Зріст і комплекція. Загалом польські та українські паремії характеризують представниць жіночої статі високого і низького зросту, а також міцної статури та худорлявих.

Символом високої особи жіночої статі в обох порівнюваних культурах є тополя: *Dziewczyna jak topola* (Adalberg, 1889–1894: 675); *Wysmukła jak topola* (там само: 621); *Виросла, як тополька* (Пазяк, 2001: 197); *Пряма, як тополя* (там само: 109). Серед українських приказок знаходимо приклади, у яких високу дівчину порівнювано з вербою: *Виросла, як верба* (там само: 197), що означає «швидко виросла». За словами проф. В. В. Жайворонка, верба в українській етнокulturі займає особливе місце і є символом життєдайності (Жайворонок, 2006: 72).

На позначення високих дівчат функціонують паремії *Dziewka do lasa, niech rośnie warkocz do pasa* (Adalberg, 1889–1894: 675); *Випросталася, як семисотна верства; Ото випросталась, як аришин проковтнула* (Номис, 2003: 300).

Жінок міцної статури описано в пареміях *Kobieta jako dragan* (wysoka, tęża) (Adalberg, 1889–1894: 211); *Kobieta jak turoń* (silna, czerstwa, rumiana) (там само: 683); *Baba jak stodół* (там само: 6); *Baba jak Szwed* (там само: 545); *Wysmukła jak bęben* (там само: 621); *Баба, як гармата* (Пазяк, 2001: 60); *Така дівка, як гармата* (там само: 35); *Дівка, як ступа* (там само: 34); *Баба, як тур* (Номис, 2003: 178); *Така, що постав сім терлиць, то переб'є* (там само: 84). Згаданим пареміям притаманна конотація сили (Skommer, 2011: 291).

Позначенню осіб жіночої статі невисокого зросту слугують прикметники *mała*; *мала*, *маленька*, *невеличка*: *Mała baba, jak palec, zła jak padalec* (Adalberg, 1889–1894: 7); *Mała dziewczka do pieszczoty, wielka do roboty* (там само: 120); *Мала дівка до любові, а велика – до роботи* (з усного мовлення); *Така собі невеличка, а щебече, як перепеличка* (Пазяк, 2001: 89). Невисоку дівчину в українських пареміях описано як таку, яку можна легко заховати: *Дівча, що лиш в пазуху сховати* (Пазяк, 2001: 35). Вона порівнюється з горошиною і перепелицею: *Дівча, як перепелиця* (там само); *Маленька як горошина* (там само: 104).

Схвальну характеристику жіночої фігури відображають паремії *Stateczny by ranienka* (Adalberg, 1889–1894: 523); *Де стан, там і врода* (Плав'юк, 1946: 321). Позитивну конотацію в пареміях мають порівняння дівчини з ланню, а також деревами – березою¹, тополею, ялиною: *Dziewa kieby lania; Dziewczyna jak brzezina* (Adalberg, 1889–1894: 120); *Дівчина струнка, як тополя* (Пазяк, 2001: 34); *Дівчина, як берізонька, сережками завишана; Дівчина, як молода гнучка берізка* (там само: 35); *Струнка, як тополя / хвоїна, хвоїнка; Тонка, як тополя* (там само: 45).

Зауважмо, що пестливі форми українських прикметників *кругла*, *тонка*, що маркують жіночу комплекцію, нейтралізують їхнє негативне значення: *Кругленька, як цибулька* (Номис, 2003: 178); *Тоненька, як ціпочка* (Пазяк, 2001: 45). Приказка *Ото мені молодиця, з обох боків круглолиця* (Плав'юк, 1946: 206) у жартівливій формі описує повну жінку.

Несхвальну характеристику жіночої комплекції відображають паремії на позначення дуже повних або занадто худих осіб жіночої статі: *Baba choć z nią komiń zatkać* (*gruba jak becza, opasła*) (Adalberg, 1889–1894: 6); *Дівчина, як дівчина, а черево як діжчина* (Номис, 2003: 182); *Ширша, як довша* (Пазяк, 2001: 122); *Коби їла, то може б набрала тіла* (Плав'юк, 1946: 150); *А я така, що тільки снасть моя була* (Номис, 2003: 172).

Негативні оцінки жіночої фігури в пареміях вербалізуються за допомогою прикметників *chuda, sucha, tłusta*; *худа, гладка, повновида, повна*: *Chuda, jak sucha Jewa* (Adalberg, 1889–1894: 123); *Tłusta jak kluseczka* (там само: 704); *Худа така, хоч крізь тин тягни* (Пазяк,

¹ Береза – символ дівчини, жінки, біла береза – уособлення жіночої чистоти (Жайворонок, 2006: 34).

2001: 118); *Гладка така, що й миш не вдержиться* (там само: 89); *Гладка, як ніч* (там само: 92); *Достанеться стииду-бриду цілувати повновиду* (Номис, 2003: 186); *Повна, як качан / маківка* (Пазяк, 2001: 105); *Повна, як породиста свиня* (там само: 106).

Атрибутивні поширювачі на позначення комплекції жінки *gładka, gruba* (пол.) і *гладка / гладонька* (укр.) мали й позитивне значення: *Baba gruba – chłopa chluba* (<http://przyslowia-polskie.pl/przyslowia/b>); *Broń pewna, żona gładka – rozkosz doczesna* (Adalberg, 1889–1894: 42); *Бабина дочка, попова господиня, та економів кінь, усе гладкі* (Плав'юк, 1946: 4); *Бабина донька все гладонька* (там само: 108). У традиційному суспільстві повнота жінки символізувала вроду, здоров'я, добробут і злагоду в сім'ї: *Gdzie gospoia gładka, wszystko idzie jak z płatka* (Adalberg, 1889–1894: 154); *Baba bez brzucha, to jak garnek bez ucha* (Białek, 2012: 7); *Ой, Боже татку, дай жінку гладку* (Плав'юк, 1946: 23).

Занадто худі дівчата порівнювалися зі смертю, свічками, драбиною, коцюбою: *Chuda, jak wolska śmierć / Wolska wolowa* (Adalberg, 1889–1894: 67); *Дівка, як свічка* (Пазяк, 2001: 34); *Худа, як драбина / коцюба* (там само: 118).

Жіночі руки є уособленням ніжності, що відображає приказка *Добрий лікар має: орлине око, левине серце і жіночу руку* (Плав'юк, 1946: 185). Оцінка жіночих ніг у традиційному суспільстві не завжди збігається зі сучасними стандартами краси: *Довгонога, як жирафа; Довгонога, як та чапля* (Пазяк, 2001: 96); *Ноги, як у чаплі / жаби* (там само: 38).

Приказок на позначення фізичних вад представниць жіночої статі в обох мовах небагато: *Córke chromą do klasztoru* (Adalberg, 1889–1894: 72); *У багатой молодой горба не видно* (Плав'юк, 1946: 7); *Хай буде й горбата, аби лиш багата* (там само: 75); *Хоч капловуха, та до двора сторожка* (Номис, 2003: 185).

4. Характеристика волосся. Волосся в польській і українській культурах символізувало здоров'я, моральні характеристики та навіть статус жінки. Довге волосся асоціювалося з красою. В описі волосся представниць жіночої статі домінують порівняння: *Коси, наче в русалки; Коси, наче шовкова трава; Коси такі білі, наче полотно; Коси, як льон* (Пазяк, 2001: 36). У межах цієї тематичної групи виокремлюємо паремії на позначення: **(а) довжини волосся.** Домінантним є погляд на жіноче волосся як на довге: *Białe głowy dlatego włosy długie mają,*

że u nich krótki rozum (Adalberg, 1889–1894: 19); У жінки довгий волос, а короткий розум; Жінки мудрійші стали, як волосся втяли (Плав'юк, 1946: 53); **(б) зачіски:** Заплетена, мов у віночку (Пазяк, 2001: 167); Польські приказки *Ma głowę jak szopa / wiértelik* (Adalberg, 1889–1894: 139) та *Wygląda, jak leśna sowa* (там само: 617) мають значення «розпатлана, нерозчесана»; **(в) кольору волосся:** *Na niego i żak, i żaba, i ruda baba* (Adalberg, 1889–1894: 649); Біла, як гуска (Пазяк, 2001: 86); Як біля біла (там само: 87); Хай буде і сива, аби уцїтива (Плав'юк, 1946: 299); **(г) об'єму волосся:** Коса як мишачий хвіст; Коси в тебе, наче мишачі хвостики; Коса, як праник (Пазяк, 2001: 36); А то коси, як ковбаси; Коса коротка, а доля солодка; У кого коса товста, у того доля пуста (Плав'юк, 1946: 167); **(ґ) відсутності волосся:** *Wygląda, jak łysa Kaśka (brzydko, potwornie)* (Adalberg, 1889–1894: 202). У давнину дівчатам легкої поведінки відрізали волосся: *Пізнати Зося по волоссю* (Плав'юк, 1946: 145).

Загалом аналіз польських та українських паремій свідчить про те, що волосся в жіночому образі відігравало важливу роль, слугуючи маркером фізичної привабливості та моральних якостей жінки. Опис зачісок, кольору та довжини волосся, яскраво репрезентований у фразеологічно-паремійному матеріалі української мови, має оцінний характер і відображає традиційні уявлення про ідеальну жінку.

5. Роль одягу в зовнішньому вигляді жінки. У давні часи заміжні жінки повинні були покривати голови: *Jak mężatka bez czerpka, tak sejmik bez zwady, kuso pono wygląda* (Adalberg, 1889–1894: 296); Незя волосом світить – надівай **очінка**; Ходи з **хусткою** (Номис, 2003: 231); Треба з **хусткою** ходити (Панасенко, 2012: 299).

Як типово жіночий одяг у пареміях репрезентовано фартух, сукню, спідницю, плахту, корсет: *Była Kaśka bez fartucha, jeszcze jej gorset wzięto* (Adalberg, 1889–1894: 201); *Choć suknia szara, ale cnota cała* (там само: 69); *Głupią kobietę poznasz po spódnicy* (там само: 211); *Познавайте мою матку на місці, що в неї хвартух в місці* (Номис, 2003: 300); *Не невістка, так невістчина плахта* (там само: 75); *Не везе, як бідній на сукні* (Пазяк, 2001: 150).

Позначенню гарно вбраної особи слугували прикметники *strojna*, дієприкметник *вистроєна*, дієслово *строїтися*: **Strojna** gdyby do ślubu; **Strojniejsza**, niżeli burmistrzowa córka (Adalberg, 1889–1894: 527); **Вистроїлась**, як лялечка (Номис, 2003: 230); **Вистроєна**,

як лялька (Пазяк, 2001: 26). Гарно одягнену представницю жіночої статі змальовують паремії *Chodzi jak latko* (*latko* – panna, o czystość i schludność ubrania dbająca); *Skromnie, ale czysto i schludnie ubrana* (Adalberg, 1889–1894: 59); *Ubrała się, jak cudowny obraz* (там само: 705); *Дівка вбрана, як пава* (Пазяк, 2001: 34); *Дівка хороша: сережки завішані – молодиця подивитися; Хоч на підощву глянь, так баришняя* (Номис, 2003: 176); *Одяглася, як царівна* (Пазяк, 2001: 27).

Негарно або неохайно одягнену особу жіночої статі описують паремії *Baba choć z nią komin zatkać* (*brudna, zaszargana*) (Adalberg, 1889–1894: 6); *Chodzi, jako gęś oskubiona na wiosnę* (там само: 59); *Wystrojona jak lalka gdańska* (*bogato, bez gustu*) (там само: 134); *Wygląda, jak wrona w prawich piórach* (там само: 617); *Ubrała się jak białgorajka* (викликаюче, без смаку. – І. Ш.) (там само: 23); *Вирядилася, як болячка* (Пазяк, 2001: 25); *Так одягається, що й корова лякається* (там само: 27). Українські паремії засвідчують більшу кількість порівнянь не до ладу вбраної жінки з представниками тваринного світу: *Вирядилася, як свиня в наритники; Оце вирядилась, як теля в мішку* (Пазяк, 2001: 26).

Серед паремій цієї тематичної групи знаходимо й іронічні: *A prawda, jako królewna ubrana* (*oszemfana, oskubana*) (Adalberg, 1889–1894: 59); *Так гарно, як Насті в постолах* (Номис, 2003: 299); *Ченуренька, як мазничка* (Пазяк, 2001: 46).

Вплив того, у який спосіб одягнена дівчина, на ставлення до неї передає приказка *Треба красно ходити, будуть хлопці любити* (Плав'юк, 1946: 342). Паремії *Прибери і пень, то буде вподобень* (там само: 244); *Прибери й пенька та буде за Панька* (там само: 335) виражають думку про те, що навіть невродлива особа, якщо її гарно вдягнути, стане привабливою.

Польська паремія *Głupią kobietę poznasz po spódnicy* (Adalberg, 1889–1894: 211) показує, що зовнішній вигляд жінки є інформативним й дає уявлення про її розумові здібності. Приказки *Нехай мене полюбить у чорнім, а як у біле приберуся, тоді я й сама не подивлюся* (Номис, 2003: 65); *Пізнають хлопці і в брудній / драній сорочці* (Плав'юк, 1946: 250); *Полюби гіркенько, а тоді буде солоденько* (Панасенко, 2012: 263); *Як любя дружина, то любя й в ряднині* (УПТП: 82); *Люби мене в будень, а в неділю, як приберуся, то на тебе й не подивлюся* (Плав'юк, 1996: 161) підкреслюють важливість почуттів, а не зовнішнього вигляду і вбрання зокрема.

6. Відображення поз, ходи, рухів представниць жіночої статі в пареміях

Пози й рухова активність жінок представлені відносно нечисленною групою паремій. Характеристику сидіння та стояння знаходимо у приказках *Jego babka z moją babką siedziały na jednej ławce* (Adalberg, 1889–1894: 664); *Siedzi, jak panna młoda*; *Siedzi, jak respektowa panna*; *Siedzi, jak zmokła kura* (там само: 495); *Сидить, мов засватана* (Пазяк, 2001: 199); *Stoi, jak malowana Kaśka* (Adalberg, 1889–1894: 202); *Стоїть, як змочла курка*; *Стоїть, як коза на льоду*; *Стоїть, як нова кума* (Пазяк, 2001: 204).

Засобами вербалізації пересування в польських пареміях постають дієслова *chodzić, iść, skakać*: *Chodzi jak kaczką* (kiwając się *chodzi*); *Chodzi, jak panna w tańcu* (powoli kroki stawia) (Adalberg, 1889–1894: 59); *Idzie, jak baba na pańskie* (leniwie, powoli) (там само: 176); *Skacze jak koza*; *Stara baba, a skacze w tańcu by sarna* (там само: 498).

Українські паремії засвідчують більшу різноманітність лексичних засобів на позначення руху: *виїжджати, ходити, походжати, плисти, пливати, скакати, підскокувати, котитися*. Так *виїжджає*, як баба за ступою (Пазяк, 2001: 177); *Ходить*, як панна (там само: 176); *Ходиш*, наче всі шляхи погубила (Номис, 2003: 291); Так *ходить*, як нова кума (Пазяк, 2001: 174); *Пливе*, як лебідка (там само: 191); *Скачи*, бабо, хоч задом, хоч і передом, а діла підуть своїм чередом (Номис, 2003: 43); *Скотилась* баба з неба, та їй і треба (там само: 151); *Підскочила* Маланка, а молоко хлюп зо збанка (Плав'юк, 1946: 223).

Чимала група паремій на позначення рухової активності осіб жіночої статі містить порівняння з представниками тваринного світу, що додає їм іронічності та комізму: *Skacze jak koza / sarna* (Adalberg, 1889–1894: 498); *Киває головою, як кобила* (Номис, 2003: 68); *Ходить*, як кручена курка / мокра курка; *Ходить*, як прибудна / крута вівця (Пазяк, 2001: 176); *Плигає*, як коза (там само: 191); *Скаче*, як дурна коза / сорока; *Скаче*, як жаба до гусяти (Пазяк, 2001: 202); *Похожає*, як пав (Плав'юк, 1996: 214).

Позначенню швидкого руху й бігу слугують паремії *Біг, як Настя в конопельки* (Номис, 2003: 144); *Біга хазяйка, як приданка на весіллі*; *Бігає*, мов кручена ярка; *Бігає*, мов перелякана миша; *Бігає*, як Ганна/жінка без солі; *Бігає*, як засватана; *Бігає*, як церковна миша (Пазяк, 2001: 146); *Вилетіла*, як лава з конопель (там само: 184); *Носиться*, як

Катря по постолах (Номис, 2003: 255); *Швидка, як блискавка*; *Швидка, як козуля / куля*; *Швидка, як муха в окропі* (Пазяк, 2001: 121).

Танці в давнину вважали важливим видом соціальної активності, що знайшло відображення у фразеологічно-паремійному матеріалі польської та української мов. Засиджуватися за столом і не брати участь у забаві в давнину було ознакою поганого тону: *Ніхто тебе в куми / танцювати не візьме, як засидишися за столом / як за їжею захристять* (Номис, 2003: 247); *Хто баби не веде, того трясця (короста) нападе* (там само: 257). Приказка *Pachołka na kopciu, rapnę w tańcu obierać masz* (Adalberg, 1889–1894: 369) містить пораду обирати наречену в танці.

Прикладів, у яких показано представниць жіночої статі як учасників народних гулянь і танців зокрема, в українській мові більше, ніж у польській: *Szynk bez muzyki, wóz bez smarowidła, taniec bez dziewczki za nic nie stoi* (Adalberg, 1889–1894: 547); *Дівки в хороводі – наче маків цвіт на городі* (Плав'юк, 1996: 280); *Сім дочок – свій таночок* (Номис, 2003: 193); *Танцюй, ковалихо, буде тобі лихо, танцюй, не журишь, матері твоїй біс* (там само: 256); *Танцювала Романиха з Романом, загубила штири гроші з гаманом; Ішла баба дубнячком, зачепилась гапличком: сюди смик, туди смик, – відчепися мій гаплик (танці)* (Панасенко, 2012: 335); *Корбу крутить, ліра грає, бабка кричить, дід гуляє (танці)*; *За танці – і батька віддала б* (там само: 333); *Стривай, кумо, не з тої ноги танцювати пішла* (УПТП: 79); *Я забула, що я хора: як танцюй, так танцюй* (Номис, 2003: 255); *Танцювати не хочеться, та черевички просяться* (Плав'юк, 1996: 266); *Танцюй, Мар'яна, поки не викопалась яма* (там само: 296).

Рухи жінок під час танцю відображають паремії *Tańczy, jak często-chowska lalka* (Adalberg, 1889–1894: 558); *Panny nie przetańcuje, szafrani nie przetrze* (там само: 379); *Wészedł, jak panna z tanca* (там само: 618); *Ходить як дівка в танці* (Пазяк, 2001: 175); *Танцює, мов сонна / як корова на льоду / як спутана вівця* (там само: 60).

Приказки *Stara baba, a skacze w tańcu by sarna* (Adalberg, 1889–1894: 498); *Е, та й гідко ти танцюєш, баба! – Е, так довго* (Номис, 2003: 257); *Погано вража баба скаче, та й ще довго* (там само: 159); *Хоч погано баба танцює, та довго* (там само: 155) описують особливості танцю жінок старшого віку. Натомість польська приказка *Żyd krzezony, wilk chowany, przyjaciel jednany, tak trwają, jako babi taniec i*

deszcz rany (Adalberg, 1889–1894: 658) передає думку про те, що танець жінки похилого віку нетривалий. Вихід старших жінок до танцю на святі вважали сигналом кінця забави: *Кінець, бо пішли баби в танець* (Плав'юк, 1946: 157).

Низка польських і українських паремійних одиниць обстоює думку про другорядну роль фізичної привабливості порівняно з моральними якостями дівчини / жінки та її розумовими здібностями: *Piękna Kaśka, ale malowana* (do niczego niezdatna, ani do roboty, ani do ochoty) (Adalberg, 1889–1894: 201); *Nie tylko oczyma, ale i uszama żonę obierać potrzeba* (там само: 653); *Жену вибирай не очима, а душею* (Плав'юк, 1996: 117); *Не шукай краси, а шукай доброти* (там само: 150); *Шкода краси, де розуму нема* (там само); *На красиву жінку гарно дивиться, а з розумною гарно жить* (там само: 118); *Не вважай на уроду, але на природу* (характер) (Плав'юк, 1946: 169); *Красавиця, що з-під столу кусається* (Номис, 2003: 176); *Не в тім хороша, що чорнобрива, а в тім, що діло робить* (там само: 154). Приказка *З голови дівка, а далі не знаю* (Номис, 2003: 182) виражає думку про малоінформативність зовнішнього вигляду.

Паремії передають традиційні уявлення про те, що зовнішня врода не гарантує щастя (*Не будь красива, а будь щаслива* (УПТП: 85); *Не родись в платтячку, а родись в щастячку* (Номис, 2003: 46); *Не родися красна, та родися щасна* (Панасенко, 2012: 46)), що навіть негарна жінка може бути найкраща для чоловіка, який її любить (*Nie tak ładna, jak ciężko miła* (Adalberg, 1889–1894: 270); *Każda kochanka jest piękna* (там само: 213); *Хай буде кривоклуба, аби була серцю люба* (Плав'юк, 1946: 171)).

Слід зазначити, що вродлива жінка в пареміях часто асоційована зі спокусою: *Ogień pali zbliska, piękna kobieta zdaleka i zbliska* (Adalberg, 1889–1894: 211). Низка паремій застерігає від шлюбу з вродливою жінкою, оскільки вона приваблює багатьох, може бути невірною своєму чоловіку і навіть спричинити його загибель: *Kto bierze nadobną dziewczę, ten sieje dla wróblów pszenicę* (там само: 120); *Żona ładna zawsze zdradna* (там само: 654); *Kiedy nie chcesz być skrzywdzony, nie trzymaj w oknie złota i urodnej żony* (там само: 642); *Біда, як жінка бліда, але ж лиха година, коли жінка, як калина* (Плав'юк, 1996: 116); *Гроші, молода красна жінка і бистрі коні, то смерть* (Плав'юк, 1946: 84); *Хто жениться з красою, той буде жити з бідой* (там само: 120); *Красна жінка*

і бистрий кінь, то смерть (там само: 126); Жінка ладна усе зрадна (там само: 125).

В українських пареміях також побутує думка про те, що за красою, яка швидко минає, не варто ганятися, натомість слід подбати про більш практичні речі: *Краси не крають на тарелі; Красою не можна жити* (Плав'юк, 1946: 169); *Вродливою женою радіє, а з мудрою женою жити вміє* (Плав'юк, 1996: 116). До того ж вродливим жінкам приписують поганий характер: *Краса дре носа* (Плав'юк, 1946: 169); *Гарна пава пером, а жінка норовом* (Плав'юк, 1996: 116); *Красна ягода, та квасна* (Плав'юк, 1996: 293). Сказане переконує в слушності думки авторів «Короткого українсько-польського словника усталених виразів» про можливість віднайдення аналогів паремій в інших мовах, незважаючи на різну лексичну репрезентацію паремій та культурно-національну маркованість (Космеда та ін., 2017: 20).

Висновок

Аналіз польських й українських паремій, присвячених зовнішності жінок, дав змогу окреслити спільні та відмінні риси у сприйнятті жіночої краси в обох культурах. За результатами дослідження українській культурі притаманний лукізм і більша увага до зовнішності представниць жіночої статі, ніж польській. До того ж фразеологічно-паремійний матеріал української мови засвідчує ширший діапазон предметів порівняння жіночої краси, а також більшу кількість пестливих форм на їх позначення. Обом культурам властиве використання образів природи для опису жіночої вроди, проте українські паремії демонструють більшу схильність до поетизації та ідеалізації жіночого образу, натомість як польські підкреслюють цінність неприкрашеної жіночої краси.

Українські паремії представляють більш детальний опис рис обличчя представниць жіночої статі, зокрема кольору шкіри, очей і брів, що часто супроводжується яскравими метафорами та порівняннями. В обох культурах білий і рожевий колір обличчя асоціюється з красою, а засмагла шкіра має негативні конотації.

Як у польських, так і в українських прислів'ях та приказках об'єктом опису найчастіше постають або високі, або низькі представниці жіночої статі. Високих жінок в обох культурах асоційовано з деревами (тополя, верба), що символізують стрункість і красу. Повнота

жінки в минулому сприймалася як ознака здоров'я, добробуту та родючості, однак надмірна повнота або худоба викликали негативні асоціації. Паремійний матеріал обох мов засвідчує порівняння жіночої фігури з предметами і тваринами, що дає змогу створити яскравий образ та підсилює емоційний вплив, проте українські паремії дають більше деталей в описі жіночої фігури й характеризуються ширшим спектром порівнянь.

Одяг в українській і польській культурах був не лише предметом гардеробу, а й відображенням культурних кодів і соціальних ролей. Деталізуючи опис жіночого вбрання, українські паремії розкривають складну систему символів і значень, пов'язаних зі статусом, віком та ролями жінки.

Пози й рухова активність жінок репрезентовані невеликою кількістю паремій, серед яких українські приклади домінують. Порівняння рухів жінок із тваринним світом надають пареміям динамічності, емоційності й комічності та є свідченням поетичності народної творчості.

Досліджуваний фразеологічно-паремійний матеріал відображає поширені в українській і польській культурах стереотипні уявлення про жінок. Ідеться, з одного боку, про ідеалізацію жіночої краси, а з другого, – побоювання щодо невірності, легковажності та поганого характеру вродливих жінок. Ці протиріччя відображають складність і багатогранність уявлень про жіночу природу в традиційних культурах. Загалом аналіз паремій свідчить про те, що ідеали жіночої краси в польському та українському суспільстві мають багато спільного, але водночас відображають особливості кожної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Богдан, С. К.** (1998). *Мовний етикет українців: традиції і сучасність*. Київ: Рідна мова.
2. **Бойко, Н.** (2011). Стієкі словесні комплекси з гендерним компонентом в українській мові: об'єктивація ключових концептів. *Незгасимий СЛОВОСВІТ: зб. наук. праць на пошану проф. В. С. Калашиника* (с. 234–242). Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна.
3. **Гапеева, І. М.** (2018). Жіночі стереотипи в українських пареміях. *Science and Technology of the Present Time: Priority Development Directions of Ukraine and Poland: International Multidisciplinary Conference*, 4(1), 164–167.
4. **Жайворонок, В.** (2006). *Знаки української культури: словник-довідник*. Київ: Довіра.
5. **Капак, Ю. М.** (2010). Універсальне та ідіотетичне у вербалізації гендерних стереотипів (на матеріалі німецької та української фразеології). *Наукові записки [Національного університету Острозька академія]. Сер.: Філологічна*, 13, 268–275.
6. **Кісь, О.** (2012). Жінка в традиційній українській культурі (д.п. XIX – поч. XX ст.). Львів: Літопис.
7. **Ковальчук, М. С.**

& Алексеев, В. С. (2019). Мовне вираження гендерних стереотипів в українських фразеологізмах та пареміях. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*, 38 (Т. 1), 24–27. 8. **Кононенко, В. І.** (2002). *Мова. Культура. Стиль*. Київ-Івано-Франківськ: Плай. 9. **Космеда, Т. А.** (Ред.) & Карпенко Н. А., Осіпова Т. Ф. та ін. (2014). *Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика*. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди; Дрогобич: Коло. 10. **Космеда, Т.** Гоменюк, О., & Осіпова, Т. (2017). *Короткий українсько-польський словник усталених виразів: еквіваленти слова, фразеологізми, прислів'я та приказки*. Познань-Харків: КОЛО (Дрогобич). 11. **Лозицька, М.** (2021). Лінгвокультурний та прагматичний аспекти гендерно маркованих фразеологізмів сучасної німецької мови. (Дис. ... д-ра філософії). Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки. 12. **Пруднікова, А. О.** (2019). Гендер у фразеологізмах із загальними іменами. *Закарпатські філологічні студії*, 1(9), 125–129. 13. **Селіванова, О.** (2012). *Світ свідомості в мові*. Черкаси: Вид-во Ю. Чабаненко. 14. **Сукаленко, Т. М.** (2010). *Метафоричне вираження концепту жінка в українській мові*. Київ: Інститут української мови; Вид. дім Дмитра Бураго. 15. **Шкіцька, І. Ю.** (2024). Відображення стереотипних уявлень про жінок у пареміях: польсько-українські паралелі. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*, 10, 135–161. <https://doi.org/10.18523/lcmp2522-9281.2024.10.135-161> 16. **Olszewska, A.** (2023). Stereotypy płci w stałych wyrażeniach używanych w języku norweskim i polskim. *Język w Poznaniu (Dysertacje Wydziału Neofilologii UAM w Poznaniu)*, 13–14, 105–121. Poznań: Wyd-wo Ryst. 17. **Pauwels, A.** (1998). *Women changing language*. London-New York: Longman. 18. **Puda-Blockes, M.** (2016). 'Jak nie ma w domu chłopca, zgłupieje i Penelopa' – męskość i żeńskość w polskiej leksyce i frazeologii o proweniencji mitologicznej. *Socjolingwistyka*, XXX, 207–220. 19. **Skommer, G.** (2011). Baba jak Szwed, czyli o ksenofobii we frazeologii. *Folia Scandinavica*, Vol. 12. Poznań, 289–297.

ДЖЕРЕЛА

1. **Номис, М.** (уклад.). (2003). *Українські приказки, прислів'я і таке інше*. Київ: Либідь. 2. **Пазяк, М. М.** (уклад.). (2001). *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток*. Київ: Наукова думка. 3. **Панасенко, Т. М.** (уклад.). (2012). *Українські прислів'я і приказки*. Харків: Товариство «Бібколектор». 4. **Плав'юк, В. С.** (уклад.). (1946). *Приповідки або українсько-народна філософія. (Т. 1)*. Едмонтон: Альберта. 5. **Плав'юк, В. С.** (уклад.). (1996). *Українські приповідки. (Т. II)*. Едмонтон: Катедра української культури та етнографії ім. Гуцуляків, Альбертський університет Асоціація Українських Піонерів Альберти. 6. **УПТП: Українські прислів'я та приказки.** (1992). Київ: Товариство «Знання України». 7. **Adalberg, S.** (1889–1894). *Księga przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich*. Warszawa: Druk Emila Skińskiego. Wzięte z <http://surl.li/vgdusu/> 8. **Białek, M.** (2012). *Ilustrowany słownik przysłów*. Kraków: Greg. 9. **Przysłowia polskie.** (2012). **OLiMP.** Wzięte z <http://przyslowia-polskie.pl/>

REFERENCES

1. **Bohdan, S. K.** (1998). *Movnyi etyket ukraintiv: tradytsii i suchasnist [Ukrainian Language Etiquette: Traditions and Modernity]*. Kyiv: Ridna mova [in Ukrainian]. 2. **Boiko, N.** (2011). *Stiiki slovesni komplekсы z hendernym komponentom v ukrainskii movi: ob'iektivatsiia ključovykh kontseptiv [Set Phrases with a Gender Component in the Ukrainian Language: Objectification of Key Concepts]*. *Nezghasymyi SLOVOSVIT*.

- Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, 234-242 [in Ukrainian]. 3. **Нарпиевв**, I. M. (2018). Zhinochi stereotypy v ukrainskykh paremiiakh [Gender Stereotypes about Women in Ukrainian Proverbs]. *Science and Technology of the Present Time: Priority Development Directions of Ukraine and Poland: International Multidisciplinary Conference*, 4(1) (s. 164–167) [in Ukrainian]. 4. **Zhaivoronok**, V. (2006). *Znaky ukrainskoi kultury: slovnyk-dovidnyk [Symbols of Ukrainian Culture]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian]. 5. **Kapak**, Yu. M. (2010). Universalne ta idioetnichne u verbalizatsii hendernykh stereotypiv (na materialy nimetskoi ta ukrainskoi frazeolohii) [Universal and Idioethnic Aspects in the Verbalization of Gender Stereotypes (Based on German and Ukrainian Phraseology)]. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu Ostrozka akademii]*. Ser.: Filolohichna – Scientific Notes [of the National University of Ostroh Academy]. Ser: Philological, 13, 268–275 [in Ukrainian]. 6. **Kis**, O. (2012). *Zhinka v tradytsiinii ukrainskii kulturi (d.p. XIX – poch. XX st.) [The Woman in Traditional Ukrainian Culture (late 19th – early 20th centuries)]*. Lviv: Litopys [in Ukrainian]. 7. **Kovalchuk**, M. S. & Aleksieiev, V. S. (2019). Movne vyrazhennia hendernykh stereotypiv v ukrainskykh frazeolohizmakh ta paremiiakh [Verbal Representation of Gender Stereotypes in Ukrainian Phraseological Units and Sayings]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser.: Filolohiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser: Philology, 38. (T. 1), 24-27 [in Ukrainian]. 8. **Kononenko**, V. I. (2002). *Mova. Kultura. Styl [Language. Culture. Style]*. Kyiv-Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukrainian]. 9. **Kosmeda**, T. A. (Red.) & Karpenko N. A., Osipova T. F. ta in. (2014). *Henderna linhvistyka v Ukraini: istoriia, teoretychni zasady, dyskursyvna praktyka [Gender Linguistics in Ukraine: History, Theoretical Foundations, and Discursive Practice]*. Kharkiv: KhNPU im. H. S. Skovorody; Drohobych: Kolo [in Ukrainian]. 10. **Kosmeda**, T. & Homeniuk, O., Osipova, T. (2017). *Korotkyi ukrainsko-polskyi slovnyk ustalenykh vyraziv: ekvivalenty slova, frazeolohizmy, prysliv'ia ta prykazky [A Brief Ukrainian-Polish Dictionary of Set Expressions: Word Equivalents, Phraseologisms, Proverbs, and Sayings]*. Poznan-Kharkiv: KOLO (m. Drohobych) [in Ukrainian]. 11. **Lozytska**, M. (2021). Linhvokulturnyi ta prahmatychnyi aspekty henderno markovanykh frazeolohizmiv suchasnoi nimetskoi movy [Linguocultural and Pragmatic Aspects of Gender-Marked Phraseological Units in Contemporary German]. *Doctor's thesis*. Lutsk: Lesya Ukrainka Volyn National University [in Ukrainian]. 12. **Prudnikova**, A. O. (2019). Hender u frazeolohizmakh iz zahalnymy imenamy [Gender in Phraseological Units with General Names]. *Zakarpatski filolohichni studii – Transcarpathian Philological Studies*, 1(9), 125–129 [in Ukrainian]. 13. **Selivanova**, O. (2012). *Svit svidomosti v movi [The World of Consciousness in Language]*. Cherkasy: Yu. Chabanenko [in Ukrainian]. 14. **Sukalenko**, T. M. (2010). *Metaforychne vyrazhennia kontseptu zhinka v ukrainskii movi [Metaphorical Representation of the Concept of Woman in the Ukrainian Language]*. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy; Vyd. dim Dmytra Buraho [in Ukrainian]. 15. **Shkitska**, I. Yu. (2024). Vidobrazhennia stereotypnykh uiavlenn pro zhinok u paremiiakh: polsko-ukrainski paraleli [Stereotypical Representations of Women in Proverbs: Polish-Ukrainian Parallels]. *MOVA: KLASYCHNE – MODERNE – POSTMODERNE*, 10, 135–161. DOI: 10.18523/lcmp2522-9281.2024.10.135-161, <http://lcmp.ukma.edu.ua/article/view/318782> [in Ukrainian]. 16. **Olszewska**, A. (2023). Stereotypy plci w statych wyrazieniach uzywanych w jezyku norweskim i polskim [Gender Stereotypes in Norwegian and Polish Fixed Expressions]. *Język w Poznaniu (Dysertacje Wydziału Neofilologii UAM w Poznaniu)*, 13–14. Poznań: Wyd-wo Ryst, 105–121 [in Polish]. 17. **Pauwels**, A. (1998).

Women Changing Language. London-New York: Longman [in English]. 18. **Puda-Blokesz, M.** (2016). 'Jak nie ma w domu chłopca, zgłupieje i Penelopa' – męskość i żeńskość w polskiej leksyce i frazeologii o proveniencji mitologicznej ['When there is no Man at Home, Even Penelope will Become Stupid' – Masculinity and Femininity in Polish Lexis and Phraseology of Mythological Origin]. *Socjolingwistyka*, XXX, 207-220 [in Polish]. 19. **Skommer, G.** (2011). Baba jak Szwed, czyli o ksenofobii we frazeologii [A Woman Like a Swede, or on Xenophobia in Phraseology]. *Folia Scandinavica*, Vol. 12. Poznań, 289-297 [in Polish].

SOURCES

1. **Nomys, M.** (uklad.). (2003). *Ukraiński prykazky, pryslivia i take inshe [Ukrainian Proverbs, Sayings, and Other Folklore]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian]. 2. **Paziak, M. M.** (uklad.). (2001). *Ukraiński pryslivia, prykazky ta porivniannia z literaturnykh pamiatok [Ukrainian Proverbs, Sayings, and Comparisons from Literary Monuments]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]. 3. **Panasenko, T. M.** (uklad.). (2012). *Ukraiński prysliv'ia i prykazky [Ukrainian Proverbs and Sayings]*. Kharkiv: Tovarystvo «Bibkolektor» [in Ukrainian]. 5. **Plaviuk, V. S.** (uklad.). (1946). *Prypovidky abo ukraińsko-narodna filosofia [Sayings or Ukrainian Folk Philosophy]*. (T. 1). Edmonton: Alberta [in Ukrainian]. 6. **Plaviuk, V. S.** (uklad.). (1996). *Ukraiński prypovidky [Ukrainian Sayings]*. (T. II). Edmonton: Katedra ukraińskoi kultury ta etnohrafii im. Hutsuliakiv, Albertskiyi universytet Asotsiatsiia Ukrainskykh Pioneeriv Alberty [in Ukrainian]. 7. **УПТТ – Ukrainski pryslivia ta prykazky [Ukrainian Proverbs and Sayings]**. (1992). Kyiv: Tovarystvo «Znannia Ukrainy». 8. **Adalberg, S.** (1889–1894). *Księga przysłów, przypowieści i wyrażeń przysłowiowych polskich [The Book of Polish Proverbs, Sayings, and Proverbial Expressions]*. Warszawa: Druk Emila Skińskiego. Retrieved from <http://surl.li/vgdusu/> [in Polish]. 9. **Białek, M.** (2012). *Ilustrowany słownik przysłów [Illustrated Dictionary of Proverbs]*. Kraków: Greg [in Polish]. 10. **Przysłowia polskie [Polish Proverbs]**. (2012). **OLiMP**. Retrieved from <http://przyslowia-polskie.pl/> (in Polish).

Шкіцька Ірина Юрївна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності; Західноукраїнський національний університет; вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46009, Україна

Е-мейл: i.shkitska@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-0252-8111>

Shkitska, Iryna – Doctor of Science in Philology, Full Professor, Professor at the Department of Information and Sociocultural Activity; West Ukrainian National University; 11 Lvivska st., Ternopil, 46009, Ukraine

Стаття надійшла до редакції 19 січня 2025 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Шкіцька І. Ю. Вербалізація зовнішності жінки в польських і українських пареміях. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2025. Вип. 62. С. 102–121. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.09>

APA: Шкіцька, І. Ю. (2025). Вербалізація зовнішності жінки в польських і українських пареміях. *Лінгвістичні дослідження*, 62, 102–121. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.09>

ПРАГМАЛІНГВІСТИКА. ДИСКУРСОЛОГІЯ

УДК 811.161.2'373'42:351.862.2

Б. І. Дурнів

ЕВФЕМІЗАЦІЯ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ФУНКЦІЇ ТА СТРАТЕГІЇ

У статті досліджено феномен евфемізації сучасного публіцистичного мовлення воєнного стану на матеріалах телеграм-каналів та інтернет-ресурсів як основних платформ оперативного інформування населення. У межах дослідження проаналізовано лексико-стилістичні особливості евфемізмів, виявлено їхню роль у формуванні інформаційного простору, окреслено стратегії їхнього використання журналістами, редакторами, а також офіційними комунікаторами. Окрему увагу приділено визначенню комунікативних, маніпулятивних, психологічно-захисних і політико-ідеологічних функцій евфемізмів у текстах публіцистичного характеру, що з'являються в умовах воєнного конфлікту. З'ясовано також вплив евфемізації на сприйняття інформації реципієнтами та її ролі у формуванні громадської думки в умовах кризової комунікації.

Ключові слова: евфемізація, публіцистичне мовлення, воєнний стан, телеграм-канали, інтернет-ресурси, комунікативні стратегії, інформаційна війна, маніпуляція, функції мови, мовна репрезентація війни.

Durniev, B. Euphemization in Publicistic speech During Martial Arts: Strategies and Functions. *The analysis of euphemization in journalistic discourse during martial law is based on an interdisciplinary approach that combines linguistic, communicative, cognitive, and socio-political perspectives. This comprehensive strategy allows for an in-depth examination of the phenomenon, considering its linguistic structure and broader communicative functions in times of war. Primarily, discourse analysis is employed to explore euphemisms as integral elements of the communicative space, where language functions not only as a means of information transfer but also as a tool of influence and persuasion. This approach enables the interpretation of euphemisms within their political, ideological, emotional, and sociocultural contexts, which are especially significant under conditions of military conflict. The contextual-semantic analysis focuses on the internal structure of euphemistic expressions, examining their connotative meanings, semantic shifts, and mechanisms of meaning transformation. Special attention is paid to lexical strategies that obscure or soften harsh realities such as losses, destruction, defeat, or socially sensitive issues. Through the pragmatic-linguistic approach, euphemisms are analysed as speech*

units that perform specific communicative intentions: mitigating the psychological impact of information, protecting the emotional state of the audience, maintaining trust, or preserving the institutional image of communicators. This approach highlights the functional roles of euphemisms, particularly in the discourse of officials, military briefings, and media reports. The cognitive-discursive approach enables the examination of how euphemization contributes to the construction of mental representations of war, including the portrayal of the enemy, heroism, national identity, and trauma. Euphemisms are viewed as tools for shaping collective perceptions and ideologically charged models of reality. At the empirical level, the study incorporates elements of content analysis, focusing on posts from popular Telegram channels, official media pages, and war-related online resources. This allows the identification of frequent euphemistic units, thematic groupings, stylistic patterns, and recurring strategies of euphemization. Combining these approaches ensures a multi-level analysis of euphemization in wartime discourse, revealing the interplay between language, public consciousness, and the socio-political environment. It also provides insights into how linguistic practices shape public communication and influence perception during periods of crisis.

Keywords: *euphemization, journalistic discourse, martial law, Telegram channels, online media, communicative strategies, information warfare, manipulation, language functions, linguistic representation of war.*

Вступ

Евфемізація в публіцистичному мовленні під час воєнного стану є важливим інструментом, що дозволяє ефективно управляти інформаційними потоками та підтримувати психологічну стабільність населення. В умовах війни, коли громадянське суспільство стикається з величезним емоційним навантаженням, доречне використання евфемізмів допомагає пом'якшити трагічні реалії та зберегти моральний дух нації. Це є важливим чинником у забезпеченні стабільності, не тільки на рівні індивідуальних переживань, але й на рівні суспільного сприйняття війни та її наслідків.

Наукові дослідження засвідчують посилення уваги до евфемізації як мовного індикатора змін у суспільній свідомості та комунікації в умовах війни. С. М. Романчук аналізує трансформацію когнітивних механізмів мислення українців і вплив воєнної реальності на мовну картину світу, що сприяє активному використанню евфемізмів (Романчук, 2022: [http](#)). О. В. Тараненко досліджує евфемізацію в медійному і політичному дискурсі, наголошуючи на її ролі у пом'якшенні чи замовчуванні правди про війну (Тараненко, 2017: [http](#)). У колективній

монографії «Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика» Б. М. Ажнюк і вчені-однодумці розглядають евфемізацію як динамічний інструмент адаптації до нової реальності (Мова і війна..., 2024). Т. В. Кравченко (2023) зосереджується на мовних особливостях медіатекстів, де евфемізми часто виступають засобом емоційного впливу (Кравченко, 2023: [http](#)). Інтерв'ю з Тарасом Кремінем і публікації Радіо Свобода підкреслюють, що мова стала маркером національної ідентичності й спротиву, а евфемізація – елементом ідеологічної стратегії (Кремінь 2023: [http](#)), засобом глибшого осмислення подій (Радіо Свобода...: [http](#)).

Війна змінює мовні механізми, а публіцистика формує масову свідомість, використовуючи евфемізми як інструменти впливу. Попри наявні напрацювання, функції й стратегії евфемізації у цьому контексті ще недостатньо досліджені, що зумовлює потребу в глибшому аналізі. На цьому тлі тема статті репрезентує **актуальну** проблематику в сучасному мовознавстві.

Мета цієї наукової розвідки – дослідити специфіку евфемізації в публіцистичному мовленні в умовах воєнного стану засобом аналізу стратегій використання евфемізмів та виявлення їхніх комунікативних і соціально-психологічних функцій, зокрема впливу таких висловів на формування суспільної думки, емоційний стан реципієнтів і риторику публіцистичних текстів, що відображають воєнну реальність. Основними **завданнями** статті визначено такі: (1) описати основні стратегії евфемізації в публіцистичному мовленні періоду воєнного стану; (2) охарактеризувати комунікативні та соціально-психологічні функції евфемізмів; (3) проаналізувати вплив евфемістичних висловів на риторику публіцистичних текстів та суспільне сприйняття війни.

Методи дослідження

Реалізація поставлених завдань передбачає використання загальнонаукових методів, зокрема *аналізу* та *синтезу* – для виокремлення й узагальнення ознак евфемізації, розуміння зв'язку між формою та функцією евфемізмів; *методів індукції* та *дедукції* – для формулювання висновків на основі конкретних мовних фактів або навпаки – перевірки загальних гіпотез; *описовий метод* – для фіксації, систематизації й класифікації евфемістичних одиниць. Серед

специфічно лінгвістичних актуалізовано *метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу* – для виявлення значення евфемізмів у конкретних мовних ситуаціях; *дискурсивного аналізу* – для дослідження функціонування евфемізмів у структурі публіцистичного дискурсу; *семантичного аналізу* – для встановлення змістових змін у висловленнях, що відбуваються в результаті евфемізації; *функційно-стилістичного аналізу* – для визначення ролі евфемізмів у створенні тональності, емоційного забарвлення та риторичного впливу; *прагмалінгвістичний метод* – для аналізу намірів мовця й очікуваних реакцій реципієнта.

Виклад основного матеріалу

З початком повномасштабного вторгнення особливої ваги набули публічні комунікаційні ресурси, зокрема телеграм-канали, чати, сторінки в соціальних мережах та інші платформи оперативного інформування, що стали не лише джерелом новин, а й важливим інструментом формування суспільних настроїв, мобілізації громадської думки та підтримки психологічної стійкості населення.

Публіцистичні ресурси, зокрема телеграм-канали, новинні платформи та офіційні заяви, активно використовують мовні засоби з метою пом'якшення сприйняття трагічних подій і уникнення прямого викладення негативних або шокуючих фактів. Зокрема у випадках, коли йдеться про втрати чи відступ, часто застосовуються евфемістичні фрази, щоб замаскувати реальний стан справ. Замість того, щоб повідомити про відступ, можна почути фразу: «*Сили оборони відійшли на більш вигідні позиції*» (телеграм-канал «Оперативний ЗСУ»). Це упереджує виникнення небажаної паніки й зберегти бойовий дух серед військових і цивільних. Такі формулювання використовують також, коли говорять про труднощі з ресурсами чи матеріальним забезпеченням: «*Маємо тимчасові труднощі з логістикою*» (телеграм-канал «Оперативний ЗСУ»). У такому випадку евфемізм «тимчасові труднощі» дає можливість зберегти впевненість у вирішенні проблеми, не акцентуючи увагу на серйозних проблемах, що виникли в критичних умовах.

Використання евфемізмів часто слугує засобом емоційної підтримки суспільства, сприяє збереженню бойового духу та формує позитивне уявлення про дії українських сил, навіть у випадках, коли

за цими формулюваннями приховується складна або трагічна ситуація, зокрема значні втрати на фронті. Наприклад, повідомлення «*Наші воїни гідно зустріли ворога*» (телеграм-канал "24 Канал") наголошує на відвазі та мужності українських сил, коли фактично йдеться про складну ситуацію на фронті, де військові зазнали значних втрат; або повідомлення «*Знищено ворожу техніку*» (телеграм-канал "Київ Оперативний") дає змогу уникнути точних даних щодо кількості знищених об'єктів, створюючи враження про масштабну перемогу.

Іронія та сарказм в умовах війни набувають функції не лише емоційного розрядження, а й стратегії психологічного захисту, адже засобом використання таких термінів, як «приліт» або «бавовна» досягається певне пом'якшення сприйняття складних і небезпечних ситуацій. Ці евфемізми, що позначають вибухи чи атаки, зокрема від безпілотників, виконують функцію зниження емоційного напруження, дозволяючи аудиторії легше переносити стресову інформацію, а також утримувати моральний дух, уникаючи прямого викладення трагедії та руйнівних наслідків, порівн.: «*Сьогоднішня бавовна в Белгороді*» (телеграм-канал «Труха Україна») – повідомлення про атаку на територію росії, що в контексті жорсткої воєнної агресії окупантів сприймається українцями як іронічне і навіть десь як саркастичне, що допомагає знизити рівень напруження серед людей, які можуть відчувати страх або тривогу від повідомлень про воєнні події.

У новинах можна побачити евфемістичні формулювання, що маскують жорстокі реалії війни. Наприклад, замість фрази «*вбиті*» або «*загинули*» використовують більш м'яке, на зразок: «*Цивільні постраждали в результаті бойових дій*» (телеграм-канал «Труха Україна»). Це зменшує емоційний вплив повідомлення й дає можливість уникнути надмірної тривоги серед населення. Також, замість використання терміна «*окупація*» або «*анексія*», використовують формулювання «*тимчасово не під контролем*», що створює в реципієнта відчуття, що ситуація є тимчасовою і підлягає зміні в майбутньому.

Не менш важливою є і роль офіційних заяв. Генеральний штаб Збройних Сил України у своїх зведеннях часто використовує евфемізми для того, щоб уникати висвітлення драматичних подій в усій їхній складності. Наприклад, «*Завдано ураження*» (телеграм-канал «Оперативний ЗСУ») використовується на позначення ситуації без конкретної вказівки на чисельність втрат або типи збитків. Це дає

змогу контролювати публічні наративи й уникати формування в громадян враження про повну безнадійність ситуації. Це також підтверджує приклад повідомлення про активність ворога. Замість фрази «*ворог прорвав оборону*» повідомляють: «*Ворог намагається здійснити наступ*» (телеграм-канал «Оперативний ЗСУ»). Це не дає чіткої інформації про ситуацію, але дозволяє зберегти оптимістичний тон та уникнути негативних емоцій, що можуть виникнути в слухачів або читачів. Аналогічно, конструкції на кшталт «*зниження наступального потенціалу противника*» (сайт новин "РБК-Україна") замінюють більш конкретні вислови, що могли би прямо вказувати на значні втрати або ускладнення у веденні бойових дій.

Отже, евфемізми виконують важливі комунікативні функції, спрямовані на адаптацію інформації з метою збереження балансу між об'єктивною реальністю війни та необхідністю підтримання морального стану як військовослужбовців, так і цивільного населення. Використання мовних конструкцій такого типу допомагає зберегти надію на перемогу та підтримувати позитивний наратив навіть у найскладніші моменти.

Евфемізація в публічному дискурсі в умовах воєнного стану постає як стратегічний інструмент комунікації, що дозволяє пом'якшувати емоційне навантаження, підтримувати моральний дух населення та здійснювати контроль над сприйняттям інформації. Розгляньмо основні з них.

Стратегія пом'якшення негативних наслідків (заміщення, або делікатизації), одна з основних стратегій евфемізації – заміна виразів, що прямо вказують на руйнування, смерть чи катастрофічні події, на менш емоційно насичені формулювання, порівн.: *підвищений рівень загрози* замість *масований ракетний обстріл*; *складна ситуація* замість *зруйноване місто*. Це також пом'якшення негативних наслідків війни, особливо коли йдеться про військові втрати чи поразки. Це дозволяє зберегти позитивний імідж та уникнути емоційного перевантаження, порівн.: *Загроза була нейтралізована, втрати серед цивільного населення мінімальні* (сайт новин «5 канал»). Це формулювання зменшує акцент на жертвах і руйнуваннях, надаючи більш оптимістичне уявлення про ситуацію. Замість того, щоб прямо зазначати про великі втрати, використовується м'яке слово «*мінімальні*», що дозволяє сприймати ситуацію з меншим емоційним навантаженням. Таке

пом'якшення допомагає зберігати моральний дух серед населення та знижує рівень тривоги, дозволяючи уникнути паніки.

Стратегія героїзації та підвищення патріотичного духу (позитивної репрезентації, або переосмислення) – використання евфемізмів, що підсилюють образ мужності, жертвовності та національної єдності, порівн.: *героїчно загинув замість загинув у бою; незламні воїни замість військові*. Такі евфемізми підкреслюють відвагу та силу українських військових навіть у важких ситуаціях, порівн.: *Наші захисники демонструють стійкість і мужність у найскладніших умовах* (новинний портал «Українська правда»). Цей вираз допомагає уникнути фокусу на можливих поразках або труднощах, натомість підкреслюючи силу й відданість армії. Ця стратегія підвищує національну свідомість і підтримує патріотичний дух серед цивільних і військових. Вона також сприяє створенню позитивного іміджу армії на міжнародному рівні.

Стратегія інтернаціоналізації конфлікту (фреймування, або геополітичного узагальнення) – використання таких формулювань, що виводять події війни в ширший міжнародний контекст, підкреслюючи глобальний характер загрози *боротьба за європейські цінності, спільний спротив цивілізованого світу*. У повідомленнях, спрямованих на міжнародну аудиторію, евфемізми використовуються для мінімізації гостроти ситуації та підтримки дипломатичного діалогу, порівн.: *Тимчасово непідконтрольні території замість окуповані території* — це формулювання надає більш нейтральний відтінок і дозволяє уникнути критичних оцінок, що можуть ускладнити міжнародні відносини (телеграм-канал «Новини України»). Це сприяє збереженню дипломатичного балансу й підтримує позитивний імідж України на міжнародній арені.

Стратегія збереження оптимізму, або делікатизації – формулювання, які знижують рівень тривоги та орієнтують на позитивне бачення ситуації, навіть у критичних умовах, порівн.: *енергетична система тримається замість масштабні відключення електроенергії*. Коли йдеться про наслідки ворожих атак або руйнування, евфемізми можуть використовуватися для зниження емоційної напруги і підкреслення того, що ситуація під контролем, порівн.: *Обстріли спричинили незначні пошкодження інфраструктури, однак ситуація стабільна* (сайт новин «РБК-Україна»). Це формулювання надає

менш драматичне уявлення про наслідки атак, підкреслюючи, що ситуація не є критичною. Мінімізація наслідків атак через евфемізми допомагає знизити емоційний ефект і заспокоїти громадськість, підвищуючи рівень довіри до органів влади.

Стратегія обмеження деталей про втрати, або уникнення передбачає навмисне узагальнення або опущення інформації про жертви серед цивільного населення та руйнування, порівн.: *є втрати; ситуація з'ясовується*. Використання евфемізмів для опису мирних жертв зменшує емоційний вплив, зберігаючи баланс між правдою та підтримкою громадянської стійкості, порівн.: *У результаті бойових дій постраждали мирні жителі (телеграм-канал «Труха Україна»)*. Це формулювання зменшує жорсткість висвітлення теми жертв серед цивільних, зберігаючи емоційне дистанціювання від цієї трагічної ситуації. Така стратегія дозволяє уникнути надмірної паніки серед цивільного населення та зберегти спокій у складних ситуаціях.

Стратегія опису евакуації, або заміщення – евфемістичне подання процесів переміщення населення з небезпечних регіонів з акцентом на організованість і безпечність, порівн.: *організований виїзд населення; тимчасове переміщення*. Коли мова йде про евакуацію населення з небезпечних територій, публіцисти використовують евфемізми, щоб зберегти відчуття організованості та контролю в процесі, порівн.: *Проводиться планова евакуація мирних жителів з зони активних бойових дій (сайт новин «Укрінформ»)*. Це формулювання зменшує емоційне навантаження, наголошуючи, що процес є частиною плану. Евфемізми в контексті евакуації допомагають зберегти спокій серед населення, надаючи процесу організованості та прогнозованості.

Висновки

Евфемізація в публіцистичному мовленні воєнного часу виконує низку ключових комунікативних функцій, що зумовлюють її стратегічне значення в умовах інформаційної напруги. Передусім вона спрямована на пом'якшення емоційного навантаження, підтримання морального стану населення, героїзацію військових дій, регуляцію сприйняття соціальної дійсності та формування довіри до офіційних джерел. Усі ці функції реалізуються крізь низку мовних стратегій, які узгоджуються з комунікативною метою і соціальним контекстом публічного дискурсу.

У сучасному воєнному медіапросторі особливо помітними є такі стратегії: пом'якшення негативних наслідків (нейтралізація або заміна лексем із високим емоційним потенціалом), збереження оптимізму (акцент на позитивних перспективах навіть за умов критичних ситуацій), героїзація (піднесення образу захисника як символу сили та єдності), інтернаціоналізація конфлікту (надання локальним подіям глобального виміру), обмеження деталей про втрати (узагальнення або опущення чутливих фактів) та опис евакуації в нейтрально-планових термінах. Застосування таких стратегій забезпечує не лише формування потрібного емоційного фону, а й вибудовування цілісної інформаційної позиції, що забезпечує стійкість суспільства перед загрозами воєнного часу. Водночас важливо наголосити, що ефективність евфемізації залежить від дотримання балансу між делікатністю вислову та об'єктивністю змісту. Надмірне або маніпулятивне використання евфемізмів може викликати викривлене сприйняття реальності й зниження довіри до мовця.

Отже, евфемізація в умовах війни є багатофункціональним інструментом мовної репрезентації, який виконує не лише психологічну й емоційну, а й соціально-стратегічну функцію, проте потребує виваженого та етично обґрунтованого застосування. Перспективним напрямом є вивчення ролі евфемізації в міжнародному контексті, зокрема, як вона формується в медіа глобальної аудиторії, та її вплив на сприйняття війни в інших країнах.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ажнюк, Б. М.** (ред.) (2024). Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика. Узято з https://chtyvo.org.ua/authors/Azhniuk_Bohdan/Mova_i_viina_dynamika_movnoi_systemy_i_movna_polityka/
2. **Кравченко, Т. В.** (2023). Аналіз лінгвальних характеристик корпусу медіатекстів тематики “війна в Україні”. Узято з <http://philology.visnyk.zu.edu.ua/article/view/277080>
3. **Кремін, Т.** (2023). Українська мова стала маркером ставлення до війни: Інтерв'ю. Узято з <https://detector.media/infospace/article/209767/2023-04-05-taras-kremin-ukrainska-mova-stala-markerom-stavlennya-do-viyny/>
4. **Радіо Свобода** – Війна і мова: як агресія Росії прискорила «лагідну українізацію». Узято з <http://radiosvoboda.org/a/viyna-i-ukrayinska-mova/32820956.html>
5. **Романчук, С. М.** (2022). Основні проблеми сучасної української когнітивної лінгвістики в умовах війни. Узято з <http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/35/4.pdf>
6. **Содомора, А.** про вплив слова, війну і завдання для українців: Інтерв'ю Узято з <https://www.radiosvoboda.org/a/sodomora-pro-pereklad-viynu-movu-yak-zbroyu/32404570.html>
7. **Тараненко, О.** (2017). Долання евфемізації в “мові війни” українського медійного та політичного дискурсу. Узято з <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/apr/16140/tararenko.pdf>

ДЖЕРЕЛА

8. 5 канал (2023). Загроза була нейтралізована, втрати серед цивільного населення мінімальні. *5.ua*. Узято з <https://www.5.ua> 9. **Українська правда** (2023). Наші захисники демонструють стійкість і мужність у найскладніших умовах. *pravda.com.ua*. Узято з <https://www.pravda.com.ua>; 10. **РБК-Україна** (2023). Обстріли спричинили незначні пошкодження інфраструктури, однак ситуація стабільна. *rbc.ua*. Узято з <https://www.rbc.ua>. 11. **Укрінформ** (2023). Проводиться планова евакуація мирних жителів з зони активних бойових дій. *ukrinform.ua*. Узято з <https://www.ukrinform.ua> 12. **Новини України**. (2023). Тимчасово непідконтрольні території. *Telegram*. Узято з https://t.me/ukraine_news 13. **Оперативний ЗСУ**. (2023). Сили оборони відійшли на більш вигідні позиції. *Telegram*. Узято з <https://t.me/operativnoZSU> 14. **Труха Україна**. (2023). У результаті бойових дій постраждали мирні жителі. *Telegram*. Узято з https://t.me/trukha_ua 15. **Громадське телебачення**. (2023). Як медіа маніпулюють інформацією під час війни. *hromadske.ua*. Узято з <https://hromadske.ua> 16. **Київ Оперативний**. (2023). Пошкодження внаслідок обстрілів: ситуація в столиці контролювана. *Telegram*. Узято з <https://t.me/kyivoperativ> 18. **24 Канал**. (2023). Військові ЗСУ завдали удари по ворожих позиціях, обстановка стабільна. *Telegram*. Узято з <https://t.me/24kanal>

REFERENCES

1. **Azhniuk, B. M.** (red.) (2024). *Mova i viina: dynamika movnoi systemy i movna polityka* [Language and War: the Dynamics of the Language System and Language Policy]. Retrieved from https://chtyvo.org.ua/authors/Azhniuk_Bohdan/Mova_i_viina_dynamika_movnoi_systemy_i_movna_polityka/ 2. **Kravchenko, T. V.** (2023). Analiz linhvalnykh kharakterystyk korpusu mediatekstiv tematyky "viina v Ukraini" [Analysis of the Linguistic Characteristics of the Corpus of Media Texts on the Topic of 'War in Ukraine']. Retrieved from <http://philology.visnyk.zu.edu.ua/article/view/277080> 3. **Kremin, T.** (2023). *Ukrainska mova stala markerom stavlennia do viiny: Interviu* [The Ukrainian Language has Become a Marker of Attitude to War: Interview]. Retrieved from <https://detector.media/infospace/article/209767/2023-04-05-taras-kremin-ukrainska-mova-stala-markerom-stavlennya-do-viyny/> 4. **Radio Svoboda – Viina i mova: yak ahresia Rosii pryskoryla «lahidnu ukrainizatsiiu»** [Radio Liberty – War and Language: How Russia's Aggression has Accelerated 'Gentle Ukrainisation']. Retrieved from <http://radiosvoboda.org/a/viyna-i-ukrayinska-mova/32820956.html> 5. **Romanchuk, S. M.** (2022). *Osnovni problemy suchasnoi ukrainskoi kohnityvnoi linhivistyky v umovakh viiny* [The Main Problems of Modern Ukrainian Cognitive Linguistics in the Conditions of War]. Retrieved from <http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/35/4.pdf> 6. **Sodomora, A.** Pro vplyv slova, viinu i zavdannia dlia ukraintsiv: Interviu [On the Influence of Words, War and the Task for Ukrainians: An Interview] Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/sodomora-pro-pereklad-viynu-movu-yak-zbroiu/32404570.html> 7. **Taranenko, O.** (2017). *Dolannia evfemizatsii v "movi viiny" ukrainskoho mediinoho ta politychnoho dyskursu* [Overcoming Euphemism in the 'Language of War' of Ukrainian Media and Political Discourse]. Retrieved from <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/apr/16140/tararenko.pdf>

SOURCES

8. 5 Channel (2023). Zahroza bula neutralizovana, vtraty sered tsyvilnoho naselennia minimalni [The threat has been neutralized, losses among the civilian population are minimal]. *5.ua*. Retrieved from <https://www.5.ua> [in Ukrainian]. **9. Ukrainska Pravda** (2023). Nashi zakhysnyky demonstroiut stiikist i muzhnist u naiskladnishykh umovakh [Our defenders demonstrate resilience and courage under the most difficult conditions]. *pravda.com.ua*. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua> [in Ukrainian]. **10. RBK Ukraine** (2023). Obstrily sprychynyly neznachni poshkodzhennia infrastruktury, odnak sytuatsiia stabilna [Shelling caused minor infrastructure damage, but the situation is stable]. *rbc.ua*. Retrieved from <https://www.rbc.ua> [in Ukrainian]. **11. Ukrinform** (2023). Provodytsia planova evakuatsiia myrnykh zhyteliv z zony aktyvnykh boiovykh dii [Planned evacuation of civilians from active combat zones is underway]. *ukrinform.ua*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua> [in Ukrainian]. **12. News of Ukraine**. (2023). Tymchasovo nepidkontrolni terytorii [Temporarily uncontrollable territories]. *Telegram*. Retrieved from https://t.me/ukraine_news [in Ukrainian]. **13. Operativnyi ZSU** (2023). Syly oborony vidiishly na bilsh vyhidni pozysii [The Defense Forces have repositioned to more advantageous positions]. *Telegram*. Retrieved from <https://t.me/operativnoZSU> [in Ukrainian]. **14. Trukha Ukraine** (2023). U rezultati boiovykh dii postrazhdaly myrni zhyteli [As a result of military actions, civilians were injured]. *Telegram*. Retrieved from https://t.me/trukha_ua [in Ukrainian]. **15. Hromadske Television**. (2023). Yak media manipuliuiut informatsiieiu pid chas viiny [How media manipulate information during wartime]. *hromadske.ua*. Retrieved from <https://hromadske.ua> [in Ukrainian]. **16. Kyiv Operational**. (2023). Poshkodzhennia vnaslidok obstriliv: sytuatsiia v stolytsi kontrolovana [Damage from shelling: the situation in the capital is under control]. *Telegram*. Retrieved from <https://t.me/kyivoperativ> [in Ukrainian]. **17. 24 Channel** (2023). Viiskovi ZSU zavdaly udary po vorozhykh pozysiiakh, obstanovka stabilna [Ukrainian forces struck enemy positions, the situation remains stable]. *Telegram*. Retrieved from <https://t.me/24kanal> [in Ukrainian].

Дурнев Богдан Ігорович – аспірант кафедри української мови імені професора Л. А. Лисиченко, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; вул. Алчевських, 29, м. Харків, 61002, Україна.

E-mail: durnevbogdan@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-7196-8234>

Durniev, Bohdan – PhD student of the Professor L. Lysychenko Ukrainian Language Department, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; 29 Alchevskikh st., Kharkiv, 61002, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 30 березня 2025 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Дурнев Б. І. Евфемізація в публіцистичному мовленні під час воєнного стану: функції та стратегії. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна*. Харків, 2025. Вип. 62. С. 122–132. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.10>

APA: Дурнев, Б. І. (2025). Евфемізація в публіцистичному мовленні під час воєнного стану: функції та стратегії. *Лінгвістичні дослідження*, 62, 122–132. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.10>

СТЕРЕОТИП У ДОСЛІДНИЦЬКОМУ ПОЛІ ЛІНГВІСТИКИ

Стаття присвячена огляду студіювання стереотипів у лінгвістиці. Стереотипи, які більше століття вивчаються у гуманітаристиці, привертають увагу лінгвістів наприкінці 20-го століття. У загальному лінгвістичному трактуванні стереотип визначається як фіксоване у мові й доступне через мову уявлення про соціальну групу чи явище. Оприявлення стереотипів у мові здійснюється лексико-семантичними, стилістичними та прагматичними засобами. Відображення стереотипів у мові розглядається з різних ракурсів лінгвістики, які досліджують їхню мовну форму й вплив стереотипів на процес комунікації.

Ключові слова: стереотип, соціолінгвістика, етнолінгвістика, психолінгвістика, когнітивна лінгвістика.

Lyubymova, S. Stereotype in the Research Field of Linguistics. *The article is devoted to an overview of the linguistic study of stereotypes that have been the focus of research in the humanities since the 1920s. In the late 20th century, stereotypes began to attract the attention of linguists who interpret them as fixed in language and accessible through language representations of social groups or phenomena. Stereotypes manifest in language through lexical and semantic, stylistic and pragmatic means. In the sociolinguistic interpretation, a stereotype is a linguistic manifestation of beliefs shared by the majority of a language community. Given ethnolinguistics, a stereotype is a schematised and emotionally colored image of an ethnic group, expressed in statements, which reflect simplified knowledge about the characteristics and behaviour of representatives of a particular national culture. Ethnolinguistic studies have proved the complexity and multifaceted nature of stereotypes, their relativity, moderate variability, and susceptibility to ideological profiling. From the psycholinguistic perspective, a stereotype is a communicative unit representing socially approved requirements that influence an individual's consciousness and form the corresponding motivations. The evaluative nature of stereotypes conditions similar associative reactions in the minds of community members. In cognitive linguistics, a stereotype is a mental structure expressed in language. Stereotypes are formed in evaluative categorisation, which is a mental process of distinguishing and assessing salient features of social phenomena and groups by cultural values and social standards. Belief changes affect the transformation of stereotypes: they are updated and transformed according to cognitive models inherent in a particular language community.*

Keywords: stereotype, sociolinguistics, ethnolinguistics, psycholinguistics, cognitive linguistics.

Вступ

Лінгвістика постійно збагачує свою терміносистему, впроваджуючи терміни, що були введені в інших науках. Так термін “стереотип”, який все частіше використовують у своїх дослідженнях лінгвісти, був упроваджений у наукове вживання в 1922 році американським соціологом і політологом В. Ліппманом. “Стереотип” первісно позначав копію форми з металевої плити, яку сконструював французький друкар Ф. Дідо у 1798 році для прискорення набору тексту. У 18-му столітті виникає похідний термін “стереотипія”, що використовується в психіатрії для позначення схильності до повторення одного і того самого акту психічної діяльності.

Термін “стереотип”, що походить від давньогрецького прикметника *στερεος* у значенні ‘твердий, сильний, нерухомий’ (Liddell & Scott, 1853: 1382), є об’єктом дослідження різних наукових дисциплін, досягнення яких становлять підґрунтя для студіювання стереотипів у лінгвістиці. Важливим здобутком соціальної психології, що системно вивчає стереотипи з 20-х років ХХ століття, стереотип визнано поширеним у суспільстві схематизованим та емоційно навантаженим образом соціального об’єкта (Fisheman, 1956; Hall, 1992; Shneider, 2004).

З погляду семіотики стереотип є особливим знаком, який формується на основі як інтенціональних, так й екстенціональних властивостей соціальних груп (Vinacke, 1957: 229). Стереотипи визнано конвенціональними знаками культури, що автоматично відтворюються у типовій лексиці, прислів’ях, ідіомах і кліше (Genette, 1997; Riffaterre, 1960).

Усе більшу увагу дослідники приділяють проблемам участі мови в стереотипізації – процесі формування, відтворення й поширення стереотипів мовними засобами. **Метою** цієї роботи є аналіз і систематизація досліджень стереотипів у різних галузях лінгвістиці. **Завданнями** дослідження є такі: 1) проаналізувати основні напрями дослідження стереотипів у лінгвістиці; 2) з’ясувати їхнє предметне поле; 3) визначити головні здобутки лінгвістичних розвідок стереотипів.

Методи дослідження

У статті використані методи аналізу, синтезу та опису, основне завдання яких – дослідити напрацювання щодо стереотипів у лінгвістичному аспекті та конкретизувати вживання поняття “стереотип”

у межах різних лінгвістичних напрямів, встановити відмінність поняття “стереотип” і “концепт” у когнітивній лінгвістиці й надати лінгвокогнітивне визначення стереотипу.

Виклад основного матеріалу

На зламі ХХІ століття, коли в гуманітарних науках було безперечно визнано роль мови в процесах освоєння світу, увага дослідників зосереджується на дослідженні мовної форми й впливу стереотипів на процес комунікації. Стереотип розглядається як мовний зворот, що повторюється автоматично. Мовне оприявлення стереотипів дослідники вбачають у повторюваності характеристик у різних висловлюваннях та їхньому закріпленні за вербальними засобами (Марчишина, 2018; Bartmiński & Panasiuk, 1993; Bartmiński, 1998, 2017). Мова упорядковує й зберігає систему стереотипів (Sapir, 1921: 4). Оскільки «мовні вирази довговічніші за виражений ними ментальний зміст», стереотипи у своїй вербальній формі можуть зберігатись навіть тоді, коли їхнє значення вже не актуальне для соціокультурної спільноти (Мельничук, 2019).

У загальному сенсі стереотип визначають фіксованим у мові й доступним через мову уявленням про об'єкт, сформованим у певній соціальній рамці, яка вказує, чим є об'єкт, який він має вигляд, як діє і як трактується людиною. У список «стабілізованих у мові характеристик», що відображають стереотипи, Є. Бартмінський включає: (1) засоби номінації; (2) переносні значення слів; (3) значення дериватів; (4) фразеологізми; (5) прислів'я; (6) семантичні структури складних речень (протиставні й причинно-наслідкові речення) (Bartmiński, 1988). Іменники активізують зміст стереотипів, який асоціюється з категорією (Beukeboom & Burgers, 2019: 7–14). Отже, оприявлення стереотипів у мові здійснюється лексико-семантичними, стилістичними та прагматичними засобами.

На лексичному рівні стереотипи фіксуються номінаціями, що закріплюють за об'єктом не тільки ім'я, але й культурні асоціації та конотації. Найчастіше стереотипні уявлення відображаються в конотаціях слів, у тій частині значення, що виражає характерне для даної національної спільноти ставлення до об'єкта, яке впливає на вживання слова у дискурсивній практиці (Lyubymova, 2017). Номінація стереотипів спрямована прагматичною пресупозицією, що встановлює

правила користування мовними знаками на основі певних переконань або припущень і передбачає оцінювання фрагментів соціального світу з позиції цінностей культури. Лексичне оприявлення стереотипу відбувається в культурно-історичному контексті й залежить від комунікативних цілей мовця (Beukeboom & Burgers, 2019: 13).

На синтаксичному рівні мовне оприявлення стереотипів виражається в пропозиційних структурах, які передають суб'єктно-предикатні відношення (Грибок, 2014). У дискурсі стереотипи проявляються: (1) у тематичному контексті; (2) у лексико-граматичній формі подання інформації (Beukeboom & Burgers, 2019: 7); (3) у риторичних і стилістичних прийомах (Dijk, 1996). Предикативні конструкції репрезентують стереотип через оцінку ознак, які є національно обумовленими, тому в іншій культурі вони можуть бути незрозумілі (Бацевич, 2004: 258–259).

Відображення стереотипів у мові розглядається з різних ракурсів лінгвістики. У соціолінгвістичному трактуванні (Coulmas, 1981; Quasthoff, 1978) стереотип є мовним оприявленням переконань, які поділяє більшість мовної спільноти. Виникаючи в процесі спілкування, стереотипи мають логічну форму суджень, у яких у спрощеній та узагальненій манері при наявності емоційної оцінки іноді необґрунтовано надається чи заперечується існування певних властивостей, ознак і поведінки об'єктів суспільного середовища (Quasthoff, 1978: 28). У формі фіксованих словосполучень вони породжуються на перетині узусу та мовної системи як характеристики стилю життя певної соціальної групи. Оприявлення стереотипів у мові відбувається внаслідок створення певної соціальної ситуації (Coulmas, 1981: 66–69). Дослідження стереотипів у соціолінгвістичному ракурсі спрямовано на конотації, які є «соціальними значеннями» (Coulmas, 1981: 14), і на пропозиції, що виникають на тлі контексту спілкування.

З погляду етнолінгвістики (Кісь, 2002; Шеремета, 2015; Шутова, 2016; Bartmiński, 1998, 2017), стереотип співвідноситься зі змістовною стороною мови й національної культури. Як зазначають дослідники, етностереотипи є вираженими у висловлюваннях схематизованими й емоційно забарвленими образами своєї або чужої етнічної спільноти, які відображають спрощене знання про особливості й поведінку представників певної національної культури. Мовна реалізація етнічних стереотипів, окрім вираження у внутрішній формі етнізмів, здійснюється різноманітними засобами, серед яких: анекдоти,

паремії, деривації та конотації (Бассай, 2016). Етнолінгвістичні розвідки довели складність і багатогранність стереотипів, їхню відносність, помірну змінюваність та сприйнятливість до ідеологічного профілювання (Bartmiński, 2017: 125).

У психолінгвістичному ракурсі (Завгородня, 2003; Морозова, 2018) стереотип інтерпретується як комунікативна одиниця певного етносу, яка через репрезентацію соціально санкціонованих потреб впливає на свідомість особистості і формує відповідні мотивації. На психOVERбальному рівні фіксовані в мові стереотипи викликають у свідомості представників певної спільноти деякий мінімум подібних асоціативних реакцій за низкою семантичних ознак оцінного характеру (Лавлінський, 2016: 17). Асоціації розвиваються у відповідь на повторюваність звернення до певних стереотипів, ознаки яких відображають їх значимість у фізичному та мовному середовищі (Squire, 1992). Комунікативна поведінка людини асоціюється із приналежністю її до певного соціуму, тобто стандарти мовленнєвої поведінки співвідносяться з реальною стратифікацією суспільства (Морозова, 2018: 79).

Зроблені за допомогою студентлометрії (замірів реакції зіниць) дослідження механізмів впливу стереотипів на висновки й припущення щодо суспільного середовища показали, що умовиводи, які роблять люди, залежать від стереотипних уявлень та не пов'язані прямо з конкретними лінгвістичними виразами (Fischer & Engelhardt, 2017). Використовуючи експериментальні засоби, дослідники довели, що соціальні медіа й телебачення є засобами, що активно впливають на розповсюдження й закріплення стереотипів (Gygax et al., 2016).

У лінгвокогнітології стереотип визнано ментальною схематичною структурою, вираженою в мові (Bodenhausen & Macrae, 1998; Ashmore & Del Boca, 2017; Beukeboom & Burgers, 2019). Когнітивний напрям у дослідженнях стереотипів було окреслено автором терміна “стереотип” У. Ліппманом, який стверджував, що стереотипи є ментальними “картинками”, які мають функцію спрощувати процес сприйняття соціального середовища (Lippmann, 1961). Ліппман звернув увагу на те, що глибоко укорінені та стійкі уявлення направляють і формують оцінні процеси в суспільстві.

Когнітивна парадигма, яка змінює погляд на процеси розпізнавання образу, ідентифікацію об'єкта, його категоризацію та номінацію, впливає на дослідження стереотипів, які визнаються формами

свідомості, що передбачає виявлення подібності та відмінності з вже встановленими категоріями. При цьому категоризуються насамперед емоційні та ціннісні характеристики людини, групи чи явища (Fiske & Fiske, 2010). Відмінністю стереотипізації від категоризації є емоційно-оцінне сприйняття, яке відбувається в певному контексті. Тому емоція відзначає помітні характеристики, які стають сигналами для розпізнавання стереотипів. Стереотипізація залучає до роботи різні структури головного мозку, які підтримують загальні форми семантичної пам'яті, пошук та активацію понять, беруть участь у формуванні вражень й утворюють мережі стереотипів в мозку (Amodio, 2014: 675). Поява стереотипів викликана необхідністю впорядкування і класифікації навколишнього світу і зумовлена принципом економії ментальних ресурсів людини, за яким у людській свідомості виділяються одні якості об'єктів, та затемнюються інші.

На відміну від концептів, що у лінгвокогнітології визначають як ментальні одиниці, які зберігають багатогранну інформацію про світ, стереотипи вважають одиницями колективного несвідомого, які спрямовують ідентифікацію й сприйняття суспільно важливої інформації. Соціокультурний концепт і соціокультурний стереотип є наслідками категоризації, але стереотип – це окремий випадок емоційно-оцінної категоризації, тому що розподіл важливої для суспільства інформації відбувається за оцінкою, яка викликає відповідні почуття.

Це зумовлює особливості мовної реалізації: концепти проявляються в найрізноманітніших засобах вербалізації дійсності, тоді як наявність стереотипу в мові виразно відображено в інтерпретативному означуванні, у формі конотацій і прагматичних пресупозицій (Lawton, 2016).

Головною відмінністю соціокультурного стереотипу від концепту в лінгвокогнітивному ракурсі вважаю його настановний характер, який передано в емоціях й оцінках певної категорії чи явища. Стереотип є когнітивною структурою, що складається з набору ознак і їхніх оцінок. Стереотипи містять як дескриптивні, наприклад, помітні особливості членів категорії, так і оцінні характеристики, що утворюють взаємозв'язок і проявляються різною мірою на всіх рівнях мови. У структурі деяких стереотипів превалюють оцінні характеристики, в інших – дескриптивні. Оцінні характеристики виражені на лексичному рівні і на рівні дискурсу (Niebrzegowska-Bartmińska, 2013: 207).

Позначення відіграє певну роль у переданні характеристик стереотипу. Існує двосторонній зв'язок між найменуванням і сприйняттям об'єкта стереотипізації: назва з'являється внаслідок визначеного ставлення, потім вже найменування викликає певний тип сприйняття (Beukeboom & Burgers, 2019: 13) через експресивність лексики на позначення стереотипів (Evans & Green, 2006: 11).

Специфікація знання про певну категорію здійснюється як лінгвістично, так і екстралінгвістично. У текстах стереотипи набувають додаткової ваги у візуальному поданні графічних засобів (Любимова, 2020). У фільмах стереотипи репрезентовані через специфічні сюжетно-тематичні формули та соціокультурні схеми, що підтримуються аудіовізуальною естетикою (Brylla, 2018: 264).

У лінгвокогнітивному аспекті стереотипи встановлюються через емоційно-оцінне сприйняття певних властивостей соціальних об'єктів, що слугують для ідентифікації й визначають критерії стандарту. Когнітивним стандартом категорії виступає прототип – нормативний елемент певної категорії, яка має центр і периферію, отже, складається з «більш прототипічних» і «менш прототипічних» представників (Rosch, 1977). Належність до категорії визнається не чітким набором незмінних критеріїв, характерних кожній категоріальній одиниці, а феноменологічною схожістю з прототипом, тобто тим членом категорії, який максимально втілює характерні для цієї категорії властивості (Lakoff, 1988: 120–121). Прототипне членство в категорії за наявності деяких ознак створює умови недиференційованого сприйняття членів категорії, так званого «ефекту однорідності групи» (*outgroup homogeneity effect*) (Moskowitz, 2005: 459).

Прототипи функціонують як точки когнітивної референції, що задають параметри ідентифікації об'єктів та утворюють основу для умовиводів (Lakoff, 1988: 139). Прототип визначає систему оцінок, які спрямовують стереотипізацію. У стереотипах зберігається не тільки прототипова інформація, яка забезпечує структурну стабільність, а й фрейми та сценарії, що надають можливість пристосовувати ці ментальні структури до певного культурно-історичного контексту (Taylor, 1995: 73). Як узагальнені зразки категорій стереотипи вважаються одним з видів прототипів, що виникли за метонімічною моделлю (Lakoff, 1988). Таке розуміння ґрунтується на асоціюванні – психічному феномені людської свідомості, що установлює зв'язок

між уявленнями. Асоціації можуть виникати на основі додаткових ознак, які співвідносяться за подібністю, суміжністю або протилежністю з ознаками стереотипів. Але слід розрізняти терміни “стереотип” і “прототип”: прототип є зразком з набору існуючих в культурі типових прикладів, тоді як стереотип вважається репрезентацією стандартів, що визначені у прототипах (Левченко, 2004).

Важливою умовою зберігання стереотипів у формі сценаріїв і фреймів є переконання (Петрушова, 2013). Зміни переконань впливають на перетворення стереотипів: вони доповнюються і трансформуються відповідно до пізнавальних моделей (Почепцов, 1999: 262), які притаманні певній мовній спільноті. Під впливом суспільних, культурних і медійних чинників стереотипи змінюються, що виражається, перш за все, у конотаціях їхніх номінацій і оцінних предикатах семантичної структури речень (Любимова, 2022).

Висновки

Отже, стереотип є фіксованим у мові й доступним через мову уявленням про об’єкт, який формується у певній культурі і суспільстві. З погляду когнітивної лінгвістики, що вивчає мисленнєві категорії виражені у мові, стереотип є вербалізованою ментальною структурою, яка виникає в процесі емоційно-оцінної категоризації. Прототипові за своєю ментальною природою стереотипи використовуються як зразки для ідентифікації нової інформації про суспільне середовище. Мовна реалізація стереотипів відбувається шляхом використання різнорівневих засобів: номінативні одиниці, що кодифікують та інтерпретують категорії соціального світу, та пропозиційні структури, які в розгорнутому вигляді виражають суб’єктивне уявлення про описові й оцінні ознаки об’єкта стереотипізації. Попри різні ракурси висвітлення стереотипів, дослідники визнають, що вербальним відображенням стереотипів є (1) вираженість у семантиці лексичної одиниці, що репрезентує стереотип, конотацій, які виражають думки і висновки соціуму про об’єкт стереотипізації; (2) наявність дериваційної парадигми, у якій відображена емоційна оцінка та узагальнене уявлення про характерні ознаки об’єкта; (3) типізація характеристик об’єкта й поляризація їхнього емоційно-оцінного сприйняття в дискурсі; (4) багаторазова апеляція до об’єкта стереотипізації в різних видах дискурсу.

Зважаючи на складність і недостатню ступінь вивченості стереотипів в українській лінгвістиці, перспектива наукових розвідок є дуже широкою.

Недослідженими залишаються питання відмінностей вербалізації стереотипів у різних типах дискурсу, використання вербалізованих стереотипів для здійснення сутестії в рекламних текстах і промовах політиків, взаємодія концептів і стереотипів у мовних картинах світу в різних культурах та багато інших проблем, які очікують розв'язання.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бассай:** М. (2016). Мовна репрезентація етнокультурних стереотипів у німецькомовному побутовому анекдоті (Автореф. дис. ... канд. філол. наук). Запоріжжя: Запорізький національний університет.
2. **Бацевич,** Ф. С. (2004). *Основи комунікативної лінгвістики*. Київ: Академія.
3. **Грибок,** О. М. (2014). Об'єктивізація лінгвокультурних стереотипів у німецькомовному побутовому дискурсі (Автореф. дис. ... канд. філол. наук). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
4. **Завгородня,** Л. В. (2003). Стереотипи породження та сприймання журналістського твору (на матеріалі газетних текстів) (Дис. ... канд. філол. наук). Київ: Національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут журналістики.
5. **Кісь,** О. Р. (2002). Етнічні гендерні стереотипи та джерела їх конструювання. *Український жіночий рух: здобутки і проблеми*, 1, 26–43. Дрогобич: Коло.
6. **Лавлінський,** Р. О. (2016). Процес формування та функціонування стереотипу як феномена у свідомості людини. *Інтелект, особистість, цивілізація*, 12, 15–21.
7. **Левченко,** О. (2004). Термін «прототип» у лінгвокультурології. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Проблеми української термінології, 503, 58–60.
8. **Любимова:** А. (2020). Репрезентація американських соціокультурних стереотипів у блогосфері. *V Медіазнавчі студії в європейському діалозі: освітній та науковий дискурси. Матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції, Київ 13–14 листопада 2020 р.* Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка (с. 168–170).
9. **Любимова:** А. (2022). Соціокультурні стереотипи в англomовному медійному дискурсі: динамічний аспект. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Філологічні науки*, 2 (350), 60–68.
10. **Марчишина,** А. А. (2018). Постмодерністська гендерна ідентичність: поняття, стереотип, типаж. *Інтернаука*, 7(1), 95–97.
11. **Мельничук,** О. Д. (2019). Теорія пізнання як основа когнітивної науки: філософський та лінгвістичний аспекти. *Закарпатські філологічні студії*, (2)10, 10–14.
12. **Морозова,** І. І. (2018). Стереотипізація персонажного мовлення. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія*, 87, 77–84.
13. **Петрушова,** Н. (2013). Поняття пресупозиції та її типологія у прагмалінгвістиці. *Філологічні науки*, 15, 87–95.
14. **Почепцов,** Г. Г. (1999). *Теорія комунікації*. Київ: Видавничий центр «Київський університет».
15. **Шеремета,** В. П. (2015). Соціальні стереотипи жінки у текстах українських народних пісень та мовні засоби їх вираження. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*, 7, 65–72.
16. **Шутова,** М. О. (2016). Етнокультурні стереотипи в англійській та українській мовах: реконструкція і типологія (Автореф. дис. ... д-ра філол. наук). Київ: Київський національний лінгвістичний

- університет. 17. **Amodio**, D. M. (2014). The neuroscience of prejudice and stereotyping. *Nature Reviews Neuroscience* (pp. 670–682).
18. **Ashmore**, R. D., & Del Boca, F. K. (2017). Conceptual approaches to stereotypes and stereotyping. In D. L. Hamilton (Ed.). *Cognitive processes in stereotyping and intergroup behaviour* (pp. 1–35). New York: Psychology Press.
19. **Bartmiński**, J. (1988). Kryteria ilościowe w badaniu stereotypów językowych. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, 4, 91–104.
20. **Bartmiński**, J. & Panasiuk, J. (1993). Stereotypy językowe. W J. Bartmiński (Red.). *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Współczesny język* (pp. 363–387). Wrocław: Wiedza o kulturze.
21. **Bartmiński**, J. (2017). What does it mean for stereotypes to “reside in language”? In A. Dąbrowska, W. Pisarek, & G. Sticke (Eds.). *Stereotypes and Linguistic Prejudices in Europe* (pp. 115–137). Research Institute for Linguistics, Hungarian Academy of Sciences.
22. **Beukeboom**, C. J., & Burgers, Ch. (2019). How stereotypes are shared through language: A Review and introduction of the social categories and stereotypes Communication (SCSC) Framework. *Review of Communication Research*, 7, 1–37.
23. **Brylla**, C. (2018). A Social cognition approach to stereotyping in documentary practice. In C. Brylla & M. Kramer (Eds.). *Cognitive Theory and Documentary Film* (pp. 263–279). Palgrave Macmillan [in English].
24. **Coulmas**, F. (1981). *Routineim Gespräch. Zurpragmatischen Fundierung der Idiomatik*. Wiesbaden: Athenaion.
25. **Dijk**, van T. A. (1996). *Discourse, Racism and Ideology*. La Laguna: RCEI.
26. **Evans**, V. & Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Routledge.
27. **Fisheman**, J. A. (1956). An examination of the process and function of social stereotyping. *Journal of Social Psychology*, 43, 27–64.
28. **Fischer**, E., & Engelhardt: (2017). Stereotypical inferences: Philosophical relevance and psycholinguistic toolkit: Stereotypical inferences. *Ratio*, 30 (4), 411–442.
29. **Fiske**, A. P., & Fiske, S. T. (2010). Social relationships in our species and cultures. In Sh. Kitayama, & D. Cohen (Eds.). *Handbook of Cultural Psychology* (pp. 283–307). New York, London: Guilford Press.
30. **Genette**, G. (1997). *Palimpsests: Literature in the Second Degree*. The University of Nebraska Press.
31. **Gygax**: M., Garnham, A., & Doehren, S. (2016). What do true gender ratios and stereotype norms really tell us? *Frontiers in Psychology*, 7.
32. **Hall**, S. (1992). The West and the rest: Discourse to power. In S. Hall & B. Greben (Eds.). *Formations of Modernity* (pp. 270–310). Cambridge: Polity Press.
33. **Lakoff**, G. (1988). Cognitive semantics. In U. Eco (Ed.). *Meaning and Mental Representations* (pp. 119–154). Bloomington: Indiana University Press.
34. **Lawton**, L. (2016). Reconsidering the use of gender stereotypes in medieval romance: Figures of vulnerability and of power. *Miranda*, 12. Université Toulouse Jean-Jaurès.
35. **Liddell**, H. G. & Scott, R. (1853). *A Greek-English lexicon, based on the German work of Francis Passow*. New York: Harper & Brothers.
36. **Lippmann**, W. (1961). *Public Opinion*. New York: McMillan.
37. **Lyubymova**, S. (2017). Etymological Memory of a Word in Designating Sociocultural Stereotype. *East European Journal of Psycholinguistic*, 4, (1), 140–149.
38. **Moskowitz**, G. B. (2005). *Social Cognition: Understanding Self and Others*. New York: Guilford Press.
39. **Niebrzegowska-Bartmińska**, S. (2013). Stereotypes and values in the linguistic world view. In A. Głaz, D. Danaher & P. Lozowski (Eds.), *The Linguistic Worldview: Ethnolinguistics, Cognition, and Culture* (pp. 199–214). London: Versita.
40. **Quasthoff**, M. U. (1978). The uses of stereotype in everyday argument: Theoretical and empirical aspects. *Journal of Pragmatics*, 2, (1). North-Holland Publishing Company, (pp. 1–48).
41. **Riffaterre**, M. (1960). Stylistic Context. *Word*, 16 (2), 207–218.
42. **Rosch**, E. (1977). Human categorization. In H. Warren (Ed.), *Studies in Cross-Cultural Psychology* (vol. 1) (pp. 1–49). New York: Academic Press.
43. **Sapir**, Ed. (1921). *Language: An introduction*

to the study of speech. New York: Harcourt, Brace & World. 44. **Schneider**, D. J. (2004). *The Psychology of Stereotyping*. Guilford Press. 45. **Taylor**, J. R. (1995). *Linguistic Categorisation: Prototypes in Linguistic Theory*. New York: Oxford University Press. 46. **Vinacke**, W. E. (1957). Stereotypes as Social Concepts. *The Journal of Social Psychology*, 46 (2), 229–243.

REFERENCES

1. **Bassai**, S.M. (2016). Movna reprezentatsiia etnokulturnykh stereotypiv u nimetskomovnomu pobutovomu anekdoti [The Linguistic Representation of Ethno-Cultural Stereotypes in a German-Language Everyday Joke]. *Extended Abstract of Candidate's Thesis*. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].
2. **Batsevych**, F. S. (2004). *Osnovy komunikativnoi linhvistyky*. [Fundamentals of Communicative Linguistics]. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
3. **Hrybok**, O. M. (2014). Obiektivizatsiia linhvokulturnykh stereotypiv u nimetskomovnomu pobutovomu dyskursi [Objectification of Linguistic and Cultural Stereotypes in German-Speaking Everyday Discourse]. *Extended Abstract of Candidate's Thesis*. Kharkiv: Kharkivskyi natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina. [in Ukrainian].
4. **Zavhorodnia**, L. V. (2003). Stereotypy porodzhennia ta sprymannia zhurnalistskoho tvoriv (na materialy hazetnykh tekstiv) [Stereotypes of Generating and Perceiving a Journalistic Work (as evidenced by newspaper texts)]. *Candidate's Thesis*. Kyiv: Natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. Instytut zhurnalistyky [in Ukrainian].
5. **Kis**, O. R. (2002). Etnichni henderni stereotypy ta dzhherela yikh konstruiuvannia [Ethnic gender Stereotypes and Sources of Their Construction]. *Ukrainskyi zhinochyi rukh: zdobutky i problemy – Ukrainian Women's Movement: Achievements and Challenges*, 1, 26–43 [in Ukrainian].
6. **Lavlinskyi**, R. O. (2016). Protse formuvannia ta funktsionuvannia stereotypu yak fenomenu u svidomosti liudyny [The Process of Formation and Functioning of a Stereotype as a Phenomenon in Human Consciousness]. *Intelekt, osobystist, tsyvilizatsiia – Intellect, Personality, Civilisation*, 12, 15–21 [in Ukrainian].
7. **Levchenko**, O. (2004). Termin «prototyp» u linhvokulturolohii [The Term 'Prototype' in Linguistic and Cultural Studies]. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Serii: Problemy ukrainskoi terminolohii – Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Problems of Ukrainian Terminology*, 503, 58–60 [in Ukrainian].
8. **Lyubymova**, S. A. (2020). Reprezentatsiia amerykanskykh sotsiokulturnykh stereotypiv u blohosferi [Representation of American Socio-Cultural Stereotypes in the Blogs]. *V Mediaznavchi studii v yevropeiskomu dialozi: osvittii ta naukovy dyskursy. Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi onlain-konferentsii*, Kyiv 13–14 lystopada 2020 r. – *V Media Studies in the European Dialogue: Educational and Scientific Discourses. Proceedings of the International Scientific and Practical Online Conference*, Kyiv, 13–14 November 2020. Kyiv: Kyivskii universytet imeni Borysa Hrinchenka (pp. 168–170) [in Ukrainian].
9. **Lyubymova**, S. A. (2022). Sotsiokulturni stereotypy v anhlo-movnomu mediinomu dyskursi: dynamichniy aspekt [Sociocultural Stereotypes in the English-Language Media Discourse: A Dynamic Discourse: A Dynamic Aspect]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii Filolohichni nauky – Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Series Philological Sciences*, 2 (350), 60–68 [in Ukrainian].
10. **Marchyshyna**, A. A. (2018). Postmodernistska genderna identychnist: poniattia, stereotyp, typazh [Postmodern Gender Identity: Concept, Stereotype, Type]. *Inter-nauka – Interscience*, 7(1), 95–97 [in Ukrainian].
11. **Melnychuk**, O. D. (2019). Teoriia piznannia yak osnova kohnityvnoi nauky: filosofskyi ta linhvistychnyi aspekty [Theory of Cognition as a Basis of Cognitive Science: Philosophical and Linguistic Aspects].

- Zakarpatski filolohichni studii – Transcarpathian Philological Studies*, (2)10, 10–14 [in Ukrainian]. 12. **Morozova**, I. I. (2018). Stereotypizatsiia personazhnogo movlennia [Stereotyping of Character Speech]. *Visnyk KhNU im. V. N. Karazina. Serii: Inozemna filohiia – V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin. Series: Foreign Philology*, 87, 77–84 [in Ukrainian]. 13. **Petrushova**, N. (2013). Poniattia presupozytsii ta yii typolohiia u prahmalinhvistytsii [The Concept of Presupposition and its Typology in Pragmalinguistics]. *Filolohichni nauky – Philological Sciences*, 15, 87–95 [in Ukrainian]. 14. **Pochepstov**, H. H. (1999). *Teoriia komunikatsii [Theory of Communication]*. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Kyivskiy universytet» [in Ukrainian]. 15. **Sheremeta**, V. P. (2015). Sotsialni stereotypy zhinky u tekstakh ukrainskykh narodnykh pisen ta movni zasoby yikh vyrazhennia [Social Stereotypes of Women in the Texts of Ukrainian Folk Songs and the Linguistic Means of Their Expression]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Scientific Notes of Berdiansk State Pedagogical University*, 7, 65–72 [in Ukrainian]. 16. **Shutova**, M. O. (2016). Etnokulturni stereotypy v anhliiskii ta ukrainskii movakh: rekonstruktsiia i typolohiia [Ethno-Cultural Stereotypes in English and Ukrainian: Reconstruction and Typology]. *Doctor's thesis*. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi lnhvistychnyi universytet [in Ukrainian]. 17. **Amodio**, D. M. (2014). The Neuroscience of Prejudice and Stereotyping. *Nature Reviews Neuroscience* (pp. 670–682) [in English]. 18. **Ashmore**, R. D., & Del Boca, F. K. (2017). Conceptual Approaches to Stereotypes and Stereotyping. In D. L. Hamilton (Ed.). *Cognitive Processes in Stereotyping and Intergroup Behavior* (pp. 1–35). New York: Psychology Press [in English]. 19. **Bartmiński**, J. (1988). Kryteria iloéciowe w badaniu stereotypów językowych. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, 4, 91–104 [in Polish]. 20. **Bartmiński**, J. & Panasiuk, J. (1993). Stereotypy językowe. W J. Bartmiński (Red.). *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Współczesny język* (pp. 363–387). Wrocław: Wiedza o kulturze [in Polish]. 21. **Bartmiński**, J. (2017). What Does It Mean for Stereotypes to “Reside in Language”? In A. Dąbrowska, W. Pisarek, & G. Sticke (Eds.). *Stereotypes and Linguistic Prejudices in Europe* (pp. 115–137). Research Institute for Linguistics Hungarian Academy of Sciences [in English]. 22. **Beukeboom**, C. J., & Burgers, Ch. (2019). How Stereotypes are Shared Through Language: A Review and Introduction of the Social Categories and Stereotypes Communication (SCSC) Framework. *Review of Communication Research*, 7, 1–37 [in English]. 23. **Brylla**, C. (2018). A Social Cognition Approach to Sterotyping in Documentary Practice. In C. Brylla & M. Kramer (Eds.). *Cognitive Theory and Documentary Film* (pp. 263–279). Palgrave Macmillan [in English]. 24. **Coulmas**, F. (1981). *Routineim Gespräch. Zurpragmatischen Fundierung der Idiomatik*. Wiesbaden: Athenaion [in German]. 25. **Dijk**, van T. A. (1996). *Discourse, Racism and Ideology*. La Laguna: RCEI [in English]. 26. **Evans**, V. & Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Routledge [in English]. 27. **Fishman**, J. A. (1956). An Examination of the Process and Function of Social Stereotyping. *Journal of Social Psychology*, 43, 27–64 [in English]. 28. **Fischer**, E., & Engelhardt: (2017). Stereotypical inferences: Philosophical relevance and psycholinguistic toolkit: Stereotypical Inferences. *Ratio*, 30 (4), 411–442 [in English]. 29. **Fiske**, A. P., & Fiske, S. T. (2010). Social Relationships in Our Species and Cultures. In Sh. Kitayama, & D. Cohen (Eds.). *Handbook of Cultural Psychology* (pp. 283–307). New York, London: Guilford Press [in English]. 30. **Genette**, G. (1997). *Palimpsests: Literature in the Second Degree*. The University of Nebraska Press [in English]. 31. **Gygax**: M., Garnham, A., & Doehren, S. (2016). What Do True Gender Ratios and stereotype Norms Really Tell Us? *Frontiers in Psychology*, 7 [in English]. 32. **Hall**, S. (1992). The West and the Rest: Discourse to Power. In

- S. Hall & B. Greben (Eds.) *Formations of Modernity* (pp. 270–310). Cambridge: Polity Press [in English]. 33. **Lakoff, G.** (1988). Cognitive Semantics. In U. Eco (Ed.). *Meaning and Mental Representations* (pp. 119–154). Bloomington: Indiana University Press [in English]. 34. **Lawton, L.** (2016). Reconsidering the Use of Gender Stereotypes in Medieval Romance: Figures of Vulnerability and of Power. *Miranda*, 12. Université Toulouse Jean-Jaurès [in English]. 35. **Liddell, H. G. & Scott, R.** (1853). *A Greek-English Lexicon, Based on the German Work of Francis Passow*. New York: Harper & Brothers. 36. **Lippmann, W.** (1961). *Public Opinion*. New York: McMillan [in English]. 37. **Lyubymova, S.** (2017). Etymological Memory of a Word in Designating Sociocultural Stereotype. *East European Journal of Psycholinguistic*, 4, (1), 140–149 [in English]. 38. **Moskowitz, G. B.** (2005). Social Cognition: Understanding Self and Others. New York: Guilford Press [in English]. 39. **Niebrzegowska-Bartmińska, S.** (2013). Stereotypes and Values in the Linguistic World View. In A. Głaz, D. Danaher & P. Lozowski (Eds.), *The Linguistic Worldview: Ethnolinguistics, Cognition, and Culture* (pp. 199–214). London: Versita [in English]. 40. **Quasthoff, M. U.** (1978). The Uses of Stereotype in Everyday Argument: Theoretical and Empirical Aspects. *Journal of Pragmatics*, 2, (1). North-Holland Publishing Company, (pp. 1–48) [in English]. 41. **Riffaterre, M.** (1960). Stylistic Context. *Word*, 16 (2), 207–218 [in English]. 42. **Rosch, E.** (1977). Human Categorization. In H. Warren (Ed.), *Studies in Cross-Cultural Psychology* (vol. 1) (pp. 1–49). New York: Academic Press [in English]. 43. **Sapir, E.** (1921). *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace & World [in English]. 44. **Schneider, D. J.** (2004). *The Psychology of Stereotyping*. Guilford Press [in English]. 45. **Taylor, J. R.** (1995). *Linguistic Categorisation: Prototypes in Linguistic Theory*. New York: Oxford University Press [in English]. 46. **Vinacke, W. E.** (1957). Stereotypes as Social Concepts. *The Journal of Social Psychology*, 46 (2), 229–243 [in English].

Любимова Світлана Анатоліївна – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики; Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, вул. Старопортофранківська, 26. м. Одеса, 65020, Україна.

E-mail: Lyubymova.SA@pdpu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-7102-370X>

Lyubymova, Svitlana – Doctor of Philological Science, Docent, Associate Professor at the Department of Translation, Theoretical and Applied Linguistics; K. D. Ushynsky South Ukrainian National Pedagogical University; 26 Staroportofrankivska str., Odessa, 65020, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 31 березня 2025 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Любимова С. А. Стереотип у дослідницькому полі лінгвістики. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2025. Вип. 62. С. 133–145. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.11>

АРА: Любимова, С. А. (2025). Стереотип у дослідницькому полі лінгвістики. *Лінгвістичні дослідження*, 62, 133–145. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.11>

ОМОВЛЕННЯ ПЕРВИННОЇ АДАПТИВНОЇ ПОТРЕБИ ЛЮДИНИ “ЇЖА” В РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено аналізу особливостей вербалізації первинної потреби людини “їжа” в сучасному англомовному рекламному дискурсі. Розглянуто та окреслено сутність реклами, що апелює до базових людських потреб, зокрема харчування, а також її прагматичний характер та спрямованість. З’ясовано, що поняття “їжа” репрезентовано широким мовним діапазоном, що впливає на формування рекламного тексту. Особливості мовної експлікації презентованого в рекламному дискурсі поняття як основної загальнолюдської потреби розкриває фонетична (римування й алітерація), лексико-семантична (розширення значення й метафоризація), морфологічна (окремі форми слів і засоби словотворення), а також синтаксична (окличні речення) мотиваційна семантика. Поняття вербальної репрезентації “їжа” в сучасному англомовному рекламному дискурсі аналізується як аксіологічне. Водночас воно є онтологічно значущим, оскільки визначає частоту мовного відбиття в рекламних текстах.

Ключові слова: реклама, рекламний дискурс, поняття “потреби людини”, поняття “їжа”, прагматика, семантика, аксіологія.

Radchuk, O., Statsenko, O., Tuchyna, N. Representing Primary Adaptive Human Need Food in English Advertising Discourse. *The paper aims to reveal the features of human primary need food verbalization in modern English advertising discourse. The article's aim presupposes fulfilling the following objectives. The focus is on structural features of the advertising text, which comprise pragmatic and semantic components. The pragmatic component, determined by the sequence of arguments and the emotional connotation, performs the fundamental function, and the semantic component accompanies it. The pragmatic component of the content predetermines the communicative role of the elements of the text's semantic composition. Research methods that had been applied contributed to achieving the aim and fulfilling the study's objectives. By way of total sampling from Internet resources, a base of food advertisements in English has been compiled. The method of traditional linguistic analysis has provided systematization and generalization of the theoretical and illustrative material. The method of interpretation within the framework of the descriptive method has made it possible to interpret advertising discourse verbalisers in various aspects. The method of componential analysis has contributed to revealing characteristics of verbal representation through linguistic units belonging to different layers. The following conclusion has been made. The essence of representing human needs in advertising, the pragmatic character of food advertisements, and their target*

audience have been considered. It has been found that the notion of food is verbalised through various linguistic means, influencing the formation of advertising texts. Motivational semantics at different levels of language hierarchy, that is, phonetical (rhyming and alliteration), lexico-semantic (metaphors, comparisons, hyperbolies), morphological (word building), and syntactical (imperative sentences), determines the specifics of the realisation of the abovementioned notion in advertising discourse. The notion of food verbal representation in modern advertising discourse is treated as axiological. However, it is ontologically significant, thus determining the frequency of language reflection in advertising texts.

Keywords: advertising, advertising discourse, the notion of human needs, the notion of food, pragmatics, semantics, axiology.

Вступ

Безперечно, вагоме місце у сфері соціальної комунікації посідає сучасна реклама як вияв науково-технічного прогресу та поширення схильності суспільства до споживання. Механізми взаємодії та взаємовпливу реклами й людини в прагматичному вимірі вивчають науковці різних галузей, зокрема психологи, економісти, політологи, соціологи. Зростання уваги до лінгвістичних аспектів реклами набуває уваги в сучасних мовознавчих студіях. Це зумовлено формуванням саме дискурсивної парадигми в мовознавстві, де виокремлено взаємодію ментальних, соціальних і мовних процесів.

Рекламні тексти й дискурс загалом неодноразово розглядали такі вчені, як О. Ю. Арешенкова, О. В. Виноградова, В. В. Зірка, Т. А. Космеда, І. В. Ущатовська та ін. Найбільш ретельно науковці вивчають рекламні структурні елементи – рекламний знак (бренд-нейм), слоган, рекламний заголовок, рекламний текст, логотип тощо. Комунікативний вплив, спрямований на споживача, здійснюється опосередковано, через рекламні тексти. Зауважмо, що поняття «комунікативний вплив» розглядаємо як керування поведінкою мовця чи певним колективом засобами мовленнєвої інформації, а також спрямування намірів адресата в потрібному для адресанта векторі, що, зокрема, підтверджується використанням в рекламних текстах значної кількості імперативних форм дієслова.

Оскільки рекламна продукція здійснює вплив і через мовні засоби в тому числі, це пояснює **актуальність** її дослідження в мовознавчому аспекті. Формування понять, що позначають первинні адаптивні потреби людини, відбувалося поступово та, резервуючись

у колективній пам'яті, фіксувалося в мові, і сьогодні ці поняття залишаються найважливішими для людини. Уважаємо, що дослідження особливостей вербалізації первинної адаптивної потреби людини "їжа" в сучасному англомовному рекламному дискурсі є актуальним і своєчасним. Відзначмо, що в мовознавчих дослідженнях реклама викликає зацікавленість і вивчається в різних аспектах, але новизною цієї розвідки є комплексний аналіз первинної адаптивної потреби людини, що репрезентовано в рекламному дискурсі англійської мови.

Уважаємо за доцільне викласти деякі міркування щодо експлікації рекламного дискурсу. Фокусуємо увагу на тому, що вербальний вплив у рекламі здійснюється засобами взаємодії психологічних, соціальних та лінгвістичних чинників. З огляду на це, поняття "рекламний дискурс" розуміємо як мисленнєво-комунікативне явище, ознаками якого є вербальна взаємодія яскраво вираженої спрямованості на рекламу розповсюдження товарів чи послуг, що потрібні людині. Призначення рекламного дискурсу, як відомо, полягає в заохоченні та переконанні споживача купувати товари, зокрема харчові вироби, що просувають виробники, маркети та мережі ресторанів і кав'ярень. Таким чином, рекламний дискурс покликаний виконувати прагматичну функцію: спонукати реципієнта до певного виду діяльності для отримання послуги, що задовольняє потреби людей.

Мета цієї статті – презентувати омовлення первинної адаптивної потреби людини "їжа" в англомовному рекламному дискурсі. Для досягнення цієї мети передбачається розв'язання таких **завдань**: визначити структурні особливості рекламного тексту, акцентуючи увагу на взаємодії прагматичних та семантичних елементів; розкрити функційну роль прагматичного складника у рекламному дискурсі, який визначається послідовністю аргументації та емоційним забарвленням; окреслити супутню роль семантичного елемента, що взаємодіє з прагматичним складником, та його вплив на комунікативну функцію тексту; з'ясувати, як прагматичний складник впливає на комунікативну роль компонентів семантичної композиції рекламного тексту.

Дослідники рекламного дискурсу відзначають експресивну та емоційну його насиченість, що досягається застосуванням мовних одиниць різних стратумів, мовленнєвих одиниць різних стилів, непередбачуваних мовних колокацій. Виявленню саме таких мовних

особливостей також присвячено цю лінгвокогнітивну розвідку. Предметом дослідження обрано тексти сучасної англомовної реклами, що віддзеркалюють онтологіjno та аксіологіjno значуще поняття “їжа” в лінгвокультурі, представлене на банерах, біл-бордах, текстових блоках супермаркетів, міні-сайтах, що розміщені в інтернет-ресурсах.

Методи дослідження

Застосовані методи дослідження сприяють виконання зазначеної мети та завдань цієї наукової розвідки. Методом суцільної вибірки для дослідницької картотеки було залучено приклади англомовної реклами їжі з Інтернет-ресурсів. Традиційний лінгвістичний метод забезпечив процес систематизації й узагальнення теоретичного та ілюстративного матеріалу. Прийом інтерпретації в межах описового методу сприяв витлумаченню вербалізаторів рекламного дискурсу в різних аспектах. Метод компонентного аналізу дав змогу визначити особливості вербальної репрезентації одиницями мови різних стратумів.

Виклад основного матеріалу

Оскільки реклама є об'єктом наукових розвідок різних суспільствознавчих наук, існує низка підходів до визначення цього поняття, що не завжди збігаються. Розгляньмо найбільш актуальні дефініції мовознавчого спрямування для повноти розуміння особливостей предмета нашого вивчення. На думку української мовознавиці В. В. Зірки, «реклама – це повідомлення правдоподібного характеру з особливою внутрішньою організацією мовних одиниць, що зорієнтовані на конкретну вигоду психологічної, матеріальної, іміджевої чи якоїсь іншої властивості і які породжують механізм імперативного впливу на індивідів» (Зірка, 2005: 5). Уточнімо, що нам імпонує таке ґрунтовне розуміння дефініції *реклама*. Оскільки в контексті нашого дослідження основна увага приділяється мовознавчому аспекту, доцільно навести ще одне визначення рекламного тексту, запропонованого українським дослідником дискурсу в когнітивному аспекті А. Д. Раду, порівн.: «рекламний текст є знаковим феноменом, що складається і з вербальних, і з невербальних знаків у писемній або усній формі, продукується в межах масової реклами та відбиває інтенцію продуцента вплинути на реципієнта так, щоб той придбав товар або

скористався послугою» (Радуга, 2010: 62). Наведені твердження чітко й змістовно відбивають наше уявлення про рекламу як вербальне явище насамперед. Рекламний текст є обмеженим у використанні кількості мовних одиниць, він є зразком мовної економії, оскільки передає інформацію маркованими мовними засобами, що привертають увагу читача.

Актуалізуючи постулати соціолінгвістики, рекламу інтерпретують як феномен масової комунікації і саме тому, певно, визначають як систему засобів впливу на досягнення результату передусім у сфері задоволення потреб людини в різних галузях матеріальної та духовної складової суспільного життя.

Людство номінує явища довкілля з моменту виникнення мовних процесів. Застосовуючи мову як засіб комунікації та пізнання, мовці називали передусім найважливіші реалії, що були пов'язані з їхнім повсякденним існуванням (Radchuk 2022). Поняття “їжа” було і залишається на першій позиції у переліку важливих онтологічних понять (Стаценко, 2021: 162). Загальновідомо, що гастрономічна реклама завжди була пріоритетною й посідала чільне місце серед розмаїття інших товарів чи послуг, тому що їжа належить до найважливіших адаптивних потреб людини. Реклама харчів відбувається з використанням, насамперед, стилістично маркованих мовних одиниць. На думку Т. Безуглої, завдяки вживанню стилістичних засобів у рекламному тексті продуцент, з одного боку, створює в потенційного споживача позитивне враження про якість товару або послуги, а з іншого – сприяє дискурсивній актуалізації імплікатур, що теж підсилює прихований вплив на споживача й спонукає його до придбання товару / послуги (Безугла, 2013: 31–36).

Уважаємо, що насичення рекламного дискурсу мовними засобами та інтертекстуальність дає змогу адресанту показати товар з кращого боку, привернути увагу до його переваг, змінити преференції адресата, спонукаючи до створення яскравих образів в уявленні споживачів.

Наголосимо на такій особливості рекламного дискурсу, як його спроможність миттєво пристосовуватися й віддзеркалювати нагальні потреби людства в певний проміжок часу. Рекламні тексти, що репрезентують поняття «їжа», заповнили простір Інтернету й постійно потрапляють на очі в реальній дійсності. Набули поширення пропозиції

послуг доставки страв швидкого приготування та популярної їжі, особливо за часів пандемії: *Never miss a moment with McDelivery* (укр. *Не гай ані хвилинки з доставкою від МакДональд*).

Серед стилістичних засобів на фоно-графемному рівні, що ними рясніє англомовна реклама їжі, найбільш частотними є алітерація та римування, які, на жаль, майже не відтворюються в українському перекладі: *Big, beefy, bliss* (укр. *Велике яловиче блаженство*), *Fresh-up with seven-up* (укр. *Освіжись із напоєм 7-an*) або *Pringles: Once you pop, you can't stop!* (укр. *Принглс: Як тільки ви почнете, ви не зможете зупинитися*).

Безперечно, рекламні тексти актуалізують культурні цінності етносу, спираючись на фольклорні образи, етнокультурні концепти, застосовуючи легкий для сприйняття ідіоматичний матеріал. У рекламі низькокалорійного смачного спреду використовується образ зубної феї, знайомий з дитинства: *A sane snack in a mad world. As real as the Tooth Fairy* (укр. *Розумний перекус у шаленому світі. Реальний, як зубна фея*). Запрошення скуштувати страву звучить досить переконливо внаслідок використання антитези *розумний – шалений*, що має здатність легко й підсвідомо зберігатися в пам'яті реципієнта. Також використовується стилістичний прийом алітерації (*sane snack*) і м'який гумор разом із апеляцією до того, у що споживач вірив у дитинстві.

Для емоційної інтенсифікації висловлювання та посилення функцій його впливу в англомовній рекламі найбільш частотними є епітети, виражені прикметниками, перевага надається вищому та найвищому ступеням порівняння прикметників: *Thickest. Richest. Best ever. Tomato ketchup* (укр. *Найгустіший. Найбагатший на смак. Найкращий. Томатний кетчуп*). Для багатьох рекламних текстів харчових продуктів та послуг у сфері виготовлення й доставка їжі характерні метафори, що уможливають створити яскраві образи: *This is what coffee tastes like when you pour your heart into it* (укр. *Так смакує кофе, коли в нього налита душа*), порівняння: *Life is like a box of chocolates* (укр. *Життя як набір шоколадних цукерок*), гіперболи: *The lightest spread available contains only good fats* (укр. *Найлегший із наявних спредів містить тільки хороші жири*).

На рівні словотворення в рекламних текстах спостерігаємо оказіоналізми: *Finger-lickin' goodness* (укр. *Якість пальчики оближеш*) або *No One OutPizzas the Hut* (укр. *Ніхто не перепаїєрмить Pizza Hut*).

Цікавим видається той факт, що домашня їжа посилює позитивні емоції, спонукає виробників до рекламування продуктів-напівфабрикатів, які швидко готуються, мають національний колорит і цим приваблюють споживачів. Реклама гастрономічних товарів – простих у приготуванні, але популярних страв – гарантує відчуття задоволення від їх споживання: *I love it! Activia! Because feeling good starts from within!* (укр. Я це люблю! Активія! Хороше починається з самопочуття!) Загалом репрезентанти поняття “їжа” та їх наявність безпосередньо пов’язана з набуттям щастя і поверненням до щасливого дитинства та молодості: *What’s so special about Lurpark Danish butter? Well, can you remember what butter used to taste like-real fresh from house butter? Do you remember how you used to enjoy it when you were young? Today, the taste of Lurpark bring it all back to you —that’s why it’s so special.* (укр. Що такого особливого у датському маслі Лурпарк? Пригадуєте, як смакувало справжнє тільки що збите свіже масло? Пам’ятаєте, як ви ним насолоджувались у молодості? Сьогодні Лурпарк повертає вас до цих відчуттів – ось чому це масло особливе).

Як виявилось, у досліджуваних рекламних текстах переважають риторичні речення. Синтаксис у рекламі сприяє ефективності процесу переконання та спонукання адресатів. За допомогою синтаксичних засобів виражаються прохання, заклики, накази, побажання та інші комунікативні інтенції. Синтаксеми вирізняються простотою та водночас динамічністю. У таких синтаксичних конструкціях сконденсовано емоційно-експресивну ставлення до товару чи послуг, що рекламуються. Саме через речення формується комунікативно-прагматична спрямованість рекламного тексту: *Obey your thirst* (укр. Вгамуй свою спрагу) або *Fuel Your Day. Dream Big* (укр. Зарядись на весь день. Мрій по-великому).

Усе частіше в сучасному англомовному рекламному дискурсі імплементується прийом сторітелінгу (форми комунікації, що використовує оповідання для опису подій або речей), поширеного в рекламних кампаніях відомих американських і західних харчових брендів. Це зумовлено зростанням потреби етичного споживання. У такий спосіб уможливорюється зображення бренду як пізнаваного, відповідального за свій товар, сталого та автентичного. Сторітелінг містить імпліцитне повідомлення, що має вплинути на емотивну поведінку споживачів. Прийом сторітелінгу в рекламі має глибокий лінгвальний потенціал,

за словами дослідників, сприяє розвитку образного мислення, додає значущості споживчому досвіду, а також зміцнює взаємини між продавцем і покупцем (Ущиповська, Шовкопляс, 2021: 172): *A new kind of yogurt fresh Fresto is made with fresh country milk and then we add fruit. lots and lots of fruit. Go on! more than that!! Ripe juicy fruits and fresh milk make Walls Fresto tastes of fresh sweet and creamy that, even if you've never been a yogurt fan, Fresto you will love! Walls Fresto the fresher taste in fruit yogurt* (укр. Новий свіжий йогурт Фресто зроблено із свіжого молока, до якого ми додаємо фрукти. Багато-багато фруктів. Продовжуємо! Більше того!! Снілі фрукти і свіже молоко надають йогурту Фресто свіжого вершкового смаку навіть якщо ви не були фанатом йогуртів, ви закохаєтесь у Фресто! Фресто смакує краще за будь-який фруктовий йогурт). Для виробників харчової продукції вкрай важливим є створення позитивного та корисного для здоров'я іміджу, намагання відповідати сучасним тенденціям вести здоровий спосіб життя: *The beauty of no artificial preservatives* (укр. Краса відсутності штучних консервантів) або *Extra taste, no extra calories* (укр. Ще більше смаку без додавання калорій). Для більшої привабливості дієтичних продуктів підкреслюється їхній смак: *Healthy eating: a chore or a pleasure?* (укр. Здорове їжа: обов'язок чи насолода?) або в гумористичному плані обігруються кліше й відомі вислови: *Great news waist watchers, there's life beyond crispbreads* (укр. Хороша новина для тих, хто стежить за своєю талією: існує життя і крім сухих хлібців). Цікаве спостереження стосується ще одного корисного та смачного продукту – шоколаду. Це не продукт першочергового попиту, але в рекламі актуалізується ідея нагальності його споживання, адже продукт має два вагомих чинники: високу харчову цінність і можливість швидко вгамувати почуття голоду, що особливо актуально для молоді, яка живе в постійному русі: *You're not you when you're hungry. Grab a Snickers* (укр. Ти не ти, коли голодний. З'їж Снікерс) або *Have a break, have a Kit-Kat* (укр. Постав життя на паузу, з'їж Кім-Кам).

Висновки

Отже, рекламні тексти, що пропонують харчову продукцію та репрезентують поняття “їжа”, мають чітко визначену мету та відповідають комунікативним вимогам реклами. Аналіз сучасних англomовних рекламних текстів скерований на з'ясування онтологічної та

аксіологічної значущості поняття “їжа” для сучасних мовців. Саме вони утворюють сукупний дейксис – картину світу мовця, що є визначальною у формуванні взаємозв’язків між рекламним дискурсом і реальною дійсністю. Провідна роль у цьому належить вербальним знакам, передусім слову як основній одиниці мови. У рекламному контексті слово набуває нових конотацій, асоціацій та інших зв’язків.

Інтенсифікація виразності мовних одиниць у рекламі їжі відбувається застосуванням низки маркованих засобів: римування та алітерація (на фонетичному рівні), використання префіксів, суфіксів, що формують словотвірне значення, також розширення семантики слів, метафоризація (на лексико-семантичному рівні), емоційно насичені окличні речення (на синтаксичному рівні). Використання цих мовних та мовленнєвих засобів формує позитивне ставлення, яке розраховане на свідомість і підсвідомість адресата. Психологічний аспект стає тісно пов’язаний з прагматичним. Реклама їжі привертає увагу, викликає зацікавлення споживачів і бажання отримати продукт.

До перспектив дослідження належить аналіз відображення в рекламному дискурсі встановленого у свідомості та мовної діяльності людини взаємозв’язку між поняттям “їжа” та іншими базовими категоріями, що репрезентують первинні адаптивні потреби людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Арещенко**, О. (2011). Мовностилістичні засоби увиразнення текстів медійної реклами. *Філологічні студії. Наукові записки Криворізького державного педагогічного університету*, 6, 9–13.
2. **Безугла**, Т. (2013). Лінгвопрагматичні й стилістичні властивості рекламного дискурсу. *Вісник Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна*, 1052, 31–36.
3. **Виноградова**, О. (2005). Функціонування конструкцій експресивного синтаксису рекламних у рекламних текстах. *Лінгвістичні студії*, 14, 126–130.
4. **Зірка**, В. (2005). Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі. (Автореф. дис. ... докт. філол. наук). Київ: Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України.
4. **Космеда**, Т., Олексенко, О., Павлова, І. (2019). Семантика й прагматика дискурсивного слова та його потенціал для діагностики психотипу мовної особистості: аспектуальний опис. Харків: Харків. іст.-філол. т-во.
5. **Рад**, А. (2010). Екологія фреймових структур і структурно-композиційна організація рекламного дискурсу. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*, 805, 62–67.
6. **Ущановська**, І., Шовкопляс, Ю. (2021). Соціолінгвальний потенціал бренд-сторітелінгу. *Нова філологія*, 81, 172.
8. **El-Dali**, H. (2019). The Language of consumer advertising: linguistic and psychological perspectives. *Studies in Linguistics and Literature*, 3(2), 95–126.
9. **Goddard**, A. (2002). *The language of advertising*. 2nd ed. New York–London: Routledge.
10. **Radchuk**, O., Krapivnyk, G., Palatovska, O., Nekrylova, O. (2022). The Verbalization of Notion *Absence* in the English Language and Culture. *У Revista Amazonia Investiga* (C. 6–14). Colombia, 2022.
11. **Shariq**, M. (2020) Tools and techniques

used in the language of advertisements: the linguistic perspective. *Media Watch*, 11 (III), 565–580. 12. **Statsenko**, O. (2021). Language Representation Features of Primary Human Needs in Discourse: a Case Study on Short Prose by A. Solzhenitsyn. *Respectus Philologicus*, 39 (44), 161–172. 13. **Vasiloaia**, M. (2009). Linguistic features of the language of advertising. *Economy Transdisciplinarity Cognition: Cultural Studies*. Retrieved from <http://www.ugb.ro/etc/etc2009no1/s08.htm> 14. **Zafar**, A. (2016). Language Effectiveness in print media advertisements of Multi-national Fast Food chains. *The European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*, XVI, 132–139.

REFERENCES

1. **Areshenkova**, O. (2011). Movnostylistychni zasoby uvyraznennia tekstiv mediinoi reklamy [Linguistic and stylistic means of expression in media advertising texts]. *Filolohichni studii. Naukovi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, 6, 9–13 [in Ukrainian].
2. **Bezuhla**, T. (2013). Linhvoprahamatychni y stylistychni vlastyvoli reklamnoho dyskursu [Linguopragmatic and stylistic features of advertising discourse]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu imeni V. N. Karazina*, 1052, 31–36 [in Ukrainian].
3. **Vynohradova**, O. (2005). Funktsionuvannia konstruksii ekspresyvnoho syntaksysu v reklamnykh tekstakh [Functioning of expressive syntax constructions in advertising texts]. *Linhvistychni studii*, 14, 126–130 [in Ukrainian].
4. **Zirka**, V. (2005). Movna paradyhma manipulyativnoi hry v reklamakh. [Linguistic paradigm of manipulative play in advertising]. (Avtoref dys. ... dokt. filol. Nauk.), Kyiv: In-t movoznavstva im. O.O. Potebni NAN Ukrainy [in Ukrainian].
5. **Kosmeda**, T., Oleksenko, O., Pavlova, I. (2019). *Semantyka y prahmatyka dyskursyvnoho slova ta yoho potentsial dlia diahnostyky psykhotypu movnoi osobystosti: aspektualnyi opys* [Semantics and pragmatics of the discursive word and its potential for diagnosing the psychotype of a linguistic personality]. Kharkiv: Kharkiv. ist.-filol. t-vo [in Ukrainian].
6. **Radu**, A. (2010). Ekolohiia freimovykh struktur i strukturno-kompozytsiina orhanizatsiia reklamnoho dyskursu [Ecology of frame structures and structural and compositional organization of advertising discourse]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu imeni V. N. Karazina*, 805, 62–67 [in Ukrainian].
7. **Ushchapovska**, I., Shovkoplias, Yu. (2021). Sotsiolinhvalnyi potentsial brend-storitelinhu [Sociolinguistic potential of brand storytelling]. *Nova filolohiia*, 81, 171–178 [in Ukrainian].
8. **El-Dali**, H. (2019). The Language of consumer advertising: linguistic and psychological perspectives. *Studies in Linguistics and Literature*, 3(2), 95–126 [in English].
9. **Goddard**, A. (2002). *The language of advertising*. 2nd ed. New York–London: Routledge [in English].
10. **Radchuk**, O., Krapivnyk, G., Palatovska, O., Nekrylova, O. (2022). The Verbalization of Notion *Absence* in the English Language and Culture. In *Revista Amazonia Investiga*. (pp. 6–14). Colombia [in English].
11. **Shariq**, M. (2020). Tools and techniques used in the language of advertisements: the linguistic perspective. *Media Watch*, 11(III), 565–580 [in English].
12. **Statsenko**, O. (2021). Language Representation Features of Primary Human Needs in Discourse: a Case Study on Short Prose by A. Solzhenitsyn. *Respectus Philologicus*, 39 (44), 161–172 [in English].
13. **Vasiloaia**, M. (2009). Linguistic features of the language of advertising. *Economy Transdisciplinarity Cognition: Cultural Studies*. Retrieved from <http://www.ugb.ro/etc/etc2009no1/s08.htm> [in English].
14. **Zafar**, A. (2016). Language Effectiveness in print media advertisements of Multi-national Fast Food chains. *The European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*, XVI, 132–139 [in English].

Радчук Ольга Вячеславівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри теорії і практики англійської мови та зарубіжної літератури імені професора Михайла Гетманця, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; вул. Алчевських, 29, м. Харків, 61002, Україна.

E-mail: radchuk.o.v@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-0343-6796>

Radchuk, Olga – Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Professor at the Professor Mihaylo Hetmanets Department of Theory and Practice of English and Foreign Literature; H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; 29 Alchevskykh St., Kharkiv, 61002, Ukraine.

Стаценко Олена Миколаївна – доктор філософії з філології, доцент, Державна загальноосвітня школа Тоскана; 4 Ам Спортплац, Бад-Зульца, 99518, Німеччина.

E-mail: helen0876@meta.ua

<https://orcid.org/0000-0002-8644-3130>

Statsenko, Olena – PhD in Philology, Assistant Professor, Toscana-School State Regular School, 4 Am Sportplatz, Bad Sulza, 99518, Germany.

Тучина Наталія Василівна – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; вул. Алчевських, 29, м. Харків, 61002, Україна.

E-mail: ntuchka53@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-7860-0688>

Tuchyna, Nataliia – Candidate of Pedagogical Sciences, Full Professor, Head of the Department of English Philology of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; 29 Alchevskykh St., Kharkiv, 61002, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 30 березня 2025 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Радчук О. В., Стаценко О. М., Тучина Н. В. Омовлення первинної адаптивної потреби людини “їжа” в рекламному дискурсі. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2025. Вип. 62. С. 146–156. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.12>

АРА: Радчук, О. В., Стаценко, О. М., Тучина, Н. В. (2025). Омовлення первинної адаптивної потреби людини “їжа” в рекламному дискурсі. *Лінгвістичні дослідження*, 62, 146–156. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.12>

КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.161.2'42:[355.01:316.77]

Б. М. Поліщук

ВОЄННИЙ ДИСКУРС НОВИН ЯК КОМУНІКАТИВНЕ ЯВИЩЕ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ

У статті досліджується воєнний дискурс новинних сайтів як складне комунікативне явище, що відіграє ключову роль у формуванні громадської думки під час воєнних конфліктів. Розглянуто основні мовні стратегії, що використовуються для маніпуляції, пропаганди й конструювання образів ворога, героя і жертви. Окреслено основні підходи до аналізу дискурсу – лінгвістичний, соціологічний, культурологічний, когнітивно-дискурсивний і критичний. Зроблено акцент на особливостях подачі новин у цифрову епоху, ролі інтернет-ресурсів, соціальних мереж і незалежних платформ у поширенні воєнного дискурсу. У статті наголошено, що воєнний дискурс є не лише засобом інформування, а й інструментом соціального впливу та ідеологічної боротьби.

Ключові слова: воєнний дискурс, новинні сайти, громадська думка, маніпуляція, пропаганда, медіа, мовні стратегії, ідеологія, критичний дискурс-аналіз.

Polishchuk, B. War Discourse of News as a Communicative Phenomenon: Main Approaches to Analysis. *The article examines the war discourse of news websites as a complex communicative phenomenon that plays a key role in shaping public opinion during wartime. It explores the main linguistic strategies used for manipulation, propaganda, and constructing images of the enemy, the hero, and the victim. The paper outlines the primary approaches to discourse analysis, including linguistic, sociological, cultural, cognitive-discursive, and critical perspectives. Emphasis is placed on the specificity of news delivery in the digital age, focusing on the role of online resources, social media, and independent platforms in disseminating war discourse. The study highlights that war discourse is not merely a tool for informing the public, but also an instrument for social influence and ideological struggle. Moreover, the article investigates how these platforms serve as spaces for the creation and propagation of narratives that contribute to the polarization of societies, reflecting the underlying political and social dynamics. The study underscores how the interaction between traditional media and digital platforms amplifies the intensity and scope of war-related messaging, leading to a broader impact on both national and*

international perceptions. By examining specific news articles and posts from various sources, the author reveals the dynamic ways in which language is used to mobilize action, evoke emotional responses, and solidify national identity in times of crisis. The analysis also demonstrates the power of digital media in breaking down traditional barriers of communication and enabling more direct and immediate engagement with audiences. This shift toward digital-first news platforms has significantly altered the landscape of wartime information dissemination, making it more decentralized, fragmented, and susceptible to both misinformation and grassroots activism. The article ultimately argues that the contemporary war discourse is both a reflection of the current geopolitical situation and an active agent in shaping the future of international relations.

Keywords: war discourse, online journalism, linguistic strategies, digital media, public opinion, propaganda, ideological influence, national identity, media platforms.

Вступ

Новинний дискурс – це не лише передача фактів, а й цілеспрямована стратегія формування уявлень, оцінок і моделей мислення, що істотно впливає на сприйняття аудиторією подій та явищ. Як слушно зауважують фахівці, «дискурс не описує світ. Він його формує» (Шульгіна, 2023: 167–168), адже спосіб подання інформації, добір лексики, розстановка акцентів та визначення рамок інтерпретації подій можуть змінювати не тільки ставлення реципієнтів до фактів, а й їхнє загальне розуміння реальності.

Воєнний дискурс на новинних сайтах – це комплекс мовних стратегій і медійних практик, що сприяють формуванню уявлень про війну, її учасників та події, що відбуваються, оскільки «воєнний – це той, що стосується війни, пов'язаний з нею» (Царьова, 2023: 110). Він може містити інтерпретації, маніпуляції, певний інформаційний контекст. Воєнний дискурс у новинах переплітається з політичним, економічним і соціальним дискурсами, а також з медіапропагандою, що може посилювати або послаблювати певні наративи залежно від редакційної лінії сайту, порівн.: «Під поняттям «воєнний дискурс» належить розуміти тип дискурсу, що відображає сферу соціально-політичного та культурного життя, психологічні та історичні процеси періоду війни» (Хар, 2022: 161).

Воєнний дискурс в новинах має велике значення, оскільки він може як інформувати, так і маніпулювати громадською свідомістю, оскільки «нинішня війна розгортається у двох визначальних

площинах: фізичній, на полі бою, і дискурсивній, у суспільних практиках, що утворюють певну ієрархію» (Український воєнний дискурс..., 2024: 4).

Медіа – зокрема новинні сайти – відіграють сьогодні важливу роль у формуванні громадської думки та впливі на суспільство завдяки використанню спеціальних комунікативних стратегій, вивчення специфіки розгортання яких становить **актуальність** для всієї сфери гуманітарних дисциплін, для комунікативної лінгвістики зокрема.

Метою цього дослідження є аналіз воєнного дискурсу новинних сайтів як комунікативного явища, що впливає на громадську думку, формує образи війни та її учасників, а також вивчення мовних стратегій, що використовуються в новинних матеріалах для маніпулювання й пропаганди під час воєнних конфліктів. Досягнення мети передбачає виконання таких завдань: визначити основні лінгвістичні стратегії, що використовуються у воєнному дискурсі на новинних сайтах, зокрема, аналізувати лексичні та стилістичні особливості текстів; простежити вплив воєнного дискурсу на формування громадської думки, зокрема, як новини через мову й контекст створюють певні образи ворога, героїв і жертв; дослідити роль пропаганди та маніпуляції в новинних матеріалах під час висвітлення воєнних подій та політичних інтерпретацій, що поширюються через новинні сайти; проаналізувати використання новинними сайтами інтернет-ресурсів та соціальних мереж для поширення воєнного дискурсу: їх вплив на сприйняття аудиторією інформації, маніпуляції фактами і створення ідеологічних наративів; оцінити зв'язок воєнного дискурсу на новинних сайтах з політичними та соціальними процесами в умовах війни, зокрема, як медіа формують політичні уявлення серед населення через свої повідомлення про конфлікти.

Методи дослідження

Для аналізу воєнного дискурсу в новинних матеріалах у статті використовуються як загальнонаукові, так і спеціальні методи. *Метод аналізу* дозволяє систематично вивчати мовні стратегії, контекстуалізацію подій та формування уявлень, тоді як *синтез* застосовується для комбінування результатів аналізу лексичних, стилістичних і риторичних елементів текстів. *Індукція* допомагає зробити висновки про загальні тенденції на основі конкретних прикладів, а *дедукція*

дозволяє сформулювати теоретичні узагальнення, спираючись на факти, зокрема, щодо впливу новинного дискурсу на громадську думку. Зі спеціальних лінгвістичних методів використано *дискурс-аналіз* як основний метод дослідження, що дає можливість вивчати структуру та функцію мовних елементів у воєнному дискурсі, зокрема лексичні, синтаксичні, стилістичні й риторичні стратегії, а також їхній вплив на аудиторію. *Когнітивний аналіз* сфокусовано на тому, як новинний дискурс формує у свідомості аудиторії образи ворога, героїв і жертв, а також як сприймаються військові дії та їхні учасники. Застосування методу *критичного дискурс-аналізу* дозволяє виявити ідеологічні, маніпулятивні та пропагандистські елементи в новинах, що сприяють підтримці певних політичних чи військових наративів. Для аналізу великої кількості новинних матеріалів з метою виявлення тенденцій у представленні подій і образах учасників конфлікту, а також для вивчення впливу мовних стратегій на аудиторію застосовано *контент-аналіз*. Ці методи в сукупності дають можливість детально й системно вивчати воєнний дискурс, його вплив на сприйняття подій аудиторією та його роль у формуванні громадської думки в умовах війни.

Виклад основного матеріалу

Новинний дискурс варто розглядати як процес селекції й перекладу реальності крізь призму конкретних цілей, ідеологічних орієнтирів або ціннісних настанов медіа. Аналіз дискурсу в новинах можна здійснювати з різних підходів, кожен з яких дає змогу висвітлити специфіку впливу медіа на суспільство. *Лінгвістичний підхід* зосереджується на дослідженні мовних стратегій, що використовуються в новинних матеріалах, таких як добір лексики, синтаксичні конструкції, метафори, стилістичні фігури та інші засоби, що впливають на сприйняття інформації. Цей підхід дає змогу виявити, як через мову здійснюється маніпуляція аудиторією, які значення наві'язуються як домінантні, та як формується уявлення про події, людей і явища. *Соціологічний підхід* фокусується на тому, як новини впливають на формування громадської думки, соціальних уявлень і стереотипів, а також як вони відображають структури влади та суспільні ієрархії. У межах цього підходу аналізується, які теми отримують більше уваги, які групи зображуються позитивно або негативно, і як ці уявлення впливають

на поведінку аудиторії. *Культурологічний підхід* зосереджується на вивченні того, як у новинному дискурсі відображаються культурні цінності, символи й ідеологічні наративи, зокрема в контексті війни, коли медіа конструюють образ «свого» і «чужого», репрезентують національну ідентичність, історичну пам'ять, героїзм або ж травму. Такий аналіз допомагає зрозуміти, як новини сприяють відтворенню або трансформації культурних уявлень у суспільстві. У комплексі ці підходи дозволяють глибше осмислити функціонування новинного дискурсу як інструменту соціального впливу, ідеологічної боротьби та культурної інтерпретації реальності.

Воєнний дискурс у новинах функціонує як *особливий тип комунікації*, в якому інформаційні повідомлення на новинних сайтах набувають стратегічного характеру: вони не стільки нейтрально репрезентують події, скільки спрямовані на конструювання суспільного уявлення про війну, легітимізацію певних політичних рішень і формування образів учасників конфлікту – як військових, так і цивільного населення.

У контексті висвітлення війни мовлення виконує багатофункціональну роль: крім основного – *інформативного* – призначення, воно активно втілює *маніпулятивні* й *пропагандистські стратегії*, що мають на меті не лише передавання фактів, а й формування певного емоційного тла, зміщення акцентів у сприйнятті подій та конструювання потрібного світогляду. Застосування таких стратегій передбачає докладний добір мовних засобів, що дозволяє впливати на масову свідомість, посилювати або нейтралізувати емоційні реакції аудиторії, а також скеровувати її в заданому ідеологічному напрямі.

Інформаційна стратегія реалізується повідомленнями про бойові дії, офіційну позицію урядів, гуманітарні катастрофи, порівн.: *Ворог штурмував на Донеччині і був розбитий* (Ворог..., [https](#)), *Уряд України працює, щоб угода відображала усі наші інтереси та була в дусі стратегічного партнерства із США* (Radio Svoboda..., [https](#)), *Після підризу росіянами Каховської ГЕС на території окупованої й затопленої Олешківської громади на Херсонщині утворилася гуманітарна катастрофа* (Підбив Каховської ГЕС..., [https](#)).

Лінгвістичний підхід передбачає вивчення конкретних мовних засобів, зокрема використання лексики, що належить до військової тематики, такої як «операція», «фронт», «захист», «удар», порівн.:

Раніше повідомлялося, що ЗСУ стабілізували **фронт** на одному з ключових напрямків (У ЗСУ..., [https](#)), Президент Володимир Зеленський заслухав доповідь про перебіг **операції** Збройних сил України у Курській області (Зеленський..., [https](#)), Готуючись до ймовірних **атак** Росії, уряд та Генштаб ухвалили рішення про захист об'єктів енергетичної інфраструктури у три рівні (Російські атаки..., [https](#)), **Ракетний удар** по Харкову та ситуація на фронті (Ракетний удар..., [https](#)). У цьому підході важливу роль відіграють стилістичні засоби, зокрема використання емоційно насичених виразів, що підсилюють вплив на свідомість аудиторії. Аналізується також риторика новин, де вибір певних слів і фраз сприяє створенню атмосфери напруги та загрози, як, наприклад, у висловах, порівн.: *Вугледар у Донецькій області буде втрачено. Наразі там склалася "пекельно складна ситуація"* (Пекельно..., [https](#)).

Водночас мова реалізує **маніпулятивну стратегію**, коли події подаються з певним емоційним забарвленням чи інтерпретацією, вигідною для однієї зі сторін конфлікту, порівн.: *Контрнаступальні операції Сил оборони можуть відбутися наприкінці 2024 та впродовж 2025 року* (Коли і як ЗСУ..., [https](#)), *Чмобіки кричать в окопах! Рашисти зрозуміли, що Соловйов і Скабеева брешуть!* (Чмобіки..., [https](#)). –

Воєнний дискурс у новинах поєднує низку важливих функцій: не тільки інформування аудиторії про перебіг конфлікту, маніпулювання її емоціями, а також підтримку політичної або військової стратегії, порівн.: *НАДВАЖЛИВА розмова Стармера з МАКРОНОМ!* ([Відео]..., [https](#)), які створюють відчуття нагальності та значущості.

Критичний дискурс-аналіз дає змогу простежити, як мовні засоби в новинах формують символи, що стають інструментами конструювання колективного світогляду, посилення громадянської ідентичності та мобілізації суспільства. Такі слова-символи, як зброя в гаслі «Мова – то є наша зброя» (Що відбувається..., [https](#)), функціонують не лише як риторичні фігури, а й як засоби зміцнення національної єдності, легітимації дій та утвердження ідеологічного наративу.

Окрему увагу слід приділити пропаганді та дезінформації – через новинні сайти й інтернет платформи проводяться цілеспрямовані інформаційні кампанії, що можуть маніпулювати фактами, приховувати або свідомо спотворювати інформацію задля досягнення політичних

або військових цілей, порівн.: *У дідів – "договорнячок". Ці переговори – не перша розмова Путіна та Трампа щодо війни Росії проти України* (Договорнячок..., [https](#)) є прикладом подачі новини, що поєднує елементи припущень, емоційного забарвлення й інтерпретацій.

Пропагандистська стратегія реалізується передусім формуванням і підтримкою стратегічних наративів, що зміцнюють патріотизм або віру в перемогу. Військовий контекст суттєво впливає на **стилістичне оформлення** новинного матеріалу, сприяючи широкому використанню **емоційно насичених номінацій** – таких як «герої», «зрадники», «агресори» – та **образних метафор**, порівн.: *Дякую тобі, герою – це надзвичайно важлива для мене і для всіх українців робота* (Дякую..., [https](#)), *Росія – агресор* (Мішель..., [https](#)), *Подвійна гра контррозвідки: чому "шура" ФСБ затримував сам Малюк* (Подвійна..., [https](#)), *В Україні зараз вирішальна битва за свободу; ми вдячні вам, що в цій битві ми не наодинці* (В Україні зараз..., [https](#)), *Україна завдала наймасованішого удару по Росії з використанням дронів* (Удари..., [https](#)).

Новинний дискурс формує у свідомості аудиторії образи ворогів і героїв, а також сприйняття самої війни як ідеї чи явища. Наприклад, у вислові *Для України війна – це боротьба за незалежність і виживання* (В Україні війна..., [https](#)) війна репрезентується як ядровий елемент національної ідентичності та боротьби за свободу. Таке трактування суттєво впливає на сприйняття війни, її учасників і моральних оцінок дій сторін конфлікту.

Усі ці підходи в сукупності розкривають складну природу воєнного дискурсу як багаторівневої комунікативної практики. Воєнний дискурс у новинних медіа сьогодні стає інструментом впливу на свідомість, формуючи громадське бачення війни.

Висновки

Отже, воєнний дискурс новинних сайтів є специфічною формою комунікації, що поєднує інформативні, маніпулятивні та пропагандистські функції. Він не лише відображає події війни, а й активно формує уявлення про неї, її учасників і причетні соціально-політичні процеси, виступаючи інструментом впливу на громадську думку.

Аналіз лінгвістичних стратегій показав, що воєнний дискурс новин активно використовує лексику військової тематики, емоційно

забарвлені вирази, метафори та риторичні прийоми, що сприяють створенню емоційного фону й посиленню впливу на аудиторію.

Формування громадської думки в новинному дискурсі відбувається через репрезентацію чітких образів «свого» та «чужого», героїв і ворогів, жертв і агресорів. Ці образи створюються через добір лексики, акценти в заголовках і повідомленнях, використання національних і культурних символів.

Пропагандистська та маніпулятивна функції воєнного дискурсу реалізуються через емоційні акценти, гіперболізацію подій, узагальнення, оцінні судження й селекцію інформації, що часто подається з наперед заданим тлумаченням. Зокрема, це виявляється у використанні жаргонізмів, зневажливих найменувань, драматичних заголовків і цитат.

Інтернет-ресурси та соціальні мережі значно підсилюють ефективність поширення воєнного дискурсу. Завдяки оперативності, емоційній насиченості контенту й можливості вільного інтерпретування, вони створюють сприятливе середовище для формування ідеологічних наративів, зокрема через діяльність блогерів і непрофесійних коментаторів.

Воєнний дискурс новин тісно пов'язаний із соціальними та політичними процесами, впливаючи на політичні орієнтири громадян, підтримку державної політики, мобілізацію суспільства й легітимацію стратегічних рішень. Через дискурс формуються уявлення про війну як справедливу, неминучу або героїчну подію.

Комплексне застосування лінгвістичного, соціологічного й культурологічного підходів дозволяє виявити багаторівневу природу воєнного дискурсу: як мовного конструкту, соціального механізму впливу та носія культурних і національних наративів. Це підтверджує доцільність міждисциплінарного аналізу для глибшого розуміння ролі новин у період війни.

Перспективи досліджень воєнного дискурсу новин як комунікативного явища охоплюють кілька важливих напрямів, зокрема порівняльний аналіз дискурсивних стратегій у різних типах медіа (телебачення, соцмережі, подкасти), вивчення регіональних та міжкультурних особливостей подання воєнної тематики, а також динаміки змін дискурсу залежно від етапів війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шульгіна, В. І., & Жуковська, Н. В. Роль новинного дискурсу в сучасних міжнародних ЗМІ. *Baltija Publishing*, 159–169. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-270-8-9> 2. Ізотова, Н. П., & Потапенко, С. І. (Ред.). (2024). *Український воєнний дискурс: полілог жанрів і стилів*: колективна монографія. Київ: ВЦ КНЛУ. 3. Хар, М. Є. (2022). Воєнний дискурс: процеси неологізації. *Закарпатські філологічні студії*, 24 (1), 160–166. 4. Halasa, I. (2024). Український воєнний дискурс до та після повномасштабного вторгнення Росії. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 209, 76–81. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-11>. 5. Царьова, І. В. (2023). Сучасний воєнний дискурс: процеси неологізації. *Лінгвістика*, 2 (48), 107–114. <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2023-2-48-107-114>.

ДЖЕРЕЛА

6. Воробіт штурмував. *Nikopol News*. Узято з: <https://nikopolnews.net/region/voroh-shturmuvav/> 7. Radio Svoboda. Узято з: <https://www.facebook.com/radiosvoboda.org/> 8. Підлив Каховської ГЕС спричинив гуманітарну катастрофу в окупованій і затопленій Олешківській громаді на Херсонщині. *Zmina*. Узято з: <https://zmina.info/news/pidriv-kahovskoyi-ges-sprychyniv-gumanitarnu-katastrofu-v-okupovaniy-v-okupovaniy-i-zatoplenij-oleshivskij-gromadi-na-hersonshhyni/> 9. Коли і як ЗСУ звільнять окуповані території: прогноз аналітиків. *Glavcom*. Узято з: <https://glavcom.ua/country/incidents/koli-i-jak-zsu-zvilnjat-okupovani-teritoriji-prohnoz-analitikiv-1009846.html> 10. Чомобіки кричать в окопах: рашисти зрозуміли, що Соловйов і Скабєєва брешуть. *TSN*. Узято з: <https://tsn.ua/youtube/chmobiki-krichat-v-okopah-rashisti-zrozumili-scho-solovyov-i-skabyeyeva-breshut.html> 11. Чому прогнози звільнити Крим до літа не справдилися: у Зеленського відверто відповіли. *TSN*. Узято з: <https://tsn.ua/ukrayina/chomu-prognozi-zvilniti-krim-do-lita-ne-spravdilis-u-zelenskogo-vidverto-vidpovili-2453194.html> 12. "Дякую тобі, герою": українська артистка презентувала ще одну пісню, присвячену нашим захисникам. *TSN*. Узято з: <https://tsn.ua/lady/news/show-biznes/dyakuyu-tobi-geroyu-ukrayinska-artistka-prezentovala-schemlivu-pisnyu-prisvyachenu-nashim-zahisnikam-2520922.html> 13. Мішель про візит Орбана до Росії. *Radio Svoboda*. Узято з: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-michel-pro-vizyt-orbana-do-rosii/33022255.html> 14. Подвійна гра контррозвідки: чому "Шура" ФСБ затримував сам Малюк. *TSN*. Узято з: <https://tsn.ua/exclusive/podviyna-gra-kontrozvidki-chomu-schura-fsb-zatrimuvav-sam-malyuk-2768658.html> 15. В Україні зараз вирішальна битва за свободу: ми вдячні вам. *President of Ukraine*. Узято з: <https://www.president.gov.ua/news/v-ukrayini-zaraz-virishalna-bitva-za-svobodu-mi-vdyachni-vam-77453> 16. Удари України по Росії підривають наративи Кремля про війну як локальну операцію, – розвідка Британії. *Ukrinform*. Узято з: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3969728-udari-ukraini-po-rosii-pidrivaut-narativi-kremla-pro-vijnu-ak-lokalnu-operaciju-rozvidka-britanii.html> 17. Російська наступальна операція ймовірно завершиться найближчими місяцями – ISW. *Novosti N*. Узято з: <https://novosti-n.org/ua/news/Rosijska-nastupalna-operacziya-jmovirno-zavershytsya-najblyzhchymy-misyacymy-ISW-301298> 18. Масована атака по Україні: все, що відомо про наслідки. *TSN*. Узято з: <https://tsn.ua/ukrayina/masovana-ataka-po-ukrayini-vse-shcho-vidomo-pro-naslidky-2802539.html> 19. У ЗСУ заявили про значну активізацію ворога на

півдні. *TSN*. Узято з: <https://tsn.ua/ato/u-zsu-zaiavyly-pro-znachnu-aktyvizatsiiu-vorona-na-pivdni-2799560.html> 20. **Зеленський** заслухав доповідь про перебіг Курської операції. *Ukrinform*. Узято з: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3978191-zelenskij-zaslukah-dopovid-pro-perebig-kurskoi-operacii.html> 21. **Пекельно** складна ситуація: оглядач прогнозує втрату Вугледара. *TSN*. Узято з: <https://tsn.ua/ato/pekelno-skladna-situaciya-oglydach-prognozuje-vtratu-vugledara-2666796.html> 22. **В Україні війна** – це боротьба за незалежність і свободу. *RBC*. Узято з: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayini-viyna-tse-borotba-nezalezhnist-i-1732265898.html> 23. **Що відбувається** з українським суспільством: нові реалії і виклики. *Life*. Узято з: <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/11/10/251226/> 24. **[Відео]**. *TSN*. Узято з: https://www.youtube.com/watch?v=qSnOzfeM6gs&ab_channel=%D0%A2%D0%A1%D0%9D 25. **Блогер** розповів, як Потап кинув на гроші українців за кордоном. *Apostrophe*. Узято з: <https://apostrophe.ua/ua/article/lime/learn/2025-03-25/blogger-rasskazal-kak-potap-brosil-na-dengi-ukraintsev-za-granitsey/61583> 26. **Договорнячок**: пропаганда про перемир'я після розмови Трампа і Путіна. *MediaSapiens*. Узято з: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/37682/2025-03-20-dogovorniyachok-propaganda-pro-peremyrja-pislya-rozmovy-trampa-ta-putina/> 27. **Російські атаки** по енергооб'єктах із повітря: Україна створила три рівні захисту. *TCH*. Узято з: <https://tsn.ua/ato/rosiyski-ataki-po-energoob-yektah-iz-povitrya-ukrayina-stvorila-tri-rivni-zahistu-2454340.html> 28. **Ракетний удар** по Харкову та ситуація на фронті: головні новини ночі 18 квітня 2025 року. *TCH*. Узято з: <https://tsn.ua/ukrayina/raketnyy-udar-po-kharkovu-ta-sytuatsiia-na-fronti-holovni-novyny-nochi-18-kvitnia-2025-roku-2810855.html>

REFERENCES

1. **Shulhina, V. I., & Zhukovska, N. V.** Rol novynnoho dyskursu v suchasnykh mizhnarodnykh ZMI [The Role of News Discourse in Modern International Media] *Baltija Publishing*, 159–169. Retrieved from <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/284/7833/16365-1>
2. **Izotova, N. P., & Potapenko, S. I. (Ed.).** Ukrainskyi voiennyi dyskurs: poliloh zhanriv i styliv: kolektyvna monohrafiia [Ukrainian Military Discourse: a Polylogue of Genres and Styles: a Collective Monograph]. Kyiv: Vyd-vo: Vydavnychiy tsentr KNLU.
3. **Khar, M. Ye. (2022).** Voiennyi dyskurs: protsesy neolohizatsii [Military Discourse: Neologization Processes]. *Zakarpatski filolohichni studii – Transcarpathian Philological Studies*, 24, 160–166.
4. **Halasa, I. (2024).** Ukrainskyi voiennyi dyskurs do ta pislia povnomasshtabnoho vtrhnennia Rosii [Ukrainian War Discourse Before and After the Full-Scale Russian Invasion]. *Naukovi zapysky. Serii: Filolohichni nauky – Scientific Notes. Series: Philological Sciences*, 209, 76–81. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-11>
5. **Tsarova, I. V. (2023).** Suchasnyi voiennyi dyskurs: protsesy neolohizatsii [Modern military discourse: neologization processes]. *Linhvistyka – Linguistics*, 2(48), 107–114. <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2023-2-48-107-114>

SOURCES

6. **Voroh** shturmuvav [The Enemy Stormed]. *Nikopol News*. Retrieved from <https://nikopolnews.net/region/voroh-shturmuvav/>
7. **Dokument** perebuvaie na stadii obhovorenna... [The Document is Currently under Discussion...]. *Radio Svoboda*. Retrieved from <https://www.facebook.com/radiosvoboda.org/>
8. **Pidryv** Kakhovskoi HES sprychynyv humanitarnu katastrofu v okupovanii i zatopenii Oleshkivskii hromadi na Khersonshchyni

[The Explosion of Kakhovka HPP Caused a Humanitarian Catastrophe in the Occupied and Flooded Oleshkivka Community in Kherson Region]. *Zmina*. Retrieved from <https://zmina.info/news/pidryv-kahovskoyi-ges-sprychynyv-gumanitarnu-katastrofu-v-okupovaniy-v-okupovaniy-i-zatoplenij-oleshkivskij-gromadi-na-hersonshhyni/> 9. **Koly** i yak ZSU zvilniat okupovani terytorii: prohnaz analitikiv [When and How the Ukrainian Armed Forces will Liberate the Occupied Territories: Analysts' Forecast]. *Glavcom*. Retrieved from <https://glavcom.ua/country/incidents/koli-i-jak-zsu-zvilniat-okupovani-teritorii-prohnaz-analitikiv-1009846.html> 10. **Chmobiky** krychat v okopakh: rashysty zrozumily, shcho Soloviov i Skabieieva breshut [Chmobiks Screaming in the Trenches: the Rashists Realised that Soloviov and Skabeyeva are Lying]. *TSN*. Retrieved from <https://tsn.ua/you-tube/chmobiki-krichat-v-okopah-rashisti-zrozumili-scho-solovyov-i-skabyeyeva-breshut.html> 11. **Chomu** prohnazy zvilnyty Krym do lita ne spravdyls: u Zelenskoho vidverto vidpovily [Why the Forecasts to Liberate Crimea by Summer did not Come True: Zelensky's Frank Answer]. *TSN*. Retrieved from <https://tsn.ua/ukrayina/chomu-prognosti-zvilniti-krim-do-lita-ne-spravdilys-u-zelenskogo-vidverto-vidpovili-2453194.html> 12. «**Diakuuu** tobi, heroiiu»: ukrainska artystka prezentovala shche odnu pisniu, prysviachenu nashym zakhysnykam [“Thank You, Hero”: Ukrainian Artist Presents Another Song Dedicated to Our Defenders]. *TSN*. Retrieved from <https://tsn.ua/lady/news/show-biznes/dyakuyu-to-bi-geroyu-ukrayinska-artistka-prezentovala-schemlivu-pisnyu-prisvyachenu-nashim-zahisnykam-2520922.html> 13. **Mishel** pro vizyt Orbana do Rosii [Michel on Orban's visit to Russia]. *Radio Svoboda*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/news-michel-pro-vizyt-orbana-do-rosii/33022255.html> 14. **Podviina** hra kontrrozvidky: chomu “Shchura” FSB zatrymuvav sam Maliuk [Counterintelligence's Double Game: Why the FSS's ‘Rat’ was Detained by Maliuk Himself]. *TSN*. Retrieved from <https://tsn.ua/exclusive/podviyna-gra-kontrrozvidki-chomu-schura-fsb-zatrymuvav-sam-malyuk-2768658.html> 15. **V Ukraini** zaraz vyrisalna bitva za svobodu: my vdiachni vam [Ukraine is in a Decisive Battle for Freedom: We are Grateful to You]. *President of Ukraine*. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/news/v-ukrayini-zaraz-virishalna-bitva-za-svobodu-mi-vdyachni-vam-77453> 16. **Udary** Ukraini po Rosii pidryvaiut naratyvy Kremlia pro viinu yak lokalnu operatsiiu, – rozvidka Brytanii [Ukraine's Strikes on Russia Undermine Kremlin's Narrative of War as a Localised Operation, UK Intelligence Says]. *Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3969728-udari-ukraini-po-rosii-pidrivaut-narativ-kremla-pro-vijnu-ak-lokalnu-operaciju-rozvidka-britanii.html> 17. **Rosiiska** nastupalna operatsiia ymovirno zavershytsia naiblyzhchymy misiatsiamy – ISW [Russian Offensive Likely to End in Coming Months – ISW]. *Novosti N*. Retrieved from <https://novosti-n.org.ua/news/Rosijska-nastupalna-operaciya-jmovirno-zavershytsya-naiblyzhchymy-misyaczamy-ISW-301298> 18. **Masovana** ataka po Ukraini: vse, shcho vidomo pro naslidky [Massive Attack on Ukraine: Everything We Know about the Consequences]. *TSN*. Retrieved from <https://tsn.ua/ukrayina/masovana-ataka-po-ukrayini-vse-shcho-vidomo-pro-naslidky-2802539.html> 19. **U ZSU** zaiavyly pro znachnu aktyvizatsiiu voroha na pivdni [Ukrainian Armed Forces Report Significant Enemy Activation in the South]. *TSN*. Retrieved from <https://tsn.ua/ato/u-zsu-zaiavyly-pro-znachnu-aktyvizatsiiu-vorona-na-pivdni-2799560.html> 20. **Zelenskyi** zasluhnav dopovid pro perebih Kurskoi operatsii [Zelenskyy Heard a Report on the Kursk Operation]. *Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3978191-zelenskij-zaslukahav-dopovid-pro-perebig-kurskoi-operacii>

html 21. **Pekelno** skladna sytuatsiia: ohliadach prohnozuie vtratu Vuhledara [A Hellishly Difficult Situation: an Observer Predicts the Loss of Vuhledar]. *TSN*. Retrieved from <https://tsn.ua/ato/pekelnno-skladna-situaciya-oglyadach-prognozuye-vtratu-vugledara-2666796.html> 22. **V Ukraini** viina – tse borotba za nezalezhnist i svobodu [In Ukraine, War is a Struggle for Independence and Freedom]. *RBC*. Retrieved from <https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayini-viyna-tse-borotba-nezalezhnist-i-1732265898.html> 23. **Shcho vidbuvaietsia** z ukrainskym suspilstvom: novi realii i vyklyky [What is Happening to Ukrainian Society: New Realities and Challenges]. *Life*. Retrieved from <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/11/10/251226/> 24. **[Video]**. *TSN*. Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=qSnOzfM6gs&ab_channel=%D0%A2%D0%A1%D0%9D 25. **Bloher** rozpoviv, yak Potap kynuv na hroshi ukrainsiv za kordonom [Blogger Tells How Potap Cheated Ukrainians Abroad of Their Money]. *Apostrophe*. Retrieved from <https://apostrophe.ua/ua/article/lime/learn/2025-03-25/bloger-rasskazal-kak-potap-brosil-na-dengi-ukrainsiv-za-granitsey/61583> 26. **Dohovorniachok**: propahanda pro peremyria pislia rozmovy Trampa i Putina [Dealmaker: Propaganda about a Truce after Trump and Putin's Conversation]. *MediaSapiens*. Retrieved from <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplyvi/post/37682/2025-03-20-dogovornyachok-propaganda-pro-peremyrya-pislya-rozmovy-trampa-ta-putina/> 27. **Rosiiski** ataky po enerhoobiektakh iz povitria: Ukraina stvoryla try rivni zakhystu [Russian Attacks on Energy Facilities from the air: Ukraine has Created Three Levels of Defence]. *TSN*. Retrieved from <https://tsn.ua/ato/rosiyski-ataki-po-energoob-yektah-iz-povitrya-ukrayina-stvorila-tri-rivni-zahistu-2454340.html> 28. **Raketnyi** udar po Kharkovu ta sytuatsiia na fronti: holovni novyny nochi 18 kvitnia 2025 roku [Missile Strike on Kharkiv and the Situation at the Front: the Main News of the Night of 18 April 2025]. *TSN*. Retrieved from <https://tsn.ua/ukrayina/raketnyy-udar-po-kharkovu-ta-sytuatsiia-na-fronti-holovni-novyny-nochi-18-kvitnia-2025-roku-2810855.html>

Поліщук Богдан Миколайович – аспірант кафедри української мови імені професора Л. А. Лисиченко, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; вул. Алчевських, 29, м. Харків, 61002, Україна.

E-mail: bohdan.polishchuk@hnpu.edu.ua

<https://orcid.org/0009-0004-8207-0949>

Polishchuk, Bohdan – PhD student of the Professor L. Lysychenko Ukrainian Language Department, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; 29 Alchevskikh st., Kharkiv, 61002, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 27 березня 2025 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Поліщук Б. М. Воєнний дискурс новин як комунікативне явище: основні підходи до аналізу. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди* / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2025. Вип. 62. С. 157–168. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.13>

APA: Поліщук, Б. М. (2025). Воєнний дискурс новин як комунікативне явище: основні підходи до аналізу. *Лінгвістичні дослідження*, 62, 157–168. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.13>

ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.161.2:373.46:625

Н. П. Книшенко

ПРОГРЕСИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ТЕРМІНОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

Одним з основних викликів у навчанні термінознавчих дисциплін є динамічний розвиток науки й техніки, що постійно зумовлює необхідність оновлення термінології. Використання прогресивних технологій у процесі викладання термінознавчих дисциплін дозволяє студентам ефективно працювати з термінами, розуміти їх значення, походження та еволюцію в реальному часі, тобто набувати фахової термінологічної компетентності.

У пропонуваній статті висвітлено практичний досвід інтеграції інноваційних тенденцій реформування термінологічної освіти, що сприяють введенню сучасних підходів у навчальний процес з огляду на європейську академічну систему, зокрема для студентів технічних спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів-бакалаврів у ХНАДУ. Йдеться про використання технологій, що стимулюють розвиток критичного мислення, самостійності студентів технічних спеціальностей та їхньої здатності до дослідницької діяльності на заняттях з дисципліни «Автомобільно-дорожнє термінознавство» та «Українська мова (за професійним спрямуванням)».

Ключові слова: автомобільно-дорожнє термінознавство, прогресивні технології, термінологічна компетентність, ХНАДУ – Харківський національний автомобільно-дорожній університет.

Knyshenko, N. Progressive Technologies in Teaching Terminology Disciplines. *The European context of higher education requires the implementation of progressive methods focused on interactivity, student mobility, and their engagement in international scientific cooperation. Based on this approach, it is essential to consider technologies that facilitate the study of terminology and develop students' skills in working with terms in the context of intercultural and interdisciplinary knowledge exchange.*

This work is relevant because it highlights the application of technologies that enable the development of terminological competence among future technical specialists at higher education institutions during classes in the disciplines «Automotive and Road Terminology» and «Ukrainian Language for Professional Purposes», which is important for the training of professionals in the automotive and road construction sectors.

This article aims to explore modern scientific-pedagogical and research technologies that can be effectively applied in the teaching of terminology-related disciplines within the European higher education system. It analyses how these technologies can contribute to developing students' competencies, improve their understanding of terminological systems, and ensure the quality training of automotive and road construction professionals.

To achieve this goal, the following tasks must be completed: to clarify the content of professional terminological training, to analyse the specifics of innovative technologies, and to highlight the practical experience of their application in enhancing the effectiveness of the educational process while mastering terminological material within the disciplines «Automotive and Road Terminology» and «Ukrainian Language for Professional Purposes» at Kharkiv National Automobile and Highway University.

The article employs theoretical research methods based on the logical processing of information from existing academic literature, the authors' contributions, and authoritative sources. The central aspect of using the empirical method in this research is observing how interactive platforms, electronic textbooks, and mobile apps for learning terminology help students and professionals study and reinforce terms in practice. Adaptive learning technologies allow the individualisation of the learning process. Based on test results, the system can adjust the subsequent course by offering each student the most necessary terms or specific topics.

As teaching experience shows, implementing information and communication technologies in practical classes on terminology, as well as in the independent and research activities of automotive and road construction students, is an effective tool for improving traditional methodological approaches.

Thus, the public demand for improving the quality of education and developing key competencies among students highlights the need for a comprehensive enhancement of linguistic and methodological training of future technical specialists through the active integration of modern technologies into the teaching of humanities and the development of their terminological culture.

Key words: *automobile and road terminology, progressive technologies, terminological competence, KNAHU – Kharkiv National Automobile and Highway University.*

Вступ

Сучасна освіта потребує постійного вдосконалення методів викладання та інтеграції новітніх науково-педагогічних і науково-дослідницьких технологій для забезпечення високої якості навчального процесу. Особливо це стосується термінознавчих дисциплін, що посідають важливе місце в підготовці фахівців у різних галузях знань, зокрема в технічних спеціальностях. Ураховуючи глобальні тенденції реформування освіти, європейська система вищої освіти прагне

інтеграції сучасних підходів у навчання, що реалізуються із залученням технологій, які сприяють розвитку критичного мислення, самостійності студентів та їхньої здатності до дослідної діяльності.

Європейський контекст вищої освіти вимагає впровадження прогресивних методів, орієнтованих на інтерактивність та мобільність студентів, а також на їхнє залучення до міжнародного наукового співробітництва. На основі цього підходу важливо розглядати технології, що не лише сприяють вивченню термінології, але й формують у студентів навички роботи з термінами в контексті міжкультурного й міждисциплінарного обміну знаннями.

Про термінологію в навчальному процесі пишуть Н. Артикуца, І. Гуменюк, Г. Крохмальна, Г. Онуфрієнко, Г. Бондаренко, Д. Фурт, Л. Дмитрук, Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк, С. Руденко, Н. Станкевич, І. Харченко, Я. Януш та ін. Приклади дослідження технологічних інновацій у викладанні термінознавчих дисциплін простежуємо в наукових доробках М. Дзуби, Л. Малевич, Н. Нікуліної, О. Таран та ін.

В умовах інтеграції українського освіти до європейського освітнього простору особливої ваги набуває впровадження інноваційних науково-педагогічних і науково-дослідницьких технологій, що забезпечують ефективне засвоєння професійної термінології. **Актуальність** статті зумовлена сучасними вимогами до підготовки фахівців технічного профілю, зокрема в галузях автомобільного та дорожнього будівництва, які потребують не лише фахових знань, а й сформованих термінознавчих компетентностей. У межах дослідження актуалізовано питання застосування таких технологій під час викладання дисциплін «Автомобільно-дорожнє термінознавство» та «Українська мова (за професійним спрямуванням)», що сприяє не лише розвитку термінознавчих компетентностей студентів, а й підвищенню якості їхньої професійної підготовки.

Метою цієї статті є дослідження сучасних науково-педагогічних і науково-дослідницьких технологій, що можуть бути ефективно застосовані при викладанні термінознавчих дисциплін у контексті європейської системи вищої освіти. Розглянемо, яким чином ці технології можуть сприяти розвитку компетентностей студентів, покращенню їхнього розуміння специфіки термінологічних систем і забезпеченню якості підготовки фахівців у автомобільній та дорожньо-будівельній галузях.

Для реалізації поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання**: з'ясувати зміст фахової термінологічної підготовки, проаналізувати специфіку інноваційних технологій і висвітлити практичний досвід їхнього застосування для підвищення ефективності навчального процесу під час опанування термінологічного матеріалу в межах дисциплін «Автомобільно-дорожнє термінознавство» та «Українська мова (за професійним спрямуванням)» у Харківському національному автомобільно-дорожньому університеті.

Методи дослідження

У статті застосовано *теоретичні методи* дослідження, що ґрунтуються на логічному обробленні інформації, вже наявної в науковій літературі, авторських надбаннях, авторитетних джерелах. Основним аспектом застосування *емпіричного методу* в контексті нашого дослідження є спостереження за тим, як інтерактивні платформи, електронні підручники, мобільні додатки для вивчення термінології допомагають студентам і фахівцям вивчати та закріплювати терміни на практиці.

Виклад основного матеріалу

Завдяки опануванню термінознавчих дисциплін студенти технічних спеціальностей розвивають термінологічну компетентність, що є важливим складником їхньої професійної підготовки. Згідно з дослідженнями І. Кочан, важливо, щоб формування цієї компетентності починалося на етапі навчання, де студенти повинні вивчати не тільки теоретичні аспекти термінології, але й практичні навички роботи з термінами в конкретних професійних контекстах (Кочан, 2016).

З огляду на дослідження С. Амеліної та Р. Тарасенко, важливим аспектом є використання інноваційних технологій для розвитку термінологічної компетентності. Дослідники наголошують на використанні електронних термінологічних баз та цифрових інструментів, що дозволяють студентам і фахівцям створювати й систематизувати терміни в режимі реального часу (Амеліна, & Тарасенко, 2017).

Інноваційні технології у викладанні термінознавчих дисциплін є важливим складником сучасного освітнього процесу, оскільки вони дозволяють не лише покращити засвоєння матеріалу, але й зробити навчання більш інтерактивним і доступним для студентів.

Навчально-практичні завдання дисциплін «Автомобільно-дорожнє термінознавство» та «Українська мова (за професійним спрямуванням)» у ХНАДУ реалізуються з допомогою прогресивних технологій.

1. Використання електронних навчальних платформ (наприклад, Moodle) дає можливість створювати курси, інтерактивні тести та завдання, що уможливають роботу студентів зі спеціалізованими термінами в різних контекстах та тренування в термінологічних питаннях навіть поза аудиторією. З метою формування й розвитку термінологічної компетенції студентів автомобільного і дорожньо-будівельного факультетів Харківського національного автомобільно-дорожнього університету створено на базі навчальної платформи Moodle електронні курси дисциплін «Українська мова (за професійним спрямуванням)» та «Автомобільно-дорожнє термінознавство» (дисципліна за вибором студента), що доповнені інтерактивними завданнями та тестами, які забезпечують формування навичок роботи з професійною термінологією в різних прикладних ситуаціях (Нікуліна Н.В., & Книшенко, 2023).

2. Студенти використовують мобільні додатки (наприклад, Quizlet, Anki), щоб вивчати терміни, створюючи власні картки або завдання. Застосування таких мобільних інтерфейсів уможливлює поповнити мовний запас, а також результативно фіксувати термінологію через повторення та активне використання. Завдання мають ідеально відтворювати саме термінологію конкретної галузі, наприклад, як це реалізовано для студентів автомобільно-дорожніх спеціальностей: лицьовий бік віртуальної картки – «гумо-бітумна мастика», зворотний бік – «будівельний матеріал, отриманий на основі бітуму з додаванням гумової крихти; застосовується для герметизації швів і покриття поверхонь»; лицьовий бік – «щебенево-мастиковий асфальтобетон», зворотний бік – «тип асфальтобетону з високим вмістом щебеню та мастики, що забезпечує підвищену зносостійкість дорожнього покриття».

Використання в контексті (розширені картки або Cloze-тести в Anki), формат заповнення пропусків (Cloze deletion): Наприклад: «У конструкціях доріг, де потрібна підвищена гідроізоляція, застосовують (...), що має еластичні властивості завдяки гумовій основі» (правильна відповідь — «гумо-бітумну мастику»).

Створено окремі набори карток із назвами тематичних груп, наприклад: «Дорожньо-будівельні матеріали», «Типи асфальтобетонів», «Добавки та їхні функції», «Типи ґрунтів і сумішей».

За необхідності використання англомовних відповідників (наприклад, для роботи з міжнародною технічною документацією), застосовуються двомовні картки: LHS (лицьовий бік) – «hydrophobic-plasticizing additive», RHS (зворотний бік) – «гідрофобно-пластифікувальна добавка – компонент, що покращує водовідштовхувальні властивості бетонної суміші та її пластичність».

3. З метою підвищення зацікавленості студентів та ефективного засвоєння класифікацій дорожньо-будівельної термінологіки, до навчального процесу впроваджено елементи ігрових практик. Зокрема, пропонується використання онлайн-ігор, тематичних квестів та вікторин, що базуються на створенні гіпонімічних груп на підставі різних розрізняювальних класифікаційних ознак. Рольові ігри дуже корисні для гейміфікації теми полісемії термінів. Студенти виступають у ролі інженерів, проєктувальників чи будівельників, де їм потрібно використовувати терміни в різних контекстах. Це дає можливість застосовувати теоретичні знання на практиці. Студентам даються сценарії будівництва дорожнього об'єкта, де вони повинні вибрати правильний термін з кількох варіантів залежно від ситуації.

4. Використання систем машинного перекладу (наприклад, Google Translate) в поєднанні з термінологічними базами даних дозволяє студентам отримувати точні переклади термінів у конкретних контекстах. Це важливо для вивчення спеціалізованих дисциплін, де точність термінології є ключовою. Наприклад, при перекладі німецького або французького технічного тексту, студент може зустріти терміни: *soscel* → сокель (цоколь). Google Translate може видати загальний переклад *base*, але перевірка в будівельній термінологічній базі покаже, що в контексті архітектури або фасадів правильним відповідником є саме *цоколь*. Використання машинного перекладу й термінологічних баз для перекладу технічної лексики допомагає розвинути навички контекстуального перекладу фахових термінів із застосуванням цифрових інструментів, навчити розрізняти переклад для масової аудиторії та експертів, закріпити знання термінів у сфері дорожнього й автомобільного будівництва. Завдання: обери 10 технічних термінів з дорожньо-будівельної галузі іноземною

мовою (наприклад, німецькою, французькою або англійською). Нижче подані приклади: *soscel, chaussee, binder course, mastic asphalt*. Перекладіть кожен термін за допомогою Google Translate. Віднайдіть переклад а також визначення цих термінів у термінологічній базі або технічному глосарії.

5. Використання інфографіки й візуальних карт термінів допомагає студентам зрозуміти взаємозв'язки між термінами та їх значеннями. Інтерактивні схеми й мапи дозволяють візуалізувати складні термінологічні поняття і структурувати їх за допомогою різних кольорів або зв'язків. Завдання: зіставте результати перекладу та обґрунтуйте, який варіант є найбільш вдалим у фаховому контексті, а також укажіть причину вибору: точність, значення, уживаність у професійному середовищі, відповідність українській термінологічній нормі.

6. За допомогою систем автоматичного оцінювання можна швидко й ефективно перевіряти термінологічні знання студентів. Такі системи значно економлять час викладачів, а студентам дозволяють отримувати зворотний зв'язок і працювати над своїми помилками (Дзюба, & Малевич, 2020).

Приклад завдання: оберіть слушний український відповідник до іншомовного терміна. Вибір правильної відповідності (множинний вибір): 1. Пенетрація – це: а) щільність, б) в'язкість, в) гнучкість, г) проникність. Правильна відповідь: б) в'язкість.

7. У деяких випадках для вивчення термінів, пов'язаних з конкретними галузями (наприклад, технічними), використовуються віртуальні лабораторії, що адаптовано для Moodle. Такі онлайн-середовища уможливають застосовування термінів на практиці в імітованих реальних умовах. Модель заняття віртуальної лабораторної роботи, що поєднує професійну термінологію, синонімічні ряди та практичну симуляцію в автомобіле- та дорожньому будівництві. Спершу ознайомлюємо студентів з темою про морфолого-синтаксичні, правописні та синтаксичні синоніми у межах технічної термінології. Вчимо розпізнавати варіанти термінів у професійному середовищі (стандарти, будівельні норми, схеми, креслення).

Завдання полягає в розпізнаванні синонімів у віртуальній моделі. За умови натискання на позицію «крило укiсне», відкривається пояснення – «цей елемент також може називатися *«стінка укiсна»*. Необхідно вибрати термін, рекомендований у нормативній документації.

8. Використання краудсорсингових платформ дозволяє студентам і професіоналам у різних галузях створювати спільно термінологічні бази, що дозволяє залучати багатий досвід для формування точних визначень і перекладів термінів. Сформовано командну базу термінів з можливістю сортувати й проводити пошук термінів за тематичними категоріями, де всі учасники можуть переглядати та коментувати додані лексеми.

Так, використано модуль «Глосарій» для формування термінологічної бази дорожніх термінів, що дозволило створити колектив учасників, які активно співпрацюють у розвитку термінології, створенні словника у процесі навчання. Означений модуль у курсі відображає національний дух української термінології в умовах сучасних транснаціональних викликів, бо завданням студентів є для формування термінологічної бази, після попередньо створених викладачем термінів іншомовного походження, доповнювати цей список, пропонуючи свої варіанти перекладів, синонімів або пояснень. Платформа слугує місцем для створення й поповнення словників саме автохтонних дорожньо-будівельних та автомобільних термінів.

9. Використання відеоуроків та онлайн-лекцій дозволяє донести інформацію до студентів у різних форматах. Проведено лекції з поясненням термінів, приклади їх використання в реальному житті або галузевому контексті. Технології адаптивного навчання дозволяють індивідуалізувати навчальний процес. На основі результатів тестів система може налаштовувати подальший курс навчання, пропонуючи найбільш необхідні для кожного студента терміни або конкретні теми для вивчення (Книшенко, 2022).

Як засвідчує досвід викладання, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у практичні заняття з термінознавства, а також у процес самостійної та науково-дослідницької діяльності студентів-автомобілістів і дорожників, є ефективним інструментом удосконалення традиційних методичних підходів.

Висновки

Таким чином, громадський запит на підвищення якості освіти та розвиток ключових компетентностей студентської молоді актуалізує необхідність цілісного вдосконалення мовно-методичної підготовки майбутніх спеціалістів технічної галузі через активну роботу

із впровадженням сучасних технологій викладання гуманітарних дисциплін і формування їхньої термінологічної культури.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в дослідженні та висвітленні застосування на заняттях термінознавчих дисциплін для студентів Харківського національного автомобільно-дорожнього університету низки новітніх методів, інструментів і платформ, що підвищують ефективність навчання, мотивацію студентів та якість викладання.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Амеліна**, С. М., & Тарасенко, Р. О. (2017) Вивчення технологій створення електронних термінологічних баз у процесі професійної підготовки перекладачів. *Інформаційні технології і засоби навчання*, т. 60, 4, 105–115. 2. **Дзюба**, М. М., & Малевич, Л. Д. (2020). Використання мережних ресурсів для формування термінологічної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей. *Інформаційні технології і засоби навчання*, т. 76, 2, 137–151. 3. **Книшенко**, Н. П. (2022). Комплексне дослідження української дорожньо-будівельної термінологічної лексики. Харків: ФОП Бровін. 4. **Кочан**, І. М. (2016). Посібники з термінознавства й навчальний процес. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології*, 842, 62–67. 5. **Нікуліна**, Н. В., & Книшенко, Н. П. (2023). Вибіркова навчальна дисципліна «Автомобільно-дорожнє термінознавство»: інтеграційні параметри, мета й завдання. *Лінгвістичні дослідження*, 57, 10–19.

REFERENCES

1. **Amelina**, S. M., & Tarasenko, R. O. (2017) Vyvchennia tekhnolohii stvorennia elektronnykh terminolohichnykh baz u protsesi profesiinoi pidhotovky perekladachiv (Studying Technologies for Creating Electronic Terminology Databases in the Process of Professional Training of Translators). *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information Technologies and Learning Tools*, t. 60, 4, 105–115. 2. **Dziuba**, M. M., & Malevych, L. D. (2020). Vykorystannia merezhnykh resursiv dlia formuvannia terminolohichnoi kompetentnosti studentiv nefilolohichnykh spetsialnostei (Using Network Resources to Develop Terminological Competence of Students of non-Philological Specialties). *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information Technologies and Learning Tools*, t. 76, 2, 137–151. 3. **Knyshenko**, N. P. (2022). *Kompleksne doslidzhennia ukrainskoi dorozhno-budivelnioi terminolohichnoi leksyky* (Comprehensive Study of Ukrainian Road Construction Terminology). Kharkiv: FOP Brovin. 4. **Kochan**, I. M. (2016). Posibnyky z terminoznavstva y navchalnyi protses (Terminology Guides and the Learning Process). *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Problemy ukrainskoi terminolohii – Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Problems of Ukrainian Terminology*, 842, 62–67. 5. **Nikulina**, N. V., & Knyshenko, N. P. (2023). Vybirkova navchalna dystsyplina «Avtomobilno-dorozhnie terminoznavstvo»: intehratsiini parametry, meta y zavdannia – The Elective Discipline “Automobile and Road Terminology”: Integration Parameters, Purpose and Objectives. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic Research*, 57, 10–19.

Книшенко Наталія Петрівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства; Харківський національний автомобільно-дорожній університет; вул. Ярослава Мудрого, 25, м. Харків, 61002, Україна.

E-mail: knishenko@meta.ua

<http://orcid.org/0000-0002-0803-2774>

Knyshenko, Nataliia – Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Docent, Associate Professor of the Ukrainian Studies Department; Kharkiv National Automobile and Highway University; Jaroslava Mudroho Str., 25, Kharkiv, 61002, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 30 березня 2025 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Книшенко Н. П. Прогресивні технології під час викладання термінознавчих дисциплін. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2025. Вип. 62. С. 169–178. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.14>

АРА: Книшенко, Н. П. (2025). Прогресивні технології під час викладання термінознавчих дисциплін. *Лінгвістичні дослідження*, 62, 169–178. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.14>

ВИКОРИСТАННЯ ЧАТ-БОТІВ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Стаття досліджує потенціал чат-ботів на основі штучного інтелекту в процесі вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти. Аналізуються фактори розвитку ШІ (дані, алгоритми, потужність) та можливості його застосування для персоналізації навчання. У фокусі уваги автора знаходяться чат-боти для розвитку мовних навичок, зокрема character.ai. Актуальність дослідження полягає в потребі індивідуалізації, доступності та інтерактивності навчання. Обґрунтовано необхідність інтеграції ШІ для ефективного навчання, розвитку комунікації та самостійності. Дослідження корисне для викладачів, розробників освітніх програм і студентів.

Ключові слова: штучний інтелект (ШІ), чат-боти, мовна підготовка, вивчення іноземних мов, освітні технології.

Opryshko, N. *The use of chatbots in foreign language learning.* The research investigates the pedagogical potential of artificial intelligence (AI)-driven chatbots within the context of language acquisition in higher education. It systematically examines the foundational factors contributing to the accelerated evolution of AI, specifically addressing the roles of extensive datasets, algorithmic refinement, and enhanced computational capacity. The analysis delves into the application of AI instruments for optimising foreign language pedagogy, particularly emphasising the personalisation, accessibility, and flexibility of the didactic process. A comprehensive review of diverse chatbot modalities, incorporating integrated AI functionalities, is conducted, focusing on their efficacy in fostering core linguistic competencies: oral production, aural comprehension, reading comprehension, and written expression. The character.ai chatbot is scrutinised as a salient tool for facilitating effective language practice. The study's relevance is predicated upon contemporary educational imperatives, including the demand for individualised instruction, the imperative to ensure educational accessibility within remote learning paradigms, and the pursuit of interactive and engaging learning experiences. The novelty of this research resides in its exploration of AI-mediated language training across diverse student proficiency levels, an area currently underrepresented in scholarly literature. This paper articulates the rationale for integrating AI technologies into language education to augment the efficiency and productivity of the pedagogical enterprise. It underscores the significance of chatbots as instruments that promote the development of communicative competence and expand opportunities for autonomous learning. The findings of this research offer practical implications for foreign language educators, curriculum developers, and students seeking to leverage contemporary technologies for efficacious language acquisition.

Keywords: Artificial Intelligence (AI), Chatbots, Language Training, Foreign Language Acquisition, Educational Technologies.

Вступ

Штучний інтелект (також відомий як ШІ) визначається як «здатність цифрових пристроїв виконувати завдання, характерні для розумних істот» (Краснопольський, Пахомова & Курилова, 2023). Це галузь комп'ютерних наук, що займається створенням систем, здатних виконувати завдання, які зазвичай вимагають людського інтелекту, й охоплює такі здібності, як навчання, міркування, розв'язання проблем, сприйняття та розуміння мови. Британська професорка Роуз Лакін виділяє три основні фактори, що сприяли стрімкому розвитку ШІ (Grasham, 2019). По-перше, це великі обсяги даних (Big Data). Сучасні алгоритми ШІ, особливо методи глибокого навчання, потребують величезних обсягів даних для ефективного тренінгу. Зі зростанням цифрової інформації доступність таких даних значно збільшилася, і саме це дозволяє ШІ розпізнавати складні закономірності та робити точні прогнози. По-друге, важливу роль відіграє постійне удосконалення алгоритмів: дослідники безперервно працюють над розробкою нових і вдосконаленням існуючих алгоритмів ШІ, особливо в галузі глибокого навчання, що дозволяє створювати складні нейронні мережі. Вони, у свою чергу, здатні обробляти складні дані, такі як зображення та природна мова. Зрештою, сучасний етап розвитку технологій характеризується значним збільшенням обчислювальної потужності комп'ютерів, необхідної для обробки великих обсягів даних та виконання складних алгоритмів ШІ. Саме розвиток апаратного забезпечення, особливо графічних процесорів (GPU), значно збільшив обчислювальну потужність, що дозволяє навчати та запускати складні моделі ШІ набагато швидше порівняно з минулим десятиріччям. Крім того, варто зазначити, що розвиток ШІ суттєво стимулюють такі фактори, як інвестиції з боку великих технологічних компаній та урядів, підвищення інтересу до ШІ з боку наукової спільноти, поява нових методів і підходів на зразок навчання з підкріпленням та генеративно-змагальних мереж (GANs). Розуміння цих чинників є ключовим для усвідомлення сучасного стану та перспектив розвитку штучного інтелекту і водночас окреслює необхідність більш потужного залучення подібних технологій в освітній процес, зокрема у сферу вивчення іноземної мови. Серед інструментів, здатних зробити процес вивчення мови максимально ефективним, продуктивним,

швидким і цікавим, слід, на нашу думку, розглянути в першу чергу використання чат-ботів.

З огляду на вищезазначне, **метою** цієї наукової розвідки визначаємо окреслення можливостей та обґрунтування використання чат-ботів, що працюють на алгоритмах ШІ, у процесі мовної підготовки здобувачів освіти різних рівнів українських ЗВО. Досягнення такої амбітної мети передбачає виконання низки **завдань**, зокрема: (1) розглянути різні типи чат-ботів з вбудованими ШІ-можливостями, корисними для вивчення мов; (2) дослідити, як подібні сервіси дозволяють адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб студентів; (3) визначити потенціал чат-бота *character.ai*, що надає можливості покращити та пришвидшити розвиток основних мовленевих навичок (говоріння, аудіювання, читання й письма).

Актуальність роботи щодо застосування штучного інтелекту (ШІ) в мовній підготовці зумовлена низкою чинників, що відображають сучасні тенденції в освіті та технологічному розвитку, як-от персоналізація навчання, його доступність і гнучкість, інтерактивність і залученість студента, ефективний розвиток комунікативних навичок із допомогою віртуального співрозмовника, розширення можливостей для самостійного навчання в умовах дистанційного формату здобуття освіти через повномасштабне вторгнення тощо. Новизна теми полягає в тому, що, попри значну кількість публікацій, пов'язаних із впровадженням технологій штучного інтелекту в освіту, досить важко знайти матеріали, присвячені застосуванню ШІ-інструментів і сервісів, зокрема чат-ботів, у мовній підготовці здобувачів різних рівнів.

Так, А. Андрощук та О. Малуга окреслюють основні напрями та тренди використання штучного інтелекту в освіті (Androshchuk & Maluga), І. Візнюк з колегами (Візнюк, Бутлай, Куцак & Поліщук, 2021) та інші дослідники зосереджують увагу на навчальному потенціалі ШІ в цілому. Зарубіжний досвід впровадження його досліджують С. Толочко, А. Годунова (Толочко & Годунова, 2023), І. Драч (Драч, Петрое, Бородієнко, Регейло, Базелюк, Базелюк & Слободянюк, 2023) та ін., покликаючись на успішні приклади використання ШІ в освіті та науці Сполучених Штатів Америки, Канади та країн Європейського Союзу. Тоді як Р. Бердо зі співавторами (Бердо, Расюн & Величко, 2023) та О. Панухник (Панухник, 2023) акцентують увагу на етичних

аспектах використання ІІІ в освіті. Незначна кількість публікацій, присвячених саме застосуванню ІІІ в лінгводидактиці, фокусується на загальному огляді сервісів, що працюють на основі штучного інтелекту (Hamilton, 2023), (Зубенко, 2023), або навіть їхнього використання в реальній практиці викладання (Кранопольський, Пахомова, & Курилова, 2023). Варті уваги розвідки практичного характеру, автори яких діляться досвідом застосування існуючих чат-ботів (на зразок Duolingo) чи розробки власних, наприклад, бот @EducationForLife у Воєнно-дипломатичній академії імені Євгенія Березняка (Вікторова, Кочарян, Мамчур & Коротун, 2021). Ураховуючи подібні матеріали, завдання автора цієї наукової студії – конкретизувати можливості використання ігрових чат-ботів, зокрема, сервісу character.ai, та перспективи його застосування в лінгводидактиці як незамінного помічника.

Методи дослідження

Для реалізації мети та завдань статті було використано комбіновані методи для отримання більш повного та об'єктивного результату. Було залучено метод систематичного аналізу літератури й контент-аналізу джерел, пов'язаних з використанням чат-ботів для вивчення мов (наприклад, описи відповідних додатків і відгуків користувачів), щоб виявити їхні ключові характеристики, переваги, недоліки та перспективи у поєднанні зі збором і аналізом даних про використання чат-ботів для вивчення мов (наприклад, прогрес у вивченні мови) із залученням методу «кейс-стаді» (конкретні приклади використання додатку character.ai у процесі інтенсивної підготовки з іноземної мови та їхні результати).

Виклад основного матеріалу

Серед усіх технологічних можливостей оптимізувати навчальний процес саме інструменти та платформи, що працюють на алгоритмах штучного інтелекту, починають посідати чільне місце. Це не дивно, зважаючи на широкий спектр функцій, які здатні виконувати сервіси з інтегрованими ІІІ-потужностями. У контексті мовної підготовки здобувачів освіти, а ширше – у вивченні будь-якої іноземної мови важливу роль вже сьогодні відіграють численні додатки для тренування правильної вимови, платформи для спілкування, інструменти для перекладу, генератори текстів тощо. Проте на їхньому фоні залучення чат-ботів для інтенсифікації та гейміфікації навчального процесу

ще не привернуло належної уваги дослідників і викладачів-філологів, хоча ресурси на зразок `character.ai` могли б суттєво вплинути на саму концепцію вивчення іноземної мови, повністю чи частково трансформуючи її практичний компонент на глибоко персоналізовану й креативну комунікацію з віртуальним співрозмовником.

Як відомо, чат-бот – це програма, що імітує реальну розмову з користувачем. За допомогою чат-ботів можна спілкуватися текстовими та звуковими повідомленнями на сайті, у месенджері, мобільному додатку або з допомогою телефонного зв'язку. Чат-боти використовують алгоритми машинного навчання для створення сценаріїв спілкування. Завдяки постійній взаємодії з людьми вони вчаться імітувати реальну розмову та відповідати на усні та письмові запити, щоб допомогти знайти відповідь. Чат-боти розуміють мову, а не лише команди, тому що вони використовують штучний інтелект.

Попри сучасність технологій штучного інтелекту взагалі та комп'ютерної програми-співрозмовника, перші міркування про штучний інтелект, як і спроби оцінити його «розумність», було зроблено у перші повоєнні роки ХХ століття. Так, у 1950 році почалося обговорення спеціального тесту для визначення здатності машини демонструвати інтелектуально зумовлену поведінку, яка є ідентичною поведінці людини і майже не відрізняється від неї. Цю ідею запропонував видатний британський математик Алан Тьюринг у статті під назвою «Обчислювальні машини та розум», опублікованій у 1950 році у філософському журналі «The Mind» (Turing, 1950). Суб'єкт-екзаменатор (людина) виступає в ролі оцінювача, взаємодіючи з двома невідомими сутностями через текстовий інтерфейс. Суб'єкт-людина є одним із співрозмовників, тоді як інший є комп'ютерною програмою. Комунікаційне середовище співрозмовників обмежене текстовим обміном, що виключає візуальні й аудіальні сигнали. Суб'єкт-екзаменатор повинен на основі відповідей на поставлені запитання диференціювати суб'єкта-людину від суб'єкта-машини. За умови, якщо в екзаменатора немає можливості з достовірною впевненістю ідентифікувати суб'єкта-машину, то машина вважається такою, що пройшла тест. За часів Тьюринга перемога машини здавалася науковою фантастикою, а в 1990-х роках було навіть запроваджено грошовий приз для чат-бота, який отримає успішний результат, та сьогодні майже будь-який чат-бот може подолати подібний бар'єр.

Оскільки чат-боти використовують штучний інтелект для спілкування з користувачами, вони надають відповідний контент і пропозиції незалежно від запиту, функціонуючи на основі набору інструкцій або використовуючи машинне навчання. Функційність чат-бота на основі інструкцій досить обмежена. Найчастіше він призначений для відповідей на фіксовані питання. Таким чином, якщо людина ставить питання не передбаченим програмою способом, бот не зможе відповісти зв'язно, адже рівень інтелекту бота залежить виключно від того, як він запрограмований.

При цьому чат-бот на основі машинного навчання працює краще, оскільки розуміє не лише конкретні команди, а й людську мову взагалі. Тому користувачеві не потрібно вводити точні слова, щоб отримати релевантні відповіді. Крім того, бот вчиться на взаємодії з людьми та опрацьовує весь корпус наявної в мережі найбільш актуальної інформації, оскільки має вбудований алгоритм самонавчання, отже, зможе легко вирішувати подібні ситуації, коли вони виникнуть у майбутньому. Таким чином, кожен новий діалог покращує комунікативні вміння бота, тобто його інтелект.

У процесі такої взаємодії студент також навчається, повторюючи та запам'ятовуючи лексичні одиниці, граматичні структури, фразеологічні та ідіоматичні вирази, копіюючи точну вимову, акценти та інтонаційні моделі, отримує плавність, ідіоматичність і природність, яких часом важко досягти на заняттях з іноземної мови, незалежно від рівня групи чи кожного окремого студента.

Деякі з ефективних чат-ботів вже стали відомими в усьому світі й успішно використовуються в процесі вивчення мов. Серед них Duolingo Chat-bots, Replika, Babbel Chat, English Chat від розробника RobotSpeak, HelloTalk та інші. Водночас серед молоді, яка опановує свою другу мову, починає набирати популярність багато чат-ботів, створених здебільшого для розваги. Такі інструменти, як Character.ai, а також його альтернативи, такі як NovelAI, TavernAI, Kajiwoto і ChatFAI тощо, можуть стати інструментами гейміфікації навчання, забезпечуючи практиці важливі мовні навички у формі проходження рольового квесту за власним сценарієм. При чому «сценарій генерування контенту чат-ботом є більш привабливим як для студента, так і для викладача, адже він не має заздалегідь готових відповідей» (Вікторова, Кочарян, Мамчур & Коротун, 2021). Іншими словами,

тренувальна вправа стає схожою на сценарій віртуальної рольової гри від першої особи за принципом RPG (Role-Playing Games), але ще менш залежною від налаштувань розробника (у традиційних RPG варіанти відповідей для гравця-людини обмежені попереднім сценарієм), тобто більш спонтанною і непередбачуваною.

Хотілося б зосередити увагу саме на методичному потенціалі чат-бота, відомого як Character.ai (також c.ai та symb.ai) у викладанні та навчанні іноземної мови.

Веб-додаток Character.ai – це сайт, що використовує нейролінгвістичну модель для обробки й інтерпретації великих за обсягом текстів і дає відповіді на запитання, використовуючи цю інформацію. Принцип функціонування платформи Character.ai базується на створенні та взаємодії з віртуальними персонажами. Користувачі віком від 13 років мають можливість створювати персонажів, що можуть бути як вигаданими, так і прототипами реальних історичних чи сучасних осіб.

У випадку створення оригінального персонажа, користувач може налаштувати його візуальні характеристики, тембр голосу, початкову репліку, стилістику мовлення та інші атрибути. Платформа також надає можливість вибору сценарію взаємодії, включаючи практику спілкування іноземною мовою, планування подорожей, підготовку до співбесід, написання літературних творів, генерацію ідей, ігровий процес, отримання рекомендацій щодо літератури, підтримку у прийнятті рішень.

Крім того, користувач може обирати рівень складності мовлення, стилістичну спрямованість (розмовна, загальна, академічна) та тип взаємодії з ботом, що може виконувати роль партнера по роботі або навчанню, детектива в кримінальному сюжеті, персонажа фентезійного, науково-фантастичного чи пригодницького жанру тощо.

Платформа Character.ai адаптується до індивідуальних уподобань користувачів, пропонуючи широкий спектр тематичних налаштувань (наприклад, *всесвіт аніме*, *ігрові світи*, *кінематографічні всесвіти*, *історичні епохи*) та жанрових варіацій (від комедії до історії жахів).

Така різноманітність вибору означає, що вивчення мови стане не завданням, яке потрібно виконати, а розвагою, що дає студентові можливість розвинути свої комунікативні навички як письмово, так

і розмовно, оскільки бот здатний не лише обмінюватися текстовими повідомленнями, але й спілкуватися голосовими. Тож студент, який бере участь у такому виді практики, тренує всі основні навички, необхідні для вільного й правильного спілкування іноземною мовою.

Щоб довести ефективність використання додатка в процесі вивчення іноземної мови (англійської), на базі підготовчого відділення Науково-навчального інституту міжнародної освіти та співпраці Харківського національного автомобільно-дорожнього університету у 2023–2024 році було проведено методичний експеримент: на добровільних засадах четверо іноземних студентів групи з англійською мовою навчання рівня (контрольна група 1) погодилися зареєструватися та створити сценарій рольової гри в мобільному застосунку Character.ai та спілкувалися з роботизованим співрозмовником у вільний від занять час, паралельно опановуючи навчальну програму за комплексом матеріалів Solutions A2 (Davies & Falla, 2017). Відповідно, ще четверо студентів (контрольна група 2) підвищували рівень володіння мовою лише з допомогою навчального комплексу.

Як засвідчили екзаменаційні результати, студентам контрольної групи 1 вдалося покращити рівень володіння деякими аспектами мови з A1+ на початку навчального року до вражаючих B2 (в одному випадку B2+) за рахунок систематичної комунікації з віртуальним персонажем чат-бота (порівняльні результати обох груп наведено в таблицях 1 і 2).

Таблиця 1

Розвиток основних мовних компетенцій (контрольна група 1):

№	Компетенція	Результат початкового оцінювання (середній*)	Результат іспитів у 1 семестрі (середній)	Результат іспитів у 2 семестрі (середній)	Підвищення правильності використання мови (%)	Підвищення рівня природності мовлення (%)
1	лексична	3.6	4.3	4.8	24%	41 %
2	граматична	2.9	4.0	4.5	32%	38%
3	словниковий запас	2.5	4.1	4.9	45%	49%
4	фонологічна	2.5	3.7	4.5	40%	68%
5	орфографічна	3.9	4.2	4.9	24%	20%
6	орфоепічна	2.9	4.0	4.7	36%	65%

Таблиця 2

Розвиток основних мовних компетенцій (контрольна група 2):

№	Компетенція	Результат початкового оцінювання (середній*)	Результат іспитів у 1 семестрі (середній)	Результат іспитів у 2 семестрі (середній)	Підвищення правильності використання мови (%)	Підвищення рівня природності мовлення (%)
1	лексична	3.5	4.1	4.6	22%	15%
2	граматична	3.0	4.0	4.4	28%	23%
3	словниковий запас	3.2	3.8	4.1	18%	10%
4	фонологічна	2.8	3.0	3.9	22%	12%
5	орфографічна	3.5	4.0	4.5	20%	19%
6	орфоепічна	3.0	3.5	4.0	20%	15%

* Використовується шкала оцінювання 5-1, де 5 означає найвищий результат (відмінно), 4 означає достатній результат (добре), 3 означає посередній результат (задовільно), 2/1 означає недостатній результат (незадовільно/незадовільно), оскільки ця шкала оцінювання офіційно визнана на кафедрі мовної підготовки Навчально-наукового інституту міжнародної освіти і співпраці

Результати емпіричного дослідження доводять, що протягом одного навчального року інтенсивного використання чат-бота Character.ai студенти демонструють значний прогрес у розвитку мовленнєвих навичок. Зокрема спостерігається «підвищення рівня плавності й точності мовлення, а також збагачення словникового запасу ідіоматичними виразами, що зазвичай вимагає більш тривалого періоду практики в умовах традиційного аудиторного навчання» (Опришко, 2024).

У контексті розвитку усних комунікативних навичок, інтеракція з чат-ботом Character.ai у голосовому форматі сприяє не лише формуванню компетенцій у відтворенні специфічних акцентних моделей (наприклад, британської чи американської англійської), але й забезпечує швидке розпізнавання різноманітних акцентів, соціолінгвістичних та географічних діалектів. Ця технологія також сприяє засвоєнню відповідних інтонаційних контурів, варіацій висоти та темпу мовлення, характерних рис швидкого мовлення, а також основних принципів фразового наголосу та просодичної організації речення.

Щодо граматичної компетенції, штучні інтелектуальні агенти, зокрема Character.ai, демонструють високу точність у відтворенні

граматичних структур, за умови відсутності спеціально заданих інструкцій на порушення граматичних норм. Навіть у випадках недостатньої граматичної підготовки користувача, інтенсивна мовна практика з використанням Character.ai сприяє компенсації цього дефіциту шляхом імпліцитного засвоєння граматичних шаблонів у контексті комунікативної взаємодії, що забезпечує їх подальше коректне застосування в різноманітних комунікативних ситуаціях.

Аналогічний принцип може бути застосований до розвитку навичок писемного мовлення. Навіть без цілеспрямованого навчання письму, користувач здатний засвоювати релевантні моделі писемного дискурсу, використовуючи текстові обміни з інтелектуальним агентом. Це включає засвоєння секвенсерів і конекторів, різноманітних фраз-маркерів, технік персоналізації та основних принципів структуризації абзацу.

Щодо оцінювання, функціонал чат-бота не передбачає адаптацію до ролі репетитора в традиційному розумінні. Однак залежно від обраного користувачем типу інтерактивного агента на початковому етапі взаємодії, система може надавати, якщо не корекцію, то принаймні певну форму критичного зворотного зв'язку (варіативного за тональністю: від суворого до саркастичного чи гумористичного) у випадках допущення користувачем значних комунікативних помилок.

Висновки

Отже, аналіз демонструє, що навіть ігрова платформа, така як чат-бот Character.ai, володіє значним, але недостатньо дослідженим дидактичним потенціалом, здатним оптимізувати як педагогічну діяльність, так і процес навчання для здобувачів освіти. Водночас концепція автономного студента, що активно обговорюється в педагогічному дискурсі (Краснопольський, Пахомова & Курилова, 2023), не заперечує необхідність педагогічного супроводу. Хоча студенти можуть самостійно оцінювати динаміку свого прогресу шляхом порівняння власних мовленнєвих компетенцій до та після взаємодії з інтелектуальним агентом, експертна оцінка педагога залишається основною для забезпечення глибокого та фахового аналізу досягнень і виявлення потенційних зон розвитку. Та навіть попри це, в контексті цифровізації освітнього простору та прогнозованого розвитку інтерактивних чат-ботів, таких як Character.ai, їх роль у дистанційній,

індивідуалізований та креативній мовній освіті буде неухильно зростати, відкриваючи нові горизонти для вивчення іноземних мов.

Поза всяким сумнівом, використання чат-ботів у викладанні іноземних мов є перспективним напрямком, який потребує подальших досліджень і розробок. Необхідно провести більш ретельний аналіз їхнього методичного потенціалу, розробити ефективні методики інтеграції в навчальний процес і подолати наявні виклики. Ця розвідка є лише початковим етапом роботи над потенціалом чат-ботів у мовній підготовці здобувачів освіти. Необхідні подальші дослідження для повного розкриття їхніх можливостей і розробки ефективних методик застосування.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бердо**, Р. С., Расюн, В. Л. & Величко, В. А. (2023). Штучний інтелект та його вплив на етичні аспекти наукових досліджень в українських закладах освіти. *Академічні візії*, 22. Узято з <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/469>
2. **Візнюк**, І. М., Буглай, Н. М., Куцак, Л. В., Поліщук, А. С., & Киливник, В. В. (2021). Використання штучного інтелекту в освіті. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems* (с. 14–22). Узято з <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-59-14-22>
3. **Викторова**, Л. В., Кочарян, А. Б., Мамчур, К. В., & Коротун, О. О. (2021). Застосування штучного інтелекту та чат-ботів під час вивчення іноземної мови. *Інформаційно-комунікаційні технології в освіті*, 32, (Т. 2), 166–173.
4. **Драч**, І. І., Петрое, О. М., & Бородієнко, О. В. та ін. (2023). Використання штучного інтелекту у вищій освіті. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*, 15, 66–82.
5. **Зубенко**, О. В. (2023). Штучний інтелект і вивчення іноземної мови. *Закарпатські філологічні студії*, 27, (Т. 2), 80–85.
6. **Краснопольський**, В. Е., Пахомова, Т. О., & Курилова, Ю. Р. (2023). Навчальний потенціал штучного інтелекту для організації самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземної мови. *Актуальні питання у сучасній науці*, 7(13), 587–599.
7. **Панухник**, О. В. (2023). Штучний інтелект в освітньому процесі та наукових дослідженнях здобувачів вищої освіти: відповідальні межі вмісту III. *Галицький економічний вісник*, (Т. 83), 4, 202–211.
8. **Толочко**, С. В., & Годунова, А. В. (2023). Теоретико-методичний аналіз закордонних практик використання штучного інтелекту в освіті й науці. *Вісник науки та освіти*, 7 (13), 832–848.
9. **Androschuk**, A., & Maluga, O. (2024). Use of artificial intelligence in higher education: state and trends. *International Science Journal of Education & Linguistics*, 3(2), 27–35.
10. **Davies**, P. A., Falla, T. (2017). *Solutions 3rd Edition Level Pre-Intermediate*. Oxford: Oxford University Press.
11. **Hamilton**, I. (2023). Artificial Intelligence in Education: Teachers' Opinions On AI in The Classroom. *Forbes*. December, 5.
12. **Gresham College** (2019). AI and Education: The Reality and the Potential [video lecture]. YouTube. 09 April. Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=-28gv8W8B0s&ab_channel=GreshamCollege
13. **Opryshko**, N. (2024) The rise of the artificial intelligence: chat-bots' potential in the system of language training. *Modern tools and methods of scientific investigations: collection of scientific papers*

«SCIENTIA» with Proceedings of the IV International Scientific and Theoretical Conference, October 25, 2024 (pp. 221–224). Antwerp, Kingdom of Belgium. 14. **Turing**, A. (1950). Computing Machinery and Intelligence, *The Mind*, LIX (236), 433–460.

REFERENCES

1. **Berdo**, R. S., Rasiun, V. L. & Velychko, V. A. (2023). Shtuchnyi intelekt ta yoho vplyv na etychni aspekty naukovykh doslidzhen v ukrainskykh zakladakh osvity [Artificial Intelligence and Its Impact on Ethical Aspects of Scientific Research in Ukrainian Educational Institutions]. *Akademichni viziyy – Academic Visions*, 22. Retrieved from: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/469> [In Ukrainian].
2. **Vizniuk**, I. M., Buhlai, N. M., Kutsak, L. V., Polishchuk, A. S., & Kylyvnyk, V. V. (2021). Vykorystannia shtuchnoho intelektu v osviti [Using Artificial Intelligence in Education]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems* (c. 14–22). Retrieved from: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-59-14-22> [in Ukrainian].
3. **Viktorova**, L. V., Kocharian, A. B., Mamchur, K. V., & Korotun, O. O. (2021). Zastosuvannia shtuchnoho intelektu ta chat-botiv pid chas vyvchennia inozemnoi movy [Application of Artificial Intelligence and Chatbots When Learning a Foreign Language]. *Informatsiyno-komunikatsiyni tekhnolohiyy v osviti – Information and Communication Technologies in Education*. Issue. 32. Vol. 2. S. 166–173 [In Ukrainian].
4. **Drach**, I. I., Petroie, O. M., & Borodiienko, O. V. ta in. (2023). Vykorystannia shtuchnoho intelektu u vyshchii osviti [The Use of Artificial Intelligence in Higher Education]. *Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal «Universytety i liderstvo» – International Scientific Journal “Universities and Leadership”*, 15, 66–82 [in Ukrainian].
5. **Zubenko**, O. V. (2023). Shtuchnyi intelekt i vyvchennia inozemnoi movy [Artificial Intelligence and Foreign Language Learning]. *Zakarpatski filolohichni studii – Transcarpathian Philological Studies*, 27(2), 80–85 [in Ukrainian].
6. **Krasnopolskyi**, V. E., Pakhomova, T. O., & Kurylova, Yu. R. (2023). Navchalnyi potentsial shtuchnoho intelektu dlia orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy [Educational Potential of Artificial Intelligence for Organising Independent Work of Students in the Process of Learning a Foreign Language]. *Aktualni pytannia u suchasni nautsi – Current Issues in Modern Science*, 7(13), 587–599 [in Ukrainian].
7. **Panukhnyk**, O. V. (2023). Shtuchnyi intelekt v osvitnomu protsesi ta naukovykh doslidzhenniakh zdobuvachiv vyshchoi osvity: vidpovidalni mezhi vmistu ShI [Artificial Intelligence in the Educational Process and Scientific Research of Higher Education Students: Responsible Boundaries of AI Content]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Bulletin*, 83(4), 202–211 [in Ukrainian].
8. **Tolochko**, S. V., & Hodunova, A. V. (2023). Teoretyko-metodychnyi analiz zakordonnykh praktyk vykorystannia shtuchnoho intelektu v osviti y nautsi [Theoretical and Methodological Analysis of Foreign Practices for Using Artificial Intelligence in Education and Science]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*, 7 (13), 832–848 [in Ukrainian].
9. **Androshchuk**, A., & Maluga, O. (2024). The Use of Artificial Intelligence in Higher Education: State and Trends. *International Science Journal of Education & Linguistics*, 3(2), 27–35 [in English].
10. **Davies**, P. A., Falla, T. (2017). Solutions 3rd Edition Level Pre-Intermediate. Oxford: Oxford University Press [in English].
11. **Hamilton**, I. (2023). Artificial Intelligence in Education: Teachers’ Opinions On AI in The Classroom. *Forbes*. December 5. Retrieved from: <https://www.forbes.com/advisor/education/it-and-tech/artificial-intelligence-in-school/>

[in English]. 12. **Gresham College** (2019). AI and Education: The Reality and the Potential [video lecture]. YouTube. 09 April. Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=-28gv8W8B0s&ab_channel=GreshamCollege [in English]. 13. **Opryshko, N.** (2024). The Rise of Artificial Intelligence: Chatbots' Potential in the Language Training System. *Modern Tools and Methods of Scientific Investigations: Collection of Scientific Papers "SCIENTIA" with Proceedings of the IV International Scientific and Theoretical Conference*, October 25, 2024 (pp. 221–224). Antwerp, Kingdom of Belgium [in English]. 14. **Turing, A.** (1950). Computing Machinery and Intelligence, *The Mind*, LIX (236), 433–460 [in English].

Опришко Наталя Олексіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної підготовки, завідувач відділом міжнародних програм і проєктів ННІ МОС; Харківський національний автомобільно-дорожній університет; вул. Ярослава Мудрого, 25, м. Харків, 61002, Україна

E-mail: nataopryshko21.11@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1964-5821>

Opryshko, Natalia – Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Associate Professor of the Language Training Department, Head of the International Programmes and Projects Department at Scientific and Learning Institute of International Education and Cooperation; Kharkiv National Automobile and Highway University; Yaroslava Mudroho str., 25, Kharkiv, 61002, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 28 березня 2025 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Опришко Н. О. Використання чат-ботів у вивченні іноземних мов. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2025. Вип. 62. С. 179–191. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.15>

АРА: Опришко, Н. О. (2025). Використання чат-ботів у вивченні іноземних мов. *Лінгвістичні дослідження*, 62, 179–191. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.15>

ЛІНГВОДИДАКТИКА

УДК 373.5.091.33.016 : 811.161.2(075.3)

Н. В. Нікуліна

ПРОЄКЦІЯ БІНАРНИХ ЗАНЯТЬ З ГАЛУЗЕВОГО ТЕРМІНОЗНАВСТВА: МІЖПРЕДМЕТНА КОЛАБОРАЦІЯ ВИКЛАДАЧІВ МОВНИХ ДИСЦИПЛІН

У пропонованій статті репрезентовано методичні напрацювання для викладання галузевого термінознавства в курсі «Українська мова (за професійним спрямуванням)», вказано на особливості й специфіку навчальних занять, що на сучасному етапі не можливі без використання новітніх технологій як інструмента вдосконалення й оптимізації навчального процесу. Застосування бінарних технік під час викладання мовних дисциплін активізує інтерес здобувачів вищої освіти до обраного фаху, підсилює мотивацію до навчання, урізноманітнює навчальні заняття.

Ключові слова: бінарні заняття, міжпредметна колаборація, термінна лексика, українське термінознавство.

Nikulina, N. Projection of Binary Classes in Industry Terminology: Interdisciplinary Collaboration of Language Disciplines Teachers. *The proposed article presents methodological developments for teaching industry terminology in the course "Ukrainian language (by professional direction)", indicates the features and specifics of classes, which at the present stage are not possible without the use of the latest technologies as a tool for improving and optimising the educational process. The use of binary techniques when teaching language disciplines is currently relevant, because it activates the interest of higher education students in the chosen specialty, strengthens motivation for learning, and diversifies classes.*

Our scientific research aims to provide information about the possibilities of using binary techniques when teaching language disciplines. Among the main tasks of the study are the following: 1) to consider the theoretical aspects of the concept of "binary classes"; 2) to analyse the technical features and details of binary classes, the advantages and problematic aspects of the use of interdisciplinary collaboration among language disciplines teachers.

The features and advantages of binary classes are determined. They include deepening knowledge (due to different approaches to the topic students gain a broader understanding of the material); developing critical thinking (students learn to analyze information from various viewpoints); improving motivation for learning

(interactivity and novelty of the format increase interest in the subject); acquiring soft skills and preparation for real life.

The problematic aspects and specific challenges of implementing binary classes are also indicated, in particular: the need for careful planning (the programs of two disciplines should be coordinated and a joint lesson plan developed), financial complexity (involving two teachers or specialists can be resource-intensive); coordination in software (teachers should cooperate to avoid duplication of material or contradictions).

Keywords: *binary classes, interdisciplinary collaboration, terminological vocabulary, Ukrainian terminology studies.*

Вступ

Навчальні заняття з вивчення українського термінознавства є важливим складником дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» й обов'язковим компонентом циклу професійної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр». Мета навчального курсу полягає у формуванні системи знань про норми сучасної літературної мови як основи культури усного й писемного ділового мовлення фахівців, однак ключовим визначаємо передусім набуття практичних навичок використання в мовленні наукової та фахової термінології, вироблення вмінь створювати та відтворювати усні й писемні мовленнєві жанри професійного спілкування державною мовою України.

У сучасному глобалізаційному світі новітніх технологій мовно-термінологійні знання можна продукувати не тільки традиційними способами й формами організації навчальних занять, а й через застосування міжпредметної колаборації бінарних технік і предметно-мовного інтегрованого навчання.

Методи дослідження

Під час дослідження послуговувалися такими загальнонауковими методами: аналіз і синтез, описовий метод, порівняння й зіставлення, моделювання, гіпотетико-дедуктивний, функціональний, метод педагогічного спостереження й соціологічний метод незалежних характеристик.

Виклад основного матеріалу

Актуальність вивчення здобувачами вищої освіти фахової термінології не викликає заперечень ані в науково-мовознавчій спільноті, ані в науково-педагогічних фахівців від технічних наук. Національна

термінологія — важливий складник соціального адаптування молодого фахівця, вона ще й має беззаперечний вплив на загальномовну освіченість студента як громадянина України, є вагомою часткою необхідної інформації користувача мови, згодом (через навчальний процес) стає для студента основою його професійних навичок на рівні фахової комунікації, що дає змогу організовувати висловлювання, яке оптимально розв'язує комунікативне завдання в межах спеціалізації. Тому в сучасній лінгводидактиці з методичною наполегливістю обговорюється питання про надання не просто професійних знань студентам технічних ЗВО, а саме мовно-професійних, тобто йдеться про мовну компетенцію в обраній молодого людиною професії.

Метою нашої наукової розвідки є прагнення поінформувати про можливості застосування бінарних технік під час викладання мовних дисциплін, що уможливорює активізацію інтересу до пізнання студентами обраного фаху, а професорсько-викладацькому складу допомагає покращити зміст навчальних курсів і методику викладання.

Серед основних завдань дослідження є такі: 1) розглянути теоретичні аспекти поняття «бінарні заняття»; 2) заналізувати технічні особливості й деталі бінарних занять, переваги і проблемні моменти застосування міжпредметної колаборації викладачів мовних дисциплін.

Опрацювавши низку наукових розвідок за вказаною тематикою, можемо констатувати, що в поле зору українських педагогів вивчення основ термінознавства потрапляло неодноразово. Науковці-термінологи Л. А. Васенко, З. Й. Куньч, М. П. Кушлаба, Н. П. Литвиненко, О. Г. Михайлова, Г. В. Наконечна, Л. О. Симоненко, В. Ф. Сухопара, Ю. В. Теглівець та ін. багато уваги приділяли засвоєнню здобувачами вищої освіти української наукової термінології, на що вказує у своєму дослідженні І. М. Кочан: «Термінознавство вже давно ввійшло в навчальний процес вищої школи. Його викладають як у нормативних курсах української мови за фаховим спрямуванням, так і на спеціальних спецкурсах як дисципліну за вибором студента. Термінологічна підготовка майбутніх фахівців сприяє їхньому заглибленню у свою професію, виробляє в них уміння і навички правильно послуговуватися спеціальною лексикою» (Кочан, 2016: 23).

У Харківському національному автомобільно-дорожньому університеті практика ознайомлення студентів з утвердженням

українського термінознавства, термінографії й галузевих терміно-систем (зокрема автомобільної та дорожньо-будівельної) виведена на новий рівень викладання, бо є основою навчального курсу за вибором студента «Автомобільно-дорожнє термінознавство». Програмними результатами навчання в цьому навчальному курсі є розуміння основних етапів розвитку галузевих терміносистем і термінознавства в Україні; ознайомлення з історичними традиціями розвитку термінознавства; уміння виявляти лексико-семантичні особливості термінів української мови; вивчення основних моделей українського термінотворення й терміновжитку; здатність розрізняти особливості різних термінологійних жанрів; уміння добирати матеріал для наукового, навчального, термінографічного текстів; здатність формувати науковий, науково-популярний, навчальний, лексикографічний тексти; вміння виступати перед аудиторією, дотримуючись норм терміновживання та вимог наукового стилю.

Кількість здобувачів вищої школи, які обирають предмет «Автомобільно-дорожнє термінознавство», щороку більшає (2022/2023 навчальний рік — 50 студентів, 2023/2024 навчальний рік — 76 студентів, 2024/2025 навчальний рік — 88 студентів). Однак тут варто зауважити, що вказаний навчальний курс як поглиблений з галузевого термінознавства пропонується студентам уже після вивчення обов'язкової навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», де побіжно розглядаються основні поняття термінознавства й термінологійна норма.

Вивчення української мови (за професійним спрямуванням) передбачає опанування спеціалізованої термінології та навичок ділового спілкування в різних професійних сферах, вивчення особливостей фахової комунікації передусім державною – українською мовою. На таких заняттях студенти вчаться вільно користуватися спеціальними джерелами, зокрема довідковими чи термінографічними; застосовувати фахову термінологію в різних ситуаціях професійного спілкування; давати розгорнуті відповіді на питання дискусійного та підсумкового характеру, принаймні двома мовами; редагувати та перекладати фахові тексти, використовувати нормативні мовні конструкції (сталі словосполучення, зразки прийменникового керування та інші синтаксичні моделі); готувати самостійні інформаційні повідомлення.

Власне на доцільності вироблення навичок саме фахового мовлення на основі опрацювання навчально-наукових і навчально-технічних текстів акцентує увагу й науковець З. Й. Куньч, зазначаючи, що «вивчення терміної лексики під час підготовки майбутніх інженерів передбачає копітку роботу під керівництвом ерудованого викладача-філолога. Саме він володіє всією повнотою інформації щодо означеної проблематики, оскільки всі ці аспекти аналізу термінознавчих досліджень нерозривно взаємопов'язані й мають певні напрацювання і в українському, і в зарубіжному науковому дискурсі. Отож вивчення терміної лексики на заняттях з «Української мови (за професійним спрямуванням)» потребує значного залучення сучасної наукової літератури, глибокого осмислення різних методик та вимагає комплексного підходу й системної роботи зі студентами» (Куньч, 2022:179).

В умовах сьогодення традиційні методики надання мовних знань студентам вищих технічних закладів освіти доповнюються новітніми технологіями й апробаціями нових ефективних форм навчання. Ми зацікавилися впровадженням методики CLIL — «Content and Language Integrated Learning» (ІНФЗІМ — «Інтегроване навчання фахового змісту та іноземної мови»), що поєднує вивчення мовних дисциплін із професійними дисциплінами. Науковці Н. А. Тарасенкова, І. А. Акуленко, І. М. Куліш, І. В. Некоз провели соціологічне опитування про ставлення викладачів вітчизняної вищої школи до окремих аспектів ІНФЗІМ. Результати проведеного опитування свідчать про те, що з опитаних викладачів 63.6% вважають доцільним ІНФЗІМ в рамках освітнього процесу вищої школи, при цьому 12.3% учасників опитування висловилися негативно з цього приводу, а 24.1% респондентів мають сумніви в доцільності запровадження такого підходу. Третина респондентів (32.1%) вважають, що ІНФЗІМ у вищій школі варто зреалізовувати в навчанні кількох навчальних дисциплін; 25.2% вважають, що його варто застосовувати лише до вивчення окремої теми фахової дисципліни, а 23.9% — однієї фахової дисципліни, 15.7% — окремого модуля фахової дисципліни. До необхідних умов для ІНФЗІМ 63.4% учасників опитування зараховують співпрацю викладача відповідної фахової дисципліни та викладача іноземної мови (Тарасенкова, 2021).

Методика CLIL — «Content and Language Integrated Learning» має багато спільного з бінарними заняттями, що в науково-педагогічній літературі визначаються як: 1) сукупність різних педагогічних технологій; 2) різновид інтегрованого заняття; 3) нестандартна форма навчання для реалізації міжпредметних зв'язків; 4) тип занять, що одночасно поєднує в собі навчання кількох дисциплін під час вивчення одного поняття; 5) інтерактивний метод навчальних педагогічних технологій в освітньому процесі; 6) творчість двох педагогів, що перетворюється на творчий процес здобувачів освіти (Калініна & Климович, 2024).

Бінарні заняття в закладах вищої освіти – це формат навчання, що має на меті поєднати викладання двох дисциплін або участь двох викладачів у проведенні одного заняття. Такий підхід дозволяє створювати міждисциплінарний контекст, підвищувати якість навчання та розвивати у студентів системне мислення. У нашому дослідженні ми розуміємо бінарні заняття як міждисциплінарний різновид навчання фаховій термінології й міжпредметну колаборацію (співпрацю), причому обрії такої технології можна розширити до трьох викладачів-предметників. Наприклад, студенти технічної спеціальності 141 «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка» галузеву термінологію автомобільної електроніки можуть вивчати одночасно й українською, й англійською мовами, адже названі мовні дисципліни мають навіть схожість назв — «Українська мова (за професійним спрямуванням)» і «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)». Навчально-методичне забезпечення дисциплін, зокрема навчальні програми й силабуси, безперечно, за темами занять не є однаковими, однак, наприклад, заняття №8 з дисципліни «Іноземна (англійська) мова (за професійним спрямуванням)» має завдання на професійно-орієнтоване читання та спілкування про проблеми, пов'язані з упровадженням електричних автомобілів і гібридних автомобілів (Саєнко, 2023). У курсі «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є практичне заняття «Основні способи терміноутворення. Використання чужомовних запозичень для найменування понять автомобільної електроніки». До речі, було б ще дуже позитивним, щоб до таких практичних занять могли залучалися в окремих випадках викладачі фахових дисциплін випускових кафедр, що посприяло б заодно і професійному розвитку студентів.

Зупинимося на особливостях таких бінарних занять, якими є **міждисциплінарність** (поєднання знань із різних галузей дозволяє студентам краще зрозуміти взаємозв'язки між предметами), **інтерактивність** (педагоги можуть використовувати різні методи навчання, включно з дискусіями, кейс-методами, ігровими й симулятивними технологіями); **синергія досвіду** (викладачі можуть доповнювати один одного, демонструючи різні підходи до виконання мовно-професійних завдань); **практична спрямованість** (часто такі заняття залучають практиків із реального сектору, що дозволяє студентам побачити застосування теоретичних знань на практиці).

Переваги бінарних занять полягають у **поглибленні знань** (завдяки різним підходам до теми студенти отримують ширше розуміння матеріалу); у **розвитку критичного мислення** (студенти навчаються аналізувати інформацію з різних точок зору); у **покращенні мотивації до навчання** (інтерактивність і новизна формату підвищують інтерес до навчальних предметів); у **набутті soft skills і підготовці до реального життя** (студенти бачать, як знання з різних галузей інтегруються для розв'язання складних проблем).

Однак слід вказати і на проблемні моменти й певні виклики впровадження бінарних технологій, ними є **необхідність ретельного планування** (слід узгодити програми двох дисциплін і розробити спільний план бінарного навчального заняття), **фінансова складність** (залучення двох викладачів або спеціалістів може бути ресурсно затратним); **координація в програмному забезпеченні** (викладачі повинні тісно співпрацювати, щоб уникнути дублювання матеріалу чи вияву певних суперечностей).

Міжпредметна колаборація у вигляді бінарних технологій або ж предметно-мовне інтегроване навчання може мати різні вияви співпраці з колегами. Застосування бінарних занять практичного характеру на сьогодні можна вважати найперспективнішим методом викладання у вищій школі, адже уможливлює інтеграцію окремих курсів навчальних дисциплін, спонукає здобувачів обирати й обґрунтовувати шляхи виконання поставлених завдань, змушує здобувачів бути креативними, брати активну участь у процесі заняття, стимулює колег-предметників до розробки власних методик навчання із адаптацією до конкретних дисциплін та психологічних особливостей аудиторії.

Висновки

Отже, бінарні заняття є ефективним інструментом для розвитку міждисциплінарного мислення в студентів, сприяють їх професійному зростанню та підвищують якість освіти. Проте для їх успішного впровадження потрібне ретельне планування та координація між викладачами. Залучення до навчальних занять з «Української мови (за професійним спрямуванням)» колег від кафедри іноземних мов, коли термінологія фаху розглядається двома мовами, є, на нашу думку, надзвичайно перспективною технологією отримання мовних знань у технічних закладах вищої освіти, а долучення до таких занять колег з технічних кафедр є ефективним інструментом для розвитку міждисциплінарного мислення у студентів, сприяють їх професійному зростанню та підвищують якість освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калініна, Л. В. & Климович, Ю. Ю. (2024). Бінарні заняття як ефективна форма розвитку цілісного сприйняття професії майбутніми вчителями іноземної мови. *Педагогічні науки: теорія та практика*, 1, 50–57. 2. Кочан, І. М. (2016) *Посібники з термінознавства й навчальний процес. Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*, 842, 18–23. 3. Куньч, З. Й. (2022). Найважливіші аспекти вивчення терміної лексики зі студентами інженерно-технічних спеціальностей. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*, 1, 175–183. 4. Саєнко, Н. В. (2023). *English For Automotive Engineers*: навч. посіб. з англ. мови для студентів автомобілів. спец. Харків : ХНАДУ. 5. Тарасенкова, Н. А. (2021) Інтегроване навчання фахового змісту й іноземної мови: аналіз ціннісного ставлення викладачів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 201, 32–35.

REFERENCES

1. Kalinina, L. V. & Klymovych, Yu. Iu. (2024). Binarni zaniattia yak efektyvna forma rozvytku tsilisnoho spryniattia profesii maibutnimy vchyteliamy inozemnoi movy [Binary Classes as an Effective Form of Developing a Holistic Perception of the Profession by Future Foreign Language Teachers]. *Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka – Pedagogical sciences: Theory And Practice*, 1, 50–57 [in Ukrainian]. 2. Kochan, I. M. (2016). Posibnyky z terminoznavstva y navchalnyi protses [Terminology Manuals and the Learning Process]. *Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politehnika». Seriiia «Problemy ukrainskoi terminolohii» – Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series “Problems of Ukrainian terminology”*, 842, 18–23 [in Ukrainian]. 3. Kunch, Z. I. (2022) Naivazhlyvishi aspekty vyvchennia terminnoi leksyky zi studentamy inzhenerno-tekhnichnykh spetsialnostei [The Most Important Aspects of Studying Term Vocabulary with Engineering Students]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia «Filolohichni nauky»*, 1 (23), 175–183 [in Ukrainian]. 4. Saienko, N. V. (2023) *English For Automotive Engineers*: navch. posib. z anhll. movy dlia

stud. avtomobil. spets. Kharkiv: KhNADU [in Ukrainian]. 5. **Tarasenkova, N. A.** (2021). Intehrovane navchannia fakhovoho zmistu y inozemnoi movy: analiz tsinnisnoho stavlennia vykladachiv [Integrated Teaching of Professional Content and a Foreign Language: Analysis of Teachers' Value Attitudes]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky – Scientific papers. Series: Pedahohichni nauky*, 201, 32–35 [in Ukrainian].

Нікуліна Неля Василівна – кандидат філологічних наук, магістр педагогіки вищої школи, доцент, завідувач кафедри українознавства; Харківський національний автомобільно-дорожній університет; вул. Ярослава Мудрого, 25, м. Харків, 61002, Україна.

E-mail: nykulina@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-7832-7407>

Nikulina, Nelia Vasylivna – Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Master in Pedagogy of Higher School, Docent, Head of the Ukrainian Studies Department; Kharkiv National Automobile and Highway University; 25 Jaroslava Mudroho Str., Kharkiv, 61002, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 26 березня 2025 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Нікуліна Н. В. Проекція бінарних занять з галузевого термінознавства: міжпредметна колаборація викладачів мовних дисциплін. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди* / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2025. Вип. 62. С. 192–200. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.16>

АРА: Нікуліна, Н. В. (2025). Проекція бінарних занять з галузевого термінознавства: міжпредметна колаборація викладачів мовних дисциплін. *Лінгвістичні дослідження*, 62, 192–200. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.16>

ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ БУДОВИ СЛОВА І СЛОВОТВОРУ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено деякі актуальні проблеми, пов'язані із виробленням у учнів навичок розбору слова за будовою й встановлення способу словотворення з виокремленням його засобів. Мета викладеного – привернути увагу студентів-філологів та вчителів-мовників до низки важливих проблем морфеміки й дериватології, окреслити шляхи усунення можливих учнівських помилок у визначенні кореня й афіксів, у встановленні мотиваційних відношень у процесі словотворення, а відтак і способів словотворення. Приділена увага й потребі вдосконалення викладеного в пропонованих для НУШ підручниках 5 і 6 класу матеріалу з цих тем.

Ключові слова: будова слова, словотвір, способи і засоби словотворення, навчальна програма для 5 і 6 класу НУШ, підручники з української мови для 5 і 6 класу НУШ.

Oleksenko, O. Problems of Studying Word Structure and Word Formation in Secondary Education Institutions. *The article highlights some pressing issues related to developing students' skills in analysing word structure and identifying the method of word formation by distinguishing its means. The purpose of this study is to draw the attention of philology students and language teachers to a range of essential issues in morphemics and derivatology, outline ways to eliminate possible student errors in determining roots and affixes, and establish motivational relationships in the process of word formation, thereby identifying word formation methods.*

The main research methods include observation, comparison, and contrast. The objectives that need to be addressed to achieve this goal are as follows: to identify complex problems associated with studying word structure and methods of word formation; to describe certain inconsistencies in the theoretical and practical material presented in secondary school textbooks that concern the acquisition of relevant word analysis skills; to focus on algorithms for analysing word structure, emphasising the need to differentiate between the word ending and inflexion; to identify difficulties in distinguishing between word formation methods. The material presentation places special emphasis on the challenges of determining word structure while considering its synchronic rather than diachronic connections, on a range of regular alternations occurring at morphemic boundaries, and on the need for partial phonetic transcription, which reflects the phonetic realisation of the letters Я, Ю, Є, Ї, thereby indicating morphemic boundaries. The article also explores ways to establish motivational relationships for the successful identification of base words, the necessity of distinguishing between inflexion and word formation, and the differentiation of derivational means from structural components of the word.

Considering these issues in the study of morphemics and word formation will help future philologists and language teachers develop a deep understanding of orthography, methods and means of expanding the Ukrainian language, and the ways of its enrichment and flourishing.

Keywords: word structure, word formation, methods and means of word formation, educational curriculum for grades 5 and 6 of the New Ukrainian School (NUS), Ukrainian language textbooks for grades 5 and 6 of the NUS.

Вступ

Практика роботи зі студентами, які вступили на філологічні спеціальності педагогічного університету, досвід спілкування з учителями української мови й літератури закладів середньої освіти, попри їхню налаштованість на глибокі знання з усіх розділів українського мовознавства, засвідчує деякі прогалини у володінні теорією морфеміки й словотвору та навичками визначення будови слова і способів його творення.

Не викликає сумніву, що проблеми вивчення будови слова і словотвору в шкільній практиці й у підготовці вчителів-мовників є одними з **найактуальніших**, оскільки вони мають важливе значення для лінгвістичного розвитку учнів, розкривають широкі горизонти для систематичного розширення словника користувачів мови, розуміння нових семантичних смислів у лексемах. Розділи мовознавства «Морфеміка» і «Словотвір» у підручниках для педагогічних ЗВО відображають далеко не однозначні погляди авторів на систему морфем української мови, а тим більше на типологію дериваційних процесів і, зокрема, на набір словотворчих формантів (Бойко & Давиденко, 2014; Горпинич, 1999; Плющ, 2005 та ін). Досягнення лінгвістичної науки, звісно, не можуть повною мірою бути презентовані в підручниках для закладів середньої освіти, матеріал там викладається на традиційних теоретичних засадах і адаптований до вікових особливостей учнів, але й у такому викладі знаходимо недоречності й неточності, які гальмують якісну підготовку учнів. Настанови щодо методики навчання учнів морфеміці й словотвору викладені в низці підручників та методичних посібників для студентів і вчителів (Олійник та ін., 1989; Біляєв & Пентилюк & Мельничайко, 1987; Караман, 2000; Плющ, 2005; Пентилюк, 2004; Передрій, 2004; Сікорська, 2000 та ін.). На жаль, добірка цих посібників в останні роки практично не оновлювалася, опубліковано тільки низку статей

методичного характеру, тому деякі питання лишаються недостатньо висвітленими.

Мета цієї статті – привернути увагу студентів та вчителів-мовників до деяких важливих проблем морфеміки й словотвору, сприяти виробленню окремих навичок розбору слова за будовою й визначення дериваційних процесів у сучасній українській мові.

Предмет дослідження – складні питання морфемного й словотвірного аналізу на уроках української мови в закладах середньої освіти.

Завдання статті: виокремити складні проблеми, що супроводжують вивчення будови слова й способів його творення; описати деякі недоречності у викладеному в підручниках для середньої школи матеріалі, який стосується набуття навичок відповідного аналізу слів; акцентувати на алгоритмах розбору слова за будовою; з'ясувати труднощі у розрізненні способів словотворення.

Методи дослідження

Основним є метод спостереження, що дав змогу простежити прогалини в знаннях з морфеміки і будови слова випускників середньої школи, які стали студентами, що здобувають вищу філологічну освіту; залучено також порівняльний метод для встановлення сутності матеріалу, викладеного в різних шкільних підручниках, та метод зіставлення теоретичного матеріалу наукової літератури з даними, наведеними в підручниках.

Виклад основного матеріалу

За шкільною програмою, як відомо, тема «Будова слова і орфографія» вивчається в 5 класі, а «Словотвір і орфографія» в 6-му, однак на цьому вивчення морфеміки й словотвору не завершується: під час вивчення частин мови поглиблюється поняття про особливості їхньої словозміни і способи творення, вдосконалюються навички морфемного і словотвірного розборів. У старших класах до цих тем повертаються, але вже через призму вдосконалення знань з мови, зокрема з орфографії, комунікативних навичок, збагачення словникового запасу, культури мовлення тощо.

Не новина, що теми «Будова слова» та «Словотвір» для учнів є одними з найважчих. Можливо, рамки навчальної програми (надто стислий виклад теоретичного матеріалу та незначна кількість занять

для його практичного засвоєння) не дають належного навчального ефекту. Однак проблемні питання, що потребують пильної уваги вчителя, лишаються часто не вирішеними. Дозволимо собі прокоментувати деякі з найголовніших із них.

Почнемо зі, здавалось би, нескладного питання, які групи (чи класи) слів змінювані, а які незмінювані. Аналіз підручників для 5 класу НУШ виявив неповний або навіть викривлений перелік таких слів. Наприклад, у підручнику авторства Заболотних серед незмінюваних не названі дієприслівники (Заболотний & Заболотний, 2017: 47), а в підручнику О. Авраменка сказано, що до незмінюваних належать прислівники й частина іншомовних слів (Авраменко, 2022: 59), а далі пропонується вправа із завданням визначити закінчення, і серед слів наведено інфінітиви. Учень опиняється перед дилемою: визначити закінчення в інфінітиві чи вважати інфінітив прислівником?

Відомо, що учні часом плутають поняття «кінець слова» і «закінчення»: вважають закінченням і -И (*роб-и, пиш-и*), і Й (*чита-й, малю-й*), сюди ж відносять і суфікс початкової форми -ТИ (*би-ти, роб-и-ти*), а також суфікс -ІЙ, що омонімічний до закінчення прикметників м'якої групи (*пал-ій, крут-ій, нос-ій*). Особливо часто називають закінченнями суфікси прислівників (*біг-ом, у-гор-і, в-перш-е, виш-ч-е*), плутаючи з відмінковими формами іменних частин мови (*бігом, у гор-і, в перш-е, виш-ч-е*). Тому, визначаючи будову слова, слід привчити учнів починати з визначення того, чи змінюване це слово, а далі, якщо воно змінюване, виокремити закінчення, особливо важливо це під час аналізу дієслівних форм, бо особові й родові закінчення дієслів учні виділяють край важко. Наприклад, у формах *пишемо, пишеться, писатимемо, пиши, пишіть, писала* виділяють як закінчення -мо, -ла, -ть, -тимемо й багато інших надуманих варіантів.

Учні ознайомлені з деякими правилами чергування в основах слів, тому визначення основи (чи кореня) у випадках *писати – пишу, мазати – мажу* не викликає якихось труднощів, але чомусь підручники обходять увагою такі поширені чергування в коренях слів, як губні з губним + Л, губні з губним + Й або чергування СТ, СК / ШЧ (Щ), й учні неправильно визначають будову слів типу *приголублю, замовлю, замовлення, оформлення*, вважаючи -Л- тут суфіксом, а в словах *товщий, вищий* взагалі не можуть визначити будову. До слова, коли учні вже знатимуть фонетику і фонетичну транскрипцію, слід

було б їм відкрити очі на те, що букви, які позначають два звуки, часто несуть інформацію про правильну будову слова і спосіб творення, а не спотворену від нерозуміння того, що морфемні шви треба записувати частковою фонетичною транскрипцією або розмежовувати такі морфи у вимові під час усного розбору. Наприклад, у словах *міжгір'я*, *сміється*, *приваблюють* будова *між-гір-й-а*, *смій-еться*, *привабл'-уй-уть*. Слова з подовженими звуками, що позначаються двома буквами, часто мають морфемну межу між цими буквами: *колос-с'-а*, *без-сил'-л'-а*, *уз-виш-ш'-а*, *зіл'-л'-а*, *без-сон-н'-а*, *сміт-т'-а*, але, звісно, одна морфема криється за довгим звуком у таких випадках, як *на-гад-ува-нн'-а*, *по-краш - ч-а-нн'-а*, *о-чік-ува-нн'-а*.

Слід також мати на увазі морфонологічні явища на морфемних швах, щоб уникнути неправильного членування слова, під час виконання розбору за будовою слова та й визначення словотворчого засобу. Це передусім чергування (регулярні й нерегулярні, слова з нерегулярними чергуваннями, напевне, не варто давати учням для аналізу), інтерференція (накладання морфем), інтерфіксація (нарощення морфем), елізія (усічення твірної основи), гаплогія (скорочення схожих елементів морфів, розташованих поруч).

Щодо визначень суфікса і префікса, які подають підручники, теж важко погодитися, бо не згадується, що, крім творення слів з новим значенням чи відтінком значення, ці афікси можуть ще утворювати форми слів – *прийшо-в*, *прийш-л-а*, *зробл-ен-ий*, *зблід-л-ий*, *на-писати*, *най-дорож-ч-ий*, *швид-ш-ий*, *під-ніс-ши*. Не зовсім коректні наводяться й приклади суфіксів для творення дієслів – *нос-и-ти*, *крич-а-ти*, *кер-ува-ти* (Авраменко, 2022: 66). Допитливий учень запитає: А від чого вони утворені? Або треба пояснювати, що в низці непохідних дієслів виділяються тематичні суфікси, які не є словотворчими чи формотворчими, або не давати таких прикладів, а навести абсолютно семантично прозорі похідні дієслова, наприклад: *фарб-ува-ти*, *тепл-і-ти*, *мужн-і-ти*, *сюсар'-ува-ти*, *каприз-ува-ти*, *комп'ютер-изува-ти*. Поширена проблема, коли учні не можуть провести межу між інфінітивним суфіксом -ТИ й попереднім дієслівним суфіксом, часто визначають неіснуючі суфікси -ати, -ити, -іти, -вати тощо.

Учні часто припускаються помилок, з'єднуючи між собою суфікси (наприклад, визначають у слові *зайченятко* суфікс -енятк- або -ятк-, насправді ж тут три суфікси — -ен-, -ят-, -к-). Помилково

визначають суфікси в словах, де їх немає (наприклад, за аналогією до суфікса в слові *свіж-ин-а* чи *дич-ин-а* виокремлюють суфікс у словах типу *глина*, *слина*, хоча добір спільнокорених слів засвідчує непохідність цих слів на синхронічному рівні. Або ж у словах *марка*, *голка*, *краватка* виділяють суфікс *-к-*, як у словах *книж-к-а*, *річ-к-а* тощо чи у словах *олівець*, *стілець*, *палець* виділяють суфікс *-ець*, як у словах *оборон-ець*, *україн-ець*, *мудр-ець*, *промов-ець*, а в словах *міраж*, *пейзаж*, *віраж* – суфікс *-аж*, як у слові *тоннаж*, що теж не відповідає дійсному стану речей. У науковій літературі такі елементи називають субморфами – щось схоже на морф, але входить до складу кореня і значення не має. Поширеною помилкою є поділ деяких префіксів на два, хоча там історично давно відбувся процес перерозкладу межі між колишніми двома префіксами та їхнє об'єднання в один: *обез-главл-ен-ий*, *недо-о-цін'-ува-ти*, *зне-вір-и-ти-ся*.

У зв'язку з цим звертають на себе увагу помилки в доборі слів з однаковими морфемами, спричинені омонімією морфем. Хоча це питання, звісно, в програмі не закладене, але учням слід пояснювати, що зовні однакові частини слова (формально однакові) можуть мати різні значення, а тому не можна вважати однаковими за будовою слова *заширокий* і *зарічний*, *нашкірний* і *накреслений*, *гумка* і *артистка* чи *стійкий* і *відерко*, *вершок* і *молоток*, *намистина* і *телятина* чи *новина*, *надзвичайний* і *надхмарний*, *басище* і *вогнище*, *барвистий* і *гімназист*, *цегельня* і *метушня*, *мовник* і *довідник*, *товстун* і *красуня* чи *товстун* і *бігун*.

Якось прикро автори підручників обійшли те, що ми називаємо постфікс, насамперед, це постфікс *-ся*. За його участі існує величезна кількість дієслів. Чомусь бояться його назвати постфіксом, а до суфіксів його складно віднести, бо стоїть після закінчення, а не як суфікс – після кореня чи іншого суфікса. Тому складним для учнів видається розбір за будовою слова *в'ється*, *купається*, *розлітаються* тощо. Про постфікси в займенниках *хто-небудь*, *який-небудь*, *що-небудь*, *хтось*, *котрийсь* загалом щось важко порадити, бо чинний «Український правопис» визначає їх як частку, що пишеться з дефісом (*-небудь*) та частку, що пишеться разом (*-сь*). Укладачі правопису ігнорують той факт, що в складі слова можуть бути тільки одні значущі елементи – морфи, аж ніяк не службові слова – частки, тим більше, що *-небудь* і *-сь* як окремі слова не функціонують. Те саме стосується й правопису

префіксів *будь-*, *казна-*, *хтозна-*, *бозна-* та *аби-*, *де-*, які теж необачно віднесені до часток.

Навчаючи учнів окреслювати будову слова, слід пропонувати для аналізу тільки ті слова, які мають живі мовні зв'язки з собою подібними – спільнокореновими. Якщо ж треба звернутися до діяхронії – до шляхів походження слова й процесів розвитку його будови, то слід наголосити на тому, що це вже історія слова, якою займається інша галузь мовознавства – не сучасне мовознавство у вигляді морфеміки і словотвору чи морфології, а етимологія. Ці питання цікаві для учнів, але, напевне, в позаурочний час, бо до програми вони не входять. Якщо учень у доборі спільнокоренових слів переходить межу сучасної мови і заглиблюється в етимологію, слід його повернути до теми уроку, зробивши певний коментар. Наприклад, у пошуку спільнокоренових слів до слова *синиця* можуть дібрати *синій*, але *синиця* – не пташка синього кольору, це не синець, тобто живих семантичних зв'язків тут немає, слово непохідне. Те саме зі словом *народ* – добирають спільнокореневі *рід*, *родити*, *народити* але *народ* – це не просто те, що народили, а сукупність людей, слово непохідне. Чи слово *ошийок*, яке тільки етимологічно пов'язане зі словом *шия*, а натепер є непохідним. Або *кориця* має етимологічний зв'язок зі словом *кора*, чи *гребінь* – етимологічно пов'язаний з назвою дії – *гребти*, *гresti*, але на сьогодні вони непохідні.

Окремо хотілося б зупинитися на розборі прислівників. Більшість із них, як відомо, похідні, але багато які мають затемнену внутрішню форму, непродуктивні на сьогодні словотворчі засоби, тому учням важко встановити їхню будову (*вряди-годи*, *у стократ*, *доценту*, *навпомацки*, *почасті* тощо), особливо, коли прислівники пишуться окремо, тобто в основі лежать прийменниково-іменникові конструкції й процес адвербіалізації не завершився. Радили б учителям добирати для аналізу такі, що мають прозорий зв'язок з твірним словом – *звечора*, *насилу*, *наново*, *нехотя*, *весело*, *опівночі*, *вдвох*, *додо* тощо.

Наступна проблема – це розрізнення основи слова і твірної основи. Переходимо, власне, до питань словотвору, який вивчається в 6 класі. Вивчаючи будову слова, учні засвоюють, що основа слова – це частина його без закінчення, і тут особливих проблем немає, крім уміння вирізнити закінчення в змінюваних словах певної парадигми

(відмінково-числової, особової чи родової), але, навчаючи учнів словотвору, слід акцентувати на особливостях твірної основи, яка часто не збігається з основою слова, а якщо і збігається, то це одиниці різного порядку, різного функціонального навантаження – твірна основа слугує для творення слів з новим лексичним значенням або його відтінком. Визначення будови слова й способів його творення – різні завдання. Учнів слід привчити до того, що словотвірний аналіз, пошук твірного слова і, відповідно, твірної основи треба здійснювати, поставивши слово в початкову форму, простежити утворення нового слова, а не словоформи, інакше учні до твірної основи помилково відносять інфінітивний суфікс *-ти*, формотворчі суфікси минулого часу *-л-*, *-в-* та нульовий суфікс, суфікси творення вищого ступеня порівняння прикметників і прислівників *-ш-*, *-иш-*, *-ч-* та суфікси дієприкметників (*-уч-*, *-ач-*, *-л-*, *-ен-*, *-н-*, *-т-*) і дієприслівників (*-учи-*, *-ачи-*, *-иш-*, *-виш-*) й суфікси четвертої відміни іменників *-ат-*, *-ен-*. На жаль, автори підручників оминають увагою ці факти, а тому в пропонованих вправах трапляються випадки, що провокують помилки учнів.

Визначення твірного слова – одна з найскладніших проблем навчання учнів встановлювати спосіб словотворення. І тут основний акцент падає на розуміння вчителем такого поняття, як мотиваційні відношення в процесі словотвору, і, відповідно, на здатність учителя донести цю інформацію учням, навчити їх встановлювати хід словотвірного процесу. Визначаючи твірне слово, слід виходити з семантичних зв'язків між словами, з логічної мотивованості лексичного значення похідного й твірного слів, і в жодному разі не йти за зовнішньою подібністю твірної основи до якогось слова, інакше учні замість пошуку твірного слова починають добирати спільнокореневі слова. Наприклад, слово *привокзальний* зовнішньо дуже схоже на слово *вокзальний*, тільки що з префіксом *при-*, і тому виникає бажання визначити тут префіксальний спосіб творення, але *привокзальний* означає «той, який при вокзалі», тобто мотивується не прикметником *вокзальний*, а іменником *вокзал*, отже, і спосіб творення – префіксально-суфіксальний. Або ж *залізобетонний* – це не *залізний* і *бетонний*, а той, який виготовлений із залізобетону, тобто маємо не основоскладання, а суфіксацію. Чи *далекоглядність* утворена не від *далеко глядіти*, а від прикметника *далекоглядний*, бо *далекоглядність* – це опредметнена

ознака, суфікс *-ість* завжди творить іменники від прикметників. Чи, наприклад, слова *маловживаний*, *малозаселений* схожі за будовою на *малосімейний*, *малокаліберний*, але утворені вони різними способами: два перших – лексико-синтаксичним способом (зрощення), а два других – основоскладання + суфіксація.

Учням слід пояснити, що наявні в слові префікси і суфікси не завжди є словотворчими для конкретного аналізованого слова, вони могли бути в слові, яке стало твірним для аналізованого, а тому не беруть участі в словотворенні. Наприклад, у слові *перевезення* є префікс *пере-* і суфікс *-енн'*, але слово утворилося тільки суфіксом, бо твірним виступає дієслово *перевезти* (*перевезення* – це, коли *перевозять* чи *перевезли щось*). Досить часто учні неправильно визначають спосіб творення таких слів, як *вихід*, *перехід*, *перебіг*, *наклад*, як префіксальний, оскільки виділяють у складі слова префікс і корінь, який може бути співвідносний з окремим словом (*хід*, *біг*, *клад* тощо), тому треба їм пояснювати, що в кожному разі слід дивитися не на склад слова, а застосовувати логічні мотиваційні зв'язки – ставити елементарне запитання: *вихід* – це що таке? Логічна відповідь: це там, де виходять, *перебіг* – це що таке? Логічна відповідь: це коли якийсь процес перебігає. *Перегони* – це що таке? Коли хтось когось переганяє. Тобто у відповіді, якщо вона логічна, буде обов'язково критися твірне слово. І далі висновок – спосіб творення безафіксний (за наукового підходу – спосіб нульової суфіксації).

Крім того, учні мають усвідомити, що одночасно двома префіксами чи суфіксами слова не утворюються. Дві однакових морфеми у слові означають, що був попередній крок у словотворенні, маємо продукт словотвірного ланцюжка. Наприклад, слово *учительська* має у своєму складі три суфікси, і кожен із них засвідчує попередню ланку у словотвірному ланцюжку: *учительська* утворилася від *учитель*, *учитель* – від *учити*, *учити*, хоча і непохідне, але має дієслівний тематичний суфікс *-и-*. Або ж слово *обмежувальний* утворилося від дієслова *обмежувати*, яке у свою чергу утворилося від слова *межа* (встановлювати межу – обмежувати). Чи слово *загальмованість*, яке утворилося від прикметника *загальмований* (дієприкметникового походження), що у свою чергу утворився від дієслова *загальмувати*, а воно від *гальмувати*, а вже *гальмувати* – натискати на гальмо – від іменника *гальмо*).

Слід звернути увагу й на таке явище, як подвійна мотивація. Вона трапляється зрідка й полягає в тому, що існує вибір між двома твірними словами за умови, що існують логічні мотиваційні відношення в обох випадках, тобто подвійність мотивації справедлива. Наприклад: *забіліти* – «почати біліти» чи «ставати білим»; *позаштатний* – «поза штатом» чи «той, що перебуває поза штатним розписом»; *перенапруга* – «перевершення напруги» чи опредметнена назва дії перенапружити; *непереконливий* – «протилежний до переконливий» чи «той, який не може переконати» тощо. Відповідно, і словотворчі засоби й навіть спосіб словотворення змінюються.

Слід також зважати на випадки розбіжності між структурною (формальною) і семантичною похідністю: похідне слово логічно (семантично) мотивується однією частиною мови, а формально – іншою. У цьому разі спосіб словотворення встановлюємо за формальним показником – словотворчим афіксом. Наприклад, *по-харківськи* – «як у Харкові», але формально утворено префіксом по- + суфікс -ому від прикметника харківський, так само *по-січневому* – «як у січні», але формально від прикметника січневий, чи *людно* – «коли багато людей», а формально від людний.

Висновки

Підсумовуючи викладене, припускаємо, що матеріал у пропонуванних для НУШ підручниках 5 і 6 класу потребує доопрацювання з урахуванням тих недоречностей, які трапляються як у викладі теоретичних положень, так і в пропонуванних вправах.

Важливим вважаємо поглиблення знань учителів української мови з низки проблем розбору за будовою слова, а особливо зі встановлення способів словотвору за допомогою пошуку мотиваційних відношень між твірним і похідним словом, що має вилитися в результативне навчання учнів із цих програмних тем, що у свою чергу сформує глибокі знання зі способів і засобів розбудови української мови, шляхів її збагачення й розквіту.

У цій статті ми торкнулися питань вивчення морфеміки і словотвору в середніх класах. Окремої уваги заслуговує робота із вивчення шляхів поповнення лексики української мови, її розвитку, звернення до історії становлення словника українців, на що скерована, зокрема, програма 9-го класу. У 10-му класі, як відомо, акцентується, серед

іншого, на стилістичних можливостях засобів словотвору. Перспективними вважаємо науково-методичні розвідки, у яких висвітлюються важливі аспекти навчання учнів української мови у старших класах.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Авраменко, О.** (2022). *Українська мова. 5 клас*. Узято з <https://pidruchnyk.com.ua/1643-ukrainska-mova-avramenko-5-klas-2022.html> 2. **Біляєв, О. М.,** Пентиліук, М. І. & Мельничайко, В. Я. (1987). *Методика вивчення української мови в школі: монографія*. Київ: Радянська школа. 3. **Бойко, В. М.** & Давиденко, Л. Б. (2014). *Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: навчальний посібник*. Київ: «Академвидав». 4. **Горпинич, В. О.** (1999). *Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: навчальний посібник для студентів філол. спец. вищ. закл. освіти*. Київ: Вища школа. 5. **Заболотний, О.** & Заболотний В. (2023). *Українська мова. 6 клас*. Узято з <https://pidruchnyk.com.ua/2591-ukrmova-6-klas-zabolotnyi-2023.html> 6. **Караман, С. О.** (2000) *Методика навчання української мови в гімназії: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти*. Київ: Ленвіт. 7. **Олійник, І. С.,** Іваненко, В. А., Рожило, Л. П. & Сорик, О. С. (1989). *Методика викладання української мови в середній школі*. Київ: Вища школа. 8. **Пентиліук, М. І.** (Ред.) (2004). *Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підручник для студ. філол. фак. університетів*. Київ: Ленвіт. 9. **Передрій, Г. Р.** (2004). Вивчення складних питань шкільного словотвору. *Дивослово*, 2, 29–34. 10. **Плющ, М. Я.** (2005). *Граматика української мови*. Ч. 1: Морфеміка. Словотвір. Морфологія: підручник для студ. філол. спец. вищ. закл. освіти. Київ: Вища школа. 11. **Сікорська, З. С.** (2000). *Сучасна українська мова. Словотвір і морфеміка: навчальний посібник для студ. філол. фак. університетів та педінститутів*. Луганськ: Альма матер.

REFERENCES

1. **Avramenko, O.** (2022). *Ukrainska mova 5 klas. [The Ukrainian Language, Grade 5]*. Retrieved from <https://pidruchnyk.com.ua/1643-ukrainska-mova-avramenko-5-klas-2022.html> 2. **Biliaiev, O. M.,** Pentyliuk, M. I. & Melnychai, V. Ya. (1987). *Metodyka vyvchennia ukrainskoi movy v shkoli: monohrafiia [Methods of Teaching the Ukrainian Language at School]: A Monograph*. Kyiv: Radianska shkola. 3. **Boiko, V. M. & Davydenko, L. B.** (2014). *Hramatyka ukrainskoi movy. Morfemika. Slovtvir. Morfolohiia: navchalnyi posibnyk [Grammar of the Ukrainian Language. Morphemics. Word Formation. Morphology]: A Study Guide*. Kyiv: «Akademyddav». 4. **Horpynych, V. O.** (1999). *Suchasna ukrainska literaturna mova. Morfemika. Slovtvir. Morfonolohiia: navchalnyi posibnyk dlia studentiv filol. spets. vyshch. zakl. osvity [Modern Ukrainian Literary Language. Morphemics. Word Formation. Morphology]: A Textbook for Students of Philology*. Kyiv: Vyshcha shkola. 5. **Zabolotnyi, O. & Zabolotnyi V.** (2023). *Ukrainska mova 6 klas. [The Ukrainian Language. Grade 6]*. Retrieved from <https://pidruchnyk.com.ua/2591-ukrmova-6-klas-zabolotnyi-2023.html> 6. **Karaman, S. O.** (2000) *Metodyka navchannia ukrainskoi movy v himnazii: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv osvity [Methods of Teaching the*

Ukrainian Language in a Gymnasium]: A Textbook for Students of Higher Educational Institutions. Kyiv: Lenvit. 7. **Oliinyk**, I. S., Ivanenko, V. A., Rozhylo, L. P. & Soryk, O. S. (1989). *Metodyka vykladannia ukrainskoi movy v serednii shkoli* [Methods of Teaching the Ukrainian Language in Secondary School]. Kyiv: Vyshcha shkola. 8. **Pentyliuk**, M. I. (Red.) (2004). *Metodyka navchannia ukrainskoi movy v serednikh osvitnikh zakladakh: pidruchnyk dlia stud. filol. fak. Universytetiv* [Methods of Teaching the Ukrainian Language in Secondary Educational Institutions]: A Textbook for Students of Philological Faculties of Universities. Kyiv: Lenvit. 9. **Peredrii**, H. R. (2004). Vyvchennia skladnykh pytan shkilnoho slovotvoru. *Dyvoslovo – Divoslovo*, 2, 29–34. 10. **Pliushch**, M. Ya. (2005). *Hramatyka ukrainskoi movy. Ch. 1: Morfemika. Slovtvir. Morfolohiia*: pidruchnyk dlia stud. filol. spets. vyshch. zakl. osvity [Grammar of the Ukrainian Language. Part 1: Morphemics. Word Formation. Morphology]: A Textbook for Students of Philological Specialties of Higher Education. Kyiv: Vyshcha shkola. 11. **Sikorska**, Z. S. (2000). *Suchasna ukrainska mova. Slovtvir i morfemika*: navchalnyi posibnyk dlia stud. filol. fak. universytetiv ta pedinstytutiv [Modern Ukrainian Language. Word Formation and Morphemics]: A Textbook for Students of Philological Faculties of Universities and Pedagogical Institutes. Luhansk: Alma Mater.

Олексенко Олена Андріївна – кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри української мови імені професора Л. А. Лисиченко, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; вул. Алчевських, 29, м. Харків, 61002, Україна.

E-mail: oleksenkoolena@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6541-8040>

Oleksenko, Olena – Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Full Professor, Professor at the Professor L. Lysychenko Ukrainian Language Department, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; 29 Alchevskikh st., Kharkiv, 61002, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10 лютого 2025 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Олексенко О. А. Проблеми вивчення будови слова і словотвору в закладах середньої освіти. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди* / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2025. Вип. 62. С. 201–212. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.17>

АРА: Олексенко, О. А. (2025). Проблеми вивчення будови слова і словотвору в закладах середньої освіти. *Лінгвістичні дослідження*, 62, 201–212. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.17>

ДИСТАНТНІСТЬ ТА ІНТЕРАКТИВНІСТЬ У МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)

У статті розкрито можливості інтерактивного навчання як сучасного педагогічного підходу у викладанні дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням». Проаналізовано ефективність використання цифрових інструментів (Canva, Google Forms, LearningApps.org, Kahoot) та інтерактивних методів (прес, мозковий штурм, рольова гра, кейс-метод, інтерактивна вправа, диспути й дебати, заняття-конференція) у дистанційному й змішаному форматах навчання. Окреслено алгоритми реалізації зазначених методів на прикладі конкретних тем курсу, підкреслено їхню роль у формуванні фахових мовленнєвих компетентностей, критичного мислення, навичок командної роботи й комунікації. Звернено увагу на інтеграцію освітніх сервісів задля підвищення мотивації та якості навчання студентів.

Ключові слова: інтерактивне навчання, Українська мова (за професійним спрямуванням), цифрові освітні інструменти, фахове мовлення, ділове спілкування, освітні технології.

Udovichenko, L. Distance and Interactivity in the Methodology of Teaching Ukrainian Language (For Professional Purposes). *The article examines interactive learning as one of the key tools for modernising the educational process in the course 'Ukrainian for Specific Purposes'. The emphasis is placed on engaging students in active language interaction to form professional competences, develop critical thinking, and improve business communication skills. Interaction in the educational process is considered not only to increase students' motivation, but also as a condition for implementing modern approaches to forming a professional linguistic personality. The importance of studying the experience of implementing interactive methods in distance and blended learning formats is emphasised.*

Practical algorithms for implementing interactive methods (Press method, brainstorming, role-playing, case method, interactive exercises, speeches and debates, classes-conferences) using digital educational platforms (Canva, Google Forms, LearningApps.org, Kahoot) are described. The effectiveness of combining traditional language practices with modern digital educational tools in the context of distance learning is analysed. The effectiveness of using infographics, word clouds, interactive exercises, visualisations and digital templates in learning the material, forming professional speech, expanding the terminology base, and mastering the genres of formal business and scientific styles is shown.

The article considers the possibilities of creating educational products in a collaborative environment, organising joint work in teams, conducting educational discussions and surveys. It is concluded that it is expedient to use interactive methods as an effective way to adapt the content of learning to the needs of students studying in distance or mixed formats and to ensure effective interpersonal communication in the professional sphere.

Key words: *interactive learning, Ukrainian language (for professional purposes), digital educational tools, professional speech, business communication, educational technologies.*

Вступ

У сучасних стрімких умовах розвитку суспільства в кожній професійній галузі суттєво зросли вимоги до кваліфікації фахівців. Відповідно, й освітній процес потребує трансформацій, адже головна мета навчального процесу – готувати спеціалістів, які не лише ґрунтовно оперують теоретичними знаннями та професійними навичками, а й здатні креативно реалізовувати арсенал інформації, швидко виконувати складні завдання й налагоджувати взаємодію з іншими членами колективу.

Вищезазначені навички передбачають наявність сформованої фахової комунікативної компетенції, що активно вибудовується на заняттях із курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» (далі – УМПС) у закладах вищої освіти (далі – ЗВО). У процесі навчання студенти засвоюють мовні норми, розвивають комунікативні вміння, потрібні для ефективного професійного спілкування відповідно до специфіки майбутньої спеціальності.

У процесі виформовування цілісного й компетентного фахівця, здатного мислити, діяти й комунікувати в динамічному середовищі, ефективним інструментом є інтерактивні підходи. Завдяки цим методам студенти активно залучаються до освітнього процесу, навчаються застосовувати набуті знання на практиці, професійно обмінюватися інформацією, аналізувати, знаходити спільні рішення.

В українській лінгводидактиці сутність інтерактивного навчання досліджували в таких аспектах: Н. П. Волкова – методологічне й методичне забезпечення для ефективного використання інтерактивних технологій (2018), І. В. Гевко – роль інтерактивних методів у підвищенні якості освіти (2017), О. В. Завалевська – застосування інтерактивних методів навчання для розвитку професійного самоусвідомлення

студентів технічних спеціальностей (2009), О. І. Ільченко, Т. В. Козицька & О. В. Храпай – поєднання традиційних та інноваційних методів навчання для формування цілісної системи знань у студентів закладів вищої медичної освіти (2012), О. А. Колодій-Загільська – ефективність інтерактивних методів у викладанні англійської мови студентам, які не спеціалізуються на мовних дисциплінах (2020), І. Ю. Межуєва – дієвість інтерактивних технологій у формуванні професійно-комунікативних умінь студентів технічних ЗВО (2020), О. І. Пометун – систематизований опис інтерактивних методів і прийомів (2007), О. І. Пометун & Л. В. Пироженко – сутність інтерактивного навчання, педагогічні умови його успішної реалізації (2002), С. О. Сисоева – дослідження й впровадження інтерактивних методів у процес навчання дорослих (2011), О. В. Сіроштан – інтерактивні технології в підготовці фахівців соціальної сфери (2012), О. І. Січкарук – теоретичні основи інтерактивного навчання й практичні рекомендації щодо його застосування в умовах вищої освіти (2006), М. О. Томашевська – важливість інтерактивних методів навчання для підготовки педагогічних кадрів (2017) та інші.

Застосування інтерактивних методів навчання в процесі викладання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» вивчали такі науковці: О. Є. Гриджук (значення інтерактивних технологій для розвитку комунікативних навичок студентів, а також для формування їх професійно орієнтованої мовної компетентності) (2009), Н. М. Захлюпна (практичні аспекти використання інтерактивних методів у викладанні української мови в контексті професійної підготовки студентів) (2016), І. В. Клименко (інтерактивні підходи до викладання української мови, що дозволяють ефективно поєднувати теоретичні знання й практичні навички студентів (2020), І. І. Козинець (активні методи навчання у викладанні УМПС для студентів нефілологічних спеціальностей) (2015), А. М. Куза (зміни в методиці викладання української мови, їх відповідність новим вимогам суспільства й освітніх стандартів) (2023), Ю. В. Кульбабська (інтерактивні методи для розвитку мовної компетентності студентів у межах професійної підготовки) (2021), І. В. М'ягkota (опис і практичне застосування різноманітних інтерактивних методів для підвищення ефективності навчання) (2022), О. Г. Нестерчук (інтерактивні методи як один з найбільш ефективних способів активізації навчання)

(2023), Ю. В. Поздрань, І. Є. Зозуля & Н. Л. Франчук (нові підходи до організації навчального процесу, що відповідають вимогам сучасної освіти й потребам професійного розвитку студентів) (2020) та інші.

Попри значні теоретичні напрацювання в цій галузі, не достатньою є кількість практичних посібників, методичних рекомендацій та інших наукових розвідок, що містили б опис конкретних завдань з використанням інтерактивних методів навчання відповідно до чинної програми нормативної дисципліни УМПС.

Несприятлива безпекова ситуація в країні висуває вимоги переходу на дистанційний формат навчання, що зі свого боку потребує створення умов для адаптації вже сформованого арсеналу інтерактивних методів. Результат інтеграції й реалізації зазначених методів потребує детального вивчення, що й становить **актуальність** нашого дослідження.

Метою статті є аналіз можливостей використання різноманітних інтерактивних методів під час опрацювання окремих тем курсу УМПС в умовах дистанційного й змішаного навчання, а також надання практичних рекомендацій щодо реалізації відповідних вправ і завдань за допомогою різноманітних освітніх платформ, інструментів, сервісів тощо для підтримки процесів навчання й викладання.

Методи дослідження

Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові методи дослідження, зокрема **аналіз** – для теоретичного огляду визначень поняття «інтерактивне навчання», **описовий** – для представлення й застосування інтерактивних інструментів, платформ і сервісів, **моделювання** – для розроблення прикладів використання інтерактивних методів, **спостереження** – для аналізу результатів впровадження інтерактивних методів, їх впливу на мовну активність студентів, розвиток навичок ділового мовлення, **узагальнення** – для систематизації ефективних практик застосування інтерактивних методів у дистанційному й змішаному форматах.

Виклад основного матеріалу

Інтерактивне навчання – це підхід до освіти, що залучає студентів до активної участі в навчальному процесі через взаємодію з матеріалом, викладачем і одногрупниками. Він стимулює процес засвоєння

інформації, розвитку критичного мислення й комунікації, сприяє формуванню практичних навичок, підвищує мотивацію.

За А. В. Семеновою, «інтерактивне навчання – навчальний процес, що будується на принципах гуманізації, демократизації, диференціації й індивідуалізації та являє собою соціальне мотивоване партнерство, центром уваги якого є не процес викладання, а організована творча співпраця рівноправних особистостей на рівні суб'єкт-суб'єктної взаємодії, а також передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання методів, що дають змогу створити ситуації пошуку, ризику, сумніву, успіху, протиріччя, переконання, співпереживання, задоволення чи смутку, аналізу та самооцінки своїх дій, спільне розв'язання проблем» (Семенова, 2006: 78).

Аналізуючи теоретичні посилання, О. О. Панькевич інтерактивне навчання визначає як «різновид активного, що вбачає в собі групову і/або фронтальну взаємодію суб'єктів навчальної діяльності (які обов'язково є рівноправними), спрямовану на освіту, виховання та навчання під час гри різних соціальних ролей, з метою накопичення інтелектуального капіталу» (Панькевич, 2013: 366).

Для студентів, як майбутніх кваліфікованих спеціалістів, важливо акумулювати досвід оперування галузевим термінокомплексом, навчитися описувати професійні процеси й явища, укладати й оформлювати згідно з нормами літературної мови різні види документів, виступати з презентаціями чи захищати проекти, організовувати ділове спілкування та комунікацію в команді тощо. Програма УМПС якраз направлена на формування вмінь і навичок фахового мовлення, адаптацію мовної практики до потреб певної галузі, оволодіння жанрами ділового й наукового стилів.

У цій науковій розвідці ми подаємо чіткий алгоритм реалізації інтерактивних методів навчання з курсу УМПС в умовах дистантності за допомогою конкретних сервісів, платформ, інструментів, модулів тощо.

Передусім слід розглянути платформу графічного дизайну «Canva» як ефективний інструмент для створення візуального контенту, зокрема для презентацій (альтернатива PowerPoint), інфографіки, постерів, буклетів, флаєрів, шаблонів для інтерактивних завдань, відео й анімацій, цифрових дошок (whiteboard) тощо. Наприклад, **метод «Прес» (вислови свою думку)** легко застосувати на занятті, створивши

попередньо інфографіку з відображенням аргументації на будь-яку тему. Це можуть зробити як викладачі, так і студенти. Наприклад, на занятті з теми «Лексичні та синтаксичні особливості офіційно-ділового стилю фахової документації» можна обговорити ситуацію «Чи доречно використовувати розмовну лексику в листуванні з колегами або клієнтами?» або «Чи має значення грамотність у професійній комунікації?» Обговорення можна провести індивідуально або в парах чи групах. Для візуалізації матеріалу й відповідно ефективності його засвоєння можна зафіксувати відповіді в Canva-презентації.

Робота в режимі реального часу в одній Canva-дошці дозволяє реалізувати *мозковий шторм* – один із найефективніших методів розвитку критичного й творчого мислення, що на заняттях з УМПС діє як інструмент для активізації мовлення, формування індивідуального лексичного фонду з теми, розвитку навичок ділового або професійного спілкування. Наприклад, на занятті «Основні вимоги до укладання ділових паперів» можна сформулювати питання «Які ви знаєте реквізити документів?» або ж до теми «Документи щодо особового складу й довідково-інформаційні документи» – «Якими словами можна описати свої професійні навички в резюме?». Дати студентам час для висловлення асоціацій, термінів, фраз або в усній формі, або на спеціальній дошці, у шаблонах «мозкова карта» або «хмара слів», які також можна урізноманітнити клікабельними покликання, наприклад, на ДСТУ 4163:2020, що є державною уніфікованою системою документації, для інформативності наповнення. Подальший аналіз результатів передбачає вибір правильних реквізитів, найбільш вдалих лексичних варіантів для резюме, їх доречність у діловому стилі тощо. Цей метод допомагає структурувати думки, систематизувати знання й краще запам'ятовувати матеріал, а також формувати власне розуміння нової інформації. Викладач може зберегти створені шаблони у форматі JPG або PNG й використовувати їх у подальшому освітньому процесі як опорний матеріал.

За допомогою методу «*Рольова гра*» на занятті з теми «Усна фахова комунікація: різновиди й особливості, атрибути» студенти створюють цифрову візитівку представника певної професії. Також передбачено виступ з презентацією зазначених матеріалів з розігруванням реальних ситуацій, що сприяє розвитку комунікативних навичок і закріпленню теоретичних знань із конкретної теми. Можна запропонувати

організувати співбесіду, презентуючи професійні вміння й навички, що в майбутньому допоможе роботі з різними видами документів.

Кейс-метод не просто тренує мовні навички, а занурює студентів у реальні або змодельовані професійні ситуації, у яких потрібно спілкуватися в межах офіційно-ділового стилю, аналізувати комунікативні помилки, створювати ділові тексти у фаховому контексті. Наприклад, для студентів підготовлено ситуацію в установі, що займається освітнім менеджментом: громадянин надіслав скаргу на неякісне надання послуг. При цьому важливо відобразити на екрані додаткові матеріали (цитати, сам документ, терміни тощо), що деталізують обставини. Завдання полягає в написанні листа-відповіді запитувачу в офіційно-діловому стилі, ввічливому тоні, із формулюванням позиції установи щодо претензії. Студенти мають укласти листи, ураховуючи сучасні правила оформлення службової документації, презентувати свої тексти й проаналізувати, які саме мовні засоби доречні та ефективні.

Сервіс для підтримки процесів навчання й викладання за допомогою невеликих модулів «LearningApps.org» також має широкий арсенал для реалізації інтерактивних методів на заняттях з УМПС. Це платформа зі створення й використання вправ, за вмістом яких можна згенерувати QR-коди й використовувати їх для освітньої мобільності. За допомогою LearningApps.org можна створювати інструменти для організації термінологійної та фахової лексики, закріплення знань в ігровій формі, практики ділового мовлення, візуалізації складних понять, миттєвого зворотного зв'язку.

Наприклад, на зазначеній платформі можна створювати інтерактивні вправи **на відповідність**: потрібно правильно поєднати терміни та їх визначення (тема «Система основних понять термінознавства»), норми літературної мови, основні зміни в новій редакції «Українського правопису» 2019 року, ознаки офіційно-ділового стилю й приклади (тема «Державна мова України: система норм і стилів»); **вибір правильної відповіді** можна використати в контексті будь-якої теми курсу; **заповнити пропуски** у професійному викладі думки (тема «Науковий стиль і дослідницька діяльність студента»); **розподіл за категоріями** наведених офіційно-ділових і розмовних лексем (тема «Лексичні та синтаксичні особливості офіційно-ділового стилю фахової документації») тощо.

Робота в малих групах допомагає студентам розвивати навички спілкування, зокрема вправа «Пазл» може демонструвати елементи певних документів (службових листів, наказів, заяв, доручень тощо). Студенти відтворюють первісний текст документа, обговорюючи його структуру. Таким чином вони набувають досвіду працювати в команді, озвучувати проблемні аспекти, шукати шляхи їх розв'язання.

За допомогою програмного забезпечення «Google Forms» можна створювати **опитувальники**, що узагальнюють думки щодо порушених проблем в **диспутах** і **дебатах**, враження від сприйняття теми, труднощі під час її засвоєння, терміни й поняття, що найбільше запам'яталися. Також цікавим буде онлайн-вибір найкращого зразка презентованого резюме, листа, виступу тощо. Функціональність гугл-форми полягає в тому, що її зручно опубліковувати в презентації, на сайті або надсилати в групові чати студентів під час дистанційного заняття. Ефективним зазначений інструмент буде як підсумкова перевірка після кейс-методу, прес-методу або мозкового штурму, що буде результативне поєднання рефлексії й оцінювання, а це значно економить час й оптимально організовує освітній процес.

Онлайн-платформа «Kahoot» розроблена для створення **інтерактивних вікторин** у форматі гри. Студенти приєднуються з телефона чи комп'ютера через код гри, а відповіді дають у реальному часі. Наприклад, для повторення термінології на етапі підсумкових занять, визначення лексичних і граматичних особливостей тощо.

Застосовуючи інтерактивні методи в освітньому процесі, можна використовувати декілька ресурсів. Наприклад, під час **практичного заняття-конференції**, що поєднує дослідницьку діяльність, публічні виступи й обговорення і тим самим розвиває мовлення, формує навички самопрезентації, вчить аналізувати, дискутувати й переконувати, студенти виступають з мінідоповідями або презентаціями, що розроблені на платформі «Canva», створюють підсумкові продукти (інфографіки, кейси, словники тощо) за допомогою сервісів «Canva» і «LearningApps.org», здійснюють рефлексія в Google Forms тощо.

Висновки

Отже, інтерактивні методи навчання є потужним інструментом у процесі вивчення курсу УМПС. Вони активно сприяють розвитку комунікативних, мовних і професійних навичок студентів, даючи

можливість ефективно поєднувати теоретичні знання з практичними вміннями.

Інтеграція таких методів у дистанційне й змішане навчання через використання різноманітних онлайн-платформ і сервісів, таких як Canva, LearningApps.org, Google Forms та Kahoot, забезпечує не лише гнучкість навчального процесу, а й значно підвищує мотивацію студентів до активної участі та самостійної роботи.

Практичні рекомендації щодо реалізації інтерактивних завдань і вправ, представлені в цій статті, можуть стати основою для вдосконалення методики викладання УМПС в умовах сучасних освітніх викликів. Усі ці підходи забезпечують формування комплексної професійної комунікативної компетентності, що є необхідним складником підготовки висококваліфікованих фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова, Н. П. (2018). *Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник*. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля.
2. Гевко, І. В., (2017). Використання інтерактивних технологій в освітньому процесі. *Молодий вчений*, 10, 53–56.
3. Гриджук, О. Є. (2009). Використання інтерактивних методів навчання у дисципліні «Українська мова (за професійним спрямуванням)». *Вивчаємо українську мову та літературу*, 19–21, 13–17.
4. Завалевська, О. В. (2009). Інтерактивні методи формування професійного самоусвідомлення майбутніх фахівців вищих технічних навчальних закладів. *Наука і освіта*, 7, 68–72.
5. Захлюпа, Н. М. (2016). *Інтерактивні методи навчання у викладанні української мови за професійним спрямуванням*. Харків: Педагогічний університет.
6. Ільченко, О. І., Козицька, Т. В., & Храпай, О. В. (2012). Інтегральний підхід до викладання у вищих медичних навчальних закладах. *Медична освіта*, 3, 70–72.
7. Клименко, І. В. (2020). *Сучасні тенденції в методиці викладання української мови за професійним спрямуванням*. Київ: Наукова книга.
8. Козинець, І. І. (2015). Застосування активних форм і методів навчання під час викладання української мови за професійним спрямуванням. *Народна освіта*, 1(25). Узято з https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2676.
9. Колодій-Загільська, О. А., & Ковальчук, І. С. (2020). Застосування інтерактивних методів навчання у формуванні комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей під час вивчення англomовного комунікативного курсу «Social english studies». *Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (с. 109–113). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота».
10. Куза, А. М. (2023). Інтерактивні методи навчання на заняттях з української мови за професійним спрямуванням. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 61, 232–237.
11. Кульбаська, Ю. В. (2021). Інтерактивні методи навчання в курсі української мови за професійним спрямуванням. *Наукові записки*, 15(2), 102–115.
12. Межуєва, І. Ю. (2020). Інтерактивні технології в навчанні іноземної мови в технічному вищому навчальному закладі. *Вчені*

записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації, 31(70), 128–132. 13. **М'якотта, І. В.** (2022). Використання інтерактивних методів навчання на заняттях із дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» присвячені праці. *Молодий вчений (Серія «Педагогічні науки»)*, 6, 15–18. 14. **Нестерчук, О. Г.** (2023). Використання інтерактивних методів у викладанні курсу «Українська мова за професійним спрямуванням». *Українська мова в сучасному науковому вимірі. Матеріали II Міжнародної наукової конференції*, (с. 132–135). Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки. 15. **Панькевич, О. О.** (2013). Інтерактивні методи як засіб підвищення ефективності підготовки фахівців у вищих технічних навчальних закладах. *Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції*. (с. 364–371). Одеса, Україна: ОНУ імені І. І. Мечникова. 16. **Поздрань, Ю. В., Зозуля, І. Є., & Франчук, Н. Л.** (2020). Сучасні тенденції в методиці викладання української мови за професійним спрямуванням. *Закарпатські філологічні студії*, 1(13), 94–98. 17. **Пометун, О. І.** (2007). *Енциклопедія інтерактивного навчання*. Київ: А.С.К. 18. **Пометун, О. І., & Пироженко, Л. В.** (2002). *Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід*. Київ: А.С.К. 19. **Семенова, А. В.** (Ред.). (2006). *Словник-довідник з професійної педагогіки*. Одеса: Пальміра. 20. **Сисоева, С. О.** (2011). *Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник*. Київ: ВД «ЕКМО». 21. **Сіроштан, О. В.** (2012). Інтерактивні методи навчання в процесі професійної підготовки. *Медична освіта*, 3, 70–72. 22. **Січкарук, О. І.** (2006). *Інтерактивні методи навчання у вищій школі*. Київ: Таксон. 23. **Томашевська, М. О.** (2017). Використання інтерактивних методів навчання при підготовці майбутніх педагогів у вищому навчальному закладі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 8, 178–188.

REFERENCES

1. **Volkova, N. P.** (2018). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia u vyshchii shkoli: Navchalno-metodychnyi posibnyk* [Interactive Teaching Technologies in Higher Education: A Teaching Guide]. Dnipro: Universytet imeni Alfreda Nobelia [in Ukrainian].
2. **Hevko, I. V.** (2017). *Vykorystannia interaktyvnykh tekhnolohii v osvithnomu protsesi* [Use of Interactive Technologies in the Educational Process]. *Molodyi vchenyi*, 10, 53–56 [in Ukrainian].
3. **Hrydzhuk, O. Ye.** (2009). *Vykorystannia interaktyvnykh metodiv navchannia u dysyplini "Ukrainska mova (za profesiynym spriamuvanniam)"* [Using Interactive Teaching Methods in the Course "The Ukrainian Language for Specific Purposes"]. *Vyvchaiemo ukrainsku movu ta literature – We Study Ukrainian Language and Literature*, 19–21, 13–17 [in Ukrainian].
4. **Zavalevska, O. V.** (2009). *Interaktyvni metody formuvannia profesiinoho samousvidomlennia maibutnikh fakhivtsiv vyshchikh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv* [Interactive Methods of Forming Professional Self-Awareness of Future Specialists in Higher Technical Education Institutions]. *Nauka i osvita – Science and Education*, 7, 68–72 [in Ukrainian].
5. **Zakhliupna, N. M.** (2016). *Interaktyvni metody navchannia u vykladanni ukrainskoi movy za profesiynym spriamuvanniam* [Interactive Teaching Methods in Teaching the Ukrainian Language for Specific Purposes]. Kharkiv: Pedahohichniy universytet [in Ukrainian].
6. **Ilchenko, O. I., Kozytska, T. V., & Khrapai, O. V.** (2012). *Intehralnyi pidhid do vykladannia u vyshchikh medychnykh navchalnykh zakladakh* [An Integral Approach to Teaching

in Higher Medical Educational Institutions]. *Medychna osvita – Medical Education*, 3, 70–72 [in Ukrainian]. 7. **Klymenko, I. V.** (2020). *Suchasni tendentsii v metodytsi vykladannia ukraïnskoi movy za profesiynym spriamuvanniam* [Current Trends in the Methodology of Teaching the Ukrainian Language for Specific Purposes]. Kyiv: Naukova knyha [in Ukrainian]. 8. **Kozyinets, I. I.** (2015). *Zastosuvannia aktyvnykh form i metodiv navchannia pid chas vykladannia ukraïnskoi movy za profesiynym spriamuvanniam* [Application of Active Forms and Methods of Teaching in the Course of Ukrainian Language for Specific Purposes]. *Narodna osvita – Public education*, 1(25) [in Ukrainian]. Retrieved from https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2676. 9. **Kolodii-Zahilska, O. A., & Kovaliuk, I. S.** (2020). *Zastosuvannia interaktyvnykh metodiv navchannia u formuvanni komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv nemovnykh spetsial'nostei pid chas vyvchennia anhlomovnoho komunikatyvnogo kursu "Social English Studies"* [Application of Interactive Teaching Methods in the Formation of Communicative Competence of Students of Non-Linguistic Specialties During the Study of the English Communication Course "Social English Studies"]. In *Psykholohiya ta pedahohika: neobkhidnist' vplyvu nauky na rozvytok praktyky v Ukraini. Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 109–113). Lviv: GO "Lvivska pedahohichna spilnota" [in Ukrainian]. 10. **Kuza, A. M.** (2023). *Interaktyvni metody navchannia na zaniattiakh z ukraïnskoi movy za profesiynym spriamuvanniam* [Interactive Teaching Methods in Ukrainian Language Classes for Specific Purposes]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Topical Issues of the Humanities*, 61, 232–237 [in Ukrainian]. 11. **Kulbabska, Yu. V.** (2021). *Interaktyvni metody navchannia v kursy ukraïnskoi movy za profesiynym spriamuvanniam* [Interactive Teaching Methods in the Course of Ukrainian Language for Specific Purposes]. *Naukovi zapysky – Scientific notes*, 15(2), 102–115 [in Ukrainian]. 12. **Mezhuieva, I. Yu.** (2020). *Interaktyvni tekhnolohii v navchanni inoziemnoi movy v tekhnichnomu vyshchomu navchal'nomu zakladi* [Interactive Technologies in Foreign Language Teaching in Technical Higher Education Institutions]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya: Filolohiia. Sotsial'ni komunikatsii – Scientific Notes of Vernadsky Kyiv Polytechnic National University. Series: Philology. Social Communications*, 31(70), 128–132 [in Ukrainian]. 13. **Miahkota, I. V.** (2022). *Vykorystanniu interaktyvnykh metodiv navchannia na zaniattiakh iz dyscypliny "Ukraïnska mova (za profesiynym spriamuvanniam)" prysviacheni pratsi* [The Use of Interactive Teaching Methods in Classes of the Discipline "The Ukrainian Language (for Specific Purposes)". Devoted Works. *Molodyi vchenyi (Seriya "Pedahohichni nauky") – Young Scientist (Series "Pedagogical Sciences")*, 6, 15–18 [in Ukrainian]. 14. **Nesterchuk, O. H.** (2023). *Vykorystannia interaktyvnykh metodiv u vykladanni kursu "Ukraïnska mova za profesiynym spriamuvanniam"* [The Use of Interactive Teaching Methods in the Course "The Ukrainian Language for Specific Purposes"]. In *Ukraïnska mova v suchasnomu naukovomu vymiri. Materialy II Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii – The Ukrainian Language in the Modern Scientific Dimension. Proceedings of the II International Scientific Conference* (pp. 132–135). Lutsk: Lesya Ukrainka Volyn National University [in Ukrainian]. 15. **Pankevych, O. O.** (2013). *Interaktyvni metody yak zasib pidvyshchennia efektyvnosti pidhotovky fakhivtsiv u vyshchykh tekhnichnykh navchal'nykh zakladakh* [Interactive Methods as a Means of Improving the Efficiency of Training Specialists in Higher Technical Educational Institutions]. In *Informatsiina osvita ta profesiyno-komunikatyvni tekhnolohii XXI stolittia. Materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Information Education and Professional Communication Technologies of the XXI Century. Proceedings*

of the VI International Scientific and Practical Conference (pp. 364–371). Odesa, Ukraina: ONU im. I. I. Mechnykova [in Ukrainian]. 16. **Pozdran**, Yu. V., Zozulia, I. Ye., & Franchuk, N. L. (2020). *Suchasni tendentsii v metodytsi vykladannia ukrainskoi movy za profesiynym spriamuvanniam* [Modern Trends in the Methodology of Teaching Ukrainian Language for Professional Purposes. *Zakarpatski filolohichni studii – Transcarpathian Philological Studies*, 1(13), 94–98 [in Ukrainian]. 17. **Pometun**, O. I. (2007). *Entsyklopediia interaktyvnoho navchannia* [Encyclopedia of Interactive Learning]. Kyiv: A.S.K [in Ukrainian]. 18. **Pometun**, O. I., & Pyrozhenko, L. V. (2002). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia: teoriia, praktyka, dosvid* [Interactive Teaching Technologies: Theory, Practice, Experience]. Kyiv: A.S.K [in Ukrainian]. 19. **Semenova**, A. V. (Ed.). (2006). *Slovyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky* [Dictionary-Guide of Professional Pedagogy]. Odesa: Palmyra [in Ukrainian]. 20. **Sisoieva**, S. O. (2011). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia doroslykh: navchal'no-metodychnyi posibnyk* [Interactive Teaching Technologies for Adults: a Tutorial]. Kyiv: VD "EKMO" [in Ukrainian]. 21. **Siroshtan**, O. V. (2012). *Interaktyvni metody navchannia v protsesi profesiinoi pidhotovky* [Interactive Methods of Teaching in the Process of Professional Training]. *Medychna osvita – Medical Education*, 3, 70-72 [in Ukrainian]. 22. **Sichkaruk**, O. I. (2006). *Interaktyvni metody navchannia u vyshchii shkoli* [Interactive Teaching Methods in Higher Education]. Kyiv: Takson [in Ukrainian]. 23. **Tomashevska**, M. O. (2017). *Vykorystannia interaktyvnykh metodiv navchannia pry pidhotovtsi maibutnikh pedahohiv u vyshchomu navchalnomu zakladi* [The Use of Interactive Teaching Methods in the Training of Future Educators in Higher Education]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 8, 178–188 [in Ukrainian].

Удовіченко Лілія Геннадіївна – доктор філософії з філології, старший викладач кафедри українознавства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет; вул. Ярослава Мудрого, 25, Харків, 61002, Україна.

E-mail: udovichenko_lg@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5953-2923>

Udovichenko, Liliya – PhD in Philology, Senior Lecturer at the Ukrainian Studies Department; Kharkiv National Automobile and Highway University; 25 Yaroslav Mudryi Str., Kharkiv, Ukraine, Kharkiv National Automobile and Highway University; 25 Yaroslav Mudryi Str., Kharkiv, 61002, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20 березня 2025 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Удовіченко Л. Г. Дистантність та інтерактивність у методиці викладання української мови (за професійним спрямуванням). *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди* / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2025. Вип. 62. С. 213–224. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.18>

АРА: Удовіченко, Л. Г. (2025). Дистантність та інтерактивність у методиці викладання української мови (за професійним спрямуванням). *Лінгвістичні дослідження*, 62, 213–224. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.18>

МОВНО-КУЛЬТУРНІ КОДИ УКРАЇНСЬКОГО СПРОТИВУ: НАПИСИ НА СУВЕНІРНІЙ ПРОДУКЦІЇ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН ЧАСІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Дослідження присвячено вивченню написів на українських сувенірах періоду російсько-української війни. У цей час мистецтво стало потужним інструментом вираження національної ідентичності, віддзеркаленням сучасних реалій життя українського народу, міці національного духу та політичних змін. Мовно-культурні коди на сувенірній продукції допомагають формувати колективну пам'ять, підсилюють відчуття єдності серед населення та є своєрідним символом культурного опору агресії. Дослідження цього явища дозволяє глибше зрозуміти значення сучасного мистецтва в контексті національного опору загарбникам і культурного відродження нації.

Ключові слова: сувеніри, мерч, написи, російсько-українська війна, реалії, мова, народ, українська культура.

Kornilieva, L. Linguistic and cultural codes of Ukrainian resistance: inscriptions on souvenir products as a linguocultural phenomenon during the Russian-Ukrainian war. *This study focuses on analyzing inscriptions found on Ukrainian souvenirs produced during the period of the Russian-Ukrainian war. In this context, art has gone beyond its traditional role as a form of folk expression and has become an important means of national communication, reflecting the resilience and patriotism of the Ukrainian people. The inscriptions on wartime souvenirs represent current realities, the strength of national identity, and political and social changes. The linguistic and cultural elements expressed in these items contribute to shaping collective memory, reinforcing social unity, and functioning as a form of cultural resistance to military aggression.*

Ukrainian artists decorate shell casings, ammunition boxes, drone fragments, and other remains of war. They create posters and artworks, often offering them in exchange for donations to support the military. Inscriptions on clothing and souvenirs, combined with lines from folk songs, poetry, or images of historical and public figures, have become widely popular. The war has increased public interest in the country's past and cultural heritage, which is reflected in the content of souvenir

items. Studying these inscriptions from philological and cultural perspectives provides valuable insight into how contemporary art participates in national resistance and cultural renewal.

Keywords: *souvenirs, merch, inscriptions, Russo-Ukrainian war, realities, language, people, Ukrainian culture.*

Вступ

Вивчення мови неможливе без урахування культурного середовища, у якому вона функціонує. Мова є не лише інструментом комунікації, але й ключем до розуміння культури й мислення народу, який нею послуговується, а значення мовних одиниць формується через соціальні практики та культурні ситуації, у яких вони використовуються.

Вивченню зв'язків мови й культури за часів російсько-української війни, неологізмів, етимології зневажливих характеристик окупантів в українській мові присвячені наукові розвідки С. Гриценка (Гриченко, 2022), А. Гладченко, О. Комарової (Гладченко, Комарова, 2023), І. Демешко (Демешко, 2023), Л. Корнільєвої (Корнільєва, 2022) та ін. Колективом авторів, серед яких В. Васютинський, П. Горностай, І. Губеладзе, Л. Найдьонова, М. Слюсаревський, С. Чуніхіна укладено «Термінологічний словник російсько-української війни» (Васютинський, Горностай, Губеладзе та ін., 2022).

А. Гладченко і О. Комарова наголошують на тому, що для неологізмів періоду війни властиве яскраве емоційне забарвлення, часто іронічне, порівн.: *Бандеросмузі* (запалювальна суміш, відома також за назвою коктейль Молотова), *бандеромобіль* (український броньований автомобіль, вигаданий і створений активістами під час війни на сході України), *затридні* (поставити нереалістичні плани і вірити в їхній успіх), *Кримнаш*, *іхтамнет*, *аналоговнет*, *закобзонити* (вбити), *макронити* і *шольцити* (вдавати стурбованість відносно певних ситуацій, при цьому нічого не робити, щоб їх вирішити), *Тік-Ток війська* (чеченські війська, що привертали увагу до себе не завдяки успіхам та героїчним вчинкам на полі бою, а саме завдяки вихвалянням неіснуючими перемогами в соціальній мережі) та багато інших подібних неологізмів з'явилися саме в період російсько-української війни (Гладченко, Комарова, 2023: 10–12).

І. Демешко в цьому контексті наголошує, що в сучасних українських медіатекстах часто уживаними є такі новотвори, як *українити* (дати відповідь на виправдані дії), *відукраїнити*, *заукраїнити*,

злупутінський, наволонтерити (знайти щось необхідне), відирпінити, арестовлення, відкобзонити, кадирити, кімити, нагостомелити, чорнобайти, шойгувати. При цьому найпоширенішими способами творення неологізмів в українськомовних медіатекстах є словотвірний, семантичний та запозичення. Новотвори в медіатекстах виконують численні функції, серед яких емоційно-оцінна, компресивно-інформативна, діагностична, експресивна, соціально-комунікативна, оцінно-прагматична та інші (Демешко, 2023: 59–63).

Л. Корнільєва фокусує увагу на мовних репрезентаціях реалій війни в Україні, демонструючи, як усталені денотати часто отримують нові конотації, а лексичний склад мови за часів війни значно розширюється й уточнюється, терміни конкретизуються (Корнільєва, 2022: 75). При цьому, написи на сувенірній продукції України в період російсько-української війни залишилися поза увагою науковців, хоча й становлять, на наш погляд, лінгвокультурний феномен сучасності.

Мета дослідження полягає у вивченні написів на українських сувенірах, створених у період російсько-української війни, аналізі їхньої ролі у формуванні національної ідентичності й відображенні соціокультурних реалій сучасної України. Реалізація поставленої мети передбачає дослідження мовних репрезентацій реалій війни в сучасному українському дискурсі, визначення основних маркерів національної ідентичності в написах на сувенірній продукції воєнного періоду, ролі творчості Марії Примаченко як символу культурного відродження та опору російській агресії, специфіки гумористичних написів на сувенірах, що є свідченням кмітливості й дотепності українського народу.

Методи дослідження

У роботі використані такі методи: *метод семантичного аналізу* (для розгляду значення та конотацій написів); *культурологічний метод* (для оцінки взаємозв'язку між текстом і соціокультурним контекстом); *метод контент-аналізу* (для визначення основних тематичних тенденцій у написах на сувенірах); *deskriptivний і porivnialnyi методи* (для опису й зіставлення написів на сувенірній продукції до та під час війни); *метод інтерпретації* (для аналізу символічних і культурних значень текстів), *лінгвокультурологічний метод* (він лежить в основі дослідження, адже мова і культура є взаємопов'язаними).

Виклад основного матеріалу

Сувенірна продукція загалом нерідко називається словом «мерч», що походить від англійського “merchandise”. Питому вагу в мерчі часів російсько-української війни займають написи з цитатами з українських класиків, де Т. Шевченко і І. Франко, наприклад, зображені у військовій формі ЗСУ, а Леся Українка – з яскравою помадою, у вишиванці, джинсах, модному блейзері та з новеньким айфоном, за допомогою якого вона робить селфі.

У війну українські вчені донесли до широкого загалу, що Т. Шевченко був одним з найбільш модних і гарно вдягнених людей свого часу, який вирізнявся елегантністю та почуттям стилю. Г. Сковороду наразі теж часто зображають, як сучасного хіпстера в модному худі, українця в дорогому костюмі, тим самим підкреслюючи суголосність його філософії реаліям сучасного життя. Поруч із такими зображеннями подаються цитати з творів видатних особистостей, що служать джерелом моральної підтримки та натхнення для українців у повсякденній житті, особливо в умовах війни.

Так на футболках і худі з'являються рядки вірша Л. Костенко *Крилатим ґрунту не треба*, цитати з творів Лесі Українки *За правду, браття, єднаймося щиро, Єдиний маєм правий шлях, Єдину, браття, всі маєм віру, Єдине серце у грудях, Ні, я жива, я буду вічно жити! Я в серці маю те, що не вмирає!*, слова Тараса Шевченка *Борітеся – поборете, вам Бог помагає! За вас правда, за вас слава і воля святая!*, відомий вислів Г. Сковороди *Світ ловив мене, але не впіймав* і багато інших.

Пісня *Ой у лузі червона калина* відображає надію і стійкість українського народу. Образ червоної калини, що символізує життя й відновлення, з'являється в контексті закликів до боротьби за рідну землю. Цю пісню виконували в різні історичні періоди, зокрема під час визвольної боротьби, а в 2022 році вона знову набула популярності в умовах російської агресії, ставши символом опору. Тому не дивно, що уривки з тексту цієї пісні з'являються на різноманітних українських сувенірах і політичних плакатах.

Україна вирізняється багатством народнопісенної спадщини та посідає одне з провідних місць у світі за кількістю народних пісень. Цей жанр дає змогу висловити складні емоційні стани, що не завжди можливо передати звичайним мовою. Тому нерідко на вітчизняних

сувенірах можна бачити рядки з відомих українських пісень, як, наприклад, *Один місяць сходить, а другий заходить, Віть віть віть, твох твох твох* (У вишневому садочку), або ж *Чогось наша славна Україна зажурилася* (Ой у лузі червона калина).

Одним з виразних символів української культурної ідентичності в умовах війни стала *паляниця*. Вимова цього слова в росіян викликає труднощі, адже воно містить м'який звук [ц'], що є нетиповим для російської мови. Крім того, звук [и] у слові паляниця теж нелегко відтворити через певні фонетичні відмінності у вимові подібних звуків в українській і російській мовах. Саме тому слово паляниця стала символом ідентифікації під час війни, оскільки його вимова дозволяє українцям відрізнити своїх співвітчизників від окупантів, а напис на сувенірах *Скажи паляниця* є одним з найпопулярніших.

Національно-патріотичні написи на українських сувенірах, серед яких *Слава Україні, Героям слава, Незламні, Котики ЗСУ, Все буде Україна, Разом до перемоги, Україна понад усе, Слава нації, смерть ворогам, Україна – це ми, З нами Бог, За нашу свободу, З Україною в серці, Україна переможе, Нація нескорених, Віримо в ЗСУ, Герої не вмирають, "Stand with Ukraine"* та інші, відтворені на гільзах й уламках зброї, стали важливими символами національної єдності та патріотизму в Україні, відображаючи прагнення до свободи й боротьбу за незалежність.

Найпоширеніші слогани російсько-української війни не лише виражають колективну ідентичність, а й виконують роль гасел, що апелюють до національної свідомості й зміцнюють моральний дух. У контексті сучасних соціальних та політичних змін ці вислови демонструють непохитну волю народу до самовизначення, формуючи стійке упевнення в перемозі та незламності нації. Яскраво виражені націоналістичні твердження, такі як *Слава нації, смерть ворогам! чи Україна понад усе!*, відображають посилення національної свідомості та прагнення до самовизначення в умовах загрози зовнішньої агресії.

У часи війни суспільство значно більшу толерантність до використання лайливих висловів, суржику та виразно націоналістичних гасел у публічному просторі. Написи типу *Рускій военний корабль, іди на ..., Геть з України, москаль некрасивий, Дякувати Богу, що я не москаль* стали популярними елементами сувенірної продукції та одягу в період російсько-української війни. Ці явища засвідчують

істотні зрушення в мовній та культурній поведінці українського суспільства.

Написи з неочевидним патріотичним підтекстом найчастіше обумовлені реальними історичними подіями й контекстом війни. Так, наприклад, символами стійкості українців в період війни стали кухонна шафка в місті Бородянка й керамічний півник, що на ній стояв. Шафка і півник, виготовлений у Василькові Київської області, дивом уціліли на стіні зруйнованої бомбою багатоповерхівки. Незвичайним є той факт, що шафка залишилась неушкодженою разом із усім скляним та порцеляновим начинням у той час, як міцні бетонні стіни багатоповерхівки обвалились. Фотографія, а згодом і малюнок, на яких зображені рештки багатоповерхівки в Бородянці, стали впізнаваним символом періоду війни, а обмін репліками *Ти як? Тримаюсь...* – популярною перекличкою серед українців. Саме його часто друкують на стікер-паках, плакатах, предметах одягу, рюкзаках і сумках-шопперах.

Одним із яскравих прикладів змістовного напису на агітаційному плакаті, що став сувеніром за донат, є робота К. Гнеушевої *Рудий ліс*. Мисткиня використала техніку самчиківського розпису з метою створення сюжетної композиції, у якій рудий ліс біжить по золотаво-червоному лісі. На картині також зображено знак, що вказує на радіоактивну небезпеку, а під малюнком міститься напис: *Ти можеш покинути Рудий ліс, але Рудий ліс вже не покине тебе*. На цьому плакаті зображено лісосмугу поблизу Чорнобильської АЕС, заражену радіацією. Сосни, що росли в цій місцевості, вигоріли й набули іржаво-жовтого відтінку. Після аварії на ЧАЕС цю територію обробили спеціальним полімером, проте заходи не дали бажаного ефекту щодо зменшення радіаційного фону. Тому було ухвалено рішення спилати рудий ліс та закопати його на глибину від 2 до 5 метрів.

Наприкінці лютого 2022 року окупаційні війська РФ почали рити бліндажі та будувати фортифікації в цій небезпечній для здоров'я людини зоні. Вони викопали все, що було закопане, а також спали і харчувались на території, де радіаційний фон перевищує норму в сотні разів. Окупанти зняли табличку з попередженням і нехтували існуючими рекомендаціями щодо поводження в радіаційно заражених районах. Напис *Рудий ліс* вони зрозуміли як 'руда лисиця', що було відображено на плакаті. Внаслідок своїх дій і потрапляння радіації в організм вони потрапили в зону критичного опромінення. Слова *Ти*

можеш покинути Рудий ліс, але Рудий ліс вже не покине тебе означають, що солдати, які залишають заражену територію після тривалого перебування там, все одно зазнають серйозних наслідків для здоров'я.

Авторські написи на картинах Марії Примаченко, що зараз продаються у вигляді репродукцій та наборів листівок, здобули популярність саме під час російсько-української війни. Пожежа в історико-краєзнавчому музеї м. Іванкова внаслідок наступу російських військ 27 лютого 2022 року, коли було знищено частину колекції, сприяла актуалізації інтересу до творчості Марії Примаченко – видатної української художниці. Ця подія стала символом культурних втрат, спричинених війною, і викликала значний резонанс як в Україні, так і за її межами. Інцидент набув розголосу у світових медіа, а зруйнування музею стало метафорою знищення української культурної спадщини, що викликало хвилю зацікавленості серед міжнародних артспільноти, музейників і культурологів. Іноземні музеї, галереї та аукціонні будинки стали виявляти більший інтерес до робіт Марії Примаченко, організовуючи виставки та продаж її картин.

Сувенірні набори листівок з міфічними звірами художниці стали називати Бестіарій Марії Примаченко, використовуючи в назві англійське слово “beast”(тварина). Проте в період війни широкому загалу відкрилася ще одна грань таланту мисткині – її дотепні написи на картинах, що надихають українців у важкі часи.

Умовно їх можна згрупувати за категоріями:

1. Мир, щастя, достаток і спротив війні

Атомна війна – будь проклята вона! Щоб люди не знали і горя не мали!; Коник-горбоконик весь світ облітає, всіх людей привітає, їм щастя бажає, миру і сонця; Голуби мого серця; Дарую українську паляницю всім людям на землі, Дарую червоні маки людям, щоб землю святу любили і на ній робили.

2. Світ тварин і народна мудрість

Вовчик. Скільки вовка не годуй, а він все в ліс дивиться; Хитра лисиця ведмедика каже: «Їж кукурудзу – поправившся» – а собі курочку несе та медок п'є; в ній сила є.

3. Присвяти

Присвята матерям, Молодим матерям, які народили сина або дочку, Людям, які пашують хліб і Батьківщину люблять, Букет хліборобам.

4. Рослинні мотиви й дивовижний світ навкруги

Ромашка для милого; Соняшники, що шепочуть про кохання; Квітка синя – в полі царівна; На полях співає пшениця; Сонце гріє, а хліб родить.

5. Мотиви любові й краси української природи

А я коника пасла, прискакав козак любий, милий і каблучку дарував, руку запропонував і жоною називав, обіймав і цілував; Льон цвіте, козак до дівчини іде.

6. Образи тварин

Веснянки-роговички – веселії птички; Куріпочки пляшуть і хліб пахнуть; Собачка Ада не боїться гада (Примаченко, 2023).

Під час війни вийшли численні подарункові видання з картинами Марії Примаченко, що містять її дотепні написи. Серед таких видань слід особливо виділити книгу, упорядковану О. Найденом, Марія Примаченко 100. Це академічне видання, що містить статті, есеї, спогади та публікації, присвячені сторіччю мисткині. У першій частині представлені основні статті про творчість мисткині, що публікувалися в 60–90-х роках ХХ ст.; друга містить праці сучасних українських дослідників і художників, присвячені сторіччю Марії Примаченко (Примаченко, 2023).

Тож, всесвітньо визнана українська мисткиня й у лихоліття війни продовжує надихати українців своєю творчістю, затишними картинами мирного життя та фантазмагорією тваринного світу, у якому багато людей можуть упізнати себе.

Українському народові притаманне яскраво виражене почуття гумору, тому на наклейках під зображенням ягоди полуниці часто можна побачити слово паляниця, що відтворює помилки у вимові цього слова не носіями української мови. Під патріотичним стікером у синьо-жовтих відтінках, на якому зображена пташка синиця, що сидить на паляниці, розміщено напис *Суніця на полуниці*. Так, народ поєднав три в одному: національні кольори, адже синичка є синьо-жовтою птахом, графічно відтворив народну приказку *Синицю хоч на паляницю* і поглузував з росіян, які не тільки не можуть правильно вимовляти ці слова, але й не знають їхніх значень, а також не розуміють усталеного вислову з ними. Отже, зміст зображеного не відповідає змісту написаного внаслідок часткового звукового

збігу слів *суниця* – *синиця*, *полуниця* – *паляниця*. Окрім цього, існує й розширений, кумедний варіант цього популярного мовного тесту «свій-чужий»: *Кропивницькі паляниці зі смаком полуниці продаються у крамниці біля Укрзалізниці* є популярним написом на сувенірній продукції з України.

Укрзалізниця в умовах війни стала важливим каналом для перевезення військової техніки, матеріалів та постачання для армії. Вона також виконує надзвичайно важливі завдання з евакуації людей і перевезення гуманітарної допомоги. Тому не дивно, що саме Укрзалізниця пропонує цілу лінійку українських сувенірів – від смаколиків з патріотичними написами та зображеннями військової техніки з табличками для гри в морський бій на звороті до підстаканників і шапок з кумедними написами. Одну з таких шапок Укрзалізниця подарувала колишньому прем'єр-міністру Великої Британії Борису Джонсону. На шапці вив'язаний веселий напис: *Нумерація вагонів починається з голови поїзда*.

Пан Джонсон – великий друг України, який здобув широку популярність завдяки своїй підтримці нашої країни. Тому українці змінюють прізвище Джонсон, щоб воно звучало, як українське прізвище з типовим суфіксом «юк». Прізвище Джонсюк пішло від підпису англійською Johnson.UK, тобто «Джонсон. Велика Британія», і використовується в українській мові для вираження вдячності та захоплення паном Джонсоном. Борис Джонсон – це не лише колишній прем'єр-міністр Великої Британії, а ще й вулиця, назва нового десерту, відомого як *круасан Джонсюк*. Цей популярний круасан нагадує традиційний англійський яблучний пиріг, прикрашений меренгою й кулькою ванільного морозива, що асоціюється з упізнаваною зачіскою пана Джонсона.

Принагідно варто зазначити, що серед численних їстівних сувенірів часів війни є й смаколики під назвою Ліз Трасс та Ріші Сунак, присвячені колишнім прем'єрам Британії. Ліз Трасс вважалася великим другом нашої країни, і тому вона також була своєрідно «натуралізована» в соцмережах і в написах на сувенірній продукції: її прізвище трансформувалося відповідно до найпоширеніших дериваційних моделей українських прізвищ (наприклад, Ліз Трасенко, Ліза Тарасюк, Трасюк, Трасишин, Ліз Трасайло).

Тістечко «Ріші Сунак» – найдорожчий серед «політичних» десертів в Україні. Наш народ з гумором відобразив той факт, що Ріші Сунак одружений з донькою мультимільярдера (Корнільєва, 2023: 76–77).

У період війни з'явився й такий новий їстівний сувенір, як петриківський торт з традиційними для Петриківки соковитими розписами. Написи на цих тортах часто репрезентують мовну гру, зокрема напис *Усе понад усе* замість слогана *Україна понад усе* наголошує, що українцю дороге абсолютно все, що пов'язане з Батьківщиною, до найменших дрібниць.

Напис *Тракторні війська* відображає кумедний епізод часів війни, коли український аграрій причепив пошкоджений російський танк до свого трактора аби знайти йому інше застосування. Часто в написах про війну використовується рима, що додає додаткової милозвучності і без того милозвучній українській мові. Наприклад, напис *Горить-палає техніка ворожа, рідна Україна переможе* відображає патріотичний настрій і непохитну віру українців в перемогу. Або ж *На словах ти – Вакарчук, а у справах – Медведчук*.

Висновки

Отже, мовні репрезентації реалій війни виявилися ключовим елементом у створенні сувенірної продукції. Мова активно адаптується до нових умов, відображаючи історичні події, соціальні виклики та загальний емоційний стан суспільства. Це зумовлює формування нових культурних символів і кодів, що швидко набувають популярності.

Маркери національної ідентичності в написах на сувенірній продукції виокремлюють унікальні риси української культури. Використання цитат з творів видатних українських письменників, народних пісень та фольклорних джерел сприяє збереженню й відновленню культурної пам'яті, а також підсилює відчуття єдності нації в умовах війни. Написи з портретами відомих українців у сучасних інтерпретаціях допомагають переосмислити й актуалізувати історичну спадщину.

Національно-патріотичні мотиви стали важливим елементом сувенірної продукції, що відображає суспільні настрої та підсилює національний дух. Вони не лише формують патріотичний настрій, але й слугують засобом популяризації української культури за межами країни.

Загострення конфлікту й загроза національній незалежності підвищили ступінь усвідомлення виразів, що раніше сприймалися як соціальні кліше. Це явище пояснюється потребою в сильному емоційному вираженні протесту та демонстрації незламного духу народу, що знаходитиме відображення у відвертій, часто агресивній формі комунікації. Використання лайливих слів на сувенірах стало своєрідною маніфестацією народного гніву й протесту проти агресора.

Окрім того, суржик, що раніше сприймався як небажане мовне явище, широко використовується в написах на українських сувенірах. Це додає гумористичної або іронічної гостроти, робить висловлювання більш доступними та зрозумілими широкій аудиторії.

Творчість Марії Примаченко стала символом культурного спротиву російській агресії. Картини мисткині з дотепними, часом наївними, але глибоко філософськими написами отримали новий сенс в умовах війни. Вони стали символом підтримки українців і важливим елементом культурних проєктів, спрямованих на поширення інформації про українське мистецтво у світі. Гумористичні написи на сувенірах стали своєрідним проявом кмітливості та невичерпної дотепності українського народу. Їхня популярність пояснюється не лише емоційною підтримкою в тяжкі часи, а й культурною особливістю українців, здатних знаходити гумор навіть у складних обставинах. Кумедні написи стали народними мемами, що відображають креативність і швидку реакцію на події війни.

Таким чином, написи на українських сувенірах періоду війни стали потужним культурним феноменом, що відображає сучасні реалії, формує національну ідентичність та об'єднує українців у боротьбі за незалежність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладченко, А. М., & Комарова, О. С. (2023). Неологізація лексики у період російсько-української війни. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 34 (73), № 1, Ч. 1, 7–13.
2. Гриценко, С. (2022). Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, (2) 32, 9–13.
3. Демешко, І. М. (2023). Лексико-словотворні інновації в медіадискурсі періоду війни. *Наукові записки Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки*, (205), 58–63.
4. Корнільева, Л. М. (2022). Образ війни в Україні в британському та американському медіадискурсах. *Сучасні літературознавчі студії. Кризові стани національних спільнот у проєкціях художньої словесності*, 19, 75–78.
5. Примаченко, М. (2023а). *Марія Примаченко*. Київ: Державні зібрання України.
6. Примаченко, М. (2023б). *Марія*

Примаченко 100. Київ: Родовід. 7. **Чуніхіна, С.** (упоряд.). (2022). *Термінологічний словник російсько-української війни*. Київ: Ін-т соціальної та політичної психології НАПН України.

REFERENCES

1. **Hladchenko, A. M., & Komarova, O. S.** (2023). Neolohizatsiia leksyky u period rosiisko-ukrainskoi viiny [Neologisation of vocabulary during the Russian-Ukrainian war]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka – Scholarly Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Journalism, 34(73), 1, (Pt. 1), 7–13.*
2. **Hrytsenko, S.** (2022). Movni innovatsii rosiisko-ukrainskoi viiny 2022 roku [Linguistic innovations of the 2022 Russian-Ukrainian war]. *Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Folklorystyka – Literary Studies. Linguistics. Folkloristics, (2)32, 9–13.*
3. **Demeshko, I. M.** (2023). Leksyko-slovotvorni innovatsii v mediadyskursi periodu viiny [Lexical and word-formation innovations in war-period media discourse]. *Naukovi zapysky Tsentralnoukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Filolohichni nauky – Scholarly Notes of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University. Series: Philological Sciences, (205), 58–63.*
4. **Kornilieva, L. M.** (2022). Obraz viiny v Ukraini v brytanskomu ta amerykanskomu mediadyskursakh [The image of war in Ukraine in British and American media discourses]. *Suchasni literaturoznavchi studii. Kryzovi stany natsionalnykh spilnot u proiekttsiakh khudozhnioi slovesnosti – Modern Literary Studies. Crisis States of National Communities in the Projections of Artistic Discourse, 19, 75–78.*
5. **Prymachenko, M.** (2023). *Derzhavni zibrannia Ukrainy – State Collections of Ukraine*. Kyiv.
6. **Prymachenko, M.** (2023). *Mariia Prymachenko 100*. Kyiv: Rodovid.
7. **Chunikhina, S.** (Edit.). (2022). *Terminolohichniy slovnyk rosiisko-ukrainskoi viiny* [Terminological Dictionary of the Russian-Ukrainian War]. Kyiv: Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

Корнільєва Лілія Миколаївна – доктор філологічних наук, професор, в.о. декана факультету іноземної філології; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна, 61002

Е-мейл: kornileva.lm@hnpu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-4496-0663>

Kornilieva, Liliia – Doctor of Philology, Full Professor, Acting Dean of the Faculty of Foreign Philology; H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; 29 Alchevskyykh Str., Kharkiv, Ukraine, 61002

Стаття надійшла до редакції 30 березня 2025 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Корнільєва Л. М. Мовно-культурні коди українського спротиву: написи на сувенірній продукції як лінгвокультурний феномен часів російсько-української війни. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол.ред. Н. В. Піддубна*. Харків, 2025. Вип. 62. С.225-236. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.19>

АРА: Корнільєва, Л. М. (2025). Мовно-культурні коди українського спротиву: написи на сувенірній продукції як лінгвокультурний феномен часів російсько-української війни. *Лінгвістичні дослідження, 62, 225-236*. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.19>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Гончарова Жанна Миколаївна – старший викладач кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації, Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця.

Дурнев Богдан Ігорович – аспірант кафедри української мови імені професора Л. А. Лисиченко, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.

Книшенко Наталія Петрівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет.

Корнільєва Лілія Миколаївна – доктор філологічних наук, професор, в.о. декана факультету іноземної філології, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Любимова Світлана Анатоліївна – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики; Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського.

Нікуліна Неля Василівна – кандидат філологічних наук, магістр педагогіки вищої школи, доцент, завідувач кафедри українознавства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет.

Олексенко Олена Андріївна – кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри української мови імені професора Л. А. Лисиченко, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.

Опришко Наталя Олексіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної підготовки, завідувач відділом міжнародних програм і проєктів ННІ МОС; Харківський національний автомобільно-дорожній університет.

Осіпова Тетяна Федорівна – доктор філологічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри української мови імені професора Л. А. Лисиченко, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.

Павлова Інна Андріївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови імені професора Л. А. Лисиченко, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.

Піддубна Наталія Віталіївна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови імені професора Л. А. Лисиченко, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.

Поліщук Богдан Миколайович – аспірант кафедри української мови імені професора Л. А. Лисиченко, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.

Попов Сергій Леонідович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри загального та прикладного мовознавства, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

Радчук Ольга Вячеславівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри теорії і практики англійської мови та зарубіжної літератури імені професора Михайла Гетманця, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.

Романова Наталя Василівна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри німецької та романської філології, Херсонський державний університет.

Руденко Анна Юріївна – аспірантка кафедри української мови імені Л. А. Лисиченко, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.

Скоробогатова Олена Олександрівна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри теорії і практики англійської мови та зарубіжної літератури імені професора Михайла Гетманця, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.

Стаценко Олена Миколаївна – доктор філософії з філології, доцент, Державна загальноосвітня школа Тоскана, Німеччина.

Тележкіна Олеся Олександрівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови та славістики, Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка

Тучина Наталія Василівна – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.

Удовіченко Лілія Геннадіївна – доктор філософії з філології, старший викладач кафедри українознавства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет.

Шкіцька Ірина Юріївна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, Західноукраїнський національний університет.

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Кафедра української мови імені проф. Л. А. Лисиченко

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ

«Лінгвістичні дослідження», офіційний збірник наукових праць кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (Україна), засновано в 1988 році (свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія KB № 15671-4143 ПР від 21.09.2009 р.). Постановою Президії ДАК України № 1-05/1 від 10.02.2010 р. (перереєстрація – наказ МОН України № 886 від 02.07.2020 р.) збірник унесено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України, у яких можуть публікуватися результати наукових досліджень на здобуття наукових ступенів доктора й кандидата наук. Виходить двічі на рік.

Збірник зареєстровано в міжнародних каталогах періодичних видань та базах даних: Ulrichsweb Global Serials Directory, OCLC WorldCat, ResearchBib, Index Copernicus, Google Scholar, ERIH PLUS, BASE (Bielefeld Academic search Engine), ROAD, OpenAIRE, Scillit, fatcat, OUCI, Sherpa Romeo.

Електронну версію журналу включено до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Статті розміщено на сайті збірника: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/issue/archive>.

Тематична спрямованість «Лінгвістичних досліджень» охоплює широкий спектр актуальних лінгвістичних проблем (питання граматики, історії мови, лексикології, лінгвоконцептології, текстознавства, прагмалінгвістики, прикладної лінгвістики, методику викладання лінгвістичних дисциплін тощо), висвітлення яких здійснюється в річичі сучасних наукових парадигм. Крім того, видання містить рецензії на книги, хроніки наукових подій.

Статті до друку приймаються українською й англійською мовами. Матеріали необхідно подавати в електронній версії в редакторі Word, збереженому у форматі *.rtf. Назви файлів (латиницею) мають відповідати прізвищу автора, напр.: petrenko.statyта та petrenko.vidomosti.

Вимоги до оформлення статей

Редакція розглядає відредаговані матеріали обсягом **8–18 сторінок** у такому оформленні:

- Код статті (УДК) (вирівнювання ліворуч).
- Ініціали (перед прізвищем) та прізвище автора напівжирним шрифтом (вирівнювання праворуч). Усі ініціали в тексті набирати перед прізвищем через **нерозривний пробіл**.
- Через рядок – назва статті (відцентрована, великими літерами напівжирним шрифтом).
- Через рядок – анотації українською (8–10 рядків), англійською (**від 1800 знаків**) мовами й **ключові слова** (5–8) курсивом. У статтях англійською мовою – навпаки (анотація **англійською мовою** 8–10 рядків, **українською** – від 1800 знаків).

В анотації англійською мовою подати **прізвище й один ініціал автора**, назву статті (напівжирним шрифтом), текст анотації, ключові слова (курсивом). Текст анотації має містити такі елементи: актуальність, мета, завдання, результати й висновки.

► Через рядок – основний текст статті: шрифт Times New Roman, кегль 14, без переносів, інтервал 1,5, поля зліва, зверху, справа – 20 мм, знизу – 25 мм, абзацний відступ – 12,5 мм.

► У тексті необхідно ставити **нерозривні пробіли**:

– після географічних скорочень (м. Київ);

– між знаками номера, параграфа та числами (№ 14);

– усередині скорочень і т. ін.;

– між внутрішньотекстовими пунктами й інформацією після них, напр.: 1) підручник з морфології; а) синоніми;

– між числами й одиницями виміру (20 кг, XX ст., 2002 р.);

– перед тире в середині речення;

– після прийменників та сполучників (передусім одно- й двобуквених).

► Якщо в статті використано інший шрифт, його необхідно подати в окремому файлі.

► Ілюстративний матеріал необхідно друкувати **курсивом** без підкреслень та лапок; досліджувані одиниці – **напівжирним курсивом**; тлумачення окремих слів та понять подавати в лапках ‘...’

► У тексті довге тире не використовується, водночас **коротке тире** (–) й **дефіс** (-) необхідно розрізняти за розміром та наявністю / відсутністю пробілів, напр.:

мета дослідження – визначити ...; лексико-семантичне поле.

► Використання лапок:

«...» – для оформлення цитат;

“...” – для слів, що вживаються в переносному значенні, термінів та ін.;

‘...’ – для описів значень чи перекладу іншомовних слів.

Якщо трапляються внутрішні й зовнішні лапки, цитату оформляти за зразком: «...“...”».

► У тексті для позначення пропущених фрагментів цитат необхідно використовувати <...>. Цитати обсягом більші, ніж 3 рядки, подавати додатковим текстом: через інтервал зверху й знизу, 12 кеглем, у лапках з покликанням «...» (...).

Стаття має відповідати вимогам ДАК України й обов’язково містити такі компоненти (**Постанова президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» (Бюлетень ВАК України. 2003. № 1)**):

• **Вступ** (актуальність дослідження; постановка проблеми та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання проблеми й на які спирається автор, виділення невисвітлених раніше аспектів, яким присвячено статтю; формулювання мети, постановка завдань).

• **Методи дослідження** (методологічні основи наукового та / або експериментального дослідження; визначення основних методів з конкретною вказівкою щодо їх застосування).

• **Виклад основного матеріалу** (виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; дискусії щодо висвітленої проблематики).

• **Висновки** (узагальнення результатів, перспективи подальших досліджень).

У статтях англійською мовою – **Introduction, Research Methods, The Main Material, Conclusions.**

Назви структурних елементів необхідно вказувати **по центру напівжирним шрифтом.**

► **Цитування та внутрішньотекстові посилання** на літературні джерела необхідно здійснювати за стилем **APA** (Петренко, 2008; Петренко, 2008: 125; Петренко, & Сидоренко, 2015; Smith, Grimm, & Shell, 2017).

► У **тексті статті** в переліку прізвищ учених, що займалися досліджуваною проблемою, **необхідно обов'язково** вказувати рік (роки) праці (праць) і **додавати відповідні джерела в список літератури.**

► Списки літератури (**ЛІТЕРАТУРА** й **REFERENCES**) оформлювати **відповідно до стилю APA** (див. **Додаток 1**). Пронумеровані бібліографічні джерела подавати в алфавітному порядку **кожне з абзацу**, прізвище автора праці (або перше слово назви) виділяти напівжирним шрифтом. Транслітерований список (**REFERENCES**) зберігає алфавітний порядок основного списку літератури (**ЛІТЕРАТУРА**). У разі потреби **ДЖЕРЕЛА (SOURCES)** ілюстративного матеріалу подавати окремо, але з продовженням нумерації. Список літератури разом з кількістю використаних джерел обмежено 15 одиницями.

Форма авторської довідки

В окремому файлі необхідно подати інформацію про автора **українською та англійською** мовами: прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, учене звання, посада, місце роботи (навчання), поштова адреса, E-mail, ORCID (інформаційний код автора), адреса Нової пошти для відправлення збірника. Номер мобільного телефону подається винятково для контакту з редколегією, в особистих відомостях не друкується.

Кравченко Тетяна Юріївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; вул. Валентинівська, 2, м. Харків, 61168, Україна.

E-mail: krav47@gmail.com

http://orcid.org/0000-0006-0898-5147

Kravchenko Tetiana Yuriivna – Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Docent, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language; H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; 2 Valentynivska Str., Kharkiv, 61168, Ukraine.

Нова пошта: м. Харків, № 1, моб. тел.: +38(063)4570017

Статті, що не відповідають вимогам, до друку не приймаються.

Публікація статті в збірнику передбачає автоматичну згоду автора на розміщення електронного варіанта статті на сайті Національної електронної бібліотеки ім. В. І. Вернадського й на університетському сайті.

Для одноосібних публікацій аспірантів і здобувачів обов'язкова коротка рецензія (**скан або фото**) **за підписом наукового керівника.**

1. Рукописи проходять двостороннє анонімне рецензування (Double-Blind Peer Review) та перевірку на плагіат. Редакція ухвалює рішення про можливість опублікування статті після рецензування (протягом 1–4 тижнів).

2. Стаття може бути повернена авторові на доопрацювання за таких умов: (1) наявності плагіату за результатами перевірки, (2) неякісного мовного і технічного оформлення, (3) невідповідного обсягу анотацій українською та англійською мовами, (4) автоматичного перекладу англійською мовою, (5) недотримання вимог щодо оформлення списків літератури та References тощо.

3. За достовірність фактів, назв і точність цитування відповідальні автори.

4. За дотримання вимог академічної доброчесності відповідальні автори.

5. Про негативне рішення щодо публікації статті повідомляється автору, рукописи не повертаються.

Реквізити для оплати надаються авторові після схвалення статті рецензентами. В оплату включена вартість одного друкованого примірника.

Одноосібні статті докторів наук публікуються безкоштовно в електронному форматі.

Друкований примірник можна придбати за собівартістю друку.

Розсилка збірників здійснюється службою «*Нова пошта*» за кошт авторів. Для отримання збірника вкажіть зручне для вас відділення.

Матеріали надсилати на e-mail: lingvodoslid60@gmail.com

Телефони для довідок:

+38(099)7990266 (гол. редактор – Піддубна Наталія Віталіївна);

+38(095)5500501 (заст. гол. редактора – Осіпова Тетяна Федорівна)

Додаток 1

ПРИКЛАДИ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ ДЖЕРЕЛ ВІДПОВІДНО ДО СТАНДАРТУ АРА

Для коректного оформлення References рекомендуємо послуговуватися системами автоматичної транслітерації.

Для транслітерації бібліографії українською мовою відповідно до Постанови КМУ України від 27.01.2010 р. № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» скористайтеся сервісом <http://ukrlit.org/transliteratsiia>

Транслітерацію бібліографії рос. мовою здійснюйте відповідно до ГОСТ 7.79-2000. Для цього використовуйте сервіс <https://translit.net/ru/gost-7-79-2000/>

Назви джерел латиницею не транслітеруються, подаються в оригіналі. Бібліографія в списку References подається з указівкою мови джерела [in Ukrainian], [in English], [in French], [in German] тощо.

Зверніть увагу! У списку References перекладу англійською мовою підлягають *назва праці: Mova i polityka [Language and politics], періодичного видання: Lnhvystych-ni doslidzhennia – Linguistic research, матеріалів наукових конференцій: Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, prysviachenoï 1000-littiï Khotyna – Khotyn's 1000th anniversary* (див. таблицю далі).

Якщо в статті використано праці автора одного й того самого року публікації, до цифр необхідно додати буквенний суфікс латиницею відповідно до розташування в списку літератури (Булаховський, 1946a; Булаховський, 1946b).

Книги

Література	References
Один автор	
Лисиченко, Л. (1997). <i>Лексико-семантична система української мови</i> . Харків: ХДПУ імені Г. С. Сковороди.	Lysychenko, L. (1997). <i>Lexiko-semantyshna systema ukrainskoi movy</i> [Lexico-semantic system of the Ukrainian language]. Kharkiv: KhDPU imeni H. S. Skovorody [in Ukrainian].
Два автори й більше	
Ужченко, В. Д., & Ужченко, Д. В. (1998). <i>Фразеологічний словник української мови</i> . Київ: Освіта.	Uzhchenko, V. D., & Uzhchenko, D. V. (1998). <i>Frazeologichnyi slovnyk ukrainskoi movy</i> [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
Багатотомне видання	
Білецький, Л. І. (2015). <i>Історія української літератури. Народна поезія</i> . (Т. 1). Івано-Франківськ: Місто НВ.	Biletskyi, L. I. (2015). <i>Istoriia ukrainskoi literatury. Narodna poeziia</i> [History of Ukrainian Literature. Folk poetry]. (Vol. 1). Ivano-Frankivsk: Misto NV [in Ukrainian].
Білодід, І. К. (Ред.) (1970–1980). <i>Словник української мови</i> . (Т. 1–11). Київ: Наук. думка.	Bilodid, I. K. (Ed.). (1970–1980). <i>Slovnnyk ukrainskoi movy</i> [Dictionary of the Ukrainian Language]. (Vols. 1–11). Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
Частина книги	
Лисиченко, Л. А. (2011). Архаїчні назви одягу в говірках Слобожанщини. У <i>Ці невичерпні глибини мови</i> (с. 74–87). Харків: Основа.	Lysychenko, L. A. (2011). Arkhaichni nazvy odiahu v hovirkakh Slobozhanshchyny [Archaic names of clothes in the dialects of Slobozhanshchyna]. In <i>Tsi nevycherpni hlybyny movy – These inexhaustible depths of language</i> (pp. 74–87). Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
Автор і перекладач	
Шекспір, В. (2016). <i>Ромео і Джульєтта</i> . (Ю. Андрухович, перекл.). Київ : А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га.	Shakespeare, W. (2016). <i>Romeo i Dzhulietta</i> [Romeo and Juliet]. (Yu. Andrukhovych, trans.). Kyiv: A-Ba-Ba-Ha-La-Ma-Ha [in Ukrainian].

Редактор (без автора)	
Дубічинський, В. В. (Ред.). (2006). <i>Сучасний тлумачний словник української мови</i> . Харків: Школа.	Dubichunskyi, V. V. (Ed.). (2006). <i>Suchasnyi tлумachnui slovnyk ukrainskoi movy [Modern Dictionary of Ukrainian]</i> . Kharkiv: Shkola [in Ukrainian].
* Редактор – (Ed.), редактори – (Eds.).	
Автор і редактор	
Олійник, Б., & Шевчук, С. (Ред.). (2006). <i>Вибрані твори</i> . (Т. 1–2). Київ: Укр. енциклопедія.	Oliinyk, B., & Shevchuk, S. (Ed.). (2006). <i>Vybrani tvory [Selected Works]</i> . (Vols. 1–2). Kyiv: Ukr. entsyklopediia [in Ukrainian].
Для всіх видань, крім першого	
Масенко, Л. Т. (2004). <i>Мова і політика</i> . (2-ге вид.). Київ: Соняшник.	Masenko, L. T. (2004). <i>Mova i polityka [Language and politics]</i> . (2nd ed.). Kyiv: Soniashnyk [in Ukrainian].

Періодичні видання (журнали, збірники наукових праць, матеріали конференцій)

Література	References
Один автор	
Вербич, С. (2010). Українська ономастика: перспективи розвитку. <i>Українська мова</i> , 3, 73–80.	Verbych, S. (2010). Ukrainiska onomastyka: perspektyvy rozvytku [The Ukrainian onomastics: the prospects for development]. <i>Ukrainska mova – Ukrainian language</i> , 3, 73–80 [in Ukrainian].
Васильовська, І. (2017). Сучасний стан та проблеми української медичної термінології. <i>Теорія і практика викладання української мови як іноземної</i> , 13, 116–121. http://dx.doi.org/10.30970/ufl.2018.13.1987 .	Vasylovska, I. (2017). Suchasnyi stan ta problemy ukrainskoi medychnoi terminolohii [Current status and problems of Ukrainian medical terminology]. <i>Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi – Theory and practice of teaching Ukrainian as a foreign language</i> , 13, 116–121. http://dx.doi.org/10.30970/ufl.2018.13.1987 [in Ukrainian].
Два автори й більше	
Крапівник, Г. О., & Шпак, Ю. О. (2019). Сучасний ергономікон кав'ярень міста Харкова. <i>Лінгвістичні дослідження</i> , 50, 76–85. https://doi.org/10.34142/23127546.2019.50.10 .	Krapivnyk, H. O., & Shpak, Yu. O. (2019). Suchasny erhonimikon kaviaren Khar-kova [Contemporary Ergonyms for Coffee Houses in Kharkiv]. <i>Linhvistychni doslid-zhennia – Linguistic research</i> , 50, 76–85. https://doi.org/10.34142/23127546.2019.50.10 [in Ukrainian].

Матеріали конференції

Зибачинський, І. В. (2000). Розвиток початкової освіти в Хотинському повіті Бессарабської губернії в другій половині XIX – на початку XX ст. *Хотину – 1000 років. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 1000-літтю Хотина* (с. 99–108). Чернівці: Прут.

Zybachynskiy, I. V. (2000). Rozvytok pochatkovoi osvity v Khotynskomu poviti Bessarabskoi hubernii v druhii polovyni 19 – na pochatku 20 st. [The development of the primary education in the Khotyn province of the Bessarabia Governorate in the second half of the 19th century – at the beginning of the 20th century]. *Khotynu – 1000 rokiv. Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, prysviachenoï 1000-littiu Khotyna – Khotyn's 1000th anniversary. The proceedings of the International scientific conference devoted to the 1000th anniversary of Khotyn* (pp. 99–108). Chernivtsi: Prut [in Ukrainian].

* У зв'язку із запровадженням Відкритого українського індексу наукового цитування (Open Ukrainian Citation Index – OUCI) в ЛІТЕРАТУРІ / REFERENCES для цитованих джерел, що мають DOI, необхідно обов'язково зазначати це відповідно до стилю APA.

Електронні ресурси

Періодичне видання

Шумський, О. Л. (2013). Професійна комунікація правоохоронців у контексті міжкультурної взаємодії. *Вісн. Нац. акад. Держ. прикордонної служби України*, 12. Узято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_2_18.

Shumskiy, O. L. (2013). Profesiina komunikatsiia pravookhorontsiv u konteksti mizhkulturnoi vzaïemodii [Professional communication of law enforcement officials in the context intercultural interaction]. *Visn. Nats. akad. Derzh. prykordonnoi sluzhby Ukrainy – Messenger of the National academy of State border police of Ukraine*, 12. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_2_18 [in Ukrainian].

Книга

Ілляшенко, С. М., & Шипуліна, Ю. С. (2007). *Товарна інноваційна політика*. Суми: Університетська книга. Узято з <ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf>.

Illiashenko, S. M., & Shypulina, Yu. S. (2007). *Tovarna innovatsiina polityka [Product innovative policy]*. Sumy: Universytetska knyha. Retrieved from <ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf> [in Ukrainian].

Без автора

Словник української мови online. Узято з <http://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0>.

Slovnnyk ukraïnskoi movy online [Dictionary of Ukrainian language online]. Retrieved from <http://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0> [in Ukrainian].

Словник української мови online. Узято з <http://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0>.

Slovnýk ukraïnskoï movy online [Dictionary of Ukrainian language online]. Retrieved from <http://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0> [in Ukrainian].

Автореферати дисертацій / дисертації

Список літератури	References
Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата наук	
Олешко, Ю. Л. (2017). Староукраїнська проповідь XVII ст. у комунікативно-когнітивному вимірі. (Автореф. дис. ... канд. філол. наук). Київ: КНУ імені Тараса Шевченка.	Oleshko, Y. L. (2017). Staroukrainska propovid 17 st. u komunikativno-kohnityvnomu vymiri [Old Ukrainian Sermon of the 17th Century in Communicative and Cognitive Dimension]. <i>Extended abstract of candidate's thesis</i> . Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
Автореферат на здобуття наукового ступеня доктора наук	
Литвиненко, Н. П. (2010). Сучасний український медичний дискурс. (Авто-реф. дис. ... докт. філол. наук). Київ: Ін-т укр. мови НАН України.	Lytvynenko, N. P. (2010). Suchasnyi ukrainskyi medychnyi dyskurs [Modern Ukrainian medical disciurse]. <i>Extended abstract of doctor's thesis</i> . Kyiv: Instytut ukr. movy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук	
Блажчук, Ю. І. (2008). Антропонімія Уманщини XVII – початку XXI ст. (Дис. ... канд. філол. наук). Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова.	Blazhchuk, Yu. I. (2008). Antroponimiia Umanshchyny XVII – pochatku XXI st. [The anthroponymy of Uman region of the period between the 17th century and the beginning of the 21st century]. <i>Candidate's thesis</i> . Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук	
Торчинський, М. М. (2010). Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови. (Дис. ... докт. філол. наук). Київ: КНУ імені Тараса Шевченка.	Torchynskiy, M. M. (2010). Struktura, typolohiia i funktsionuvannia onimnoi leksyky ukrainskoi movy [The structure, typology and functioning of naming expressions in Ukrainian]. <i>Doctor's thesis</i> . Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
* У бібліографічних описах авторефератів і дисертацій необхідно вказувати назву університету, у якому захищено дисертацію.	

ЗМІСТ

До читачів журналу «Лінгвістичні дослідження»	3

ІСТОРІЯ МОВИ

Попов С. Л. Історія мовознавства в когнітивно-еволюційному висвітленні.....	6

ГРАМАТИКА. ЛІНГВОПОЕТИКА

Гончарова Ж. М. Поетичне функціонування дієслівних рядів у ліриці Василя Стуса	24
Осіпова Т. Ф., Павлова І. А. Граматичні форми в поетичному мовленні сучасної воєнної поезії: стилістичні функції та художні смисли.....	36
Піддубна Н. В. Вербалізація біблійності як художній засіб у поезії Гліба Бабіча.....	46
Скоробогатова О. О. Граматичні дослідження в лінгвопоетичному вимірі: поетична мова, дискурс, ідіостиль, текст	60
Тележкіна О. О. Виразальна палітра лінгвопоетичного обшину Наталії Васильєвої	73

ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ФРАЗЕОЛОГІЯ

Романова Н. В. Семантика кольоративів оповідання Лізи Венгер “DIE FRAU DES SOHNES”	82
Руденко А. Ю. Мовна гра як особливий прийом у художній картині світу Григорія Квітки-Основ'яненка.....	91
Шкіцька І. Ю. Вербалізація зовнішності жінки в польських і українських пареміях.....	102

ПРАГМАЛІНГВІСТИКА. ДИСКУРСОЛОГІЯ

Дурнев Б. І. Евфемізація в публіцистичному мовленні під час воєнного стану: функції та стратегії	122
Любимова С. А. Стереотип у дослідницькому полі лінгвістики.....	133
Радчук О. В., Стаценко О. М., Тучина Н. В. Омовлення первинної адаптивної потреби людини «їжа» в рекламному дискурсі.....	146

КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Поліщук Б. М. Воєнний дискурс новин як комунікативне явище: основні підходи до аналізу.....	157

ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА

Книшенко Н. П. Прогресивні технології під час викладання термінознавчих дисциплін.....	169
Опришко Н. О. Використання чат-ботів у вивченні іноземних мов	179

ЛІНГВОДИДАКТИКА

Нікуліна Н. В. Проекція бінарних занять з галузевого термінознавства: міжпредметна колаборація викладачів мовних дисциплін	192
Олексенко О. А. Проблеми вивчення будови слова і словотвору в закладах середньої освіти	201
Удовіченко Л. Г. Дистантність та інтерактивність у методиці викладання української мови (за професійним спрямуванням)	213

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ

Корнільєва Л. М. Мовно-культурні коди українського спротиву: написи на сувенірній продукції як лінгвокультурний феномен часів російсько-української війни	225
Відомості про авторів.....	237
Інформаційний лист.....	239

Наукове видання

ЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Збірник наукових праць

**Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди**

Випуск 62

Відповідальний за випуск д.ф.н., проф. *Н. Піддубна*

Коректори: *М. Михайленко, Г. Руденко, Л. Удовіченко*

Комп'ютерна верстка *О. Ісаєвої*

Підписано до друку 30.04.2025. Формат 60 × 84/16. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 15,0. Тираж 300 прим. Ціна договірна.

**Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди**

Віддруковано в типографії ФОП Андреев К. В.
вул. Богомольця, 9/50, Харків, 61166; тел. +38(063)9936273
Свідцтво про державну реєстрацію № 24800170000045020 від 30.05.2003.
ep.zakaz@gmail.com